

REGIONÁLNA REVUE REGIONAL REVUE

REGIONÁLNA REVUE
REGIONAL REVUE

Editori / Editors

1.1.1.1 ŠÉFREDAKTORI / EDITOR – IN – CHIEF

prof. Mykola **Palinchak**, PhD. (Uzhhorod national University, Uzhhorod. UA)
PhDr. Ján **Holonič**, PhD, MBA, LL.M., (Univerzita Komenského, Bratislava, SK)

1.1.1.2 REDAKČNÁ RADA / EDITORIAL BOARD

prof. PaedDr. Alica **Vančová**, CSc, PdF, UK, Bratislava, SK
prof. Volodymyr **Khymynets**, Ph.D. UZHNU, UA
prof. Andrzej **Kryński**, Ph.D. Akademia Polonia, Cestochowa, PL
prof. PhDr. Ladislav **Lenovský**, PhD – UCM, Trnava, SK
prof. Piotr **Lisowski**, Ph.D. Akademia Polonia, Cestochowa, PL
prof. Mykola **Palinchak**, Ph.D. UZHNU, UA
akademik, prof. Fedir **Šándor**, PhD. UZHNU, UA
doc. PaedDr. Terézia **Harčariková**, PhD., Pedagogická fakulta, UK Bratislava, SK
doc. PaedDr. Jana **Lopúchová**, PhD., Pedagogická fakulta, UK Bratislava, SK
doc. Mgr.Barbara **Nowak**, PhD. UP, Krakow, PL
doc. PhDr. Vasyl **Popovich**, DrSc. Zaporizhzhia Polytechnic National University, UA
doc. Viktoria **Riul'**, PhD. UZHNU, UA

doc. PhDr. et Bc., Jaroslav **Stančiak**, PhD., MPH, UK, PdF, Bratislava, SK

doc. PhDr. Jiří **Tůma**, PhD., VŠ Alžbety, CZ

doc. Natalia **Varha**, PhD. UZHNU, UA

PhDr. Ján **Holonič**, PhD. MBA, LL.M., UK, PdF, Bratislava, SK

PhDr. Monika **Nová**, PhD, Husitská teologická fakulta, Karlova Univerzita, Praha, CZ

JUDr., PhDr., Ing. Štefan **Neszméry**, PhD., LL.M., UK, PdF, Bratislava, SK

Ing. Marek **Nikel**, MBA, Europäische Bildungswerk für Beruf und Gesellschaft (EBG), SK

Andrej **Hutta**, MBA, člen Prezídia AZZZ SR, predseda správnej rady Asociácie duálneho vzdelávania

1.1.1.3 QUEST EDITOR

doc. RNDr. Edita Partová, CSc, dekanica Pedagogickej fakulty, UK, Bratislava, SK

prof. PaedDr. Bernhard **Beckmann**, Predseda dozornej rady Europäische Bildungswerk für Beruf und Gesellschaft (EBG), DE

Viceprezident Európskej asociácie inštitúcií pre odborné vzdelávanie (EVBB)

1.1.1.4 COMMISSIONING EDITOR

PhDr. Ján **Holonič**, PhD, MBA, LL.M. (Univerzita Komenského, Bratislava) –
editor@regionalnarevue.com

Vydavateľ: Merci, n.o., Komenského 12, Trebišov,

ISSN: 2644-4941

Num. 2., Vol. 1, Year:2020

www.regionalnarevue.com

CONTENT

CONTENT	4
TYPOLOGY OF NON-CONSENSUAL POSTING AND SHARING OF INTIMATE PICTURES AND VIDEOS. A REVIEW OF THE LITERATURE.	7
A TOLERANT SOCIETY FORMATION THROUGH NATIONAL IDENTITY	12
SOME ASPECTS OF CONSTITUTIONAL AND LEGAL REGULATION OF ECONOMIC RELATIONS	19
ANDREY SHEPTYTSKY, DIONISIJE NJARADI, AVGUSTYN VOLOSHYN: ON THE RELATIONSHIP BETWEEN THE SIGNIFICANT REPRESENTATIVES OF THE GREEK CATHOLIC CHURCH / АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ, ДІОНІСІЙ НЯРАДІ, АВГУСТИН ВОЛОШИН І ЗАКАРПАТТЯ: ДО ПИТАННЯ ВЗАЄМИН ВИЗНАЧНИХ ПРЕДСТАВНИКІВ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ	36
HUMAN RIGHTS` PROTECTION AS THE BASIS OF SOCIAL WORK	64
GEOPOLITICAL THOUGHT OF UKRAINE AT THE END OF XIX - IN THE FIRST HALF OF XX CENTURY. THROUGH THE PRISM OF STATE FORMATION / ГЕОПОЛІТИЧНА ДУМКА УКРАЇНИ НАПРИКІНЦІ XIX – В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XX СТ. ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ	71
UKRAINIAN GEOPOLITICAL THOUGHT AT THE END OF XIX – FIRST HALF OF THE XX CENTURY THROUGH THE PRISM OF STATE FORMATION.....	96
FOREIGN ECONOMIC RELATIONS OF THE NEW INDUSTRIAL COUNTRIES OF ASIA AND LATIN AMERICA IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION / ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ НОВИХ	

ІНДУСТРІАЛЬНИХ КРАЇН АЗІЇ ТА ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	98
THEORETICAL FOUNDATIONS OF PHILOSOPHY OF ECONOMICS IN THE CONTEXT OF NEW ENLIGHTENMENT WORLDVIEW 2.0 / ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІЛОСОФІЇ ЕКОНОМІКИ У КОНТЕКСТІ НОВОГО СВІТОГЛЯДУ ПРОСВІТНИЦТВА 2.0.....	110
CHINA'S EXAMPLE INFECTIOUS: WHY AUTHORITARIANISM IS NOT A WAY FOR EUROPE IN THE POST-PANDEMIC PERIOD.....	123
HYBRIDNITY AS THE UNIVERSAL PROPERTY OF THE MODERN GLOBAL WORLD.....	134
PROFESSIONAL ESTABLISHMENT OF SOCIAL INSTITUTE EMPLOYEES.....	147
THE PRINCIPLES OF ORGANIZATION OF STATE EDUCATION POLICY / ПРИНЦИПИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ.....	154
EUROPEAN TERRITORIAL COOPERATION BODIES IN UKRAINE / ЄВРОПЕЙСЬКІ ОРГАНИ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В УКРАЇНІ.....	164
FAIR TRIAL: CONSTITUTIONAL CHARACTERISTICS.....	176
PEOPLE'S VETO: THEORY ISSUES.....	182
INSTITUTIONAL AND FUNCTIONAL ELEMENTS OF STATE FINANCIAL POLICY OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT / ІНСТИТУЦІЙНІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ ЕЛЕМЕНТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ.....	191
THE PECULARITIES OF PROFESSIONAL TRAINING OF PSYCHOLOGISTS IN THE US EDUCATION SYSTEM / ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ В СИСТЕМІ ОСВІТИ США.....	201

SOCIOLOGICAL AND LEGAL CONCEPTS IN THE SCIENTIFIC ACHIEVEMENTS OF DOMESTIC SCIENTISTS (SECOND HALF OF THE XIX - FIRST HALF OF THE XX CENTURY.) /СОЦІОЛОГО-ПРАВОВІ КОНЦЕПЦІЇ У НАУКОВИХ ДОРОБКАХ ВІТЧИЗНЯНИХ ВЧЕНИХ (ДРУГА ПОЛОВИНА XIX – ПЕРША ПОЛОВИНА XX СТ.).....	209
ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНОЇ СИЛИ	216
МІЖНАРОДНИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ОБ'ЄДНАНЬ	216

TYPOLOGY OF NON-CONSENSUAL POSTING AND SHARING OF INTIMATE PICTURES AND VIDEOS. A REVIEW OF THE LITERATURE

Victor Otieno Okech

*Comenius University in Bratislava, Faculty of Education,
Department of Social Work, Bratislava, Slovak Republic*

Abstract

There is a new battle front that is being fought between digital technology and sexuality. Specifically, it concerns how to regulate digital technology so that it is not used for the wrong reasons such as sexual violence. Virtual world is currently being used as a ground for committing offenses due to its poor regulation. A more common offenses being committed within it are creation and sharing of non-consensual photographs and videos for reasons ranging from demanding ransom to revenge. The aim of this article is to review literature on types of online activities that may be considered to be in breach of trust and one's privacy through creation and sharing of non-consensual photographs and videos.

This article employed a traditional style of literature review in data collection and analysis. The review entailed collecting literatures from Springer online, Scopus and Web of Science database: (2000-2019): Boolean operator 'AND' was used in widening the search by pairing the word Law with following key words: Sextortion, Sex texting, and Revenge porn. Articles that did not discuss both law and the highlighted key words or were cited less than 10 times were excluded from the review. We found three types of non-consensual posting and sharing of intimate pictures and videos to be sextortion, revenge porn and sexual voyeurism.

We conclude that there are types of non-consensual image-based offenses that are widely committed within the virtual space.

Key Word:

a) Sextortion, b) Revenge porn, c) sexual voyeurism

1. Introduction

There is a new battle front that is being fought between digital technology and sexuality. Specifically, it concerns how to regulate digital technology so that it is not used for the wrong reasons such as sexual violence. A more recent observation in the use of digital technology for

wrong reasons has been the creation and sharing of non-consensual intimate photos/videos by use of handheld communication gadgets such as mobile phones and tablets. During the last few decades, production photographs were mostly done through print technology and distributed through normal transport channels. In addition, they were mostly produced from a centralized point. This did not create a big challenge to law enforcers in stumping out their creation and non-consensual photos and videos. With the advent of digital technological, these has drastically changed. Their creation cannot be pegged to specific geographical location neither can their distribution be linked to specific road, air or sea channels. Their creation can nowadays be done clandestinely by any person and be shared worldwide within a twinkle of an eye. This has made non-consensual photos and videos to be accessible to almost anyone who is in a possession of handheld communication gadgets likes phones and tablets.

Victims of these crimes suffer immensely at the hands of their perpetrators. Some end up committing suicide, losing their jobs, forced to change their residences or schools, and living in with psychological trauma due to loss of face in front of their peers and friends (Franklin, 2014). Most Jurisdictions worldwide have made significant efforts in regulating print production and distribution of non-consensual photographs and videos. Regulating digital technology so as to control abuses based on non-consensual photos/videos has remained to be an elusive and hard nut to crush. The aim of writing this article is to review literature on types of abused based on non-consensual intimate photographs/videos. Some of these offences are; Sextortion, Revenge Porn, and Sexual Voyeurism.

2. Methodology

This article employed a traditional style of literature review in data collection and analysis. The review entailed collecting literatures from springer online, Scopus and Web of Science database: (2000-2019): Boolean operator ‘AND’ was used in widening the search by pairing the world Law with following key words: Sextortion, Sex texting, and Revenge Porn. Articles that did not discuss both law and the highlighted key words were excluded from the review. We found three types of non-consensual posting and sharing of intimate pictures and videos to be sextortion, revenge porn and sexual voyeurism.

3. Types of image based sexual offences

a) Sextortion

Sextortion is a form of online blackmail where perpetrators of this offense use nude images/pictures or videos of their victims to make some demands. To achieve their goals, perpetrators of this form offense mostly target vulnerable victims such as children and public figures like musicians and politicians. They normally use various means to obtain nude pictures and

videos from their victims. These means may include; secretly filming or photographing their victims when undressed, stealing nude pictures/videos from victims' phones and laptops by either hacking, forwarding, or saving into portable devices such as flash discs, or/and enticing their victims to send them nude pictures/videos with empty promises of some rewards. In some situations, they may resort into luring their victims to take nude pictures with them. Sometimes perpetrators may resort to photoshop the victim's face with images obtained from pornographic websites. Once the perpetrators are in control of their victim's nude pictures or videos, they may then resort to making some demands from them. These demands may range from asking for money, disclosure of some secret/private held information, demanding for more nude pictures/videos, or some things to be done in their favour. They then follow their demands with some threats should their victims fail to comply. Some of these threats includes making nude pictures/videos of the victim public, sending them to children, relatives, bosses or spouses of the victim (Wolak, Finkelhor, Walsh, & Treitman, 2018).

b) Revenge Porn

Revenge porn is an image-based abuse that involves the creation, distribution or making public of nude, semi-nude or sexually explicit images/videos of people without their consent. The sole intention of creating and sharing these images/videos is to embarrass, punish, intimidate, harass or humiliate their ex-lovers. They may resort to sharing these pictures/videos on platforms such as social media, work organization portals, revenge porn website (some of these websites buy these photos to increase their numbers of view for purpose of advertising) or send them as messages to relatives and friends of the victim. This kind of abuse is mostly committed by disgruntled ex-lovers who mostly feel that they were given raw deals by their lovers when a romantic relationship comes to an end. They do feel that they had invested a lot in the relationship and that their partners shouldn't have walked out. They resort to revenge porn as a way of getting even or reducing chances of their ex-lover finding new lovers. Most of the time they are driven by jealousy of seeing their ex-lovers in happy and stable relationships (Powell & Henry, 2017) (McGlynn & Rackley, 2017).

c) Sexual Voyeurism

Sexual voyeurism is an image-based sex offense where perpetrators secretly takes nude pictures/videos or underclothes of their victims. Unlike in sextortion where pictures/videos are taken with intentions of gaining materially from the victim, in sexual voyeurism intentions of perpetrators is usually to gratify their sexual urges or create crude humour (Powell & Henry, 2017). The perpetrators may obtain nude picture/videos of their victims by resorting to actions such as planting secret cameras under desks in offices, in public bathrooms, hotels/lodgings, beaches,

staircases, etc. Popular forms of sexual voyeurism are up skirting and peeping tom. Up skirting is the non-consensual taking videos/photographs of person's under skirt/kilts in order to see their underwear or genitalia. Peeping tom is where somebody secretly watches people undressing or having sex for their own gratification. Sometimes they may resort to photographing or recording their victims.

4. Legal challenges

Various attempts have been made at providing legal framework for preventing offenses of non-consensual images. For instance, England and Wales have now made it illegal for one to take non-consensual upskirt photos/videos. Under the Voyeurism Offences Act, 2019 an offender can be convicted up to 2 years for commit this offense (Gillespie, 2019). Though this sounds as a positive step in the right direction, prevention of offenses non-consensual images still faces a myriad of legal challenges. Some of these challenges are:

According to (Wolak, Finkelhor, Walsh, & Treitman, 2018) terms such as sextortion don't appear in most Statutes. This makes it hard for police and perpetrators to press charges or prosecute cases that involve breach of trust or privacy of non-consensual intimate photos/videos. This leaves police and prosecutors with no other option but to charge perpetrators with closer offences such as stalking, harassment, hacking, extortion, and privacy violation. In most cases these offenses carry lighter punishments compared to potential damage image-based abuses may cause such as suicide due to embarrassment and public ridicule. It is very difficult to charge perpetrators of these crime with murder/manslaughter in situations where victims commit suicide. Evidence may be adduced in court that the victim committed suicide as result of the leaked nude pictures/videos, unfortunately the perpetrator cannot be said to have killed the victim. (Kopecky, 2017) demonstrated this weakness by comparing Irish and Czech Republic Laws on black mail and extortion. He found out that both laws on blackmail/extortion contained two common denominators; loss of material possessions (such as money) and/or with bodily harm or threat of. Both definitions did not factor psychological harm that may be caused by revealing or making one's private photos/videos public.

Another challenge in creating such laws, is situations where both parties, the sender and recipients, are both adults and had consented to sending each other such photos/videos. According to (Henry & Powell, 2015) Australia has made an attempt in addressing this challenge by passing a law that prohibits creation of one's nude pictures/videos, or receiving, or distributing them to other people. Those who violate this Law risk being charged with child pornography or their names being placed in sex offender's register. The challenge with this law is prosecuting those who receive such images without their consent or those send those pictures accidentally to online social groups. This is because it is not possible to control who sends you messages on social media platforms.

Remedying victims of these offense is another area that calls for a closer attention. What becomes of victim(s) after the conclusion of their cases. Should they be left like that to nurse their embarrassment on their own? What happens to legal bodies which cannot receive custodial punishments yet facilitates commission of non-consensual image-based offenses? How to prosecute legal bodies that facilitates these offenses in other jurisdictions that they have not been registered in.

Conclusion

We conclude that there are types of non-consensual image-based offenses that are widely committed within the virtual space, though there are others that have not been discussed in this article. There is need for a concerted effort in developing laws that will aid in making virtual space a safe place.

References

- Franklin, Z. (2014). Justice for revenge porn victims: Legal theories to overcome claims of civil immunity by operators of revenge porn websites. *California Law Review*, 102(5), 1303-1335.
- Gillespie, A. A. (2019). Tackling Voyeurism: Is The Voyeurism (Offences) Act 2019 A Wasted Opportunity? *Modern Law Review*, 1-25. doi:10.1111/1468-2230.12441
- Henry, N., & Powell, A. (2015). Beyond the ‘sext’: Technology-facilitated sexual violence and harassment against adult women. *Australian and New Zealand Journal of Criminology*, 48(1), 104–118. doi:10.1177/0004865814524218
- Kopecky, K. (2017). Online blackmail of Czech children focused on so-called “sextortion” (analysis of culprit and victim behaviors). *Telematics and Informatics*, 34(1), 11-19. doi:10.1016/j.tele.2016.04.004
- McGlynn, C., & Rackley, E. (2017). Image-Based Sexual Abuse. *Oxford Journal of Legal Studies*, 37(3), 534–561. doi:10.1093/ojls/gqw033
- Powell, A., & Henry, N. (2017). *Sexual Violence in a Digital Age: Palgrave Studies in Cybercrime and Cybersecurity*. London: Palgrave Macmillan.
- Wolak, J., Finkelhor, D., Walsh, W., & Treitman, L. (2018). Sextortion of Minors: Characteristics and Dynamics. *Journal of Adolescent Health*, 62(1), 72–79. doi:10.1016/j.jadohealth.2017.08.014

A TOLERANT SOCIETY FORMATION THROUGH NATIONAL IDENTITY

Malevany M.M.

doctor of philosophical science,

Head of the Regional Scientific and Methodological Center

«Education and civil society» Municipal institution «Zaporizhzhya Institute of Postgraduate

Pedagogical Education» Zaporizhzhya City Council

PhDr. Ján Holonič, PhD, MBA, LL.M.

Department of Social Work, Faculty of Education,

Comenius University **Bratislava, Slovakia**

Bogomolova N.M.

Master of Public Administration, Methodologist

Popovych Ya.M.

Candidate of Philosophy, Associate Professor

doc. PhDr. Jiří Tůma, PhD.,

VŠ Alžbety, CZ

Makarenko T.M.

methodologist

Onopko O.O.

methodologist

Zaporizhzhya, Ukraine

Annotation

The article analyzes the national identity of ethnic minorities in the formation process, which in this case is often conflicting for the individual, leading to contradictions in the system of identities. One of the main directions of the tolerance formation and conflict resolution should be the development of national identity, uniting representatives of different ethnic and social groups.

Key words: nationality, society, tolerance, identity.

The relevance of research. The formation of national identity and responsibility among citizens of Ukraine, especially representatives of ethnic minorities, requires a systematic approach

to studying the characteristics of the dynamics and structure of the social identities' system, the conflict nature of its components. Psychological studies of the social identity problems are essential to identify the main trends related to the emergence and prevention of ethnic and regional conflicts.

The degree of the problem's development. The issues of development and functioning of social identity were studied by such authors as C. Wong, B. Duf, J. Citrin, P. Gurin, G. Gurin, P. Conover, A. Miler, M. Brever, J. Jackson, J. Crocker, C. Long, C. McGraw, I Smith, R Spears, G Tajfel, J Turner, C Taylor, L. Hoody, R. Buchis, J. Dukit, S. Perealt, L Jackson, T. Kesler, A. Klink, S. Wright, R. Milke, J. Berry, M. Brever, J. Gerson, J. Kim, P. Oakes, S. Pover, S. Stryker, S. Ting-Tumei, J. Finney, L. Hoody, M. Yang.

The purpose of the study is to analyze the factors influencing the formation of a tolerant society through the national identity's development.

Main material. In the theory of M. Sherif, not only the determinants of conflict behavior were studied, but the role of cooperative interdependence and superordinate goals as the basis for the formation of tolerance was also emphasized. The theory of social identity also examined the influence of superordinate identity on the process of conflict resolution.

Cooperative interdependence means the coincidence of goals, in which the activity of one side in achieving its goals is useful for the other side. There are several types of cooperative interdependence. So, it may underlie the social structure and not require coordination of activities. In another case, mutual activity is necessary to achieve joint goals. The realistic theory of conflict argues that superordinate goals and positive interdependence are fundamental to the formation of a shared, shared identity. In M. Brewer's opinion, this is the basis for the realization of superordinate goals and the formation of positive interdependence [2]. Despite the contradiction, both approaches agree that conflict resolution is possible only if there are two factors: intergroup cooperative activity and the conditions for the emergence of a common shared identity.

Studies by J. Dovidio and S. Gaetner [5] have shown that a decrease in group differentiation, the creation of conditions for cooperative interaction, and a context of interdependence with positive emotional experience are factors in the formation of a common identity. General categorization, in turn, leads to a decrease in intergroup bias. According to scientists, the most important and significant factor is cognitive representation.

An important condition for successful intergroup contact, according to the contact hypothesis, is the presence of the same status in both groups. However, even in the case of a difference in status, dual identity (two subgroups within the general group) can create a sense of community and reduce negative perceptions of members of former out-groups. If people continue to perceive themselves as members of different groups, but at the same time feel part of a common

large group, intergroup relations become more positive than with two outgroups [5]. Common group identity strengthens relationships, makes outgroup perceptions more positive, and affects tolerance. In our opinion, such an identity in a multi-ethnic Ukrainian state should be national identity. The concept of "socialization" (from the Latin. Socialis - public) is increasingly included in the researchers' scientific apparatus. It, as a scientific category, is used by philosophers, sociologists, political scientists, educators, economists, etc. It is this concept that appeared in scientific circulation at the end of the XIX century. It is associated with the names of such prominent and well-known sociologists as F. Giddings (1855 - 1931) and G. Tarde (1843 - 1904) [12].

The most common characteristic of a nation as a group is living in a common territory that they consider their homeland, or even a common memory of that territory (as an idea of a homeland that was lost but not forgotten). But, despite the fact that the concept of territory is considered central to the understanding of the nation, it does not seem to be the only factor determining the nation as a social group. Among the important conditions, one can single out a common language, a common history, traditions, religion, lifestyle, ideas about a common destiny. A similar social group cannot be formed if its members do not share some important aspects of culture; however, the system of these aspects differs in different cultures. As H. Kelman's research shows, none of the aspects is critical for determining a nation: for example, a group can be a nation, even if its members do not have a single language or religion, but they share a common history and values (multilingualism in Switzerland or the presence of different religions in Germany) [9].

The mere presence of common cultural elements does not determine the formation of a nation: these common elements must be represented in consciousness, along with an understanding of the integrity of a nation as a group and the interconnectedness of its members. Moreover, as G. Allport emphasized, an individual must be aware of his belonging to a given nation and have a strong national identity [1].

As L. E. Orban noted [3], national identity as a psychological phenomenon is a complex and differentiated phenomenon. Its severity and semantic content depend on the type of mobilization process that occurs in the group. It can be successful only if there are significant elements of a common history and culture. According to M.I. Piren [11], national identity is a collective product - in the form of a system of beliefs, values, attitudes and expectations - which is internalized in the consciousness of group members during socialization. This identity is formed on the basis of both instrumental interests and existential needs. A nation as a community connects people not only with members of this group, but also with the past and the future. This is possible by decategorization combined with self-categorization processes.

National identity and its elements become part of the individual identities system under the influence of social influence mechanisms. Moreover, this process has three components: the adoption of national identity's specific elements, such as beliefs, values, expectations, which create a national identity as a collective; the development of orientation in a nation as such self-determination of itself as a member of this nation.

An analysis of the national identity formation in an individual's identity system is associated with an analysis of the process of internalization of its specific elements. The most important factor determining the adoption of these elements is the formation of individual self-determination as a member of the nation. Members of a nation as a social group share, to varying degrees, such collective aspects of national identity as ideas about the nation itself and other groups, concepts of national history and purpose, attitudes towards traditions and symbols, achievements and defeats of the nation. These elements, becoming part of the individual identity system, have an impact on determining who this individual is.

As shown by L. Ye Orban [3] and M.I. Piren [11], the adoption of specific elements of national identity affects the self-determination of the individual also by changing the worldview. National identity usually contains beliefs and values in relation to human existence, the nature of social institutions, human relationships and the definition of an ideal person. The roots of these elements lie in the historical experience of the group and are reflected and formed in documents, traditions and institutions. These beliefs and values accepted by the individual determine his worldview and assessment of his place in the world. The process of forming a national identity includes the acquisition of knowledge, the development of emotions and the development of behavioral skills. In order for national identity to become an integrative part of the system of identities, a person must acquire some basic knowledge about the historical and cultural context of the formation of beliefs and values; she needs to feel that these values are emotionally significant to her; he must implement his behavior in accordance with new values and beliefs.

National identity is an element of national self-awareness. The development of national identity is an integral part of the broader process of national self-consciousness' formation - "understanding, human evaluation of himself as a carrier of national values, self-realization as a subject of social activity ...".

Studies of national identity and patriotism have shown that for different members of the same group, identity has a different subjective meaning. Studies of this identity by J. Citrin, B. Reingold, D. Green, J. Citrin, C. Wong, B. Duff found that the subjective meaning of American identity consists of the of the equality's values, individualism, faith in God and the opportunity to express their own opinions about their country. The results of studies by P. Conover [4], A. Miller,

P. Gurin, and O. Malanchuk demonstrate that the content of national identity can influence attitudes towards other groups and political situations and cause conflicting behavior. So, US citizens with a basic sense of American identity (for example, to be a Christian) negatively assess immigrants and consider it extremely necessary to strengthen American customs rules. According to studies by J. Citrin, American identity is very important for members of different ethnic and racial groups in the United States. Assessing oneself as members of one's ethnic and racial groups takes second place.

According to the theory of social identity, a strong identity of a member of a minority group can suppress national identity. Studies have shown that a strong subordinate identity, such as ethnic or regional, can reduce the sense of national unity and lead to increased intergroup antipathy, lack of tolerance and patriotism. The results of studies by J. Sidanius, S. Feshbach, S. Levin, and F. Pratto [12] demonstrate that strong identification with a subordinate, subordinate group in the United States or Israel can influence a decrease in patriotism. Germans with a strong regional identity are more positive about their region than their nation and demonstrate regional homogeneity. Moreover, dual identity a common identity, such as national identity, together with a pronounced regional identity, such as "East German" or "West German", can lead to biases and problems in intergroup communication.

However, a study of the identity of Mexican Americans by P. Gurin, A. Hurtado, T. Peng [6] found that the severity of ethnic identity does not affect the possibility of a highly developed national identity. These results contradict the tenets of the social identity theory, which argues that the importance of membership in a minority group should be strongly expressed among Americans of African, Spanish and Asian descent and thereby suppress national identity.

The national identity formation, taking place in all CIS countries, becomes the basis for the emergence and development of identity conflicts. As H. Kelman [9] emphasized, national identity, national self-determination and the development of an independent state are becoming the main source of increasing self-esteem and pride of the population, but also lead to problems associated with the identity of ethnic minorities in an ethnically homogeneous state. According to S. Herman [7] and J. Stein [15], a conflict can develop if the individual's identity system is incompatible with the new identity proposed by the group or the social context of its formation.

As the results of our research have shown, the national identity of ethnic minorities is in the process of formation, and this process is often conflicting for the individual, leading to contradictions in the identity system. Therefore, we believe that one of the main directions *in* the formation of tolerance and conflict resolution should be the development of a national identity that unites representatives of different ethnic and social groups.

One of the ways is to rethink the problems of education at the present stage, its national

essence and character, update it in accordance with modern requirements - taking into account the national character, the way of perceiving and thinking (Orban L.E., M.I. Piren, V.F. Sokolova), strengthening the training of pedagogical personnel able to provide changes in the teaching system (N.L. Kolominsky, L.N. Karamushka, S. D. Maksimenko). It is important to create special training programs aimed at building tolerance taking into account the dynamics of identity.

Conclusions. Social identity is a system in which core (basic), local and short-term (situational) identities are represented. They are interconnected, and the relationships within the core identity subsystem are more durable. The emergence, development and disappearance of any identity leads to a restructuring of the entire system of identities. Basic identities are associated with stable attitudes and relationships, a person's worldview. Attitudes associated with short-term identities are less stable and can change quickly. The stability of the attitudes is an indicator of the significance of identity. At all stages of cultural adaptation, the social identity of a person undergoes significant changes. A person can successfully integrate with a new culture if he retains his group identity, and at the same time, a new social identity is formed that does not contradict the old one. Sometimes the ratio of the old to the new group identity can be characterized as belonging to a categorical group and a membership group.

Each identity arises as a result of membership in a group and as an opposition (or comparison) to an external group; underestimating and humiliating other groups can increase self-esteem and group solidarity. Such behavior can lead to a reassessment of intergroup differences and conflict between groups. Common group identity strengthens relationships, makes outgroup perceptions more positive, and affects the development of cooperative behavior. One of the main directions of tolerance formation and conflict resolution should be the development of national identity, uniting representatives of different ethnic and social groups.

References:

1. Allport, G.W. The Nature of Prejudice. Cambridge, MA, Addison- Wesley, 1954.
2. Brewer, M.B. Superordinate goals versus superordinate identity as bases of intergroup cooperation. Social identity processes. London, Sage, 2000.
3. Orban L.E. Ethnopsychology: educational manual. Ivano-Frankivsk, Prykarpattya University. Vasily Stefanik, 1994.
4. Conover, P.J. The role of social groups in political thinking. British Journal of Political Science, 1988, N 18, P. 51-76.
5. Gaetner, S.L., Dovidio, J.F., Nier, J.A., Ward, C.M., & Banker, B.S. The common ingroup identity model for reducing intergroup bias: progress and challenges. Social identity processes. London, Sage, 2000.

-
6. Gurin, P., Hurtado, A., & Peng, T. Group contacts and ethnicity in the social identities of Mexicanos and Chicanos. *Personality and Social psychology Bulletin*, 1994, N 20, P. 521-532.
 7. Herman, S. *Jewish identity: A social psychological perspective*. Beverly Hills, CA: Sage, 1977.
 8. Zaychuk B.O. Formation of scientific approaches to the study of national consciousness. *Problems of General and Educational Psychology*, 2001, V. III, 5, P. 94-97.
 9. Kelman, H. C. *Nationalism, patriotism, and national identity: Social- psychological dimensions. Patriotism in the lives of individuals and nations*. Chicago, Nelson-Hall, 1997.
 10. Mummendey, A., and Otten, S. Positive-negative asymmetry in social discrimination. *Hewstone: European Review of Social Psychology*. New York, Wiley, 1998, Vol. 9, P. 107-143.
 11. Piren M.I. *Fundamentals of ethnopsychology*. Kyiv, 1996, 450 p.
 12. Popovych Y. Socialization of personality: pedagogical conditions. Lviv, NGO "Lviv Pedagogical Community" 2019, V.1., P. 104-106.
 13. Sidanius, J., Feshbach, S., Levin, S., & Pratto, F. The interface between ethnic and national attachment: Ethnic pluralism or ethnic dominance? *Public Opinion Quarterly*, 1997, V. 61, P. 102-133.
 14. Simon, B., Kulla, C., & Zobel, M. On being more than just a part of the whole: Regional identity and social distinctiveness. *European Journal of Social psychology*, 1995, V. 25, P. 325-340.
 15. Stein, J. G. *Image, identity, and conflict resolution*. C.A. Crocker & F.O.Hampson (eds.), *Managing global chaos*. Washington, DC: USIP, 1998.

SOME ASPECTS OF CONSTITUTIONAL AND LEGAL REGULATION OF ECONOMIC RELATIONS

Dmytro Bielov,

Doctor of Law, Professor,

Department of Constitutional Law and Comparative Law,

SHEI Uzhhorod National University

e-mail: belov_dimon@yahoo.com

ORCID 0000-0002-7168-9488

Myroslava Hromovchuk,

associate professor of the Department of Constitutional Law and Comparative Law

SHEI Uzhhorod National University,

Candidate of Law Science

e-mail: myroslavabelova@gmail.com

ORCID 0000-0003-2077-2342

Found, constitutional and legal norms undoubtedly have a significant impact on the economic system of any state. Models of the world's economic systems are established and guaranteed by a system of legal means, which, in turn, are subject to the constitutional and legal framework. Specified, the sphere of constitutional-legal regulation of economic relations has been repeatedly explored in scientific research, however, the consensus on the scope of economic issues that should be subject to constitutional entrenchment has not been reached yet. The analysis of the world constitutional practice shows a tendency to strengthen the regulation of those relations that concern the economic organization of public life. This topic is relevant since not only the legal theory but also political practice enters into a heated debate over the above-mentioned issue.

The author argues: 1) constitutional law regulates the place of the state in the political system of society and defines the principles of relations between the state and its non-state elements including the ways of resolving conflicts between them, limits of interference or even limits of its activity; 2) the boundaries of constitutional regulation of economic relations should be determined first of all on the basis of considering fundamental relations for the economic system of the state.

That is, the limits of constitutional regulation depend on the system of relations that are included in the concept of economic relations; 3) the system of relations that require legal regulation should also include the establishment of an effective pricing mechanism, the exercise of control over monetary policy, the cancellation of restrictions on foreign trade activities, the development of an effective tax and budgetary system, regulation of financial reporting, etc.

Key words: economic system, economic relations, constitutional law, public life, state, political system.

1. INTRODUCTION.

The destructive processes observed today in all spheres of public life in the vast majority of economies in the world have greatly raised the question of mechanisms capable of delivering sufficient growth rates both in individual countries and in the global economy as a whole. Therefore, it is necessary to look at the problem of development of the economy and society from a fundamental point of view, since the functioning of any system must be based on the basic principles that are manifested in all areas of our lives. Therefore, the study of the constitutional principles of the functioning of the economic system of Ukraine is an outstanding scientific problem and an interesting practical task. It should be noted that this topic is equally relevant from both a theoretical and practical point of view. At the same time, these processes are influenced by the socio-economic, political and other consequences of the current global financial and economic crisis, which has an objective nature and a number of interrelated prerequisites. It is the consequences of the current economic recession that prompt us to revise existing "classical" theories or doctrines, and perhaps abandon them. Last but not least, this concerns issues related to the perennial state-market or power-to-business controversy. It is in this context that the constitutional foundations of the economic system of Ukraine's transformational economy should be considered.

Constitutional and legal norms undoubtedly have a significant impact on the economic system of any state. Models of the world's economic systems are established and guaranteed by a system of legal means, which, in turn, are subject to the constitutional and legal framework. The sphere of constitutional-legal regulation of economic relations has been repeatedly explored in scientific research, however, the consensus on the scope of economic issues that should be subject to constitutional entrenchment has not been reached yet. The analysis of the world constitutional practice shows a tendency to strengthen the regulation of those relations that concern the economic

organization of public life. This topic is relevant since not only the legal theory but also political practice enters into a heated debate over the above-mentioned issue.

2. PROPERTY AS A BASIC CATEGORY OF CONSTITUTIONAL AND LEGAL REGULATION OF ECONOMIC RELATIONS.

Research of historical facts testifies to the fact that the property relations constitute the basis of the economic system of any social formation. For this reason, they are among the first to be documentarily enshrined. The development of society also entails the development of various forms of property – from tribal and communal to the private one.

Constitutional regulation of property relations is one of the types of legal regulation of property, the basic one for the modern legislation of any country. The science of constitutional law includes a certain set of property conceptions that are specific to it. The analysis of this set of ideas allows scholars to interpret property as one of the most crucial constitutional and legal institutions (Shershun, 2016).

The development of both the economic and legal systems of European countries has had its impact on the processes of forming an understanding of property; the legal regulation of property as a universal institution has also developed and changed. A characteristic feature of the early historical period of the world civilization was the fragmentation of the institute of property into special types of relations of property ownership, use and disposal with respect to individual subjects and objects. There was the so-called “domination” of the collective property of communities, coupled with the restriction of turnover between such communities. Thus, while the circulation of goods was quite simple and based on existing customs within a community, outside it – between communities – this exchange was rather infrequent and could concern only deficit things. Lifestyle and limited needs did not encourage community members to a constant search.

Historically, the dominance of individual forms of property has always been a priority. For instance, the policy of the Soviet authorities was aimed at eradicating private property as such. This is evidenced by the fact that on December 8, 1961, the Supreme Soviet of the USSR approved the Basics of Civil Legislation of the USSR and the Union republics, which emphasized that the Soviet state is the owner of all state property. The USSR Constitution of 1977 enshrined the dominance of socialist property; thus Article 10 stipulates that: “the basis of the economic system of the USSR is the socialist ownership of the production means in the form of state (public) and kolkhoz-cooperative property”. A clear list of personal property objects was documented: household items, personal consumption and utility household items, a residential house and labor savings. The obvious weaknesses in the economy have spurred the expansion of the rights of enterprises and

increased private citizen initiative. The necessity arose to legalize property other than “state” one but also does not fall under the classification of “private” property.

The Basic Law “On Property in the USSR”, adopted in 1990, and subsequent amendments to the Constitution contain a waiver of the priority of state property. Various variants appear – property of Soviet citizens; collective property represented by rental, collective enterprises, cooperatives, joint-stock companies, etc.; state property (Gluhova, 2012). The 1990 Law “On Property in the RSFSR” envisaged division of property into private, state, municipal and public associations (organizations) property. The permissible “size” of private property was not limited, although certain restrictions were also stipulated (e.g., the private property of land).

With the disintegration of the USSR, the influence of the private property institution on the economic system increased. Thus, after the Soviet rule of state property, the economy gradually began to be absorbed by private property. A drastic step towards introducing market economy principles was the privatization of state property. R.A. Dzhabrailov writes: “Perhaps the state expected to get some synergetic effect from the appearance of private property rights in the structure of objects, which consisted in attracting investments into modernization of production, construction of new objects, improvement of the quality of enterprise employees’ social security”. However, as we can observe, those events did not bring the expected results. The idea that the market economy and private property are guaranteed to ensure the welfare and prosperity of the people has become a *de facto* dogma. Contrary to this, the financial crisis of 2008 forced the world to draw other conclusions, in particular, to abandon the thesis that it is possible to provide a systematic and balanced economy of any state with exclusive self-regulation of the market, which is deprived of state guardianship (Ustimenko, 2011).

3. THE STATE’S MAIN FUNCTIONS AND ITS INVOLVEMENT IN THE ECONOMIC SYSTEM.

Walter Eucken, the founder of the School of Ordoliberalism, believed that “social justice should be sought through the creation of a cumulative functional order... It must be understood that private property can cause disruption, the collective property must cause disruption” (Nureev, 2007). That is, W. Eucken believed that all forms of property should be involved to ensure the full economic development of the state.

In his works, Eucken harshly criticized the so-called *laissez-faire* – the principle of state non-interference in the economy. It was the *laissez-faire* policy that, in his opinion, caused a significant strengthening of power structures in the economy. W. Eucken believes that the *laissez-faire* principle underestimates the danger that an individual interest may turn against a common

interest. The freedom to conclude contracts within the framework of the liberal order, in his opinion, leads to the denial of the basic principle of the competitive order. An individual interest, as he notes, is realized not only in the economic process but also in forming a position in the market in a certain form. Acquiring positions of power on the market comes into conflict with the common interest. In fact, “the more power is in the hands of individuals, the greater the danger that there will be a conflict between individual and public interests” (Dementev, 2003).

Scholars’ research on the system of power in the social and economic system allows drawing a conclusion that the latter includes the following basic institutions as state power, user power and industrial power (corporate power).

State power in the economic system has the following construction logic. The Constitution of Ukraine, in particular, part 2 of article 5, establishes the provisions that people are the bearers of sovereignty and the only source of power in Ukraine. The people exercise power directly and through State and local authorities. In the scientific literature, there is a definition of the State as an organization with a comparable advantage in terms of using violence and extends to a geographical territory whose boundaries are defined by the authorities of that organization to tax people who reside there (Eggertsson, 2001).

The state embodies a deliberately created, organized and consciously controlled power (Hajek, 2001). Formalization of the notion of “state power” is associated with a certain range of substantive problems. By its nature, the power of the State is delegated, such power acting on the basis of a social contract enshrined in the Constitution and other legislative acts. The main functions of the state, which should ensure the effective operation of the economic system, include integrative, motivational, social control, regulatory, unifying, repressive, stabilizing functions (Chehovich, 2005).

Based on the analysis of these functions, it can be concluded that the potential of state power is based on control over violence resources, ownership of economic resources (budget, state property) and ideological influence, while the power potential of the state is fixed in normative acts in the form of rights of power in relation to citizens and legal entities (Shershun, 2016).

Some scientists, in particular, V.V. Dementiev believe that the power exercised by the state can be divided, firstly, into an arbitration power, the essence of which is to protect rights and freedoms of some citizens from arbitrariness on the part of others (i.e. protection of property rights and contracts), secondly, into hierarchical (administrative) power, based on the right of the state to issue prescriptions (norms) regulating public conduct and the right of control over their implementation, and thirdly, into economic power, which is to dispose of economic resources of the state. A state is an organization that exercises authority countrywide. The state exercises power

through the so-called mechanism of the state - the system of bodies and institutions that constitute its organizational-political, organizational-economic basis. That is, through public authorities, social institutions, as well as through the budget system, banking, monetary and other economic structures. The boundaries of state power for various objects of power are regulated by legal norms (Dementev, 2003).

The state guarantees the exclusive property rights of individuals, groups and organizations, establishes fundamental rules of economic activity, creates and ensures observance of economic and civil rights (including those of state bodies). The Constitution of Ukraine stipulates that the State ensures the protection of the rights of all property rights holders and subjects of economic activity and the economy social orientation. All subjects of property rights are equal under the law. It should be noted that in the domestic scientific literature, the issue of state regulation of the economy has traditionally been considered through the prism of state functions, in particular, such as economic and organizational, regulation of labor and consumption. Scientists note that it is possible to interpret the state functions not only as directions of its activity but also as a mechanism of influence on social processes (Melnikov, 2011). For example, according to N. Salishcheva, it was not taken into account in the process of reforms that “when proclaiming the freedom of private property, the state should have taken care of the protection of private production and property, of a reasonable system of taxation, of effective legal regulation” (Bachilo, 2001).

A. Komarov understands the state regulation of the economy as the system of economic, legal, organizational measures of the state, through which it influences the socio-economic development of the country and conducts socio-economic public policy through the system of government agencies and officials (Komarov, 2000).

N.I. Bazilev mentions the following economic functions of the state: improvement of the system of socio-economic relations; forecasting of development; demographic management; orientation of production on the final results; elaboration of development programs; increasing the role of labour collectives; coordination of interests of subjects; promotion of economic activity; ensuring intellectual development, protection of life and human rights and freedoms; regulation of international integration processes.

V.I. Kushlin offers the following list of economic functions of the state: legal support of economic activity; organization of monetary circulation; production of public goods and services; minimization of transaction costs; minimization of externalities; realization of national interests in the world economy; regional and social policy implementation (Karetnikov, 1998).

I.L. Sokolova notes that the economic function of the state can be defined as the directions of state activity in the economic sphere aimed at ensuring economic growth, the stability of the national economy, foreign economic stability, means and ways of state influence (Sokolova, 2005).

R. Savatier introduced the notion of “economic public order” into the scientific community: “Public order is aimed at solving three tasks: firstly, to protect individual freedom, then to ensure the sovereignty of the state and the strength of the family, and finally to observe the general rules of morality” (Savatier, 1972). As a result of a significant expansion of public authority functions, two new areas of public policy application have emerged: social public policy aimed at mitigating class inequality and economic public policy aimed at creating a controllable economy.

Based on the aforementioned material, we have come to the conclusion that the economy of any country needs state regulation to some extent.

4. THE NORMS OF THE CONSTITUTION AND THE CONTENT OF THE STATE ECONOMICS REGULATION.

Constitutional and legal regulation defines the boundaries and content of state regulation of the economy. The content of constitutional and legal regulation of the system of certain social relations is determined by the circle of relations enshrined in the Basic Law of the State. Economic relations encompass a wide range of social relations, and primarily concern property relations.

The notion of the right of private property has found its fixation in the articles of the Constitution of Ukraine. In particular, Part 3 of Article 13 states that: “Property entails responsibility. Property shall not be used to the detriment of the person and society”. This thesis is true, since despite a rather rigid definition of the concept of property right adopted as a basis in the Civil Code of Ukraine – the ownership right is the right of an individual in a thing (property) that he/she enjoys in compliance with the effective legislation on his/her own will irrespective of the will of the third persons – the legislator understands the importance of excessive absolutization of individual person's property right.

M. Andreeva writes that: “During the 20th century, the idea of the social function of private property was spread and further developed in the countries of Western democracy and states oriented towards them” (Andreeva, 2009). The justification for this phenomenon was first provided by the French lawyer L. Duguit. He believed that the state appropriates property, which should perform a social function. L. Duguit argued that property is socialized and ceases to be an absolute right and is transformed for the owner into a social debt. The theory of social functions in no way endeavours to neutralize certain rights of the owner. L. Duguit noted that: “... the right of the owner is justified and at the same time is limited by the social mission that lies upon him by virtue of the

special situation in which he is placed” (Ustimenko, 2011). The development of the theory of the social function of property in tandem with the development of information technologies has had a huge impact on the development of constitutional regulation of property. They gave rise to changes in the range of relations of constitutional regulation and the inclusion of a large number of objects of intellectual property rights.

In 1960, the ideas of the social functions of property were embodied by nationalizing the most profitable enterprises. The development of the concept of Bolivarianism, the so-called socialism of the XXI century, also made its corrections in the constitutional and legal regulation of property relations. According to this conception, private property was subject to even harsher restrictions, and broad nationalization was implemented (this applied mainly to oil production facilities). Such ideas have given the world the Constitution of Venezuela and other Latin American countries.

Nevertheless, the modern constitutional regulation includes the imprints of the historical development of the concept of property. A number of countries have provisions in their constitutions that enshrine different types of property of different origins. However, the majority of home scholars pay attention to the norms that relate exclusively to the legal regulation of private property, its protection from illegal encroachments and provisions on the exclusive property of the state.

The analysis of the world’s constitutions shows that property not only provides rights, but also entails responsibilities. Thus, for example, Article 14 of the German Constitution stipulates: “Property entails obligations. Its use shall also serve the public good”.

As we have noted earlier, the Constitution of Ukraine also contains a norm about the obligatory nature of property. However, it is not clear to what obligations it exactly entails. Thus, V.A. Ustymenko writes that: “Ownership binds all subjects of law irrespective of their legal status and the scope of their powers. The obligation to align their actions and aspirations with the principles of civil society and the interests of the people is equally important for both the private and public owner” (Ustimenko, 2011). It is impossible to disagree with this thesis, since only in this way the idea of social functions of property and social orientation of economy, enshrined in the Constitution of Ukraine, can be embodied.

Returning to the problem of the necessity of the economy state regulation, it should be noted that many scientists, in particular, V.V. Melnikov believes that the complex constitutional regulation of the state’s economic role is an exception rather than a general rule in the world practice of constitutionalism (Melnikov, 2011). Thus, in addition to general social formulas, real economic objectives must be established in order to achieve the goal. The Spanish Constitution, for

instance, contains provisions according to which all the country's wealth is subject to the general interests of the country. The Italian Constitution states that private economic initiative is free. It may not be exercised in contradiction with the public interest or at the expense of security, freedom, human dignity. The law defines programmes of activities and control through which public and private economic activities can be directed and coordinated for social purposes. The law defines measures and control programmes through which public and private economic activities can be directed and coordinated for social purposes (Shershun, 2016).

In the world's modern constitutions, it became necessary to establish norms regulating the limits of nationalization of citizens' property as well as compensation of the latter. These provisions are considered to a greater extent as a safeguard against illegal expropriation of the property of a law-abiding owner. Thus, for example, Article 21 of the Constitution of Georgia stipulates: "The restriction of the rights shall be permissible for the purpose of the pressing social need in the cases determined by law and in accordance with a procedure established by law. Deprivation of property for the purpose of the pressing social need shall be permissible ... only with appropriate compensation".

Article 21, part 2, of the Polish Constitution provides as follows: "Expropriation may be allowed solely for public purposes and for just compensation".

The constitutions of individual countries stipulate in great detail the issues of property expropriation. Thus, the Basic Law of Greece directly defines not only the possibility of the state to expropriate property in the public interest, but also details the procedural process for recovering its value: "No one shall be deprived of his property except for public benefit which must be duly proven, when and as specified by statute and always following full compensation corresponding to the value of the expropriated property at the time of the court hearing on the provisional determination of compensation. In cases in which a request for the final determination of compensation is made, the value at the time of the court hearing of the request shall be considered" (Konstituciya, 1975).

Any change in the value of expropriated property occurring after publication of the act of expropriation and resulting exclusively there from shall not be taken into account

Compensation is determined by the competent courts, such compensation may also be determined provisionally by the court after hearing or summoning the beneficiary, who may be obliged, at the discretion of the court, to furnish a commensurate guarantee in order to collect the compensation, as provided by the law. There is also a very important provision for the alienation of property in compensation: "Prior to payment of the final or provisional compensation, all rights of the owner shall remain intact and occupation of the property shall not be allowed". In other words,

the legislator at the constitutional level guarantees the inviolability of the right to private property and provides the owners with the means of its protection.

Compensation in the amount determined by the court must in all cases be paid within one and one half years at the latest from the date of publication of the decision regarding provisional determination of compensation payable, and in cases of a direct request for the final determination of compensation, from the date of publication of the court ruling, otherwise the expropriation shall be revoked ipso jure. The compensation as such is exempt from any taxes, deductions or fees.

Constitutions of post-Soviet states usually do not regulate this issue in such detail.

Thus, part 3 of Article 25 of the Russian Federation states that no one may be deprived of property otherwise than by court decision. Forced confiscation of property for state needs may be carried out only on the proviso of preliminary and complete compensation.

In contrast to the Greek Constitution, the issue of compensation for expropriated property is not regulated by the Basic Law of the Russian Federation, and therefore it is necessary to resort to the federal legislation of the country for its solution. B. Melnikov writes that a person's deprivation of his property by court decision (in the form of a sentence or resolution) can only take place in the cases provided by law (Melnikov, 2011). An exclusive list of the grounds for compulsory expropriation of property from its rightful owner is contained in paragraph 2 of Article 235 of the Civil Code of the Russian Federation. In particular, so far, the grounds include: the turning of the penalty onto the property by the obligations; the alienation of the property, which by force of the law may not be owned by the given person; the alienation of immovable property in connection with withdrawal of a land plot because of its improper use; the alienation of an incomplete construction object in connection with termination of the validity term of an agreement on lease of a land plot which is under state or municipal ownership; the alienation of immovable property in connection with compulsory alienation of a land plot for state or municipal needs (withdrawal of a land plot for state or municipal needs; the redemption of the mismanaged cultural values and of domestic animals; the requisition; the confiscation; appropriation on the basis of a court decision by the Russian Federation of the property in respect of which any evidence proving its acquisition with the use of lawful income are not presented in compliance with the anticorruption legislation of the Russian Federation; appropriation on the basis of a court decision by the Russian Federation of the monetary assets, valuables, other property and the income derived from them in respect of which in compliance with the legislation of the Russian Federation on counteracting terrorism a person has not presented data proving the legality of their acquisition (Melnikov, 2011).

In addition to the above-mentioned issues, the texts of foreign constitutions have many other provisions regarding the regulation of property relations. These are, in particular, the regulations on

the protection of the country's cultural heritage and nature, the regulations on the right of ownership of land, water and other natural resources, on the rights of public organizations, on guarantees of the right of ownership in legal proceedings (objects of ownership of individuals and legal entities); on freedom of conscience and the rights of religious organizations (objects of property rights of religious organizations), the legal status of foreigners, the protection of intellectual property, the right of ownership of the mass media, separate “forms” of ownership, the division of competencies of the federation and the subjects on property issues, the competencies of municipalities on property issues, special regulation of property based on the status of indigenous peoples, etc. Nevertheless, these norms are not comprehensive, they have limitations that define the limits of this study (Shershun, 2016).

Part 5 of article 41 of the Constitution of Ukraine contains a provision stating that the expropriation of objects of the right of private property may be applied only as an exception for reasons of social necessity, on the grounds of and by the procedure established by law, and on the condition of advance and complete compensation of their value. The expropriation of such objects with subsequent complete compensation of their value is permitted only under conditions of martial law or a state of emergency.

Therefore, based on the practice of foreign countries, the Ukrainian legislator has defined clear boundaries of such expropriation and enshrined guarantees of property rights.

The legislation of Ukraine provides for such types of forcible alienation as: requisition (Art. 353 the Civil Code of Ukraine); confiscation (Art. 354 the Civil Code of Ukraine).

With regard to the concept of nationalization, the current Civil Code of Ukraine does not contain any provisions addressing this issue; only part 3 of article 397 of the Economic Code of Ukraine specifies that foreign investments in Ukraine are not subject to nationalization.

Types of forcible alienation of private property are a measure of influence of the state on economic activity within the framework of market mechanism. Defining the boundaries of this action is a topical discussion issue in scientific literature. B. Chirkin writes that economic theories and views cannot be established by the state as state or obligatory, and the state cannot declare Marxism or economic liberalism as state economic ideology (Chirkin, 2001). The state must perform its functions through universally recognized values, basic goals of development, democracy and the rule of law. B.N. Topornin expressed the opinion that the constitution should define the “system of coordinates” in which the state “plays its economic function”, pointing out also that the constitution may provide instruments of state regulation, including the budget, taxes, export and import privileges (Topornin, 1992).

5. THE SCOPE OF CONSTITUTIONAL AND LEGAL REGULATION OF ECONOMIC RELATIONS.

The sphere of constitutional and legal regulation of economic relations has been repeatedly subjected to scientific research, but there is still no consensus as to which economic issues should be subject to constitutionalizing. Not only legal theory, but also political practice enters into heated debate over the above-mentioned issue.

As we have mentioned earlier, modern constitutions of foreign countries to a greater extent contain regulations on the economic sphere. These are, in particular, provisions on nationalization of socially important sectors of the economy, state monopoly, agrarian reform, economic planning, social justice, fair distribution of public products, etc.

All constitutions of the twentieth century are characterized by a drastic increase in the range of regulations devoted to numerous economic issues, including: forms of the state's participation in economic activity, public restrictions on the freedom of economic activity etc. Such approach testifies to the growing role of constitutional regulation of economic relations, however, it caused scientists to seek an answer to the question concerning the reason for the increase in the number of constitutional and legal norms of economic content (Shershun, 2016).

The study of the content of constitutions led the researchers to classify the so-called economic norms according to their content. In particular, M. Andreeva, having studied the issue of the scope and content of constitutional and legal regulation of the economy in foreign countries, suggests classifying the constitutional and legal norms regulating economic relations into four groups: the economic basis of individual freedom; the boundaries of individual freedom in the economic sphere; ways of solving social conflicts in the sphere of entrepreneurship; the role of the state, its economic policy and competence of state bodies in the sphere of economy (Andreeva, 1991).

In addition, V.E. Chirkin singles out economic relations that are subject to constitutional and legal regulation including property relations, the role of the state in regulating the economy, etc. The main lever is prognostication. Along with the forecasting, V.E. Chirkin notes that many other levers are used to regulate the economy. They include redistribution of the budget, direct stateization (nationalization) of a number of the economy sectors, tax and credit policy, government intervention in labour relations (legal regulation of working hours, vacations, etc.), the creation of special departments and various kinds of mixed companies with the participation of state capital, where government officials and heads of monopolies together resolve issues of economic regulation, etc. (Chirkin, 2001).

V.E. Chirkin is a supporter of the notion of economy socialization. Economic socialization is a link in the general process of socialization, “finds its expression in the formation and development of a trend, and subsequently a pattern, according to which under the influence of the producer’s needs, the process of assimilation and use of a specific system of knowledge, norms and values necessary for the successful functioning of the national economy, social and economic relations, society as a whole, is accelerated”. According to other interpretations, socialization is the development and strengthening of social orientation in the development of economic systems, in which a certain part of net monetary income is used to meet the social, material and social and spiritual needs of the main subject of the economy – the individual. S. Mocherny presents socialization of economy as “a process of gradual evolutionary filling of subsystems and elements of the economic system of capitalism with socialist content, formation and development of the basis of socialism” (Mochernij, 2007).

I.A. Alebastrova writes in her studies that constitutions of the 20th century are characterized not only by socialization, but also by expansion of the circle of constitutional regulation. According to the scholar, the Constitutions “began to regulate not only the foundations of the state’s structure, but also the foundations of the construction of civil society, to formulate the objectives and principles of state action in the social sphere, and to regulate, in addition to personal and political rights, economic, social and cultural rights of man and citizen”. It is obvious that the new social conditions, which necessitate a broader entrenchment of economic institutions in the basic laws of the state, demonstrate the bond between the constitution and the economy that had emerged long before such entrenchment was necessary (Alebastrova, 2000).

Constitutional and legal regulation of economic relations is a dynamic legal phenomenon, which should become an expression of reaction to the processes occurring in the economic system of the state. The economic system of the state, based on its connection with the constitution, has several key definitions. Thus, D.L. Zlatopolsky writes that “the state’s economic system is the most important element of the social order. It is explained by the fact that the concept of “the state’s economic system” includes forms of ownership, constitutes the real basis, the actual basis of social relations, the foundation of life activity of any state” (Zlatopolskij, 2000).

The boundaries of constitutional regulation are also established by determining the degree of importance of certain public relations in the respective public sphere. Thus, E.I. Kozlova refers to the subject of constitutional law in the sphere of economic life of society only those relations that characterize the basic principles and principles of the economy, forms of ownership, indicating that the full legal regulation of economic relations is implemented by civil, economic, financial and a number of other branches of law (Kozlova, 2003).

A broad approach to identifying regulatory links between the constitution and the economic sphere has allowed us to view the economy as an integral element of civil society. The establishment of civil society in Ukraine has to address a two-fold issue: on the one hand, to provide a real opportunity for citizens through various forms of associations to exercise effective influence on the state. On the other hand, the awareness of their responsibility for the formation and implementation of public policy.

The idea of B. Topornin regarding the definition of constitutional limits of economic regulation is very interesting. Thus, the scholar writes that it is necessary to speak only about the most important and essential issues in the Constitution, leaving concretization and development of the proclaimed principles to the branch legislation. In B. Topornin's opinion, the importance of constitutional regulation of economic issues is conditioned by the interests of relations optimization between the state and society and determination of limits of admissible state interference into economy. According to B. Topornin, "Replacing the constitution with the current legislation on such issues in terms of both theory and practice would be as vulnerable as replacing the current legislation with the constitution" (Topornin, 1992).

In the scientific literature there is also a discussion about the theory put forward by O.E. Kutafin, namely: "the most important component of the subject of constitutional law is the group of relations formed in the process of implementation of the main features of state organization of society". Besides, he came to the following conclusion: "The subject of the constitutional law of any state cannot be given once and for all. It depends on the content of the constitution or other fundamental documents in effect in the State at a certain stage of its development. Thus, the discussion that has been held for many years on the scope of relations that constitute the subject of constitutional law has no grounds, as their scope does not depend on the identification of certain social relations that constitute the subject of constitutional law, but, as mentioned above, on the will of the state, which gives them a fundamental character" (Kutafin, 2001).

However, some researchers do not support this view. For example, A.E. Kozlova writes that the constitutional law does not enshrine the state leadership in society in one form. Society is independent of the state and stands above it. The relationship between society and the state should be based on the recognition of human freedom and civil society institutions (Kozlova, 2003).

6. CONCLUSIONS.

1. Constitutional law regulates the place of the state in the political system of society and defines the principles of relations between the state and its non-state elements including the ways of resolving conflicts between them, limits of interference or even limits of its activity.

2. The boundaries of constitutional regulation of economic relations should be determined first of all on the basis of considering fundamental relations for the economic system of the state. That is, the limits of constitutional regulation depend on the system of relations that are included in the concept of economic relations. Since no single point of view regarding the definition of “economic relations” exists in the scientific literature, we believe that the basic relations in this sphere, which require constitutional and legal regulation are: freedom of economic activity and its limits; economic space, free movement of goods, services and financial resources; basic provisions for the organization of market economy; property relations, including the fixation of their forms; guarantees and restrictions in relations between economic entities and public authorities.

The above-mentioned provisions cannot be considered separately from each other, because their exclusively complex development will lead to the harmonious functioning of the state economic system. These provisions should be characterized by complementarity, and the lack of regulation of some items will lead to a significant limitation of the content of others. Thus, for example, it is impossible to exercise freedom of economic activity without constitutional regulation of types of ownership or in the absence of a clear mechanism of restrictions on the interference of public authorities in the freedom of economic activity subjects.

3. The system of relations that require legal regulation should also include the establishment of an effective pricing mechanism, the exercise of control over monetary policy, the cancellation of restrictions on foreign trade activities, the development of an effective tax and budgetary system, regulation of financial reporting, etc.

REFERENCES

1. Alebastrova Y. A. (2000) Konstitutsyonnoe (hosudarstvennoe) pravo zarubezhnikh stran [Constitutional (state) law of foreign countries]. Moskow. : Yurysprudentsiya. (in Russian).
2. Andreeva G. N. (1991) Konstituciya i ekonomika v zarubezhnyh stranah: osnovnye parametry reglamentacii. Sovremennoe konstitucionnoe pravo zarubezhnyh stran. [The constitution and economy in foreign countries: the main parameters of regulation. Modern constitutional law of foreign countries]. Part. 2. Moskow. : INION – MYuI. pp. 29-32. (in Russian)
3. Andreeva G. N. (2009) Institut sobstvennosti v konstituciyah zarubezhnyh stran i Konstitucii Rossijskoj Federacii [The Institute of Property in the Constitutions of Foreign Countries and the Constitution of the Russian Federation]. Moskow. : Norma. (in Russian).

4. Bachilo I.L. (2001) Administrativno-pravovoe regulirovanie v sfere ekonomicheskikh otnoshenij [Administrative and legal regulation in the field of economic relations] / I.L. Bachilo, N.Yu. Hamaneva; Akad. pravovoj un-t pri In-te gosudarstva i prava RAN. Moskow: MZ Press. (in Russian)
5. Belov D., Gromovchuk M., Blikhar V. (2019) The Constitution as the Basic Law of the State: Statics and the Possible Dynamics of Development. *Challenges and prospects for the development of legal systems in Ukraine and EU countries: comparative analysis: Collective monograph*. Riga : Izdevnieciba “Baltija Publishing”, 2019. pp. 22-39. (in English)
6. Chehovich T. V. (2005) Derzhavna vlada yak institut konstitucijnogo prava Ukrayini [State power as an institution of constitutional law of Ukraine]: avtoref. dis. ... kand. jurid. nauk: 12.00.01. Kyiv. (in Ukrainian)
7. Chirkin V. E. (2001) Sovremennoe gosudarstvo [The modern state]. Moskow, 2001. (in Russian)
8. Dementev V. V. (2003) Ekonomika kak sistema vlasti [Economic as a power system]. M-vo obraz. i nauki Ukrainy, Doneckij nac. tehn. un-t. Doneck : Kashtan. Donetsk. (in Russian)
9. Eggertsson T. (2001) Ekonomicheskoe povedenie i instituty [Economic behavior and institutions]. Moskow : Delo. (in Russian)
10. Gluhova M. (2012) Sobstvennost v Rossii: uzhe pravo, eshe ne svyashennoe. Promyshlennik Rossii [Property in Russia: already law, not yet sacred. Industrialist of Russia]. Available at: <http://promros.ru/magazine/2012/mar/sobstvennost-v-rossii-uzhe-pravo-esche-ne-svyaschennoe.phtml>. (accessed: 01.12.19). (in Russian)
11. Hajek F.(2001) Individualizm i ekonomicheskij poryadok [Individualism and economic order]. Moskow : Izograf. (in Russian)
12. Karetnikov M. V. (1998) Gosudarstvennoe regulirovanie ekonomiki [State regulation of the economy]. Chelyabinsk, 1998. (in Russian)
13. Komarov A. (2000) Gosudarstvennoe regulirovanie ekonomiki [State regulation of the economy]. *Law and life*. no 31. pp. 134-142. (in Russian)
14. Konstituciya Grecii ot 11 iyunya 1975 goda [Greek Constitution of June 11, 1975]. Available at: <http://www.khanukaev.com/ru/Article/61.aspx> (accessed: 01.12.19). (in Russian)
15. Kozlova E. I. (2003) Konstitucionnoe pravo Rossii [Constitutional law of Russia]. Moskow : Yurist. (in Russian)

-
16. Kutafin O. E. (2001) Predmet Konstitucionnogo prava [Subject of Constitutional Law]. Moskow. (in Russian)
 17. Melnikov V. V. (2011) Konstitucionnye osnovy regulirovaniya ekonomicheskikh otnoshenij v Rossii [Constitutional foundations of regulation of economic relations in Russia]. Moskow: YuRKOMPANI. (in Russian)
 18. Mochernij S. V. (2007) Politichna ekonomiya [Political economy]. K. : Znannya. (in Ukrainian)
 19. Nureev R. M. (2007) Socialnoe rynochnoe hozyajstvo: koncepcii, prakticheskij opyt i perspektivy primeneniya v Rossii [Social market economy: concepts, practical experience and prospects of application in Russia]. Moskow. (in Russian)
 20. Savate R. (1972) Teoriya obyazatelstv. Yuridicheskij i ekonomicheskij ocherk [Theory of Obligations. Legal and economic essay]. Moskow, 1972. (in Russian)
 21. Shershun K.P. (2016) Konstitucijno-pravove reguluvannya ekonomichnih vidnosin: porivnyalno-analitichne doslidzhennya [Constitutional and legal regulation of economic relations: a comparative-analytical study]. Disertaciya kand. jurid. nauk zi spec. 12.00.02 – konstitucijne pravo; municipalne pravo. Uzhgorod. (in Ukrainian)
 22. Sokolova I. L. (2005) Osobennosti ekonomicheskij funkcion federativnogo gosudarstva [Features of the economic function of a federal state]. *Legislation and economics*. no 5. pp. 9-16. (in Russian)
 23. Topornin B. N. (1992) Konstitucionno-pravovye problemy formirovaniya novoj ekonomicheskij sistemy. Konstitucionnyj stroj Rossii [Constitutional and legal problems of the formation of a new economic system. The constitutional system of Russia]. Moskow, 1992. (in Russian)
 24. Ustimenko V. A., Dzhabrailov R. A., Kampo V. M. (2011) Konstitucijni zasadi ekonomichnoyi sistemi Ukrajini [Constitutional ambush the economic system of Ukraine]; NAN Ukrajini, In-t ekon.-prav. doslidzh. Doneck : Yugo-Vostok, 2011. (in Ukrainian)
 25. Zlatopolskij D. L. (2000) Gosudarstvennoe pravo zarubezhnyh stran [State law of foreign countries]. Moskow. (in Russian)

ANDREY SHEPTYTSKY, DIONISIJE NJARADI, AVGUSTYN VOLOSHYN: ON THE RELATIONSHIP BETWEEN THE SIGNIFICANT REPRESENTATIVES OF THE GREEK CATHOLIC CHURCH / АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ, ДІОНІСІЙ НЯРАДІ, АВГУСТИН ВОЛОШИН І ЗАКАРПАТТЯ: ДО ПИТАННЯ ВЗАЄМИН ВИЗНАЧНИХ ПРЕДСТАВНИКІВ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ

Вегеш М. М.

orcid: 0000-0002-1848-8839, доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри політології і державного управління
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Палінчак М. М.

доктор політичних наук, професор, декан факультету
міжнародних економічних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
УДК 94(477.83(86):271.4(092) Шептицький

Vehesh M. M.

orcid: 0000-0002-1848-8839, Doctor of History, professor,
Head of the Department of Political Science and Public Administration,
Uzhgorod National University

Palinchak M.M.

Doctor of Political Science, professor,
Dean of the Faculty of International Economic Relations,
Uzhgorod National University

Resume. The article, based on archival and published documents, eyewitness recollections and a large body of scientific literature, attempts to highlight the relationship between Galician Metropolitan Andrey Sheptytsky, Apostolic Representative of Transcarpathia Dionisije Njaradi and President of Carpathian Ukraine Augustyn Voloshyn. A special attention is paid to the events that took place in Transcarpathia in the late 1930s, when the long struggle of Transcarpathian Ukrainians ended with the acquisition of autonomous rights within Czechoslovakia, and later with

declaration of independence. The authors also emphasize the political relations between A. Sheptytsky and A. Voloshyn after the tragedy of Carpathian Ukraine.

Key words: Greek Catholic Church, Metropolitan, Carpathian Ukraine, Eastern Galicia, priests, monasteries, bishops, independence.

Вступ і постановка проблеми. У контексті української національної культури християнська церква займає особливе місце. Вона завжди виконувала і виконує роль морального регулятора суспільних відносин, інтегратора усіх духовних чинників національного життя в єдине ціле, що становить ядро національного характеру, роль хранителя народних звичаїв і обрядів, захисника національних інтересів українського народу в найважчі часи його історії. У різні періоди XIX-XX ст. українська культура зазнавала великого впливу цілого комплексу ідей, вироблених прогресивними діячами як Православної, так і Греко-католицької церков, які сприяли формуванню своєрідної і самобутньої ідеології українського народу, зорієнтованої на визрівання його національної самосвідомості. Роль Греко-католицької церкви в цьому процесі важко переоцінити. Серед видатних людей попереднього століття важко знайти особу, яка би ще при житті досягла такої величі й любові народу до себе, як митрополит Галицький Андрей Шептицький. Видатний теолог, науковець, просвітник, педагог, політичний діяч, меценат ... Але, необхідно погодитись, що водночас нелегко також знайти людину, на яку було вилито стільки бруду, як на нього. Проголошення незалежності України, якої так домагався митрополит Андрей, дозволило нам подивитися на цю неординарну і дійсно могутню постать зовсім іншими очима. Різнобічна діяльність Андрея Шептицького не втратила своєї актуальності до сьогодні. Витримали випробування часом його наукові, освітянські, просвітницькі ідеї. Їх вивчення і всебічний аналіз необхідні в умовах розбудови незалежної України. Це також стосується двох інших визначних представників Греко-Католицької церкви – єпископа Діонісія (Діонізія) Няраді та майбутнього прем'єр-міністра і президента Карпатської України Августина Волошина. Ці три славетні постаті нашої історії добре знали один одного, спілкувалися між собою, обмінювались думками про майбутнє. Саме взаємини між ними через призму історії Закарпаття й перебуватимуть у центрі цього наукового дослідження.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Хоча про життя і багатогранну діяльність митрополита Андрея Шептицького опубліковано більше двох тисяч наукових праць, проте його взаєминам з президентом Карпатської України Августином Волошином присвячені лише кілька невеликих розвідок. Першими звернулися до даної проблеми історики

української діаспори. Особливо ґрунтовними були дослідження А. Пекара [26-28], який у монографіях про історію Греко-Католицької церкви на Закарпатті, не обминув своєю увагою контакти А. Шептицького і А. Волошина. Про події, які розгорталися в Карпатській Україні наприкінці 30-х років писали Ю. Боржава (Зореслав) [9], В. Гренджа-Донський [13], А. Кущинський [17], М. Марунчак [21], П. Стерчо [33], В. Шандор [34-36] і А. Штефан [37-38]. Цікаві факти про діяльність А. Шептицького містяться на сторінках монографій одного із сподвижників митрополита К. Королевського [16] та сучасного канадського історика П. Р. Магочія [19]. Участь Галицької митрополії і Крижевецької єпархії у Велеградських конгресах дослідив Я. Рамач [30]. Своє перебування на Закарпатті детально описав майбутній наступник А. Шептицького патріарх Йосиф Сліпий [32]. В українській історіографії в часи панування авторитарної системи в СРСР досліджувана нами проблематика була забороненою. Перші об'єктивні праці побачили світ лише на початку 90-х років минулого століття. Серед сучасних українських істориків найповніше висвітлили взаємовідносини між А. Шептицьким, Д. Няраді й А. Волошином Н. Бенько [8], М. Вегеш [10, 11], О. Гаврош [12], Ю. Данилець [14], І. Ліхтей [18], М. Майороші [20], В. Сергійчук [31] та автори колективної монографії «Нариси історії Закарпаття» [25]. Величезний джерельний матеріал про діяльність митрополита Андрея Шептицького міститься на сторінках збірників документів і матеріалів, які побачили світ протягом останнього десятиліття [22-24]. В них, зокрема, опублікована епістолярна спадщина А. Шептицького.

Метою статті є комплексне дослідження взаємин визначних представників Греко-Католицької церкви кінця XIX – першої половини XX ст. митрополита Андрея Шептицького, Апостольського представника в Закарпатті Діонісія Няраді та прем'єр-міністра, а згодом президента Карпатської України Августина Волошина.

Виклад основного матеріалу дослідження. У 20-30-х роках між Східною Галичиною і Закарпаттям встановилися досить тісні стосунки. Необхідно відзначити, що особливо цьому сприяв митрополит Андрей Шептицький, який постійно акцентував увагу на тому, що галичани і закарпатці – кровні брати, діти єдиної матері – України. У 1922 р. А. Шептицький здійснив поїздку до США і в Нью-Йорку зустрівся з представником Підкарпатської Русі за океаном о. Костянтином Рожковичем. Останній, будучи духовним управителем організації «Соединение», закликав до єдності закарпатців і галичан, бо, на його думку, «се родні браття, один народ, одна церков, одна мова, одна пісня і однакова доля» [5, 12 листопада]. А. Шептицький «закликав усіх русинів до єдності, й тоді ми будемо вільними, адже у світі є

справедливість, яка мусить бути виміряна кожному народові ...» [5, 12 листопада]. Так передавала закарпатська газета «Свобода» слова митрополита.

Саме «Свобода», яку очолював і визначав її ідейний зміст А. Волошин, зробила найбільший внесок у висвітлення діяльності Галицького митрополита. На її шпальтах ми знаходимо цілий ряд матеріалів з цього приводу. Так, 15 грудня 1927 р. у Львові проходила міжнародна конференція греко-католицького єпископату. Учасників її привітав і дав згоду взяти участь у ній митрополит Андрей [6, 18 грудня]. Коли аналогічна конференція проходила в Римі, то для участі в ній запросили Шептицького. «Метою тих спільних нарад, – писав визначний дослідник історії церкви А. Пекар, – було дати можливість всім українським католицьким єпископам удома й на поселеннях взаємно пізнати себе і створити спільну Конференцію українських владик, яка мала подбати про одностайне видання літургичних книг, упровадити одностайність у літургичних відправах, оформити сумісне партикулярне право для всіх українських єпархій, застосувати нові методи у навчанні релігії та поживити діяльність церковних організацій в дусі католицької акції» [28, с. 43]. Конференції планувалося проводити кожні п'ять років у Римі, а проміжні щороку в одному з осідків європейських владик.

На конференції 1929 р. в Римі Андрей Шептицький запропонував новий варіант «Літургікону», до якого було внесено лише незначні зміни. А. Пекар слушно зауважив, що «митрополит, замість зачекати на затвердження літургікону Апостольським Престолом, як того вимагало канонічне право, поспішився і негайно дав його надрукувати (1930 р.). А відтак, розіславши надрукований уже літургікон усім єпископам, наказав їх впроваджувати його в своїх єпархіях. На жаль, більшість владик появу нового літургікону оминула мовчанкою, бо в серці вони не схвалювали й самої літургичної реформи, розпочатої митрополитом. На спільних нарадах вони однак не мали відваги явно виступити проти задумів митр. Шептицького, тож тільки вдавано голосували, що ним пропонуваній літургікон приймають. Одинок Мукачівський єпископ Петро Гебей, який щиро підтримував почин митрополита, прийняв новий служебник і доручив своїм священикам, щоб його вживали» [28, с. 43]. На наступній конференції 1932 р. Шептицький через хворобу був відсутній, а нарадами керував явний противник літургійних реформ Станиславівський єпископ Григорій Хомишин. На тлі запропонованих А. Шептицьким реформ «владики зовсім порізнилися і не знайшли способу, щоб дійти до якогось порозуміння... Ось так благородні задуми великого Митрополита пішли нанівець» [28, с. 44].

Один з квітневих номерів газети, перераховуючи видатних місіонерів Галичини, називав серед них і Шептицького. На думку редакції, він «вздовж і впоперек переїхав цілу Галичину, проповідуючи слово Боже...» [6, 20 квітня]. «Свобода» в цілому ряді своїх матеріалів писала про велику і ширю любов галичан до свого митрополита. Коли в Галичині святкували 30-ті роковини його пастирської діяльності, галичани вирішили «поставити у Львові шпиталь» на його честь. Газета писала, що для такої великої душі, такого пастиря по серцю Ісуса найдостойніший дарунок ювілейний, дійсно шпиталь [6, 20 квітня]. Багато інформації про відносини між Галицьким митрополитом і закарпатцями можна почерпнути з релігійних видань «Душпастирь» та «Благовісник». Відомості про діяльність А. Шептицького, а також про становище на Закарпатті зустрічаються на сторінках «Українського Бескида», тижневика «Мета», газетах «Наша земля», «Нива», «Діло», «Український голос» [20, с. 19].

Наприкінці 30-х років політична ситуація в Галичині була надзвичайно нагніченою, в деякій мірі, навіть вибуховою. Польська влада посилила терор проти українців, що в свою чергу викликало до них ненависть у всьому цивілізованому світі й симпатії до справедливої боротьби галичан за автономні права. Газета «Нова свобода» регулярно знайомила закарпатців зі всім суттєвим, що там відбувалось. Становище українського населення Галичини стало настільки нестерпним, що митрополит Андрей Шептицький звернувся із своїм пастирським листом до цивілізованого світу. Лист був надрукований на шпальтах «Нової свободи» і став, в деякій мірі, постійною темою для обговорення: «Коло сто церков розібрано і розвалено. Много замкнено. Деякі спалено рукою незнаних злочинців. У замкнених церквах і каплицях заборонені Богослужіння, і в них і поза ними. Між знищеними церквами є дорогоцінні старинні пам'ятки церковної архітектури. Часто знищені і знаряддя релігійного культу. Людей змушували, іноді насильством, приймати католицьку віру у латинському обряді... Неповинних людей не раз бито та видаловано з їхніх осель. Навіть не вільно там учити катехізму й проповідати у матерній мові людей» [2, 2 вересня]. В іншій публікації говорилося, що «... поляки нечуваним способом нищать у своїй державі все, що українське. Нищать стрілецькі могили, розв'язують українські товариства, унеможливають удержання шкіл, насильством і обманом перетягують несвідомих селян на латинський обряд, щоб таким чином скорше їх спольщити, а в останньому часі взялися до радикального нищення православних церков...» [2, 2 вересня]. Учасники Маніфестаційних зборів 16 жовтня 1938 р. у Великому Бичкові прийняли резолюцію, в якій підтримали визвольну боротьбу українців Галичини: «Українці Закарпаття шлють гарячий привіт прикарпатським

братам, що провадять героїчну боротьбу з наїзниками-окупантами. Дякуємо їм за їх гарячу прихильність до наших змагань, за їх оборону наших прав. Віримо, що недалеко та хвилинка, коли весь Український Народ від Попраду аж до Кавказу, буде сам господарем на своїй землі, бо тільки в своїй хаті своя правда і сила, і воля» [2, 18 жовтня].

Високо оцінив діяльність А. Шептицького Августин Штефан. На його глибоке переконання «є чотири єпископи-василіяни, а саме: Павло Гойдич у Пряшеві, митрополит Андрій Шептицький у Львові, Йосафат Коциловський в Перемишлі і Василь Ладика у Вінніпезі» [38, с. 21]. «Щоб світ знав, що діється в Угорській Русі, – писав А. Штефан, – треба було приятелів мати. І ми їх мали. Перш за все в Галичині. Карпатські українці могли різними дорогами діставатися до Львова чи до Перемишля. Наприклад, о. Августин Волошин перед 1914 р. три рази був в Галичині і кожного разу відвідував єпископа чи пізніше митрополита Шептицького ... о. д-р. Юлій Гаджега в 1911 р. був у Галичині. Тяжче було дістатися галицьким інтелігентам до Угорської Русі, а коли дісталися і не мали спеціального доручення від мадярського уряду, то були визвані, щоб негайно вернулися додому. Для певности один добре одягнений пан відпровадив галицького гостя аж до колишньої галицько-мадярської границі» [38, с. 195-196]. Що стосується постаті А. Шептицького, то угорська влада навіть не наважувалася перешкоджати його приїзду: «В Успенському відпусті обов'язково брав участь владика й велике число єпархіального духовенства. 1928 р. на відпуст прибув також митрополит Андрей Шептицький, який виголосив зворушливу проповідь на тему: «Стійте у вірі!». Натовп богомольців із захопленням слухав натхненні слова великого Митрополита, а відтак багато з них говорили: «Це наш правдивий Мойсей!». А були й такі, що щиро заявляли: «Теперь уже не дбаю, якщо й умру!». Так ото, як подав часопис Душпастир, «імя митроп. Шептицького записалося золотими буквами в серця усіх русинів (закарпат. українців)» [28, с. 363].

Діяльність Андрея Шептицького високо оцінювали директор греко-католицької дівочої учительської семінарії в Ужгороді о. Василь Лар, єпископи В. Такач і П. Гебей. В. Лар пригадував, що «чув про митрополита Шептицького вже в гімназії, опісля незабутнім зістав для нього вислів каноніка, виховника богословія в Ужгороді, сьогодні єпископа Американських Русинів Кир Василя Такача. Він високо цинив Митрополита Шептицького. Одного дня, під час Першої світової війни, зайшли богослови до свого духовника о. каноніка В. Такача і найшли його в кімнаті дуже сумного, майже зі сльозами в очах. На запит, що сталося, – о. В. Такач сказав, що дуже сумує і болуче переживав поступування Тиси Пішти, прем'єра Мадярщини, який своїм розпорядженням посягнув на душу нашого народу, на святі

речі – обряд і церковну мову, домагаючись зміни календаря і заведення мадярської мови в Греко-Католицькій церкві, щоб Службу Божу відправляти мадярською мовою в церквах Мукачівської єпархії. «Одинокий наш рятунок – це Львів, Митрополит Шептицький, – сказав на кінець о. В. Такач, духовник богословської семінарії» [11, с. 84]. В. Лар констатував, що згодом він та ще кілька богословів почали більше цікавитися митрополитом та Греко-Католицькою церквою в Галичині, «хоч маляри забороняли всякі зв'язки, а навіть згадки про Галичину. Та Бог так дав, що по Першій світовій війні наш край, наша Мукачівська єпархія визволилась з-під панування малярів та під назвою Підкарпатська Русь прилучилася до ЧСР» [11, с. 84].

Митрополит А. Шептицький був добре обізнаний із релігійною ситуацією в Закарпатті. «Розмовляючи з Митрополитом, – пригадував В. Лар, – я переконався, що він ліпше знає і нашу Мукачівську єпархію, як ми самі. Митрополит з любов'ю говорив про наш нарід, про його глибоку релігійність, чесноту та природню інтелігенцію... Митрополит Андрей сказав, що у своїх молитвах усе згадує Закарпатську Україну. Знав про закарпатські відносини як політичні, так і культурні» [11, с. 85]. Єпископ П. Гебей писав, що він разом з А. Волошином відвідав Львів, а коли вернулися, то із задоволенням оповідав, що «дуже вплинуло на нього це, коли у Львові почув, що вірні Мукачівської єпархії також українці, що ми один народ з однією мовою, обрядом і вірою» [11, с. 85]. А. Пекар відзначав, що ще в 1911 р. Андрей Шептицький на шпальтах газети «Нива» опублікував апеляцію до примаса Угорщини щодо антиукраїнських утисків у Закарпатті [27, с. 105]. Про відвідини А. Шептицьким Ужгорода і Пряшева ще наприкінці ХІХ ст. писав В. Шандор [34, с. 123].

Цікавий факт про відвідини Шептицьким Закарпаття зафіксував у своїй статті Я. Микитюк: «... Ми (розповідав ігумен Мукачівського монастиря – Авт.) правили Вечерню і нараз до нашої церкви увійшов дуже високий і поставний монах, припав на коліна й ревно молився. Його поява заінтригувала приявних на Вечерні – і вірних і всю монашу братію. Як закінчилась Вечерня, цей монах застукав до дверей нашого монастиря. Йому відкрив двері наш старий дверник, який кожному говорив «ти». Він побачив цього дуже високого монаха і запитав: «Хто ти такий і чого хочеш?». У відповідь почув: «Я брат Андрей зі Львова». А йому на це брат дверник: «Який ти брат, як бороди не носиш?». На це монах відповів, що в Галичині Василяни не носять борід, а він хоче говорити з о. ігуменом. Так я познайомився з єпископом-номінатом Кир Андреєм Шептицьким. Він розповів мені, що приїхав до нас у справі його висвяти. Ми розговорились і Владика заходився мене «українізувати». Відтоді ми почали передплачувати українську пресу зі Львова та започаткували нову сторінку

духовної праці між нашими вірними на Закарпатті». Таке розповідав мені д-р Юлій Олесницький, коли я працював для нього в 1935-36 роках у Станиславові» (Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини / Редакційна колегія: Дарія Бойчук, Осип Бойчук, Роман Хрохмалюк, Оксана Лемеха-Луцька, Михайло Логаза, Володимир Макар, Осип Новицький, Юрій Фединський, Василь Щербій; редактор-упорядник: Микола Климишин. Наукове Товариство ім. Шевченка. Український архів. Том XXIX (Том II). Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто: Видання Центрального Комітету Станиславівщини, 1985. 898 с.).

Упродовж багатьох років існували дружні відносини між митрополитом Андреем Шептицьким і крижевецьким єпископом Діонісієм Няраді, доля якого наприкінці 30-х років була тісно пов'язана із Закарпаттям. Митрополит Андрей в одному зі своїх інтерв'ю зазначив, що вперше зустрівся з Д. Няраді 1895 р. в Загребі. Няраді тоді був студентом духовної семінарії. Ставши ректором семінарії Крижевецької єпархії у Загребі 1902 р. (у 28 років – Авт.), Д. Няраді добре усвідомлював, що від виховання молодих священиків значною мірою залежить майбутнє єпархії, тому з самого початку ретельно опікувався вихованням семінаристів та їхньою освітою. Він часто звертався з проханням до митрополита Андрея прийняти в греко-католицькі семінарії у Галичині та в Богословську академію у Львові семінаристів і студентів Крижевецької єпархії. Співпрацю Д. Няраді з Шептицьким ще більше скріпили велеградські конгреси [30, с. 83].

1 квітня 1920 р. представник ЗУНР в Югославії Григорій Мекетей писав митрополиту Андрею Шептицькому про необхідність переконати Д. Няраді переїхати з Югославії на Підкарпатську Русь, до Ужгорода. Його кандидатуру також підтримав Л. Цегельський. «Тоді д-р. Цегельський, – писав Г. Мекетей, – звернувся до мене, а для того, що я, як представник, пробуваю в Білгороді та стою в тіснім контакті з єпископом о. Няраді. На мене зложено задачу переконати єпископа о. Няраді, що його шкода на теперішнім пості, де управляє заледве 15. 000, наколи прибувши в Ужгород, буде мати широке поле до праці, зваживши, що буде мати до діла з 300. 000 нашого населення. Дальше мені заявили, що він мав би евентуально увійти в склад Директорії. Я мав його наклонити – коли б він згодився переїхати на Закарпаття, щоби він вибрався зараз під покришкою духовних справ... Я мав його наклонити, коли б він згодився переїхати на Закарпаття, щоби він вибрався зараз ... до Праги та зложив візиту Масарикови, Гузарови, а відтак поїхав на Закарпаття. Прийняттям його має зайнятися в Празі Д-р. Смаль-Стоцький, а в Ужгороді – радник Нечас. Я ще, однак, з єп. О. Няраді не знісся з двох причин. Саме тепер він виїхав на візитацію і вертає щойно по великодніх святах, а по друге, я хотів уперед запитати о думку в цій справі Вашу

Ексцеленцію. Тому прошу при нагоді передати мені листа до Сінгалевича, який мені його доручить...» [24, с. 703]. Немає нічого дивного, що представники ЗУНР пропонували саме кандидатуру Д. Няраді, який завжди притримувався чіткої української орієнтації. Однак, єпископ прибуде на Закарпаття лише наприкінці 30-х років.

14 жовтня 1923 р. митрополит А. Шептицький і єпископ Крижевецький Д. Няраді підписали спільне пастирське послання до духовенства та вірних із приводу 300-літнього ювілею мученицької смерті священомученика Йосафата Кунцевича [22, с. 131-144], а в липні 1929 р. спільне пастирське послання з нагоди 50-літнього ювілею священства Папи Пія XI [21, с. 176-184]. 27 травня 1936 р. в листі до Д. Няраді митрополит А. Шептицький писав про поширення комуністичної агітації в Галичині: «Ми тут переходимо хвилі страшного напруження, видається, що вибух революції недалекий, комуністи чимраз сильніші в краю. Чи можемо очікувати Вашу Ексцеленцію в Підлютім. Дуже сердечно запрошую. Прошу прийняти вискази моєї сердечної приязні» [24, с. 865-866]. Щирим було привітання від митрополита Андрея з нагоди 30-літнього ювілею пастирської праці Д. Няраді: «З нагоди 30-літнього ювілею єпископства Вашого Блаженства, складаю Вам мої найсердечніше побажання. Працюючи в тих незвичайно тяжких часах над духовним добром і вічним спасенням народа, Ваше Блаженство збирають великі заслуги вічного щастя в небі, але праця Архієрея і душ пастиря получена з так численними і великими терпіннями і жертвами, що треба великої Божої благодати і великої чесноти до сповнення по Божому всіх обов'язків душ пастиря-єпископа. Я в своїх недостойних молитвах все пам'ятаю про Ваше Блаженство і прошу Всевишнього Бога про всі ласки потрібні до вічного спасення Вашого і до праці над спасенням ближніх... Прошу прийняти вискази моєї найвищої пошани» [23, с. 453]. На тісних взаємовідносинах між митрополитом А. Шептицьким і Д. Няраді акцентував К. Королевський [16, с. 30, 84, 86, 319, 401]. Листування двох визначних представників Греко-Католицької церкви складає понад 260 листів [12, с. 552].

2 листопада 1938 р. відбувся Віденський арбітраж, в результаті якого під Угорщиною залишилось 35 греко-католицьких парафій на чолі з єпископом О. Стойкою, що залишився в Ужгороді [8, с. 105]. Отже, у Карпатській Україні залишилось 280 парафій, які не мали єпископа [19, с. 115]. Вже 3 листопада 1938 р. від імені Мукачівської Греко-Католицької єпархії та ряду політичних партій і об'єднань був складений меморандум, який передали урядам Чехословаччини, Англії, Франції, Німеччини, Італії, Польщі, Румунії, Угорщини та Югославії. В документі вказувалося, що «Віденський арбітраж відторгнув від Карпатської Русі головне місто Ужгород і промисловий центр Мукачево, без яких край з точки зору

економічної, культурної та національної існувати не може. Тому заявляємо, що і після Віденського арбітражу розглядаємо цю територію єдиною і неподільною» [15, с. 18]. Цей меморандум не справив ніякого впливу на ініціаторів арбітражу у Відні, а тому мав символічне значення. Єпископ О. Стойка зробив спробу підпорядкувати собі греко-католицькі парафії Карпатської України. Він навіть направив до Хуста наймолодшого каноніка Людовика Міню, щоб той управляв 280 парафіями. Ватикан, звісна річ, на такий крок не пішов.

У ситуації, яка склалася, проявив ініціативу єпископ Крижевацької Греко-Католицької єпархії Д. Няраді, який «подав меморандум на руки кардинала Євгена Тіссерана, секретаря Конгрегації Східної Церкви в Римі, інформуючи, що в Карпатській Україні понад 400. 000 вірних залишається без єпископа» [33, с. 84]. 14 листопада 1938 р. кардинал Є. Тіссеран від імені Святої Конгрегації Східної Церкви у Ватикані видав декрет № 653/38, згідно з яким «цілковито уступає юрисдикція Всеопреосвященого Олександра Стойки, мукачівського єпископа Русинів у пародіях його дієцезії, що знаходяться поза границями угорського Королівства, аж доки Апостольська Столиця інакше не зарядить. Усякі інші зарядження цьому противні, оцим устають» [33, с. 84-85]. Причина такого кроку Ватикану пояснювалась наслідками Віденського арбітражу, після якого відбулося «нове розграничення між Чехословацькою Республікою і Королівством Угорщини» і «більша часть Парохій мукачівської діє цезії Русинів в дійсності остала відлучена від міст Мукачева й Ужгороду» [3, 6 грудня]. У зв'язку з тим, що «мукачівському єпископу Русинів тепер неможливо дістатися з одної частини (дієцезії) до другої приналежної до його юрисдикції», Ватикан «зволив поручити Високопреосвященому др. Діонісієві Няраді, єпископові Крижевацькому, щоб перебрав пастирський уряд Апостольського Візитатора мукачівської єпархії Русинів, що знаходяться в Чехословацькій Республіці, і щоб про все інформував Апостольську Столицю» [3, 6 грудня].

Владика Діонісій ось так розповідав про своє призначення до Хусту: «Дня 3 листопада ц. р. (1938) я, як Крижівський єпископ, поїхав до Риму «ад ліміна» (канонічна назва постійних звітів єпископів Папі – Авт.)... Там мене заскочили листопадові події на Закарпатті, тобто Віденський арбітраж і приділення Ужгороду й Мукачева до Мадярщини. Я вповні здавав собі справу про наслідки цих подій. Біля 400. 000 вірних лишалось без єпископа, без свого духовного проводу. У цій справі я зразу виготовив «Меморіал» і передав його на руки секретаря Священної Конгрегації для Східних Церков кардинала Євгена Тіссерана. Тоді мені призначили у Святішого Отця аудієнцію на 14-го листопада. На

аудієнції, я очевидно представив Святішому Отцеві справи, які відносилися до моєї Крижівської єпархії. Тоді Святіший Отець заявив: «Я ще маю розглянути з тобою інші справи, які я вже обговорив з Секретарем Східної Конгрегації». Згадавши відтак про події в Карпатській Україні, Святіший Отець мене запевняв: «Ми негайно подбаємо про бідний народ Підкарпаття, що лишився без пастиря й інших потрібних засобів». Три дні пізніше я одержав грамоту, силою якої мене призначено Апостольським Візитарем для Карпатської України, з правами Апостольського Адміністратора. Одночасно мені поручено негайно вибратись на Підкарпаття. По дорозі я ще поступав до моєї Крижівської єпархії, щоб налагодити наполегливі справи. Вже на третій день я дістав телеграму, щоб негайно їхав на Підкарпаття. Ось повна історія мого назначення!» [4, 7 січня].

Один з біографів Діонісія Нярадї М. Марунчак писав, що єпископ мав тісні взаємини із своєю вужчою батьківщиною – Закарпаттям (предки Д. Нярадї проживали в Руському Керестурі та поселились сюди із Закарпаття – Авт.). Протягом 1922-1927 рр. Д. Нярадї був одночасно адміністратором Пряшівської єпархії й зарекомендував себе як захисник вірників Греко-Католицької церкви від засилля московського православ'я [21]. Сучасний дослідник Ю. Данилець віднайшов і проаналізував ділові документи єпископа Діонісія, які зберігаються у фонді «Кошицька жупа» (1923-1928). Зокрема ним виокремлено 9 листів-звернень, що охоплюють період із 1923 по 1927 рр. [14, с. 167-173]. Опубліковані вченим документи переконують, що Д. Нярадї просив не применшувати роль православної агітації в Словаччині та Закарпатті. Передусім, єпископ наголошував, що раніше вона (агітація – Авт.) була лише спорадичною, але в останній час набула всезагального масштабу: «Якщо держава не зупинить ту агітацію, відчує не меншу шкоду, ніж Греко-Католицька церква» [14, с. 170]. Необхідно погодитись з Ю. Данильцем, що «непослідовна політика чехословацької влади призвела до релігійних суперечностей між православними та греко-католиками, котрі часто закінчувалися трагічними випадками» [14, с. 171].

Ще в 1934 р. «Благовісник» повідомляв, що в найближчому часі має виникнути нове Греко-Католицьке єпископство у Хусті. Це дало б можливість Ватикану перетворити Ужгородську єпархію на митрополію. Однак урядове повідомлення Апостольської Столиці в цій справі зтягувалось. Щодо призначення Д. Нярадї апостольським адміністратором краю, то даний акт Ватикану розцінювався тільки як тимчасовий, «в очікуванні створення власної закарпатської митрополії» [14, с. 171]. В інтерв'ю газеті «Нова свобода» 12 грудня 1938 р. Д. Нярадї заявив: «Є отже дві єпархії, й наша, поки що буде управлявана апостольською адміністрацією, може й через довгий час ... За моєю гадкою єпархія Карпатської України

згодом стане дефінітивно окремою, бо вже й тепер можна вважати, що Мукачівська єпархія стала двома сепаратними єпархіями, Резиденція апостольської адміністратори є тепер в Хусті і я думаю, що місце осідку єпархії буде в столиці Уряду Карпатської України» [26, с. 402].

Необхідно погодитися з твердженням П. Р. Магочія, що «оскільки Нярадї був відомий українофіл, то таке призначення свідчило, що Ватикан визнає українську орієнтацію автономного уряду» [19, с. 115]. Аналогічної думки притримувався також Ю. Боржава: «Коли з початком 1938 р. карпато-український національний рух побідно рушив вперед, у багатьох старших священників заговорила совість і вони зачали вертатися до свого карпато-українського народу. Це стало видимим, коли Св. Отець Папа Пій XI, вислухавши звіт свого особистого секретаря... зараз після віденського арбітражу, бо вже 15. XI. 1938, іменував Апостольським Адміністратором для Карпатської України, відомого і заслуженого єпископа Крижевацької єпархії, д-ра Діонісія Нярадї. Цим актом Свята Столиця перша визнала владу о. А. Волошина» [9, с. 43; 29, с. 276; 25, с. 437-448]. Не випадково А. Волошин у «Маніфесті уряду Карпатської України до всіх громадян Карпатської України», прийнятому 3 листопада 1938 р. закликав: «Хай пропадуть всякі релігійні й класові спори, що їх до сьогодні викликували між нами вороги нашого народу» [7, с. 375]. На глибоке переконання В. Шандора, «назначенням єпископа Нярадї апостольським адміністратором у Хусті Греко-Католицька церква була з боку юрисдикції упорядкована» [36, с. 257]. Що стосується Угорщини, то вона висловила Ватикану невдоволення з приводу призначення Д. Нярадї єпископом Карпатської України.

«Майже все духовенство, – писав Ю. Боржава, – надзвичайно тепло поставилося до свого нового єпископа, навіть мадярофілам імпонувала його щирість, святість і скромність. Єпископська канцелярія була відкрита для кожного і новий єпископ помагав кожному, хто звернувся до нього» [9, с. 43]. До того ж Папа іменував А. Волошина Монсенйором його Святості [9, с. 45]. Про приїзд Д. Нярадї в Карпатську Україну Міністерство закордонних справ Чехословаччини повідомило уряд А. Волошина 26 листопада 1938 р. «Ця вістка, – повідомляла «Нова свобода», – викликала велике вдоволення народу Карпатської України» [2, 27 листопада]. 29 листопада Хуст зустрів єпископа Д. Нярадї, який приїхав з Ватикану через Югославію. 4 грудня 1938 р. він провів першу Службу Божу в Хусті, проголосивши літургію «за самостійну Карпатську Україну, за її Народ, за Владу і за її добро – щоб були всі за одно! Одно: в католицизмі, в українській народності, всі в благородній праці, культурі: словом одні в житті і смерті!» [2, 4 грудня]. Отже, уже з перших днів свого перебування в

Карпатській Україні, Д. Нярадї зарекомендував себе відвертим прихильником української ідеї.

Українська орієнтація єпископа яскраво відображена в його «Пастирських листах» і «Зверненнях». У одному з перших своїх «Пастирських листів» Д. Нярадї закликав: «Прошу всіх Отців, щоб Служба Божа серед тижня, коли не мають замовлених інтенцій, видправлялася по намірені Святого Отця: «Про мир всього світа», а крім цього про добро нашої держави. Одночасно дуже поручаю всім моїм Вірним, щоб у своїх молитвах випрошували благословення для цілого нашого народу, а передусім для тих, в чїї руки Боже Провидіння поставило керму нашої держави і нашого народу» [2, 6 грудня]. У Пастирському листі від 23 грудня 1938 р. Д. Нярадї сповістив вірників, що «нашу єпархію мукачівську в Чехословацькій Республіці віддав я під особливу опіку Препорочно Зачатої Діви Марії, наша ж держава проголосила її особливою Покровителькою-Заступницею Підкарпатської Держави» [2, 23 грудня]. Ще раніше, 18 грудня 1938 р. Д. Нярадї відвідав Перечин, де виголосив промову, в якій «закликав вірників стояти при вірі, що тільки у певній вірі наше спасіння й успіх нашого відродження та кращої майбутності нашого народу та державного визволення» [2, 18 грудня].

Вступивши до виконання обов'язків апостольського адміністратора в Карпатській Україні, Д. Нярадї виклав свій план дій в інтерв'ю головному редакторові газети «Нова свобода» В. Гренджі-Донському 12 грудня 1938 р. «Мій плян є такий, – сказав єпископ, – щоб кожний священик був взірцевим духовником своїх вірних і виконував свої обов'язки сумлінно і якнайточніше. Другим моїм пляном є запровадити наше духовенство до діяльності Католицької Акції ... Священик не сміє відтягатися від культурної праці між своїми вірниками, він повинен давати ініціативу й брати живу участь у цій праці. А такої праці скрізь є багато: а) праця релігійного змісту, організація релігійних кружків, католицької молоді і т. п.; б) праця в читальні «Просвіти», догляд і керування нею; в) харитативно-добродійна допомога бідним; г) організування і ведення антиалкогольних кружків ... Також було б бажаним, щоб священство запровадило освідомлюючу працю господарського характеру ... Відчити лекцій а також практичні вказівки, щоб піднести наш народ на вищий економічний рівень. Було б добре закладати при кожній парохії комітет, щоб дати можливість вишколення талановитих бідних хлопців через матеріальну допомогу ... На Карпатській Україні потрібно є видавати тижневик, де можна б містити крім політично-культурного перегляду, також цінні господарські поради селян ... Для народу є конче потрібним видавати як найбільше дешевих популярних книжок» [2, 12 грудня].

Д. Нярадї активно почав впроваджувати свій план в життя. Єпископ заснував «Товариство греко-католицьких священиків», яке очолив Ю. Станинець, а секретарем став С. Сабол (Зореслав). Контакт з духовенством він підтримував при допомозі «Вісника Мукачівської єпархії в Чехословацькій Республіці», перший номер якого побачив світ 1 січня 1939 р. в Хусті. Всього вийшло п'ять чисел. У «Віснику» друкувалися звернення єпископа до священиків та вірників, інформація про життя єпархії тощо. С. Сабол видавав «Місійний календар». Ці видання друкувалися у приміщенні державної друкарні в Хусті. Наприкінці 30-х років дві греко-католицькі учительські семінарії значно розширили число учнів і щороку випускали по 200-250 випускників. Крім того, в Ужгороді успішно працювала Греко-Католицька семінарія, яка готувала священиків. За порадою А. Волошина Д. Нярадї з 1 лютого 1939 р. переніс до Оломоуца Ужгородську богословську семінарію. Її ректором було призначено монаха-василіянина М. Калинця [2, 13 грудня].

1 січня 1939 р. єпископ звернувся з «Батьківським зичливим словом до Впр. Отців Душпастирів», в якому закликав, щоб вони «свідомі своїх священних завдань, як найдалше держали себе від хоть якої протидержавної агітації так, щоб і найменша тінь не падала на їхню діяльність. І церковне право і сам природний закон вказують нам, душ пастирям, яке має бути наше відношення до законної Влади на території, на котрій нам приходится розвивати нашу священнику діяльність. Супроти такої Влади треба нам зайняти впрост позитивне становище» [3, 1 січня]. Незважаючи на цю пересторогу, українською поліцією були затримані греко-католицькі священики Н. Сілвай, І. Йосиф, З. Шолтес, І. Мінь, І. Емерик та деякі інші. Їх звинуватили в анти чеській, антиукраїнській і про угорській пропаганді та ув'язнили в табір Думен. Безперечно, вищеназваними особами не завершувався перелік священиків, які відкрито працювали на Угорщину. Можливо, саме тому, окремими членами уряду Карпатської України вносилися пропозиції про зміну священиків у поодиноких округах [10, с. 69].

Антін Кущинський яскраво описав відзначення в Хусті Свята злуки ЗУНР і УНР та участь в цих заходах Д. Нярадї: «Хустська катедра не могла вмістити січовиків і вони рядами заповнили не лише широкий майдан кругом церкви, а і всі бічні вулиці ген-ген далеко, аж до окраїн міста. Єпископ Діонісій Нярадї, подібний своєю сивою маєстатичною головою і своїм способом триматися – до митрополита Шептицького, в асисті великого числа священиків служив урочисту архієрейську Службу Божу в намір енні української державности, а потім благословив січове військо та чарував його своїм пастирським натхненим патріотичним

словом» [17, с. 91]. А. Кущинський писав, що за порадою Д. Няраді «на церковних вежах замаяв наш державний жовто-синій прапор» [17, с. 86].

10 березня 1939 р. Д. Няраді видав розпорядження священникам про урочисте відзначення в церквах Союму Карпатської України: «В особливі ший спосіб поручаю і заряджую, щоб у день створення Союму – точна дата буде оголошена в радіо – у всіх пародіях нашої єпархії на автономній території Карпатської України всечестиві отці духовні відправили Службу Божу; наперед треба повідомити вірників і місцеві уряди. Рівно ж заряджаю, щоб із тої світлої нагоди всі дзвони по наших церквах дзвонили на навечеріє (в останній вечір перед днем відкриття Союму) й у самий день створення Союму по Службі Божій – також через чверть години» [18, с. 5]. Три священники були обрані послами (депутатами) Союму Карпатської України – К. Феделеш, А. Довбак і Ю. Станинець. Про останнього В. Гренджа-Донський писав, що він «об люблений священник, знаменитий проповідник і відомий наш письменник» [13, с. 223].

Утворення Карпатської України вітали також українці Східної Галичини: «У Львові в ті дні славної боротьби Карпатської Січі галицькі українці спонтанно організували могутню маніфестацію на честь Карпатської України. Відбувся масовий похід на Ринку, де колись старшини гетьмана Богдана Хмельницького з його сином Тимошем збирали одкуп від львівських міщан, та на Руській вулиці, де пізніше висланці гетьмана Івана Мазепи змовлялись з галицькими представниками проти московського царя. А великий дзвін на Святому Юрі, що все мовчить і своїм голосом завіщає тільки про надзвичайні події і що востаннє дзвонив жалібно про смерть Біласа і Данилишина, тепер вдарив радісно й урочисто на славу подій в Карпатській Україні. Подібні маніфестації відбулися і в інших містах Галичини. В Стрию, наприклад, польська поліція, не можучи мирним способом розігнати демонстрантів, вжила зброю, через що були ранені та було багато арештовань ...» [17, с. 137]. Митрополит Андрей Шептицький надіслав вітального листа Августину Волошину: «Ваша Ексцеленціє, Високопреподобний Отче Прем'єре! Трудно представити Вам ентузіазм і радість, з якою ціла наша суспільність, увесь український народ у Галичині, а особливим способом Церква і Духовенство прийняли відомість, що Ваша Ексцеленція обняли владу в Карпатській Україні. Уважаємо премудрим зарядженням Божого Провидіння, що Вас вибрало на провідника народів Закарпаття. Тому народіві потреба й апостольської любови священника і мудрого проводу педагога, який би його виховував. Такого апостола, християнського педагога дав тому народіві, дав нам усім Всевишній у Вашій особі. Зо страхом Господнім і втримуючи нераз віддих, слідимо за кожним Вашим кроком, свідомі

небезпек, якими Ви з усіх сторін оточені, і безконечно важкого Вашого завдання. Пересилаючи Вам найщиріші мої побажання, запевняю Вас про щоденні мої молитви за Вашу Ексселенцію і за відданих Вашій владі наших братів за Карпатами. Нехай Всевишній веде Ваші кроки і нехай наповнює Вас Божою премудрістю з неба, щоб Ви змогли повірений Вам наряд допровадити до повної свободи і всестороннього добробуту. Прийміть вискази моєї найвищої пошани. Андрей, Митрополит» [37, с. 193].

Між А. Шептицьким і А. Волошином упродовж багатьох років тривало взаємне листування, про що засвідчив у своєму щоденнику В. Лар. Августин Волошин часто прочитував йому листи від Шептицького, в яких містилися «батьківські настановлення – якби то пожвавити церковно-релігійне життя в Мукачівській єпархії та спинити наступ московського православ'я» [31, с. 289]. На жаль, на сьогодні опублікована далеко не вся епістолярна спадщина Великого митрополита. Відомо, принаймні, про два листи А. Волошина до А. Шептицького, які стосуються періоду Другої світової війни. 28 липня 1941 р. А. Волошин писав митрополиту щодо створення Українського Патріархату: «Ваша Ексселенціє, Милостивий Отче Митрополите! Передовсім сердечно вітаю Вашу Ексселенцію з нагоди 40-літньої архієрейської служби, а особливо, що добрий Ісус допоміг Вам перейти найгіршу неволю наших часів і визволив Вас з большевизму для дальшої праці душевного відродження нашого народу. При цій нагоді дозвольте мені піддати одну скромненьку думку. Для здійснення загального бажання релігійного об'єднання нашого народу, чи не могли б Ви, Милостивий Отче Митрополите, з дозволом св. Отця, звернутися до компетентних репрезентарів української автокефальної церкви з пропозицією, притуплення їх до католицької церкви, так, щоб повстав наш український патріархат. Українсько-католицький патріархат міг би заспокоїти всі серйозні домагання автокефалістів, а свята єдність з католицькою церквою додала б нашому народові таку моральну силу і підпору, яка принесла б нам найкращі вигляди культурного розвитку і забезпечила б нашу самостійність. Працю церкви міг би значно підперти, крім інших інституцій, передовсім українсько-католицький університет, який мав би повстати у Львові, евентуально під веденням оо. Василіян. Молю Бога, щоб Вам дарував много сили і здоровля для здійснення Ваших ідей. Цілую Вашу руку з глибокою пошаною поздоровляю Вас Ваш Син в Христі Августин Волошин» [23, с. 446].

Другий лист-привітання датований 11 грудня 1942 р.: «З нагоди дня св. Апостола Андрея прошу прийняти і від мене вирази глибокого поклону, теплого поздоровлення і щирого побажання всього найкращого. Молю Бога, щоб дарував Вам много ласки, тілесної і душевної сили, дочекатися щасливого вирішення справ нашого народу, особливо же повної

свободи для праці нашої Церкви між нашим добрим, але духовно занедбаним народом України. Вірую, що Ваша благословляюча рука ще виправить туди много здібних працівників на славу Богу, для ширення правдивої цивілізації, що й буде підвалиною щасливішої будучности нашого народу. Цілую руки і вручаюся св. Молитвам. Ваш покірний син в Христі Августин Волошин» [25, с. 994]. Про відвідини А. Волошина в часі Другої світової війни писав також у своїх споминах майбутній провідник УГКЦ Йосиф Сліпий: «У часі гітлерівської окупації помер в Празі ректор Українського вільного університету професор Горбачевський, і тамошня громада прохала Митрополита прислати єпископа на похорон. Митрополит післав о. Галянта до мене, щоби я вибрався до Праги, і я поїхав та відправив похорон. При тій нагоді стрінувся з новим ректором УВУ і професорами та був у президента Карпатської України отця-директора Августина Волошина, що мешкав у своїй віллі в Празі на Сміхові под. Ліпками» [32, с. 145].

Про контакти керівництва ОУН і митрополита А. Шептицького з Августином Волошином писав В. Шандор: «Увійшов я у зв'язок з д-ром Б. Левицьким, і він листом від 26 квітня 1981 р. інформував мене: Навесні 1944 р. звернувся до мене Ярослав Гайвас, один з провідних членів ОУН під керівництвом полк. Мельника, з проханням, чи не міг би я взяти на себе важливу місію до президента А. Волошина від ОУН-солідаристів, що пізніше була створила т. зв. Українську Національну Раду з професором Величківським на чолі. Гайвас вручив мені оригінал статуту цієї Національної Ради з підписами митрополита Шептицького та інших визначних осіб, на якому було вписане і прізвище президента А. Волошина й залишене місце для його власноручного підпису... Невдовзі я відвідав президента Волошина в його празькій віллі. З'ясував йому завдання, з яким я до нього прийшов. Президент уважно вислухав мене і відповів отакими словами: «На жаль, я не можу підписати цей документ, а саме з таких причин: як карпатський українець, почуваю себе зв'язаним з українським народом в його цілості. А найперший мій обов'язок – це думати про мою ближчу батьківщину, Карпатську Україну. Коли я вживаю «думати», то маю на увазі обирати такі політичні позиції і провадити таку політику, яка в першій марі керується інтересами карпатоукраїнського народу. Ви бачите, що в світі діється? Вся наша батьківщина за згодою західних великих держав знов знаходиться під більшовиками. Питання Карпатської України дещо ускладнюється тим, що Карпатська Україна була складовою частиною Чехословаччини, а вона тепер є союзником західних демократій і в цій політичній концепції – навіть і Кремля. Мушу вам одверто сказати, що я орієнтуюся на ЧСР і за найбільшу помилку своїх земляків вважаю те, що вони перед лицем трагічного кінця Карпатської України і перед очима загарбницьких мадярських військ націлили свою зброю проти чеських

вояків, шукаючи собі ворога там, де його не було. Сьогодні я повністю переконаний, що серед карпатських українців повинна бути така політична сила, яка б відважилася стати на позиції міжнародного права й підтримала б намагання Бенеша та його оточення, спрямовані на відновлення Чехословацької Республіки в її первісних кордонах. Я думаю і глибоко переконаний, – продовжував президент Волошин, – що така моя позиція не йде врозріз з інтересами українського народу, що вона тепер є єдиною можливою політичною концепцією карпатських українців, і вона ... безпосередньо підтримує інтереси братнього нам, українцям, чеського народу в його боротьбі за незалежність серед тих трагічних обставин, які тепер розвиваються. Тому, дуже вас прошу, перекажіть ці мої мотивації тим людям, які організують цю установу і які хотіли б мене бачити в її проводі. Прошу Вас, передайте також Реваєві, підпис якого я вже тут бачу, щоб він обов'язково свій підпис зняв. З'ясуйте йому, будь ласка, мою позицію й передайте йому моє прохання. Ми тепер не можемо нічого робити, що могло б загрожувати концепції федеративної ЧСР. А що буде пізніше – це побачимо. Я думаю, що доля Карпатської України залежить не від Національної Ради і від мого підпису, але від становища в Україні та в усьому світі», – закінчив свої міркування д-р Волошин» [35, с. 160-161].

Незважаючи на це, А. Волошин, врешті-решт, підписав запропонований документ: Петро Стерчо у своїй праці опублікував документ, який свідчить про те, що вже після окупації краю Угорщиною Августин Волошин із своїми однодумцями зустрівся з А. Мельником і навіть підписав договір про співпрацю. Ось текст договору: «Акт писаний у Венеції дня 21 липня 1939 р. в справі устійнення взаємовідносин і напрямних співпраці між Проводом Українських Націоналістів і Урядом Карпатської України в приявності Голови ПУН Полк. Андрія Мельника, Членів ПУН Омеляна Сеника Грибівського і Ярослава Барановського Лімницького, Президента Карпатської України, о. Др. Августина Волошина, Членів Уряду Карпатської України Прем'єра Юліяна Ревая, міністра Августина Штефана, яким прийнято наступні рішення:

I

Виходячи зі засади соборности української нації обидві сторони твердо обстоюють становище невідривності Карпатської України від українських земель і заявляють, що принцип соборности українських земель не може бути нарушений.

II

Влада (Президент і Уряд) Карпатської України визнає із всіма з того впливаючими висновками Український Націоналістичний Рух за єдиного носія соборницько визвольної боротьби української нації і Провід Українських Націоналістів за керівника тієї боротьби.

III

Провід Українських Націоналістів визнає Уряд Карпатської України з президентом о. Др. Августином Волошином за законодавно умандатованого її представника серед українського і чужинного світу, як останній український легальний уряд, що правив частиною української землі – Карпатською Україною.

IV

Стверджується, що Український Націоналістичний Рух, а зокрема Уряд Карпатської України і Організація Українських Націоналістів спільно змагали всіма силами створити, збудувати й оборонити Карпатську Українську Державу.

V

Усі конкретні висновки і потреби, що впливають з тих повищих засад, устійнюються в окремому залучникові [33, с. 110-111].

Про хід переговорів А. Волошин відповідав на запитання майора Вайндорфа в Лефортовській в'язниці. Наведемо деякі місця із «Справи А. Волошина»:

Допит 19 червня 1945 р.

Запитання: Розкажіть про суть зробленої вами усної заяви слідству?

Відповідь: На одному з минулих допитів я говорив про мою зустріч з «вождем» українських націоналістів в Берліні Андрієм Мельником. В дійсності ж я мав зустріч і розмову з А. Мельником, але не в Берліні, а в Італії. Про обставини, при яких відбулася зустріч і розмова з А. Мельником в Італії, я й хочу розказати слідству...

Запитання: При яких обставинах ви зустрілися і розмовляли з Андрієм Мельником?

Відповідь: Знаходячись в Празі до мене на квартиру в кінці серпня чи на початку вересня 1939 р. прийшли прем'єр-міністр Ю. Ревай і Комаринський – керівник пропаганди при моєму уряді і повідомили, що «вождь» українських націоналістів Андрій Мельник запрошує мене – президента Карпатської України, їх і члена мого уряду міністра освіти Августина Штефана в Венецію (Італія) для політичних переговорів з питання дальнішої долі Карпатської України.

Яким чином і коли вони домовилися про зустріч і переговори з А. Мельником, я зараз не пам'ятаю. Я погодився вести переговори з А. Мельником і для цієї цілі поїхати до нього в Італію.

Запитання: Яким чином ви одержали документи на проїзд до Італії?

Відповідь: Цим питанням я особисто не займався, документами на проїзд в Італію мене і інших членів делегації – Ю. Ревая, А. Штефана – забезпечив Комаринський. Наскільки я

пам'ятаю, Комаринський від німецьких властей в Празі одержав на всіх нас перепустки, так звані «durchlassehein» на право проїзду кордону і перебування в Італії.

Запитання: Перед від'їздом із Праги ви, Ю. Ревай, А. Штефан і Комаринський обговорили спільно план ваших розмов під час переговорів з А. Мельником?

Відповідь: Ні, я цього не пам'ятаю.

Запитання: Коли прибули для переговорів з А. Мельником в Італію?

Відповідь: В Венецію через Відень ми прибули наступного дня.

Запитання: Де саме відбулись переговори з А. Мельником?

Відповідь: Переговори відбулись в готелі на острові Лідо (Венеція), де вже нас чекав А. Мельник, його секретар і професор римського університету.

Запитання: Назвіть, хто саме був присутній на ваших переговорах?

Відповідь: При переговорах були присутні: Мельник Андрій, його секретар Барановський і професор римського університету Онадський (або Онацький) – ідеолог українських націоналістів, який одночасно очолював українські націоналістичні організації в Італії, я – президент Карпатської України, прем'єр-міністр мого уряду Юлій Ревай, міністр освіти Августин Штефан і Комаринський – керівник пропаганди при моєму уряді.

Запитання: Як проходили переговори і які були прийняті рішення?

Відповідь: Після обміну привітаннями проходили політичні переговори, повного змісту яких не пам'ятаю. Добре пам'ятаю тільки те, що Мельник запропонував мені і решті членам делегації погодитися на приєднання території Карпатської України до решти українських земель, тобто до Галичини і Радянської України для утворення «Самостійної України».

Далі Мельник заявив, що ця ціль по створенню «Самостійної України» буде здійснена при допомозі українців, які населяють всі землі і вони ж допоможуть удалити угорців з території Карпатської України, яку останні окупували.

На пропозицію Мельника я згоди не дав і відповів, що моя ціль полягає в тому, щоб удалити угорців з території Карпатської України і зберегти її автономію.

Запитання: Яку участь взяли в переговорах Ю. Ревай, А. Штефан, Комаринський, Онацький і Барановський?

Відповідь: Ю. Ревай, А. Штефан, Комаринський, Онацький і Барановський також брали участь в цих переговорах, але із-за давності я не пам'ятаю змісту їх виступів.

Запитання: Яким шляхом повинні були відторгнути Радянську Україну від Радянського Союзу, а також Галичину і залучити українців для здійснення цих насильницьких актів?

Відповідь: Якісь плани на переговорах обговорювались, але не в детальній формі, однак із-за давності я не можу їх зараз пригадати.

Запитання: Які були прийняті рішення в ході переговорів?

Відповідь: Кінцевих рішень прийнято не було.

Запитання: Який документ був вироблений і підписаний після переговорів?

Відповідь: Документ не вироблявся і я особисто нічого не підписував, а про решту учасників переговорів не знаю.

Запитання: На чому тоді закінчилися переговори?

Відповідь: Мельник, Онацький і Барановський запросили мене, Штефана, Ю. Ревая і Комаринського поїхати в Рим для продовження переговорів, але я від цього відмовився і поїхав з Комаринським в Прагу.

Мельник, Онацький, Барановський, Ю. Ревай, Штефан поїхали в Рим, де продовжили переговори. Запрошення Мельника я розцінював як прагнення з його боку зробити на мене вплив і погодитися на його пропозиції в Римі, де б йому допомагали в цьому націоналістичні кола.

Запитання: Про що домовились названі особи в Римі?

Відповідь: Не знаю.

Запитання: Вас Ю. Ревай, Штефан і інші особи інформували про результати переговорів в Римі?

Відповідь: Після повернення Ю. Ревая і Штефана з Риму я з ними в Празі зустрічався і розмовляв неодноразово, але я зараз не пам'ятаю чи інформували вони мене про результати переговорів з А. Мельником та його соратниками в Римі [1, Н-17681. Л. 27-29].

Отже, із вищенаведених матеріалів допитів видно, що протягом празького періоду Августин Волошин мав зустрічі з політичними діячами української еміграції. Вони свідчать про бажання колишнього президента Карпатської України обговорювати проблеми майбутнього державного статусу краю. Однак, його позицію у цих питаннях можна вважати досить пасивною, яка зводилася до того, щоб «удалити угорців з Карпатської України».

По-різному склалися долі визначних мислителів і патріотів України. З єпископом Няраді угорські окупанти поводитися жахливо. Його взяли під домашній арешт, а згодом вислали з Карпатської України. «Ніяк не можу забути той добрий і благий народ, веселий і відвертий, сильний, здоровий і бистрий, – казав він. – Цілий час думаю про них і завсіди вони є перед моїми очима» [12, с. 552]. 14 квітня 1940 р. Діонісій Няраді раптово помер при загадкових обставинах у селі Мрзло Поле. Самого Августина Волошина – ректора УВУ – вперше було заарештовано радянськими органами НКВС уже 11 травня 1945 р. Цього разу

його завезли в приміщення УВУ, забрали ключі від ректорської канцелярії та архіву й відпустили. Другий арешт А. Волошина органами НКВС відбувся 15 травня теж у його помешканні за адресою: Прага-Сміхов, Під Ліпками, 12. Капітан Смершу Шибайлов доправив його на Делострелецьку вулицю, де його було замкнено в тюремному підвалі. З Праги Волошина вивезли до Москви у в'язницю Лефортово, потім перевели в Бутирську тюрму. В ув'язненні 71-річний Августин Волошин перебував 52 дні, де був підданий численним допитам, жорстким фізичним і моральним тортурам. 19 липня 1945 р. серце президента Карпатської України не витримало. Про останні дні Галицького митрополита писав один із його найближчих соратників Кирило Королевський: «... 1 листопада (1944 р.) всі спокійно сиділи за столом, коли-то несподівано з'явився слуга Гавриляк, аби повідомити, що Митрополит помирає. Черговий лікар, сестри і брат студит на хвилину вийшли, щоб приготувати ін'єкцію. В ту мить, як вбігли до нього, побачили, що його голова вже відкинулася назад. Була за п'ятнадцять друга пополудні. Він мав 79 років, 3 місяці і 7 днів» [16, с. 442]. Зважаючи за величезний авторитет митрополита серед місцевого населення, навіть радянська влада не наважилася здійснювати перепони прощанню людей з Андреем Шептицьким. Мало того, у жалобній церемонії навіть взяв участь тодішній перший секретар ЦК КПУ Микита Хрущов, який привіз на поховання вінок особисто від Сталіна.

Висновки. Ще будучи єпископом Станиславівської єпархії, Андрей Шептицький почав цікавитись становищем Греко-Католицької церкви в Закарпатті. Особливо зміцнилися ці контакти в 20-30-х роках, особливо під час існування Карпатської України. Галицький митрополит привітав утворення незалежної держави в Карпатах і в значній мірі спричинився до призначення в Карпатську Україну Апостольським адміністратором Діонісія Нярадї. Історичні документи свідчать, що між А. Шептицьким з одного боку, та А. Волошином і Д. Нярадї з другого дружні взаємини не припинялися протягом всього їх життя. Нерідко взаємини А. Шептицького і А. Волошина носили суто політичний характер. Такими вони були під час перебування президента Карпатської України в еміграції. Закарпатська періодика, яка видавалася в краї протягом міжвоєнного періоду, постійно повідомляла своїх читачів про становище Греко-Католицької церкви у Східній Галичині та багатогранну діяльність Галицького митрополита.

Архіви та матеріали періодики

1. Центральный Архив Министерства Государственной Безопасности Российской Федерации (Москва). Н – 17681. Л. 27-29.
2. Нова свобода. 1938

3. Нова свобода. 1939
4. Новий час. 1939
5. Свобода. 1922
6. Свобода. 1927

Монографії, брошури, статті

7. Августин Волошин. Твори. Ужгород, 1996. 447 с.
8. Бенько Н. Міжконфесійні відносини на Закарпатті в політичних подіях 1938-1949 рр. *Науковий збірник Закарпатського краєзнавчого музею*. Випуск II. Ужгород, 1997. С. 103-119.
9. Боржава Ю. Від Угорської Русі до Карпатської України. Філадельфія: Видавництво «Карпатський голос». 58 с.
10. Вегеш М. Карпатська Україна (1938-1939): соціально-економічний і політичний розвиток. Ужгород, 1993. 135 с.
11. Вегеш М. М. Андрей Шептицький. *Вчені, письменники і політичні діячі про Україну* (Збірник наукових праць). Випуск другий. Ужгород, 1996. С. 59-86.
12. Гаврош О. Діонізій Нярадї (1874-1940). *Карпатська Україна: Документи і матеріали. Хроніка подій*. Персоналії: У двох томах. Том 2. Карпатська Україна. Хроніка подій. Персоналії. Ужгород: ПРАТ «Видавництво «Закарпаття», 2010. С. 549-553.
13. Гренджа-Донський В. Публіцистика. *Твори Василя Гренджі-Донського*. Т. IX. Вашингтон, 1989. 502 с.
14. Данилець Ю. В. Документи апостольського адміністратора Пряшівської єпархії, єпископа Діонісія Нярадї на тему православного руху (на матеріалах архіву в Кошіцях). *Historia Radu bazilianov sv. Yozafata*. Presov, 2017. С. 167-173.
15. Довганіч О. Д., Троян М. В., Пашкуй З. А. Закарпаття в роки війни. Ужгород, 1990. 174 с.
16. Королевський К. Митрополит Андрей Шептицький (1865-1944) / Видання 2-ге, виправлене. Львів: Свічадо, 2016. 512 с.
17. Кущинський А. Закарпаття в боротьбі (Спогад). Буенос-Айрес: Видавництво Юліана Середюка, 1981. 226 с.
18. Ліхтей І. Єпископ Діонісій Нярадї і Карпатська Україна (листопад 1938-березень 1939). *Дзвони*. 1995. № 3. С. 3-5.
19. Магочій П. Р. Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848-1948). Ужгород, 1994. 296 с.

-
20. Майороші М. А. Митрополит Андрей Шептицький і Закарпаття. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія Історія. 2012. Випуск 28. С. 18-27.
 21. Марунчак М. В сорок-річчя смерти єп. Діонісія Няраді (1940-1980). *Свобода*. Український щоденник. 1980. Ч. 90. 19 квітня.
 22. Митрополит Андрей Шептицький. Документи і Матеріали. 1899-1944. Т. IV. Спільні Пастирські послання. 1905-1944. Львів: Фондація «Андрей»; Видавничий відділ «Артос», 2013. 1194 с.
 23. Митрополит Андрей Шептицький. Життя і Діяльність. Церква і церковна єдність. Документи і Матеріали. 1899-1944. Т. I. Львів: Монастир Монахів Студійського Уставу; Видавничий Відділ «Свічадо», 1995. 524 с.
 24. Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність. Документи і Матеріали. Т. II. Церква і суспільне питання. Книга 2. Листування / За редакцією Андрія Кравчука. Львів: Видавництво Отців Василян «Місіонер», 1999. 1096 с.
 25. Нариси історії Закарпаття. Т. II (1918-1945) / Відповідальний редактор І. Гранчак. Ужгород: Закарпаття, 1995. 663 с.
 26. Пекар А. Мукачівська єпархія і Галицька митрополія. *Українські Карпати*. Матеріали Міжнародної наукової конференції «Українські Карпати: етнос, історія, культура». Ужгород, 1993. С. 398-406.
 27. Пекар А. Нариси історії церкви Закарпаття. Т. I. Рим, 1967.
 28. Пекар А. Нариси історії церкви Закарпаття. Т. II. Рим – Львів, 1997. 492 с.
 29. Поп И. Энциклопедия Подкарпатской Руси. Ужгород, 2006. 412 с.
 30. Рамач Я. Участь Галицької митрополії і Крижевецької єпархії у Велеградських конгресах у першій половині ХХ ст. *Проблеми слов'янознавства*. 2017. Випуск 66. С. 81-92.
 31. Сергійчук В. Українські державники: Митрополит Андрей Шептицький. Вишгород: ПП Сергійчук М. І., 2015. 440 с.
 32. Сліпий Йосиф. Спомини / ред. Іван Дацько, Марія Горяча, видання 3-тє, виправлене й доповнене. Львів – Рим: Видавництво УКУ, 2017. 632 с.
 33. Стерчо П. Карпато-Українська держава: До історії визвольної боротьби карпатських українців у 1919-1939 роках. Торонто: Наукове товариство ім. Т. Шевченка, 1965. 288 с.
 34. Шандор В. Закарпаття. Історично правний нарис від ІХ ст. до 1920. Нью-Йорк: Карпатський Союз, 1992. 592 с.
-

35. Шандор В. Спомини. Т. 2. Карпатська Україна. 1939-1945. Ужгород: МПП «Гражда», 2000. 245 с.
36. Шандор В. Спомини. Т. I. Карпатська Україна. 1938-1939. Ужгород: МПП «Гражда»; Карпатський Союз, 1996. 388 с.
37. Штефан А. Августин Волошин Президент Карпатської України. Спомини. Торонто: Карпатський дослідний центр, 1977. 209 с.
38. Штефан А. За правду і волю: Спомини і дещо з історії Карпатської України. Книга перша. Торонто: Карпатський дослідний центр, 1973. 384 с.

REFERENCES

Arkhyvy ta materialy periodyky

1. Tsentralnyi Arkhyv Mynysterstva Hosudarstvennoi Bezopasnosti Rossyiskoi Federatsyy (Moskva). N – 17681. L. 27-29.
2. Nova svoboda. 1938
3. Nova svoboda. 1939
4. Novyi chas. 1939
5. Svoboda. 1922
6. Svoboda. 1927

Monohrafiı, broshury, statti

7. Avhustyn Voloshyn. Tvory. (1996). Uzhhorod [in Ukrainian].
8. Benko, N. (1997). Mizhkonfesiini vidnosyny na Zakarpatti v politychnykh podiiakh 1938-1949 rr. Naukovyi zbirnyk Zakarpatskoho kraieznavechoho muzeiu. Vypusk II. Uzhhorod [in Ukrainian].
9. Borzhava, Yu. Vid Uhorskoı Rusy do Karpatskoı Ukrainy. Filadelfiia: Vydavnytstvo «Karpatskyi holos» [in Ukrainian].
10. Vehesh, M. (1993). Karpatska Ukraina (1938-1939): sotsialno-ekonomichni i politychni rozvytok. Uzhhorod [in Ukrainian].
11. Vehesh, M. M. (1996). Andrei Sheptytskyi. Vcheni, pysmennyky i politychni diiachy pro Ukrainu (Zbirnyk naukovykh prats). Vypusk druhyi. Uzhhorod [in Ukrainian].
12. Havrosh, O. (2010). Dionizii Niaradi (1874-1940). Karpatska Ukraina: Dokumenty i materialy. Khronika podii. Personalii: U dvokh tomakh. Tom 2. Karpatska Ukraina.

-
- Khronika podii. Personalii. Uzhhorod: PRAT «Vydavnytstvo «Zakarpattia» [in Ukrainian].
13. Hrendzha-Donskyi, V. (1989). Publitsystyka. Tvory Vasylia Hrendzhi-Donskoho. T. IX. Vashynhton [in Ukrainian].
 14. Danylets, Yu. V. (2017). Dokumenty apostolskoho administratora Priashivskoi yeparkhii, yepyskopa Dionisiia Niaradi na temu pravoslavneho rukhu (na materialakh arkhivu v Koshitsiakh). Historia Radu bazilianov sv. Yozafata. Presov [in Ukrainian].
 15. Dovhanych, O. D., Troian, M. V., Pashkui, Z. A. (1990). Zakarpattia v roky viiny. Uzhhorod [in Ukrainian].
 16. Korolevskyi, K. (2016). Mytropolyt Andrei Sheptytskyi (1865-1944) / Vydannia 2-he, vypravlene. Lviv: Svichado [in Ukrainian].
 17. Kushchynskyi, A. (1981). Zakarpattia v borotbi (Spohad). Buenos-Aires: Vydavnytstvo Yuliana Serediuka [in Ukrainian].
 18. Likhteii, I. (1995). Yepyskop Dionisii Niaradi i Karpatska Ukraina (lystopad 1938-berezen 1939). Dzvony. № 3 [in Ukrainian].
 19. Mahochii, P. R. (1994). Formuvannia natsionalnoi samosvidomosti: Pidkarpatska Rus (1848-1948). Uzhhorod [in Ukrainian].
 20. Maioroshi, M. A. (2012). Mytropolyt Andrei Sheptytskyi i Zakarpattia. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii Istorii. Vypusk 28. [in Ukrainian].
 21. Marunchak, M. (1980). V sorok-richchia smerty yep. Dionisiia Niaradi (1940-1980). Svoboda. Ukrainskyi shchodennyk. Ch. 90. 19 kvitnia. [in Ukrainian].
 22. Mytropolyt Andrei Sheptytskyi. Dokumenty i Materialy. 1899-1944. (2013). T. IV. Spilni Pastyrski poslannia. 1905-1944. Lviv: Fundatsiia «Andrei»; Vydavnychi viddil «Artos» [in Ukrainian].
 23. Mytropolyt Andrei Sheptytskyi. Zhyttia i Diialnist. Tserkva i tserkovna yednist. Dokumenty i Materialy. 1899-1944. (1995). T. I. Lviv: Monastyr Monakhiv Studiiskoho Ustavu; Vydavnychi Viddil «Svichado» [in Ukrainian].
 24. Mytropolyt Andrei Sheptytskyi: Zhyttia i Diialnist. Dokumenty i Materialy. (1999). T. II. Tserkva i suspilne pytannia. Knyha 2. Lystuvannia / Za redaktsiieiu Andriia Kravchuka. Lviv: Vydavnytstvo Ottsiv Vasyliian «Misioner» [in Ukrainian].
 25. Narysy istorii Zakarpattia. (1995). T. II (1918-1945) / Vidpovidalnyi redaktor I. Hbranchak. Uzhhorod: Zakarpattia [in Ukrainian].
-

26. Pekar, A. (1993). Mukachivska yeparkhiia i Halytska mytropoliia. Ukrainski Karpaty. Materialy Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii «Ukrainski Karpaty: etnos, istoriia, kultura». Uzhhorod [in Ukrainian].
27. Pekar, A. (1967). Narysy istorii tserkvy Zakarpattia. T. I. Rym [in Ukrainian].
28. Pekar, A. (1997). Narysy istorii tserkvy Zakarpattia. T. II. Rym – Lviv [in Ukrainian].
29. Pop, Y. (2006). Ęntsyklopedyia Podkarpatskoi Rusy. Uzhhorod [in Ukrainian].
30. Ramach, Ya. (2017). Uchast Halytskoi mytropolii i Kryzhevetskoi yeparkhii u Velehradskykh konhresakh u pershii polovyni XX st. Problemy slovianoznavstva. Vypusk 66. [in Ukrainian].
31. Serhiichuk, V. (2015). Ukrainski derzhavnyky: Mytropolyt Andrei Sheptytskyi. Vyshhorod: PP Serhiichuk M. I. [in Ukrainian].
32. Slipyi, Yosyf. (2017). Spomyny / red. Ivan Datsko, Mariia Horiacha, vydannia 3-tie, vypravlene y dopovnene. Lviv – Rym: Vydavnytstvo UKU [in Ukrainian].
33. Stercho, P. (1965). Karpato-Ukrainska derzhava: Do istorii vyzvolnoi borotby karpatskykh ukraintsiv u 1919-1939 rokakh. Toronto: Naukove tovarystvo im. T. Shevchenka [in Ukrainian].
34. Shandor, V. (1992). Zakarpattia. Istorychno pravnyi narys vid IX st. do 1920. Niu-York: Karpatskyi Soiuz [in Ukrainian].
35. Shandor, V. (2000). Spomyny. T. 2. Karpatska Ukraina. 1939-1945. Uzhhorod: MPP «Hrazhda» [in Ukrainian].
36. Shandor, V. Spomyny. (1996). T. I. Karpatska Ukraina. 1938-1939. Uzhhorod: MPP «Hrazhda»; Karpatskyi Soiuz [in Ukrainian].
37. Shtefan, A. (1977). Avhustyn Voloshyn Prezydent Karpatskoi Ukrainy. Spomyny. Toronto: Karpatskyi doslidnyi tsentr [in Ukrainian].
38. Shtefan, A. (1973). Za pravdu i voliu: Spomyny i deshcho z istorii Karpatskoi Ukrainy. Knyha persha. Toronto: Karpatskyi doslidnyi tsentr [in Ukrainian].

Аннотация. В статье, на основании архивных и опубликованных документов, воспоминаниях современников и значительном количестве научной литературы, делается попытка исследовать взаимоотношения между Галицким митрополитом Андреем Шептицким, Апостольским администратором Закарпатья Дионисием Няради и президентом Карпатской Украины Августином Волошином. Значительное место отводится событиям,

которые происходили в Закарпатье в конце 30-х годов, когда многолетняя борьба закарпатских украинцев закончилась завоеванием автономных прав в составе Чехословакии, а затем провозглашением независимости. Авторы также акцентируют на политических взаимоотношениях А. Шептицкого и А. Волошина после трагедии Карпатской Украины.

Ключевые слова: Греко-Католическая церковь, митрополит, Карпатская Украина, Восточная Галичина, священники, монастыри, епископы, независимость.

HUMAN RIGHTS' PROTECTION AS THE BASIS OF SOCIAL WORK

PhDr. Ján Holonič, PhD, MBA, LL.M.

Department of Social Work, Faculty of Education, Comenius University **Bratislava, Slovakia**
Popovych V.

Doctor of Philosophy Sciences, Ph.D., Associate Professor
Social Work and psychology department
Zaporizhzhia Polytechnic National University

Dudaryov V.

Candidate of Political Science, Associate Professor
Social Work and psychology department
Zaporizhzhia Polytechnic National University

Popovych Ya.M.

Candidate of Philosophy, Associate Professor
Law and Political Sciences department
Zaporizhzhia Polytechnic National University
Ukraine, Zaporozhye

Annotation

The article is devoted to the problems of protecting human rights in Ukraine, possible promising areas for achieving international standards for the human rights implementation. The current state of the human rights protection and freedoms both in Ukraine and foreign practices is analyzed.

Key words: human rights, social work, social protection.

The relevance of research. One of the modern international law realities and order is the human rights recognition as the subject of interstate relations: the attitude of the state towards its citizens is no longer considered a matter of exclusive internal jurisdiction. Human rights - this is a holistic landmark that allows you to apply the "human dimension" to the state, law, ethics, morality. Human rights are a certain normative dimension of its socio-cultural activities. Moreover, they act as one of the largest cultural values.

For Ukraine, the human rights issue is currently becoming extremely urgent. The identification of the desire to take a worthy place in the world and European communities from the first steps of independent state building means for Ukraine the need to bring its legislation in line with international, and in the geographical dimension, European human rights standards.

Development status of the problem. Modern Ukrainian political scientists V. Babkin, M. Baimuratov, H. Popovych, O. Vasilenko, A. Martinov, A. Pakharev, A. Bilous, V. Zhuravsky, O. Kosher, I. Kravchenko, N. Krivokon, V. Gorbatenko, I. Kresina, A. Kovalenko, S. Bulbenyuk, A. Silenko, V. Tsvetkov, I. Yakovyuk and others are devoting questions of realizing human rights, studying the theory and practice of human rights. No less important works on the problems of human rights are the foreign scientists' works, such as R. Mullerson, A. Musa, J. Lucas, G. Maltsev, K. Baranivsky and others.

The purpose of the article is to analyze the current state of the human rights realization in the context of population's social protection.

The methodological basis of the research consists of general scientific methods of social phenomena cognition and processes (analysis, synthesis, generalization, classification) and sociological methods.

Statement of the main material. In the modern world, the democracy of the legal system to which Ukraine belongs is largely determined by the place that a person holds in it, how its interests, life, health, honor, dignity are guaranteed, what rights it is endowed with, how they are protected. The level of human rights development, their provision is an indicator of the legal system development maturity [8, p.5].

The state's main social policy direction is the social security functioning, an integral part of which is social work as a professional activity in the social protection field aimed at helping those categories of citizens who are in difficult life circumstances. In fact, social work should be considered as the implementation of the state's social protective function for the benefit of socially vulnerable segments of the population. Social work that a social worker performs, providing social assistance to individuals, groups, satisfying their needs, helping to mobilize all sources of society to provide assistance. The social worker position is provided by state and public organizations, as well as by private social assistance agencies. [9, p. 178].

One of the first attempts to analyze the social work essence was made by American M. Richmond, the developer of the professional social work concept, in the book "Social Diagnoses", which was published in 1917. The author examined the theoretical and methodological foundations of social work, emphasizing the meaning of social work to protect human rights in an unfavorable situation, pointing out the need for legal regulation of the main social work principles [4, p.15]. It

was M. Richmond who substantiated the idea of poverty as ailments, subject to comprehensive social treatment. Society deals with individuals who find themselves in difficult life circumstances. An important step towards social treatment is the effective implementation of the human rights of a specific individual.

Supporting this position, scientists H. Popovych, J. Lucas, O. Vasilenko, note that the “fundamental human pseudo-law in the social work organization is“ human rights ”[10, p. 36-44]. The indicated humanistic idea is embodied in the Constitution of Ukraine, where in Art. 3 is proclaimed, that a person, his life and health, honor and dignity, integrity and security are recognized in Ukraine as the highest social value. Human rights and freedoms and their guarantees determine the content and focus of the state. The state is responsible to a person for its activities. The affirmation and enforcement of human rights and freedoms is the main duty of the state [2]. Based on this provision, the main principle of the functioning of the state should be the principle of "human above all." This is precisely what social work is aimed at, the important functions of which, according to N. Krivokon, are: 1) ensuring such conditions for the existence of a person in society, under such conditions, every citizen can exercise the right to be socially protected; 2) promoting the achievement and maintenance of living standards, guaranteeing the harmonious development of the individual; 3) ensuring the operation of the social justice principles in society [3, p.36].

English scientists S. Ramon and T. Shanin define social work as “the organization of a personal service to help people. It is based on altruism and aims to make it easier for people to live in a personal and family crisis, as well as possible to radically solve their problems” [7, p. 135-136].

The basis of social work as a component of state`s social protection is the legal framework embodied in documents for the human rights protection, first of all, the International Bill of Human Rights (1945), the General Declaration of Human Rights (1948), the International Covenant on Economic, Social and cultural human rights (1966), the International Covenant on Civil and Political Human Rights (1966, entered into force 1976). The main provision of these documents is the thesis that the highest value in any civilized world is human life. One of the basic indicators of the level of state`s democratization is the reality of ensuring the right to life, as the main right not only of the system of civil human rights, but of the entire system of rights. According to UN documents, in general human rights can be defined as the rights inherent in human nature, without which a person cannot exist as a human being. Rights are based on a person`s needs for a life in which the inherent dignity and value of every human person is respected and protected. The realization of the right to a decent life is the main social work direction in the context of the implementation of protection as a function of the state. Respect for human rights should be considered as an ascending principle of the development of a civilizational social state [6].

Particular attention in the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights is given to guaranteeing the right to work, social security, protecting children and women, and protection from poverty and hunger. In Art. 6 states: “The measures to be taken by the States parties to the present Covenant with a view to the full realization of this right (to work) include technical education and training programs, ways and methods to achieve sustained economic, social and cultural development and full production employment. in conditions guaranteeing the basic political and economic freedoms of man”.

In accordance with the principles proclaimed by the UN Charter, recognition of the dignity inherent in all members of the human family, their equal and inalienable rights, is the freedom foundation, justice and universal peace. According to the Universal Declaration of Human Rights, the ideal of a human person, free from fear and want, can only be realized if conditions are created under which everyone can enjoy their economic, social and cultural rights, and UN member states are obligated to promote universal respect and observance human rights and freedoms, and each individual person, having duties in relation to other people and the collective to which he belongs, must seek to promote and respect the rights recognized by global community.

Economic, social and cultural human rights are interpreted as legislative consolidation of the fundamental freedoms and living conditions of people, they allow everyone to freely develop their human nature, live with their loved ones in human relations and not be afraid of the violent destruction of their well-being [1, p.6].

A number of other documents also record the human right recognition to housing and the assertion of its inviolability [4].

Since social work is interconnected with various social institutions and sectors of public life, it functions as an extensive set of ties and relations in the social sphere, based on the principles of legality and human rights. It is based on the recognition that customers have the right to receive quality social services in the required amount.

All human rights are enshrined in values, principles of social work. The foundation of all work on social protection and support is the value of human life. According to which the right to life is an inalienable and absolute right of every person. Active support of human life, counteraction to the violation of his rights, activities to ensure and improve the quality of life are the most important value guidelines for social work [5].

An incomparable value is the world. In philosophical understanding, it means not only the absence of wars or organized conflicts. Peace is connected with achieving harmony with oneself, other people and the environment. Of course, in any society, conflicts are inevitable, but it is important by what methods they are resolved. Social work is aimed at resolving them in a peaceful,

non-violent way. Peaceful development is an indispensable civilized value of all people, which strive for peace and social justice.

A significant social work value is the principle of equality, which upholds the same rights (equality) for everyone, needs, opportunities, and implies respect for the dignity of each person. This principle is closely related to the principle of non-discrimination, which ensures any restrictions on the rights of citizens by their race, national, political affiliation or gender.

A guideline in social work is solidarity, which sets up an understanding of the suffering and a person aspiration, participation in the struggle for his rights. The duty of social workers consists not only in providing assistance, but also in solidarity with them, their groups, and communities, victims of violence, expulsion and restrictions on personal freedom in any country in the world.

The practical solidarity aspect is social responsibility, which provides assistance to those in need, protection of their interests, guardianship. In a humanized world, each society should use its resources to improve the situation of man, and man should subordinate his abilities to the development of society and the progress of mankind. The proper implementation of social work is impossible without defining such a socio-economic value as justice, which tunes to the impartial satisfaction of the necessary human needs, the motivated distribution of material resources, free access to health care, education, equal opportunities, social protection and security. Social justice is the main means of protecting a person, non-exchangeable condition for the mankind development, social progress. Its implementation is accompanied by the assertion of the equality of each person social right (equality of opportunity, equality in the use of benefits), the abolition of unjustified privileges, the correspondence of a person's income to labor and capital costs, the protection of socio-economic rights and freedoms of citizens, social protection of disabled low-income groups.

The ideal of social justice has long guided the progressive circles of society. And now it does not lose relevance, because even in the most developed countries of the world, millions of people are dissatisfied with their lives, feel offended, are seeking to realize their rights [11].

In modern interstate relations, the human rights protection is carried out by legislative, administrative and other means that are at the disposal of each state, and international bodies only control this process. Currently, a number of monitoring bodies have been created in accordance with the UN Charter; others have been created on the basis of international human rights agreements of both a universal and regional nature.

From the regulatory and legal point of view, the Constitution of Ukraine contains more human rights than the US Constitution [2]. For example, in the constitution of Ukraine all rights can be divided into the following blocks as: personal (right to life, personal freedom, freedom of speech and belief, freedom of movement, personal integrity, right to privacy of correspondence, etc.),

political rights (right to freedom of association in political parties and public organizations for the exercise and protection of their rights, etc.), social and economic rights (the right to work, social protection, the right to conduct their own business, etc.), cultural rights (the right to education, the right to free access to cultural objects and the freedom of creativity, etc.). At the same time, the “Bill of Rights” mentions only basic rights, and it is only noted that citizens have one or another right. As for socio-economic and cultural rights, they are completely absent.

Social work is related to public policy, primarily social policy, the human rights concept's implementation, the social sphere legal regulation, the society legal culture, and the social conditions of various public groups.

Having basic needs for clothing, food, life, health, people have the right to respect and dignity and enjoy equal opportunities to meet their needs. That is what the principle of social justice sets up. The first to help from the subjects of social work is everyone who addresses them without discrimination on the basis of age, racial, national, religious, political and other grounds.

The social workers' actions depend not only on legislative norms, but also on the Code of Ethics, which guides social workers. He focuses on the observance of such ethical principles of activity: respect for the dignity of each person; priority of the interests of each person; tolerance; trust and interaction in solving customer problems; accessibility of services; confidentiality; compliance with professional ethics.

In order for this majority of ethical principles and norms to be implemented, adopted by most social workers, they must become an internal plan of their consciousness. A mechanism for monitoring compliance with these standards is also needed.

Conclusion. So, in the light of the research we came to the conclusion that human rights are certain human capabilities that are necessary for its existence and development in specific historical conditions, are objectively determined by the achieved level of human development and should be common and equal for all people.

References:

1. Doel M.N. *The practice of social work: Exercises and methodological developments for training and advanced training of social workers.* Moscow, Aspect-Press, 1995, 237 p.
2. Curry D.P. *United States Constitution: A Guide for All.* Kyiv, Rainbow, 1993, 265 p.
3. Koshor K.O. *Comparative constitutional law.* Moscow, Manuscript, 1996, 130 p.
4. Kravchenko I.A. *Quality management of social services: theory and practice.* Kyiv, Prosvita, 2006, 100 p.
5. Krivokon N.I. *The role of social work in the aspect of building civil society.* Chernihiv, Publishing House «Chernihiv. Protect », 2007, 171 p.

6. Musa A. The Legal Nature of International Human Rights Standards. Law of Ukraine, 2000, № 9, P. 12-13.

7. Mullerson R.A. Human rights: ideas, norms, reality. Moscow, Law. lit., 1991, 369 p.

8. Okunkov L.A. Constitution of the states of the European Union. Moscow, INFRA-M, 1997, 273 p.

9. Popovych V. Social worker professional competence content. Vinnytsia, Nilan LTD., 2019, P.176–179.

10. Popovich G.N. Social work and interdisciplinary cooperation. Social Policy and Social Work, 2001, № 1, P. 51-53.

11. Batchikova S.A. The effectiveness of public administration. Moscow, “Consultbankir”, 1998, 421 p.

**GEOPOLITICAL THOUGHT OF UKRAINE AT THE END OF XIX
- IN THE FIRST HALF OF XX CENTURY. THROUGH THE
PRISM OF STATE FORMATION / ГЕОПОЛІТИЧНА ДУМКА
УКРАЇНИ НАПРИКІНЦІ XIX – В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XX СТ.
ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ**

Вегеш І. М.

orcid: 0000-0003-2692-1345

кандидат політичних наук,

доцент кафедри політології і державного управління

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Вегеш М. М.

orcid: 0000-0002-1848-8839

доктор історичних наук, професор,

завідувач кафедри політології і державного управління

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

УДК 930:327(477) «19/20»

Vehesh M.M.

orcid: 0000-0002-1848-8839

Doctor of History, Professor,

Head of the Department of Political Science and Public Administration,

Uzhgorod National University

Resume. The article attempts a comprehensive study of the best representatives of geopolitical thought in Ukraine in the late XIX – first half of the XX century: Mykhailo Drahomanov, Ivan Franko, Mykola Mikhnovsky, Dmytro Dontsov, Yuriy Lypa, Stepan Rudnytsky and Mykhailo Kolodzinsky. The authors analyze the geopolitical heritage of prominent Ukrainian thinkers through the prism of state-building processes. Considerable attention is paid to Ukrainian-Russian relations during various stages of national history. The article draws parallels with the current geopolitical situation in which Ukraine found itself after the Russian invasion in 2014. Based on this, it seems relevant to make a detailed analysis of the “Military Doctrine of Ukrainian

Nationalists” by M. Kolodzinsky, who warned in the mid-30s of the last century about the events that are taking place today.

Key words: geopolitics, political thought, Ukraine, Russia, state-building processes, nationalism, military doctrine, political geography, independence.

Анотація. У статті робиться спроба комплексного дослідження найкращих представників геополітичної думки України кінця XIX – першої половини XX ст. Михайла Драгоманова, Івана Франка, Миколи Міхновського, Дмитра Донцова, Юрія Липи, Степана Рудницького та Михайла Колодзінського. Автори аналізують геополітичну спадщину визначних українських мислителів через призму державотворчих процесів. Значна увага відводиться українсько-російським взаєминам протягом різних етапів вітчизняної історії. У статті проводяться паралелі з сучасною геополітичною обстановкою, у якій опинилася Україна після вторгнення російських військ 2014 р. Виходячи з цього, актуальним видається розгорнутий аналіз «Военної доктрини українських націоналістів» М. Колодзінського, який ще в середині 30-х років минулого століття попереджав про події, що мають місце сьогодні.

Ключові слова: геополітика, політична думка, Україна, Росія, державотворчі процеси, націоналізм, воєнна доктрина, політична географія, незалежність.

Вступ і постановка проблеми. Про особливе місце України в сучасному геополітичному світі говорили завжди. [37] Звичайно, на тому чи іншому етапі української історії змінювалися пріоритети, політичні орієнтації, виникали і зникали цілі імперії. Якщо в часи Давньоруської держави з нами рахувалася Візантійська імперія, а в козацьку добу від послуг запорожців не відмовлялися великі європейські держави, то після Хмельниччини українська державність перетворювалась в історію. Україна все більше ставала залежною і врешті-решт втратила свою незалежність аж до історичних подій 1917 – початку 1920-х років XX століття. Напередодні Другої світової війни національно-визвольна боротьба закарпатських українців, які в міжвоєнний період перебували у складі демократичної Чехословацької Республіки, призвела спочатку до здобуття автономії, а згодом і проголошення самостійної Карпатської України з президентом Августином Волошином на чолі. Проте геополітична ситуація в світі виявилася несприятливою для молодої незалежної держави: вона впала під час агресії гортистської Угорщини в березні 1939 р. Саме на кінець XIX – першу половину XX ст. припадає найбільший розвій української геополітичної думки, яскравими представниками якої були М. Драгоманов, І. Франко, М. Міхновський, Д. Донцов, Ю. Липа, С. Рудницький і М. Колодзінський.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Серед останніх публікацій українських істориків і політологів особливої уваги заслуговує ґрунтовна праця «Історія політичної думки України» за редакцією Н. М. Хоми [14]. Авторами праці виступили науковці Львівського національного університету імені Івана Франка, Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Прикарпатського національного університету імені В. С. Стефаника, Ужгородського національного університету. Хоча дане дослідження присвячено українській політичній думці загалом, проте у розділах , написаних В. Г. Власовим і Т. В. Лушагіною, розглядаються також геополітичні аспекти в науковій спадщині М. Драгоманова, М. Міхновського та І. Франка. Р. Б. Демчишак висвітлив одного з найвідоміших представників української політичної думки націоналістичного спрямування Ю. Липи. Авторами глибоких праць, у яких ґрунтовно висвітлено геополітичні погляди Д. Донцова, є О. Баган [1] і С. Квіт [15]. Саме завдяки їм побачив світ перший том багатотомного видання визначного теоретика українського націоналізму, до якого увійшли найбільш відомі праці Д. Донцова «Націоналізм», «Підстави нашої політики», «Сучасне політичне положення і наші завдання». Львівський історик Я. Грицак опублікував фундаментальну монографію, в якій висвітлив суспільні погляди Івана Франка [7]. Останнім часом з'являється багато публікацій про життєвий шлях і військово-політичну діяльність М. Колодзінського, спадщина якого до цих пір майже не вивчалася. Авторами змістовних праць про геополітичну та військову концепцію М. Колодзінського є О. Кучерук [18], М. Посівнич [25], В. Рог [26]. Вони в значній мірі спричинилися до першого повного видання головної монографії М. Колодзінського «Воєнна доктрина українських націоналістів» [16], яка до цього часу зберігалася в Архіві ОУН.

Метою статті є висвітлення окремих аспектів геополітичних праць найбільш відомих українських мислителів кінця ХІХ – першої половини ХХ ст., які справедливо входять до золотого фонду української політичної думки. Хоча вони відрізнялися, інколи радикально, своїми поглядами, проте стояли на чітких державницьких позиціях, відстоюючи ідею незалежності України.

Виклад основного матеріалу. Геополітична доктрина Михайла Драгоманова викладена в його працях «Историческая Польша и великорусская демократия» (1883), «Проект основ статуту українського товариства «вільна спілка» (1884), «Чудацькі думки про українську національну справу» (1891), «Листи на Наддніпрянську Україну» (1893) тощо [12-14]. Сучасний дослідник Б. Андрусишин одним з перших акцентував на геополітичних поглядах вченого, який «вважав, що перед державними європейськими націями проблема

суспільних трансформацій не стоїть так гостро, в той час як народи, що тривалий час перебувають у колоніальному статусі, більш підготовлені до переходу на альтернативний шлях розвитку» [2, с. 59].

Розглядаючи українську справу на широкому міжнародному тлі, Михайло Драгоманов часто торкався геополітичних проблем Східної Європи, акцентуючи на російському, польському і балканських питаннях. Головними перешкодами демократичного політичного розвитку він вважав «польський історичний патріотизм», «німецький натиск на Схід» та «експансіоністські традиції російської державності». Недоліком концепції Михайла Драгоманова було ототожнення українських і російських геостратегічних інтересів, за що його піддавав критиці один із засновників ідеології українського націоналізму Дмитро Донцов. У питанні звільнення балканських слов'ян вчений також покладав надії на Росію, обґрунтовуючи свою позицію відсутністю політичної й військової підтримки з боку європейських країн. У географічному розташуванні України М. Драгоманов вбачав важливу її культурну і політичну значимість у слов'янському світі. Він розглядав і варіант повної державної незалежності України, хоча й розумів, що у тогочасних умовах ця праця доволі ілюзорна: «... Відокремлення українського населення від інших областей Росії в окрему державу є справа, не тільки у кожному випадку вкрай важка, якщо не неможлива, але, за певних умов, зовсім не потрібна». М. Драгоманов неодноразово акцентував на великому значенні освоєння українцями Північного Причорномор'я, необхідного для зміцнення геополітичних позицій в цьому регіоні, адже «... без північних берегів Чорного моря Україна неможлива як культурний край». Проте чіткої геополітичної концепції М. Драгоманов не створив.

Видатний український поет, письменник і громадсько-політичний діяч Іван Франко хоча й не створив власну геополітичну концепцію, проте залишив після себе окремі замітки й характеристики. У статті «Воскресеніє чи погребеніє?» І. Франко відзначав: «Самим своїм географічним положенням на розграниці між північною а полуденною і західною Слов'янщиною, в найкращім кліматі, повздовж Чорного моря, край наш призначений відіграти велику ролю в цілій будущій судьбі Східної Європи. Він становить не тільки ключ до внутра Росії, але zarazom і найбільше джерело її сили». Розумів він і той факт, що без України Російська імперія себе не мислить: «Позбавлена України Росія втратила би всяке значення на Чорнім морі і на Балканськім півострові, відтята була б від цілого майже слов'янського світу» [34, с. 60]. Хоча І. Франко намагався не відокремлювати російський і український революційні рухи, проте передбачав падіння російського абсолютизму. В статті «Одвертий лист до галицької української молодезі» (1905) письменник констатував:

«Велика доба для нашої нації почнеться з хвилиною, коли в Росії упаде абсолютизм. Останні події показують, що той упадок уже не за горами...». Коли це станеться, тоді перед українською інтелігенцією постане завдання – «витворити з величезної етнічної маси українського народу українську націю, суцільний культурний організм, здібний до самостійного культурного й політичного життя». Важливо, вважає Франко, щоб ми навчилися «чути себе українцями – не галицькими, не буковинськими українцями, а українцями без офіціальних кордонів» [35, с. 580]. Це важливий висновок І. Франка, який вважав українцями не тільки тих, хто проживав у складі Російської імперії, але й в Австро-Угорщині та інших країнах світу.

У 1900 р. побачила світ праця І. Франка «Поза межами можливого». «Ідеал національної самостійності, – писав І. Франко, – в усякому погляді, культурнім і політичним, лежить для нас поки що, з нашої теперішньої перспективи, поза межами можливого. Нехай і так. Та не забуваймо ж, що тисячні стежки, які ведуть до його здійснення, лежать просто таки під нашими ногами, і що тільки від нашої свідомости цього ідеалу, від нашої згоди на нього буде залежати, чи ми підемо тими стежками в напрямі до нього, чи може звернемо на зовсім інші стежки... Ми мусимо серцем почувати свій ідеал, мусимо розумом усвідомлювати собі його, мусимо вживати всіх сил і засобів, щоб наближуватись до нього, інакше він не буде існувати і ніякий містичний фаталізм не створить його там, а розвій матеріальних відносин перший потопче і роздавить нас як сліпа машина» [36, с. 309-310]. Оригінальну оцінку багатогранній творчості Івана Франка зробив львівський історик Я. Грицак: «Подібно до того, як у літературній діяльності він ніколи не написав твору великої форми (роману), так і в своїй політичній діяльності Франко не надав своїм поглядам вигляду системи... І його соратники, і його опоненти докоряли йому за непослідовність і мінливість поглядів, звинувачували у «скоках» та обзивали «прапорцем», що розвертається туди, куди подме вітер. Незалежно від того, наскільки справедливими чи несправедливими були ці закиди, вони відображали мінливий («артистичний» або «поетичний», як казали деякі його сучасники) характер його натури. Тому вивчення Франкового світогляду, як і полювання на лисиць, потребує особливої техніки, зокрема – відмови від спроб звести його до якогось єдиного «ізму». Важливо бачити різні джерела його формування, різні контексти його функціонування та, відповідно, різні можливі способи його відчитання» [6, с. 222].

У своїй програмній праці «Самостійна Україна» (1900) інший український мислитель Микола Міхновський підкреслює: «Наша нація у своєму історичному процесі часто була не солідарною поміж окремими своїми частинами, але нині увесь цвіт української нації, по всіх частинах України живе однією думкою, однією мрією, однією нацією «Одна єдина,

нероздільна, вільна, самостійна Україна від Карпатів аж по Кавказ» [24, с. 134]. М. Міхновський вперше, задовго до праць ідеологів українського націоналізму, чітко Формулює геополітичну схему незалежної української території. Радикально він завершує свій програмний маніфест: «Усі, хто на цілій Україні не за нас, той проти нас. Україна для українців, і доки хоч один ворог, чужинець лишиться на нашій території, ми не маємо права покласти оружжя, пам'ятаймо, що слава і перемога – це доля борців за народну справу. Вперед і нехай кожний із нас пам'ятає, що коли він бореться за народ, то мусить дбати за весь народ, щоб цілий народ не загинув через його необачність. Вперед! Бо нам ні на кого надіятись і нічого озиратись назад!» [24, с. 135].

М. Міхновський головним ворогом українців вважав Росію. «Ми – нація зрабована, нація-раб, – писав він у статті «Робітниче свято Першого мая», – коли більшість московської нації хоче самодержавства, то ніхто не зможе знести його, а коли вона його не схоче, то й ніхто їм цього не заборонить, бо москалі складають державу незалежну. Через то для нас буде найрозумніше залишити справу про самодержавство москалям, а самим пильнувати свого: державного визволення своєї нації» [23, с. 137]. «Поки ще в пануючих націях скрізь панує розладдя, ворожнеча і боротьба між різними суспільними верствами, – відзначає М. Міхновський у статті «Робітнича справа в програмі Української народної партії», – то націям зрабованим ще є змога скористатися з цього і вибитися на волю... Хто не міг визволитися, коли в таборі ворогів йшло безладдя, суперечка і боротьба, той тим більше не визволиться, коли в ворожому таборі запанує згода» [22, с. 140]. В «Х заповідей УНП» М. Міхновський знову звертається до свого головного лозунгу: «Одна, єдина, неподільна від Карпат аж до Кавказу самостійна, вільна, демократична Україна – республіка робочих людей – от се національний український ідеал. Нехай кожна українська дитина тямить, що вона народилася на світ на те, щоб здійснити цей ідеал» [25, с. 141]. Перша світова війна покликана була змінити геополітичну карту світу. Це добре усвідомлював М. Міхновський: «Нинішня війна є тільки вибухом в тій неперервній боротьбі націй за своє існування... Народ має право жити тільки тоді, коли він має силу жити. Невблаганний біологічний закон боротьби за існування не знає жалю до слабких. Тільки сильні народи можуть жити. Це право жити мусимо ми завоювати, бо ніхто не принесе нам його в дарунок. І насамперед, мусимо перемогти в собі той «дух раба», що вціплявся нашому народові століттями чужого панування над нами» [21, с. 157-158].

Говорячи про місце Дмитра Донцова в тогочасному суспільно-політичному житті, Я. Грицак констатував, що він разом з М. Міхновським і В. Липинським були єдиними

пропагандистами ідеї політичної самостійності в Наддніпрянській Україні. Читаючи публіцистичні праці цих трьох ідеологів політичної самостійності, не можна позбутися враження, що вони написані пришельцями з іншої планети – настільки далекими за своїм радикальним тоном були вони від тогочасних писань більшості східноукраїнських діячів [5, с. 180]. Свої геополітичні погляди Д. Донцов виклав у працях «Сучасне положення нації і наші завдання» (1913), «Історія розвитку української державної ідеї» (1917), «Міжнародне положення України і Росія» (1918), «Українська державна думка і Європа» (1918), «Підстави нашої політики» (1921), «Націоналізм» (1926). Відомий дослідник наукової спадщини Д. Донцова О. Баган акцентував на основоположних ідеях мислителя, викладених у праці «Сучасне політичне положення і наші завдання»: 1) автор уперше в історії української політичної думки поставив тезу про смертельну загрозу для України імперіалізму Росії, визначив Росію як головного ворога; 2) він увів національний принцип в оцінювання внутрішньої та зовнішньої суспільно-політичних ситуацій, кардинально відкинувши «провінціалізм», тобто примітивне і нестратегічне бачення завдань України, зажураєність у соціальні проблеми; 3) передбачив вихід на історичну арену недержавних народів Середньої і Східної Європи і поставив українську справу у контекст цих геополітичних зрушень; 4) рішуче засудив слов'янофільство, яке віддавна відвертало українців від насущних національних завдань і було лише засобом і прикриттям для російського імперіалізму; 5) перший вивів формулу, що «Росія без України вже не наддержавна», не повноцінна імперія; 6) ствердив, що об'єктивним союзником української справи стає Австро-Угорщина, а за нею й Німеччина, бо йде до конфлікту німецького світу з російським, і з цього повинна скористатися Україна; передчував світову війну і її страхітливі жертви, як потім передчував Другу світову війну і застерігав проти згубності будь-якого імперіалізму; 7) він поставив чітку тезу про загрозу Росії-імперії для європейської демократії і стабільності; 8) афоризм Д. Донцова: «Найбільше гнітять того, хто найменше вимагає» – став революційним гаслом для української молоді, сформував світоглядну засаду власне стрілецтва [1, с. 34-35].

Д. Донцов вважав, що падіння Туреччини призвело до посилення геополітичної конфронтації між Німеччиною та Росією, що стало викликом для всієї тогочасної Європи. Якою повинна бути позиція України? «Одинокую, відповідаючою інтересам української нації програмою, – стверджував Д. Донцов, – є тепер політичний сепаратизм. Тому, коли б ми тепер в тій великій бурі, гуркіт котрої вже ловить наше вухо, не кинули усі наші сили – які б малі вони не були – на сторону противників Росії, – то був би злочин перед нашою нацією і її будучиною» [11, с. 85], «а що станеться, коли Росія переможе?» – запитує Донцов і відповідає: «Це ж знищить наш культурний доробок, це ж спровадить на нас – в Галичині і

в Росії – нечувані репресії, коли ми станемо проти неї! На це відповім: а хіба Росія і тепер не нищить нашого культурного доробку, вносячи гангрену в наш національний організм? Чи українство в Росії не зазнає чимраз нових і сильніших ударів власне в той час, як стає чимраз лояльнішим, аж до самопониження? Зрештою, наївно було б думати, що вижидаюче становисько галицьких українців в часі конфлікту привернуло б до них по анексії Галичини ласку царату. Бо ж не для чого іншого він стремить до цієї анексії як на те, аби знищити в Галичині огнище української культури. Найбільш гнітять того, хто найменше вимагає» [11, с. 87-88].

Д. Донцов обґрунтував потребу творення геополітичного комплексу Середньої Європи, у якому б вирішальну роль відігравали нові держави (незалежні і сильні) Україна і Польща. Він був глибоко переконаний, що закони геополітики мають невідворотний характер, а тому неможливо, з одного боку, змагатися з Росією, а з другого – бачити в ній союзника. Якщо Україна хоче бути органічним складником Середньої Європи, вона повинна нести місію Понтиди – країни-епіцентру Чорноморського (східноєвропейського) простору; мусить творити геополітичний чотирикутник: Понтида (Україна) – Анатолія (Туреччина) – Балкани – Кавказ. Лише за таких умов Україна стає чинником рівноваги у просторі цілого континенту. «Коли історія (і географія) зробили з нас аванпост Європи проти Росії, – писав Д. Донцов, – Росії яко такої, незалежно від кожночасового її режиму; коли цю ролю під загрозою національної смерті мусить Україна і далі грати; коли самі заложення московської культури руйнують відпорну силу нації; коли, нарешті, перемога в обстоюванні своєї національної незалежності невіддільна для нас від перемоги Європи над Росією і навпаки – то першою заповіддю нашої політики повинно бути: 1) в політиці внутрішній – плекання всіх засад західної культури, які рятують Європу (і нас) від московської пошести, 2) в політиці зовнішній – повна сепарація від Росії» [10, с. 145-146].

Головні положення своєї націоналістичної доктрини Д. Донцов виклав у своїй програмній праці «Націоналізм»: «Коли Україна хоче вийти зі стану провінції, мусить витворити в собі, крім волі до влади, ту велику всеобіймаючу ідею, ідею опанування духовного, економічного і політичного нації. Без такої ідеї ми все лишимося нацією уярмленою, провінцією, народом, що житиме роздвоєною душею, не в стані витворити збірної волі; народом «конвульсійних вибухів», народом без патосу, сателітом сильніших; парією, верствою, навіть у себе вдома невільником не лише політичним, але й духовним і соціальним, нацією з «анархією доктрин» і з «ослабленням волі...». Так буде, доки не виповімо безоглядної війни всім атомістичним та інтернаціональним доктринам, які панують в нас, які сковують думку нації та її енергію, які розсаджують усяку збірну

національну волю. Такою ідеєю може стати в нас не всесвітня, ані соціальна, лише тільки національна ідея, щоб гляділа в майбутнє і мала відвагу скорити собі свій світ» [9, с. 406]. «Головний момент, який обіймає цілу ідеологію чинного націоналізму, – вважає Д. Донцов, – це момент панування, влади, активності, всупереч до домінуючого моменту провансальства – уживання; пасивність та підпорядкування обставинам, відірваним засадам, партикулярному народові, чужим ідеям там, і активне начинення себе їм тут. Це те, що я назвав би новою ідеологічною підставою тих зусиль нації, які вимагає від неї час» [9, с. 413-414].

Хоча перше видання донцовського «Націоналізму» побачило світ у 1926 р., концепція автора не зазнала суттєвих змін в його пізніших публікаціях. Зокрема, щодо оцінки головного ворога України – Росії. Він розвіяв ілюзії українських лібералів, які твердили, що заміна політичного режиму в Росії – СРСР призведе до трансформації її курсу щодо України. У статті «Російський хижак – вчора і нині» Д. Донцов однозначно заявив: «Варто підкреслити безмежну наївність тих чужинців і деяких українців, які все ще вірять в якусь третю, четверту або десятую Росію, яка – вже напевно – буде свобідною і дасть свободу іншим! Росія не міняється; яка була 350 літ з чимсь, така є і нині. Завданням нашим є не боротьба з тим чи іншим режимом в СРСР, а з Росією як такою, з її духом – варварським і насильницьким, який лишиться втіленим в кожному режимі, який би не наступив по большевиках» [8, с. 26]. Одною з рис вдачі росіян є «єднати в собі Івана Грозного і Леніна, Петра і Сталіна, царських опричників XVI-го віку і большевицьких чекістів XX-го. Трагедія Заходу в тім, що він ніяк того не хоче зрозуміти» [8, с. 38]. В березні 1949 р. Д. Донцов змальовує портрет майбутньої України, яка «вільна від обіймів московського спрута, вільна від всякої Москви». Її повинні очолити керманичі, які «не одурманені отрутою зі сходу, лише віруючі в місію України, які б величчю характеру дорівнювали величі доби, в якій живемо» [8, с. 69].

Визначний український географ Степан Рудницький – автор цілого ряду праць про майбутній геополітичний устрій України. Дослідивши цілий комплекс історичних, етнополітичних, географічних чинників, С. Рудницький у праці «Україна з політико-географічного становища» (1916) довів неминучість незалежності України. Аналогічну проблему він підняв також у праці «Чому ми хочемо самостійної України» (1916). На відміну від німецького вченого Ф. Ратцеля, який гіперболізував роль географічних і біологічних чинників, С. Рудницький акцентував на пріоритетності національного принципу при формуванні держав нової Європи. На глибоке переконання вченого, у Центрально-Східній

Європі виникне цілий ряд незалежних держав, в яких існуватимуть демократичні режими. До таких країн він також відносив Україну. Політичний лад майбутньої України С. Рудницький розглядав як демократичну республіку з сильним урядом і самоврядуванням (окремі громади не мають перевищувати 10 тисяч кв. км.). Щодо перспектив майбутнього міжнародно-політичного устрою Центрально-Східної Європи, вчений обґрунтовує ідею Балтійсько-Понтійської федерації як противагу російській експансії в Західну Європу. С. Рудницький переконував політиків Заходу в недопустимості включення України в сферу російських інтересів, бо це призведе тільки до посилення Росії. Дослідник акцентував на попередніх помилках, зокрема українських політиків часів визвольних змагань 1917-1920-х років, акцентував на їхньому угодовстві, що призвело до поразки і втрати української незалежності [7, с. 109-113].

Усі без винятку наукові праці С. Рудницького проникнуті великою любов'ю до України, яку він у майбутньому бачить незалежною і самодостатньою. «Наша батьківщина називається Україна. – пише автор. – Велика й слава це земля! Тут жили наші пращури, діди й батьки. Вони захищали Україну своїми грудьми, поливали її своєю кров'ю в боротьбі й потом при праці. На Україні ми родились, на Україні живемо, вона нас годує й зодягає, в українській землі зложимо наші кости. Ми винні Україні нашу гарячу любов. Ми повинні для неї жити й з усіх сил цілий наш вік працювати, щоб вона велика була між державами світу, щоб український народ був щасливий і великий між іншими народами» [32, с. 3]. Аналізуючи політико-географічне значення українських кордонів, С. Рудницький констатував, що «Україна лежить на межах Європи й Азії, європейської полоси складкових гір і східно-європейської плати. Геоморфологічно й кліматично є Україна так само виразною граничною країною, туди переходять також важні рослинно-і звірино-географічні межі. Тут стикаються зі собою раси, культурні круги, народи. Україна це не тільки гранична країна, це також країна границь» [33, с. 52]. Що стосується політичних кордонів, то вони мали «завсіди непостійний і неготовий характер... Україна немає ані на своїх межах, ані у своєму нутрі ні приблизно такої кількості ліній, котрі надавалися б на політичні границі, як Середня чи Західна Європа» [33, с. 52-53].

На глибоке переконання С. Рудницького, «утворення великої української держави над Чорним і Каспійським морем, від Карпат по Кавказ, нівечить на все наміри російського імперіалізму... По утворенню української національної держави може Росія тільки тоді приступити до своїх експансіоністських планів на Сході, коли здавить Україну» [33, с. 247-248]. Виходячи з цього, переконує С. Рудницький, країни Центральної Європи «знайдуть в

Україні завсіди природного союзника». Тим більше, що «українці дають досконалий людський матеріал для війська й мають блискучі воєнні традиції. Українська держава в етнографічних границях могтима в разі потреби виставити поверх п'ятимільйонну армію. Ця армія потребує тільки боронити рідного краю, щоб заразом успішно захистити також Середземне море, Суецький канал і шлях до Індії. Вже само існування кріпкої української держави над Чорним і Каспійським морем зможе відстрашити Росію від імперіалістських експансій у південному напрямі» [33, с. 248]. С. Рудницький також дотримувався тієї позиції, що Україна «може й повинна бути головним осередком європеїзації Передньої і Центральної Азії. Вона може й повинна бути головним зеном у цім ряді країв європейсько-арійської культури, який повинен одноцільною полозою обхопити цілу північну півкулю вздовж приблизно 50-го рівнобіжника північної ширини. Великі, вже існуючі звена цього культурного ланцюга країв – це англо-саські держави Північної Америки: Канада і З'єдинені Держави, Велика Британія, германські краї Середньої Європи. Звідси аж по Тихий Океан відчиняється поле для діяльності молодих ще культурно й політично слов'янських народів...» [31, с. 160].

С. Рудницький привітав національно-визвольні змагання галицьких українців у 1918-1919 рр., утворення ЗУНР. Він розумів, що з часом постане Соборна Українська держава, до якої також увійдуть її західні території: «Всі ми, що положили собі завданням вибороти державну самостійність Галицької України, дуже добре знаємо, що не боремося за державу, яка мала б існувати вічно, яка мала би бути постійно відокремлена від України над Бугом, Дніпром, Доном, Кубанню... Галицька державність. Її осягнення ледве чи зможе покласти головну основу збудування Соборної України. Та вона буде напевно одною з головних і кінцевих основ цього великого діла» [29, с. 3]. Чи зможе Галичина, хоча б на перших порах, самостійно існувати? Таку проблему нерідко піднімали противники галицької незалежності. С. Рудницький доводив, що «Українська Галичина як самостійна держава має доволі гарні економічні основи самостійного існування. Навіть у перших найтяжчих початках її економічне положення буде не найгірше, валюта також держатиметься без порівняння краще чим польська. Є навіть дані, що Галичина на лад Швейцарії могла б удержати економічну й державну самостійність і на довгу мету» [29, с. 25]. У підтвердження своїх думок вчений наводив статистику щодо нафтових багатств Галичини: «Величезні нафтові поля лягли широкими й довгими полосами вздовж північних обног українських Карпат і Кавказу. Галичина й українське Півкавказзя вже своїм географічним положенням на західних і східних межах є неначе угольними каменями Соборної України» [30, с. 5]. С. Рудницький

вважав, що європейські країни, особливо прибалтійські, змушені підтримати незалежну Галичину, бо коли вона виникне, то «заборчність Польщі на Сході й над Балтійським морем мусить припинитися. Бо не матиме тоді головної стратегічної й економічно-політичної основи» [28, с. 30].

Визначний український вчений Юрій Липа свою геополітичну концепцію виклав у фундаментальних працях «Українська раса» (1937), «Призначення України» (1938), «Чорноморська доктрина» (1940), «Розподіл Росії» (1941). Розуміючи під расою ментальну, духовну цілісність і самобутність української нації, Юрій Липа закликав використовувати розумні геополітичні орієнтири, до яких відносив природну вісь Північ-Південь. За своїм геополітичним значенням Московія докорінно відрізняється від України: «коли поземною геополітичною віссю Московії є горішне Поволжя, то поземною віссю України є північно-східний берег Чорного моря. Коли в Московії величезна більшість рік тече на північ, то в Україні всі ріки пливуть на Південь, з винятком одної Кубані. Найприроднішою віссю експансії України є південна вісь, так, як найприроднішою для Московії є вісь північна. Московія – це Північ, Україна – це Південь. Обидві країни рівноважаться між собою щодо населення геополітичного значіння» [20, с. 70]. У контексті своєї геополітичної доктрини Ю. Липа конструював конфігурацію можливих міжнародних союзів Української держави проти російської експансії (народи Кавказу). Вчений прогнозував, що об'єктом претензій Росії і у перспективі будуть саме південно-східні регіони України (актуальність думок мислителя очевидна в контексті сучасної російської агресії на сході України), у яких значною мірою зосереджуватиметься потенціал майбутньої Української держави [15, с. 434].

Цікаві судження Ю.Липа висловив стосовно майбутнього Сибіру: «Рано чи пізно Сибір матиме, коли не самостійність, то принаймні, автономічний устрій типу домініону. Претензії Українців до теренів, де замешкує їх більшість (Сірий, Зелений Клин) – не мають підстав. Сибіром кермують міста. Тим часом там є не більше, як кілька процентів українців... Можливості існування якоїсь держави Зеленого Клину – виключені. Найважливішим був би поворот українців на свої теренові землі при першій можливості. Їхня колонізація до Сибіру ще дуже свіжа, – переселятись туди вони почали десь в 900-тих роках і не злилися безповоротно з місцевими сибіряками... Сибір для сибіряків – це гасло найреальніше, бо на довший протяг часу» [20, с. 107-108]. Говорячи про Далекосхідний край, Ю.Липа цілком справедливо акцентував на зацікавленості в ньому двох геополітичних гравців – Росії та Японії. Не відкидав він і Китай – можливого майбутнього гравця. Щодо геополітичних планів Японії, то для них важливо створення держави на території на схід від

Байкалу. Це була б буферна держава, яка б відділяла Японію від більшовицької Росії. Йдеться в працях Ю.Липи також про майбутнє Киргизстану та Туркменістану. Останній, на думку вченого, «занадто розшматований» [20, с. 132]. Юрій Липа не завершує свою монографію «Розподіл Росії», як це прийнято в науковій літературі, висновками. Він їх вважає зайвими, бо вже сама проблематика і назва праці говорять самі за себе – потреба розподілу Росії є доконаним фактом.

Особливої уваги заслуговує військово-теоретична наукова спадщина відомого в 20-30-х роках минулого століття українського геополітика Михайла Колодзінського. Йдеться, перш за все, про ґрунтовну його монографію «Українська воєнна доктрина». Над головною своєю працею М. Колодзінський працював у період між 1935 та 1937 рр., перебуваючи в еміграції (Німеччина, Бельгія, Франція, Югославія). З окремих його листів відомо, що у написанні цієї книги був зацікавлений тодішній керівник ОУН Є. Коновалець, який просив «закапати рукави і підготовляти Ваш реферат» [19, с. 109]. Аналогічне прохання висловив Я. Стецько: «Пропоную Вам опрацювати для нашого журналу реферат під назвою «Українська воєнна доктрина». До Вашої вступної праці на цю тему пересилаю Вам замітки, які читав пан Мудрий [псевдонім Є. Коновальця] і з ними згідний. До Вас належало б крім історичної ретроспективи дати і перспективу, базуючи нашу доктрину на тих завданнях, що їх ми ставимо перед Україною. Реферат Ваш має бути готовий до 1.VI. цього року [1938]» [19, с. 109]. Лист Я. Стецька датований 10 березня 1938 р., тобто за 7-8 днів до загибелі М. Колодзінського. На перший погляд може здатися, що полковник Гузар не встиг завершити книгу, однак таке твердження буде невірним. Відомо, що в рукописному варіанті книга розповсюджувалася серед членів ОУН, її переписували від руки й обговорювали. Доказом цього є спогади Я. Гайваса: «Коли я прибув до Відня, були в нас – і з Ярославом Барановським та іншими і на Ляндштрассе-Гавптштрассе – загальні балачки про неминучість скорої війни. Якийсь час після цього заговорили про підготовку повстання, причому гаряче дискутовано воєнну доктрину Михайла Колодзінського» [3, с. 265].

Перша частина праці М. Колодзінського «Українська воєнна доктрина» була видана 1940 р. у Кракові, а 1957 р. перевидана в Торонто «Товариством колишніх вояків УПА». Інші частини праці поширювалися у рукописному вигляді серед членів ОУН і доля їх донедавна вважалася невідомою. Зараз праця зберігається у Центральному архіві УПА у Києві. Розділ «Національне повстання» з коментарями сучасного українського історика О. Зайцева опубліковано 2013 р. в журналі «Україна модерна». Повністю книга видана 2019 р. у

київському видавництві «Основа». Її супроводжують передмови В. Рога і О. Куцина та ґрунтовна біографічна стаття М. Посівнича [18, 26, 27].

Колись класик англійської геополітики Г. Макіндер визначив основні постулати у геополітиці сили, які згодом набули особливої популярності в середовищі політиків: хто керує Східною Європою, той керує хартлендом (центр землі, серцевина суходолу – Авт.); хто керує хартлендом, той керує Світовим островом (включає два континенти – Євразію та Африку, оточені Світовим океаном – Авт.); хто керує Світовим островом, той керує світом [7, с. 68]. М. Колодзінський чудово розумів усю важливість цієї класичної формули, коли стверджував: «Воєнна доктрина українських націоналістів не може забути про те, що кожна п'ядь української землі пересякла нашою кров'ю. Не потом, бо піт лле і невільник, але чистою кров'ю, пролитою в боротьбі... Це все затверджує за нами право на Схід Європи й усякі зазіхання на наші землі з боку інших народів ми мусимо з обуренням відкинути» [17, с. 47]. Хоча головним ворогом України М. Колодзінський цілком аргументовано вважав більшовицьку Росію, проте він також рішуче засудив гітлерівську Німеччину: «Про територіальні апетити цієї держави в Східній Європі можна би не згадувати в воєнній доктрині, якщо би вони були тільки політичної натури. Одначе Гітлер в «Майн кампф» пов'язує майже існування німецького народу зі здобуттям Сходу Європи, а тим самим робить з цього світоглядну справу націонал-соціалізму. Нас мусить обурити така експансивність Гітлера». А далі ще різкіше: «Бандити вони всі міжнародні, які хочуть з України зробити публічний дім, щоб могли провадити тут свої хижацькі плани. Звідки Гітлер дійшов до цього, щоби якраз Схід Європи вибрати для експансії німецького народу? Що його великий і ним обожнюваний народ вклав протягом віків у Схід Європи? Де ж були тоді німці, коли найбільша військова сила, яка коли-небудь була на землі, під проводом Бату-хана злягла на Східну Європу? Ціла середня Азія викинула з себе все, що мала войовничого, на підбій України. Наші предки не злякалися одначе тієї повені диких орд. Київ не піддався без боротьби татарам. Ця оборона Києва гідна того, щоб поставити її на першому місці в світовій історії...» [17, с. 47-48].

Хоча М. Колодзінський усвідомлював геополітичну роль Німеччини у тогочасній Європі, розумів, що з таким станом справ не можна не рахуватися, однак був прихильником самостійної державницької політики. «І Гітлер говорить, що Німеччина є матір всіх народів! – констатує автор. – Одначе український народ мусить власними силами стати на ноги. Тому ми не можемо узалежнювати нашої майбутності й визвольної боротьби від європейської, чи то світової політики. Навпаки, ми своєю революційною активністю мусимо примусити світ

достроюватися до нас. Хто має інтерес у тому, нехай нам помагає... Протівно, якщо та Європа стає побічною причиною нашого поневолення... Така Європа, як нинішня, яка заключає союзи з Москвою і Польщею, є нам ворожою, тому ми в своїй революційній боротьбі мусимо на перше місце ставити славу, добро і майбутнє української нації, а не добро Європи. Ми боремося за «землю руську», а не за те, щоб бути щитом Європи. Коли ж із нашою боротьбою сплелася нерозривно справа оборони західноєвропейської цивілізації проти московського варварства, то це тільки прикрашує нашу боротьбу й надає їй світового значення» [17, с. 49-50].

«Воєнна географія і кордони України» – таку назву має окремий розділ в монографії М. Колодзінського. У стилі традиційної політичної географії та геополітики автор стверджував, що «держава з малим простором буде мати іншу воєнну доктрину, ніж держава з великим простором. Воєнні плани і перебіг війни буде залежати від ширини і довжини простору, охопленого війною. Знання терену, його геологічна структура, полога будова, атмосферні прикмети, підземні багатства, антропологічні і політичні відносини й загалом все, що на терені воєнних подій знаходиться, росте і живе, мало і буде мати величезний вплив на воєнні події» [17, с. 75]. М. Колодзінський зробив спробу «витворити собі географічний образ України, за яку ми боремося». Він був глибоко переконаний, що «кордони української держави мають покриватися з нашими політичними, стратегічними і економічними потребами. Як далеко зайде український меч і плуг, так далеко буде сягати влада Володимирового Тризуба. Безперечно, що велика частина майбутньої української держави буде покриватися з нашими етнографічними землями. Але не треба забувати, що велику частину треба буде повести згідно з геополітикою Західної Європи й історичною місією української нації» [17, с. 77].

М. Колодзінський скрупульозно і точно робить опис того, що він називає «українським простором»: південні кордони України, кордони України з Румунією, кордони з Мадярщиною і Чехословаччиною, кордон з Польщею, кордон з білорусами, кордон з Московщиною, кордони з Кавказькими народами. Говорячи про південні кордони України, М. Колодзінський переконував, що «Україна мусить мати відповідний воєнний флот, щоби Дарданелли стали для неї отвором. Вистачить поглянути на карту Східної Європи, щоби засвідчитися, що життєвий центр України лежить над берегом Чорного моря» (с. 78). Що стосується Криму, то «наш народ мусить бути приготований психічно в разі потреби скотитися лавиною степів і скинути кожного в море, хто буде оспорювати наше право на Крим» [17, с. 79].

На думку М. Колодзінського «зі сторони Румунії не буде загрозувати велика небезпека Україні, хіба щоби Румунії поспішили на допомогу інші держави. Наступ з румунської сторони може іти тільки в напрямі на Одесу і криворізький залізний басейн. З нашого боку наступ мусить іти просто на Бухарест і нафтові центри в Дамбовіца і Бузеу на північ від Будапешту, як рівно ж в Бакеу в Молдавії по відкиненню румунського фронту за Серет. Зрештою, проти Румунії ми будемо мати завжди союзників серед задунайських держав» [17, с. 82]. Додамо, що упродовж всього міжвоєнного періоду Румунія перебувала у дружніх стосунках з Чехословаччиною і допомагала Карпатській Україні поставками кукурудзи. Румунська влада засуджувала напади угорських і польських терористів на населені пункти Закарпаття. Ставши союзником Німеччини у Другій світовій війні, румунські війська взяли участь у захопленні Одеси. Про цей напрям румунської агресії й писав М. Колодзінський.

Значну увагу приділяв М. Колодзінський геополітичному становищу Закарпаття. «Через посідання Закарпаття і хребта Чорногори, Горганів, Високого і Низького Бескида, – писав він, – ми фактично стаємо ногою в середній Європі. Посідання Карпатського хребта від Дунайця по Золоту Бистрицю підносить оборонність України не тільки в разі нападу з півдня, але і з заходу. Карпати будуть закривати вихід в наше запілля, бо легкий перехід через гори уможлиблює нам скоре перекидання військ на Закарпаття» [17, с. 83]. Цікаві думки висловив М. Колодзінський щодо подальшої долі Чехословаччини: «Соборна Україна буде найбільшим оборонцем самостійності чехів і словаків» [17, с. 84]. Невдовзі він стане свідком подій, які призвели до державного розпаду ЧСР і утворення Карпатської України. Закономірним було ставлення М. Колодзінського до держави, в якій він проживав і став членом УВО, а згодом ОУН: «Польща є непотрібна держава в Європі, якщо є самостійна Україна» [17, с. 87]. Що стосується майбутнього українсько-польського кордону, то його «треба пересунути далеко на захід за Сян і не доходити до Вісли. На схід від Вісли є чисто польське населення, а посідання Вісли ще не творить сильними наші західні кордони, так, приміром, як посідання на сході Волги. По обох берегах Вісли є корінне польське населення. Відколи сягає наша історія, то ми не опиралися на західі на Віслу...» [17, с. 85]. Під час короткочасного існування Карпатської України Варшава всіляко підтримувала Будапешт у його територіальних претензіях до Закарпаття. Після окупації Карпатської України гортіївськими військами на Верецькому перевалі в березні 1939 р. відбулося братання угорських і польських вояків з нагоди утворення спільного кордону.

Стосовно білорусів, то, на думку М. Колодзінського, вони є нашими союзниками, а геополітика Східної Європи «засуджує нас з білорусами на вічну дружбу» [17, с. 89]. Це стосувалося також майбутніх українсько-литовських відносин. Автор «Української воєнної доктрини» справедливо відзначав, що «кордони з Москвою (СРСР – Авт.) на півночі є найтяжчі, бо тут нема природних перешкод», «лихо є ще в цьому, що Київ лежить заблизько до етнографічного кордону і підходи до нього зі сходу і з півночі є майже без жодної природної перешкоди» [17, с. 92]. На жаль, ситуація з близькістю російського кордону до української столиці продовжує залишатися в такому вигляді до сьогоднішнього дня. Виходячи з цього М. Колодзінський пропонує радикальне відсунення українсько-російського кордону: «Коли Брянськ, Курськ і Вороніж є в наших руках, то москалі мусять відсунути свою воєнну базу на Орел, Єлець, Липецьк і Тамбов. В цей спосіб північний фронт знаходився би далеко від Києва і Харкова» [17, с. 93]. «Якщо ми тепер не посунемо наші кордони на Волгу, але згодимося на «донську державу», – пише М. Колодзінський, – то за кілька днів по здобуттю самостійності будемо змушені вести нову війну, але вже не тільки з Москвою, а і з донською державою. Така донська держава послужить базою для Москви до наступу на Україну зі сходу і до підбиття Кубані. Якщо до такої війни долучаться й інші держави, то наша справа буде засуджена на програш» [17, с. 96]. «Одним словом, – підсумовує автор, – крім стратегічних оглядів промовляють і всі інші, щоби станули твердо ногою над Волгою. Саратов, Царицин і Астрахань – це є три вістря нашого Тризуба, звернені на схід. Всякий ворог, що схоче вдертися зі сходу на Україну, мусить настромитися на них» [17, с. 101]. Чіткою є позиція М. Колодзінського стосовну кордонів із кавказькими народами: «Бар'єр Кавказу забезпечує нас від сухопутного нападу з Малої Азії» [17, с. 102].

Охарактеризувавши усі відтінки майбутніх українських кордонів, М. Колодзінський, будучи справжнім патріотом соборної держави, підсумовує: «... Українські націоналісти не сміють зректися ані одного квадратного метра з цієї землі. Тільки в цей спосіб проведені кордони дадуть українському народові змогу проявити себе в історії. Тільки такі кордони піднесуть оборонність України і дають всі можливості для українського народу розвинути до максимуму свої духовні і фізичні сили. Так зазначена Україна – це є наш стовп хребетний. Тут буде сконцентрована вся сила українського народу і тут лежить наша підстава для дальшого походу в наше майбутнє» [17, с. 108]. Коли М. Колодзінський завершував рукопис своєї праці, Україна перебувала в складі різних державних утворень – СРСР, Польщі та Чехословаччині. Невеликим острівком омріяної свободи стала маленька Карпатська Україна, яка спочатку виборола автономію, а згодом проголосила незалежність. Саме в ній

бачив М. Колодзінський зародок тої України, яку він описав у своїй «Українській військовій доктрині».

Велика Соборна Україна за задумом М. Колодзінського повинна була виникнути під час великих революційних перетворень, які він назвав «націоналістичним повстанням», бо саме ОУН, на його переконання, мала його провести. Власне чіткий план цього повстання був не менш радикальним, ніж вся його концепція: викликати повстання на всіх українських землях; надати йому зорганізованих форм і зорганізувати з повстанських мас українську націоналістичну армію; поширити й закріпити владу на українських землях; знищити живі ворожі сили й перенести війну на ворожі землі [17, с. 133]. Сьогодні це може видатися чимось фантастичним. Концепція М. Колодзінського не лише була більш радикальною, ніж праці Ю. Липи і Д. Донцова. Полковника «Гузара» називали ідеалістом і мрійником навіть керівники ОУН. Можливо, саме завдяки його радикалізму, книга 80 років знаходилася в архіві, не будучи опублікованою у повному обсязі.

Замість висновків. Ми зупинилися на аналізі наукової спадщини лише кількох українських дослідників, які порушували геополітичну проблематику. Однак й цього достатньо, щоб зрозуміти всю актуальність їх ідей. Після проголошення незалежності різні українські президенти і уряди притримувалися різних підходів стосовно геополітичного майбутнього нашої держави. Але, як правило, перевага віддавалася багатовекторній політиці, яка, загалом, зводилася до мирного співжиття України між Росією і Заходом. Багато українських політологів вихвалювали таку позицію української влади, вважаючи її далекоглядною і розумною, нерідко забуваючи про перестороги своїх попередників у науці. Разом з тим, вже тоді в наукових колах йшлося про ненадійність такого зовнішньополітичного курсу. Ще в 2002 році політолог Анатолій Гальчинський видав монографію «Україна на перехресті геополітичних інтересів», в якій відзначав: «Україна вимушена захищати свої інтереси від Росії» [4, с. 180]. Більш радикально висловився Сергій Квіт у передмові до книги Олега Багана «Українська Понтида. Геополітичні виміри сучасної України» (2002): «Відсутність чіткого геополітичного курсу і взагалі доктрини національної безпеки, як правило, ховається за гучними евфемізмами типу «багатовекторність», коли курс «європейської інтеграції» насправді більше схожий на повільне повернення до російського імперського простору. Що найстрашніше – в будь-якому випадку ми не виходимо за межі старих, хоч і по-іншому названих парадигм. Українське державне геополітичне мислення сьогодні характеризують вторинність і догматизм» [16, с. 8].

Ця вторинність і догматизм особливо прискореними темпами почали відбуватися в Україні з приходом до влади Віктора Януковича. Стратегічні геополітичні інтереси кожної

держави так чи інакше визначаються потребами збереження її суверенітету, територіальної цілісності, непорушності державних кордонів, поступального соціально-економічного й політичного розвитку. Пріоритетність цих геополітичних інтересів для України додатково зумовлена низкою чинників, насамперед різновекторністю регіонально-політичних орієнтацій. Якщо до цього додати такі негативні явища в житті країни як високий рівень хабарництва, відсутність проведення системних економічних реформ, розвал власних збройних сил, то можна впевнено стверджувати, що в роки правління Януковича політична криза досягла свого апогею. Такий стан справ в Україні співпав із радикальною зміною зовнішньополітичного курсу Російської Федерації стосовно України. Якщо в попередні роки українсько-російське протистояння зводилося, як правило, до постійних «газових війн», відкритої економічної війни, то після перемоги революції гідності та падіння режиму Януковича «холодна війна» переросла в пряму агресію. Окупація Криму радикально змінила геополітичну ситуацію в Європі, що дозволило М. Саакашвілі назвати українські події «геополітичною революцією». І в цьому є зерно істини. Вторгненням в Україну Російська Федерація порушила не лише результати Ялтинської конференції 1945 року, але й зобов'язання цілого ряду світових держав щодо територіальної цілісності України відповідно з Будапештським меморандумом 1994 року. Вперше з часів Другої світової війни велика європейська держава – один із співзасновників ООН – стала жертвою агресії сусідньої держави. Становище України суттєво ускладнила військова агресія Росії на Донбас, що призвело до окупації окремих районів Донецької та Луганської областей.

Опинившись у складній геополітичній ситуації, коли держава втратила 20% своєї економіки, кілька тисяч загиблих військових і мирного населення, Україна змушена була піти на укладення так званих мінських домовленостей. Російська агресія викликала велике занепокоєння в світі, що й призвело до запровадження економічних санкцій проти Росії з боку Європейського Союзу і США. Вже один той факт, що більше тридцяти разів «українське питання» обговорювалося на засіданнях Ради Безпеки ООН, свідчить про неослабну увагу Заходу щодо подій в Україні. Незважаючи на певну строкатість членів Європейського Союзу і значну їх залежність від російської економіки, проте продовжують діяти економічні санкції, які завдають відчутного удару по Російській Федерації.

Література:

1. Баган О. Поміж містикою і політикою. *Донцов Д. Твори. Т. 1. Геополітичні та ідеологічні праці.* Львів: Кальварія, 2001. С. 23-63.

2. Відомий-невідомий Михайло Драгоманов: Науковий збірник до 170-річчя від дня народження М. П. Драгоманова / Упорядники: В. Погребенник, С. Шевчук, Н. Осмак. К.: Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. 382 с.
3. Гайвас Я. Воля ціни не має. Торонто: Срібна Сурма, 1971. 316 с.
4. Гальчинський А. Україна – на перехресті геополітичних інтересів. К.: Знання України, 2002. 180 с.
5. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної нації ХІХ-ХХ століття. К.: Yakaboo publishing, 2019. 654 с.
6. Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856-1886). К.: Критика, 2006. С. 632.
7. Дністрянський М. С. Геополітика: Навчальний посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 436 с..
8. Донцов Д. Московська отрута. Київ: ФОП Стебеляк, 2015. 296 с..
9. Донцов Д. Націоналізм. *Донцов Д. Твори. Т. 1. Геополітичні та ідеологічні праці.* Львів: Кальварія, 2001. С. 243-425.
10. Донцов Д. Підстави нашої політики. *Донцов Д. Твори. Т. 1. Геополітичні та ідеологічні праці.* Львів: Кальварія, 2001. С. 91-242.
11. Донцов Д. Сучасне політичне положення нації і наші завдання. *Донцов Д. Твори. Т. 1. Геополітичні та ідеологічні праці.* Львів: Кальварія, 2001. С. 67-90.
12. Драгоманов М. П. Вибране (... мій задум зложити очерк історії цивілізації на Україні). К.: Либідь, 1991. 688 с.
13. Драгоманов М. П. Літературно-публіцистичні праці: в 2 т. Т. 1. К.: Наукова думка, 1970. 532 с.
14. Драгоманов М. П. Літературно-публіцистичні праці: в 2 т. Т. 2. К.: Наукова думка, 1970. 594 с.
15. Історія політичної думки України / За загальною редакцією Н. М. Хоми. Львів: Новий Світ-2000, 2017. 632 с.
16. Квіт С. Українська геополітика: реалії і перспективи. *Баган О. Українська Понтида. Геополітичні виміри.* Дрогобич: Коло, 2002. С. 8-9.
17. Колодзінський М. Воєнна доктрина українських націоналістів. К.: ТОВ «Основа», 2019. 287 с.
18. Куцин О. Колодзінський в моєму житті (Колодзінський М. Воєнна доктрина українських націоналістів. К.: ТОВ «Основа», 2019. 287 с.). С. 9-11.

-
19. Кучерук О. Осмислення Організацією Українських Націоналістів в добу Євгена Коновальця проблеми підготовки до збройної боротьби за державне відновлення України. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2014. Випуск 24. С. 98-111.
 20. Липа Ю. Розподіл Росії. Львів: Інститут народознавства НАН України, 1995. 148 с.
 21. Міхновський М. Відносини до війни. Промова, виголошена на I Військовому з'їзді у Києві 6 травня 1917 р. *Політологія. Кінець XIX – перша половина XX ст.* Хрестоматія / За редакцією О. І. Семківа. Львів: Світ, 1996. С. 157-158.
 22. Міхновський М. Робітнича справа в Програмі Української народної партії. *Політологія. Кінець XIX – перша половина XX ст.* Хрестоматія / За редакцією О. І. Семківа. Львів: Світ, 1996. С. 138-141.
 23. Міхновський М. Робітниче свято Першого мая. *Політологія. Кінець XIX – перша половина XX ст.* Хрестоматія / За редакцією О. І. Семківа. Львів: Світ, 1996. С. 135-138.
 24. Міхновський М. Самостійна Україна. *Політологія. Кінець XIX – перша половина XX ст.* Хрестоматія / За редакцією О. І. Семківа. Львів: Світ, 1996. С. 126-135.
 25. Міхновський М. X заповідей УНП. *Політологія. Кінець XIX – перша половина XX ст.* Хрестоматія / За редакцією О. І. Семківа. Львів: Світ, 1996. С. 141-142.
 26. Посівнич М. Життя і діяльність полковника Михайла Колодзінського (Колодзінський М. Воєнна доктрина українських націоналістів. К.: ТОВ «Основа», 2019. 287 с.). С. 255-271.
 27. Рог В. Вступне слово (Колодзінський М. Воєнна доктрина українських націоналістів. К.: ТОВ «Основа», 2019. 287 с.). С. 3-8.
 28. Рудницький С. (С. Р.). Галичина й нові держави Європи. Львів – Відень: Видання «Українського Прапора», 1921. 36 с.
 29. Рудницький С. (С. Р.). Економічні основи галицької державности. Львів – Відень: Видання «Українського Прапора», 1921. 31 с.
 30. Рудницький С. (С. Р.). Нафта Східної Галичини. Відень: Накладом «Українського Прапора», 1922. 44 с.
 31. Рудницький С. До основ українського націоналізму / Друге видання. Відень – Прага, 1923. 165 с.
 32. Рудницький С. Початкова географія для народніх шкіл. Київ – Львів – Відень: Товариство «Вернигора», 1919. 195 с.
-

-
33. Рудницький С. Українська справа зі становища політичної географії. Берлін: Видавництво «Українське слово», 1923. 293 с.
 34. Франко І. Воскресеніє чи погребеніє? *Будівничий української державності*: Хрестоматія політологічних статей Івана Франка / Упорядник Д. Павличко. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. С. 58-81.
 35. Франко І. Одвертий лист до галицької української молодіж. *Будівничий української державності*: Хрестоматія політологічних статей Івана Франка / Упорядник Д. Павличко. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. С. 576-584.
 36. Франко І. Поза межами можливого. *Будівничий української державності*: Хрестоматія політологічних статей Івана Франка / Упорядник Д. Павличко. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. С. 301-311.
 37. Holonič, J., Khymynets, V.V., Ecological and economic principles of sustainable development of the Carpathian Euroregion, Acta Oeconomica Cassoviensia. - Roč. 6, č. 2 (2013), s. 112-126 ISSN 1337-6020
 38. Varha, N., Holonič, J. Do pitannja pro social'ni aspekti neformal'noj zajnjatosti naselennja, Naukovij visnik užgorodskogo universitetu. Serija Pedagogika social'na robota. - Roč. 44, č. 1 (2019), s. 28-32, ISSN (print) 2524-0609

REFERENCES

1. Bahan, O. (2001). Pomizh mistykoiu i politykoiu. Dontsov D. Tvory. T. 1. Heopolitychni ta ideolohichni pratsi. Lviv: Kalvaria [in Ukrainian].
2. Vidomyi-nevidomyi Mykhailo Drahomanov (2011): Naukovyi zbirnyk do 170-richchia vid dnia narodzhennia M. P. Drahomanova / Uporiadnyky: V. Pohrebennyk, S. Shevchuk, N. Osmak. K.: Vydavnytstvo NPU imeni M. P. Drahomanova [in Ukrainian].
3. Haivas, Ya. (1971). Volia tsiny ne maie. Toronto: Sribna Surma [in Ukrainian].
4. Halchynskyi, A. (2002). Ukraina – na perekhresti heopolitychnykh interesiv. K.: Znannia Ukrainy [in Ukrainian].
5. Hrytsak, Ya. (2019). Narys istorii Ukrainy. Formuvannia modernoi natsii XIX-XX stolittia. K.: Yakaboo publishing [in Ukrainian].
6. Hrytsak, Ya. (2006). Prorok u svoii vitchyzni. Franko ta yoho spilnota (1856-1886). K.: Krytyka [in Ukrainian].

7. Dnistrianskyi, M. S. (2011). Heopolytika: Navchalnyi posibnyk. Lviv: LNU imeni Ivana Franka [in Ukrainian].
8. Dontsov, D. (2015). Moskovska otruta. Kyiv: FOP Stebeliak [in Ukrainian].
9. Dontsov, D. (2001). Natsionalizm. Dontsov D. Tvory. T. 1. Heopolytychni ta ideolohichni pratsi. Lviv: Kalvariia [in Ukrainian].
10. Dontsov, D. (2001). Pidstavy nashoi polityky. Dontsov D. Tvory. T. 1. Heopolytychni ta ideolohichni pratsi. Lviv: Kalvariia [in Ukrainian].
11. Dontsov, D. (2001). Suchasne politychne polozhennia natsii i nashi zavdannia. Dontsov D. Tvory. T. 1. Heopolytychni ta ideolohichni pratsi. Lviv: Kalvariia [in Ukrainian].
12. Drahomanov, M. P. (1991). Vybrane (... mii zadum zlozhyty ocherk istorii tsyvilizatsii na Ukraini). K.: Lybid [in Ukrainian].
13. Drahomanov, M. P. (1970). Literaturno-publitsystychni pratsi: v 2 t. T. 1. K.: Naukova dumka [in Ukrainian].
14. Drahomanov, M. P. (1970). Literaturno-publitsystychni pratsi: v 2 t. T. 2. K.: Naukova dumka [in Ukrainian].
15. Istoriiia politychnoi dumky Ukrainy (2017) / Za zahalnoiu redaktsiieiu N. M. Khomy. Lviv: Novyi Svit-2000 [in Ukrainian].
16. Kvit, S. (2002). Ukrainska heopolytika: realii i perspektyvy. Bahan O. Ukrainska Pontyda. Heopolytychni vymiry. Drohobych: Kolo [in Ukrainian].
17. Kolodzinskyi, M. (2019). Voienna doktryna ukrainskykh natsionalistiv. K.: TOV «Osnova» [in Ukrainian].
18. Kutsyn, O. (2019). Kolodzinskyi v moiemu zhytti (Kolodzinskyi M. Voienna doktryna ukrainskykh natsionalistiv. K.: TOV «Osnova», 2019. 287 s.) [in Ukrainian].
19. Kucheruk, O. (2014). Osmyslennia Orhanizatsiieiu Ukrainskykh Natsionalistiv v dobu Yevhena Konovaltsia problemy pidhotovky do zbroinoi borotby za derzhavne vidnovlennia Ukrainy. Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist. Lviv. Vypusk 24. [in Ukrainian].
20. Lypa, Yu. (1995). Rozpodil Rosii. Lviv: Instytut narodoznavstva NAN Ukrainy [in Ukrainian].
21. Mikhnovskyi, M. (1996). Vidnosyny do viiny. Promova, vyholoshena na I Viiskovomu zizdi u Kyievi 6 travnia 1917 r. Politolohiia. Kinets XIX – persha polovyna XX st. Khrestomatiiia / Za redaktsiieiu O. I. Semkiva. Lviv: Svit [in Ukrainian].

22. Mikhnovskyi, M. (1996). Robitnycha sprava v Prohrami Ukrainskoi narodnoi partii. Politolohiia. Kinets XIX – persha polovyna XX st. Khrestomatiia / Za redaktsiieiu O. I. Semkiva. Lviv: Svit [in Ukrainian].
23. Mikhnovskyi, M. (1996). Robitnyche sviato Pershoho maia. Politolohiia. Kinets XIX – persha polovyna XX st. Khrestomatiia / Za redaktsiieiu O. I. Semkiva. Lviv: Svit [in Ukrainian].
24. Mikhnovskyi, M. (1996). Samostiina Ukraina. Politolohiia. Kinets XIX – persha polovyna XX st. Khrestomatiia / Za redaktsiieiu O. I. Semkiva. Lviv: Svit [in Ukrainian].
25. Mikhnovskyi, M. (1996). Kh zapovidei UNP. Politolohiia. Kinets XIX – persha polovyna XX st. Khrestomatiia / Za redaktsiieiu O. I. Semkiva. Lviv: Svit [in Ukrainian].
26. Posivnych, M. (2019). Zhyttia i diialnist polkovnyka Mykhaila Kolodzinskoho (Kolodzynskyi M. Voienna doktryna ukrainskykh natsionalistiv. K.: TOV «Osnova», 2019. 287 s.). [in Ukrainian].
27. Roh, V. (2019). Vstupne slovo (Kolodzynskyi M. Voienna doktryna ukrainskykh natsionalistiv. K.: TOV «Osnova», 2019. 287 s.). [in Ukrainian].
28. Rudnytskyi, S. (S. R.). (1921). Halychyna y novi derzhavy Yevropy. Lviv – Viden: Vydannia «Ukrainskoho Prapora» [in Ukrainian].
29. Rudnytskyi, S. (S. R.). (1921). Ekonomichni osnovy halytskoi derzhavnosti. Lviv – Viden: Vydannia «Ukrainskoho Prapora» [in Ukrainian].
30. Rudnytskyi, S. (S. R.). (1922). Nafta Skhidnoi Halychyny. Viden: Nakladom «Ukrainskoho Prapora» [in Ukrainian].
31. Rudnytskyi, S. (1923). Do osnov ukrainskoho natsionalizmu / Druhe vydannie. Viden – Praha [in Ukrainian].
32. Rudnytskyi, S. (1919). Pochatkova heohrafiia dlia narodnikh shkil. Kyiv – Lviv – Viden: Tovarystvo «Vernyhora» [in Ukrainian].
33. Rudnytskyi, S. (1923). Ukrainska sprava zi stanovyscha politychnoi heohrafii. Berlin: Vydavnytstvo «Ukrainske slovo» [in Ukrainian].
34. Franko, I. (2006). Voskreseniie chy pohrebenniie? Budivnychi ukrainskoi derzhavnosti: Khrestomatiia politolohichnykh statei Ivana Franka / Uporiadnyk D. Pavlychko. K.: Vydavnychi dim «Kyievo-Mohylianska akademiia» [in Ukrainian].
35. Franko, I. (2006). Odvertyi lyst do halytskoi ukrainskoi molodezhi. Budivnychi ukrainskoi derzhavnosti: Khrestomatiia politolohichnykh statei Ivana Franka /

-
- Uporiadnyk D. Pavlychko. K.: Vydavnychy dim «Kyievo-Mohylianska akademiia» [in Ukrainian].
36. Franko, I. (2006). Poza mezhamy mozhlyvoho. Budivnychy ukrainskoi derzhavnosti: Khrestomatia politolohichnykh statei Ivana Franka / Uporiadnyk D. Pavlychko. K.: Vydavnychy dim «Kyievo-Mohylianska akademiia» [in Ukrainian].
37. Holonič, J., Khymynets, V.V., Ecological and economic principles of sustainable development of the Carpathian Euroregion, Acta Oeconomica Cassoviensia. - Roč. 6, č. 2 (2013), s. 112-126 ISSN 1337-6020
38. Varha, N., Holonič, J. Do pitannja pro social'ni aspekti neformal'noj zajnjatosti naselennja, Naukovij visnik užgorodskogo universitetu. Serija Pedagogika social'na robota. - Roč. 44, č. 1 (2019), s. 28-32, ISSN (print) 2524-0609

UKRAINIAN GEOPOLITICAL THOUGHT AT THE END OF XIX – FIRST HALF OF THE XX CENTURY THROUGH THE PRISM OF STATE FORMATION

Vehesh I.M.

orcid: 0000-0003-2692-1345

PhD in Political Science,

Assoc. prof. at the Department of Political Science and Public Administration,

Uzhgorod National University

Vehesh M.M.

orcid: 0000-0002-1848-8839

Doctor of History, Professor,

Head of the Department of Political Science and Public Administration,

Uzhgorod National University

Resume. The article attempts a comprehensive study of the best representatives of geopolitical thought in Ukraine in the late XIX – first half of the XX century: Mykhailo Drahomanov, Ivan Franko, Mykola Mikhnovsky, Dmytro Dontsov, Yuriy Lypa, Stepan Rudnytsky and Mykhailo Kolodzinsky. The authors analyze the geopolitical heritage of prominent Ukrainian thinkers through the prism of state-building processes. Considerable attention is paid to Ukrainian-Russian relations during various stages of national history. The article draws parallels with the current geopolitical situation in which Ukraine found itself after the Russian invasion in 2014. Based on this, it seems relevant to make a detailed analysis of the “Military Doctrine of Ukrainian Nationalists” by M. Kolodzinsky, who warned in the mid-30s of the last century about the events that are taking place today.

Key words: geopolitics, political thought, Ukraine, Russia, state-building processes, nationalism, military doctrine, political geography, independence.

Аннотация. В статье делается попытка комплексного исследования лучших представителей геополитической мысли конца XIX – первой половины XX в. Михаила Драгоманова, Ивана Франка, Николая Михновского, Дмитрия Донцова, Юрия Липы,

Степана Рудницкого и Михаила Колодзинского. Авторы анализируют геополитическое наследие выдающихся украинских мыслителей сквозь призму государственно образующих процессов. Значительное внимание уделяется украинско-российским взаимоотношениям на протяжении различных этапов отечественной истории. В статье проводятся параллели с современной общественной обстановкой, в которой оказалась Украина после вторжения российских войск 2014 г. Исходя из этого, актуальным остается обширный анализ «Военной доктрины украинских националистов» М. Колодзинского, который еще в середине 30-х годов прошлого века предупреждал о событиях, имеющих место сегодня.

Ключевые слова: геополитика, политическая мысль, Украина, Россия, государственно образующие процессы, национализм, военная доктрина, политическая география, независимость.

FOREIGN ECONOMIC RELATIONS OF THE NEW INDUSTRIAL COUNTRIES OF ASIA AND LATIN AMERICA IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION / ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ НОВИХ ІНДУСТРІАЛЬНИХ КРАЇН АЗІЇ ТА ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Кушнір Н. О.

к.е.н., доцент,

доцент кафедри міжнародних економічних відносин

Ужгородський національний університет

Kushnir N.O.

candidate of economic sciences, associate professor

Associate Professor of the Department of International Economic Relations

Uzhhorod National University

Стегуря О.Р.

студентка 4 курсу

Ужгородський національний університет

Stehura O.R.

4th year student

Uzhhorod National University

Abstract. The article examines the foreign economic relations of the newly industrialized countries of Asia and Latin America at the present stage of development of the world economy. Attention is paid to the factors that indicate the country's transition to the NIC group. The characteristic features of the economic model inherent in the newly industrialized countries, as well as the factors of national economic success are also identified. The volume and dynamics of foreign trade of NICs of Asia and Latin America are analyzed, in particular the place and role of China in the world market are considered in detail. The position of Asian TNCs in the global competitive environment is studied.

Key words: newly industrialized countries, economic growth, foreign trade, export, trade partners.

Анотація. У статті досліджено зовнішньоекономічні зв'язки нових індустріальних країн Азії та Латинської Америки на сучасному етапі розвитку світового господарства. Увагу приділено факторам, що свідчать про перехід країни до групи НІК. Також визначено характерні особливості економічної моделі, притаманної новим індустріальним країнам, а також чинники національного економічного успіху. Здійснено аналіз обсягу та динаміки зовнішньої торгівлі НІК Азії та Латинської Америки, зокрема детально розглянуто місце та роль Китаю на світовому ринку. Досліджено становище азійських ТНК у глобальному конкурентному середовищі.

Ключові слова: нові індустріальні країни, економічне зростання, зовнішня торгівля, експорт, ТНК, торговельні партнери.

Вступ і постановка проблеми. Нові індустріальні країни виокремилися з групи країн, що розвиваються, у 60-х роках ХХ ст. НІК першої хвилі, або першого покоління, стали чотири країни Південно-Східної Азії — Гонконг (Сянган), Сінгапур, Тайвань, Республіка Корея, а також три латиноамериканські держави — Аргентина, Бразилія, Мексика. Основною ознакою переходу країни до групи НІК стало зростання валового внутрішнього продукту, покращення добробуту населення, зміни в структурі господарства країн, а також значна активізація зовнішньої торгівлі. Новим індустріальним країнам вдалося досягти вражаючих результатів економічного розвитку за короткий проміжок часу, що привернуло увагу багатьох науковців до цього феномену.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Істотний внесок у розробку питання становлення, розвитку та діяльності нових індустріальних країн, вивчення їх зовнішньої політики та аналіз місця у сучасному світовому господарстві здійснили такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як Л.А. Батюк, Ю. В Біленко, А.В.Каримуллина, І.І.Колобердянко, И. В. Любимов, А.Ю. Парфі-ненко, О. І. Рогач, О. С Яремчук.

Метою наукової роботи є аналіз зовнішньоекономічних зв'язків нових індустріальних країн Азії та Латинської Америки, а також оцінка економічної моделі групи НІК в сучасних умовах господарювання.

Завданнями дослідження є визначити характерні особливості економічних моделей групи НІК, окреслити чинники економічного успіху нових індустріальних країн, здійснити аналіз ролі НІК Азії та Латинської Америки у світовій торгівлі, визначити роль провідних азійських транснаціональних корпорацій на міжнародній арені.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нові індустріальні країни - це термін, який застосовують політологи та економісти для опису групи країн, які за рівнем свого

розвитку значно перевершили країни, що розвиваються, та продовжують інтенсивно нарощувати свій потенціал, наздоганяючи високорозвинені держави. Можна виділити певні ознаки, якими супроводжується перехід певної країни до групи НІК. До них можна віднести значне зростання валового внутрішнього продукту, навіть якщо він відстає від розвинених країн, підвищення середнього доходу та рівня життя. Урядові структури, як правило, стають більш стабільними з меншим рівнем корупції та менш насильницькими змінами влади між чиновниками. В країні відбуваються політичні та економічні реформи, що дозволяють розширити громадянські права та здійснити лібералізацію ринку, посилити правове та економічне середовище для сприяння конкуренції та приватизації галузей промисловості. Також здійснюється політика лібералізації торгівлі, що дозволяє збільшити обмін товарами та транскордонні інвестиції. Майже у всіх НІК посилена індустріалізація призвела до збільшення торгівлі, більшого економічного зростання, участі в регіональних торгових блоках та залучення іноземних інвестицій, особливо з розвинених країн [1].

На першому етапі невелика частина країн, що розвиваються в Південно-Східній Азії - Республіка Корея, Сінгапур, Тайвань і Гонконг, обравши з 1960-х років шлях експортно орієнтованої індустріалізації, доволі швидко досягли великих соціально-економічних зрушень і практично зрівнялися з державами, які мали стабільно високі темпи економічного зростання[2]. Пізніше, в 1980-ті роки, модель індустріалізації обрали й інші країни Південно-Східної Азії (Індонезія, Філіппіни, Таїланд, Малайзія) і деякі країни Латинської Америки (Аргентина, Бразилія, Мексика, Чилі) і теж досягли значних результатів.

Як показує світовий досвід, вступ в активне міжнародне економічне співробітництво, та чи інша країна починає з залучення іноземних інвестицій та стимулювання зростання зовнішньої торгівлі. При цьому країни проходять в області структурної перебудови своєї економіки усі ланки технологічного ланцюга - від видобутку, переробки, експорту сировини до торгівлі наукомісткими товарами. Доходи від експорту використовуються для модернізації і розвитку найбільш перспективних, вигідних в плані міжнародного поділу праці галузей. Таким шляхом пройшли США, Німеччина, Японія. У 60-і роки на такий шлях вступили ряд країн Східної Азії і Латинської Америки. Всі вони активно використовували зовнішні джерела економічного зростання. До них перш за все слід віднести широке залучення іноземних капіталів, техніки і технології з промислово розвинених країн [3].

На формування сучасної структури економіки НІК великий вплив здійснили прямі інвестиції. В першу половину 80-х років прямі інвестиції в економіку НІК досягли 42% прямих капітальних вкладень в країни, що розвиваються. Серед промислово розвинених країн провідними інвестором підприємницького капіталу стали США. Величина їх прямих

інвестицій становить 10% від загального обсягу таких інвестицій за кордоном. На другому місці за обсягом прямих інвестицій в НІК стоїть Японія. Японські інвестиції сприяли індустріалізації НІК і зростання конкурентоспроможності їх експорту. Велими помітну роль вони зіграли в перетворенні нових індустріальних країн у великих експортерів продукції обробної промисловості. Для нових індустріальних країн Азії було характерно те, що підприємницький капітал направлявся головним чином в обробну промисловість і сировинні галузі. У свою чергу, в латиноамериканських НІК він йшов в торгівлю, сферу послуг, обробну промисловість. Широка експансія закордонного приватного капіталу призвела до того, що в НІК, фактично, немає жодної галузі економіки, де не було б іноземного капіталу[4].

Міжнародний фактор, зокрема величезна роль зовнішньоекономічних зв'язків і масова експансія ТНК, послужили каталізатором зрушень в економіці і політиці НІК. Темпи зростання їх експорту в 1,5 - 2 рази перевищували показники внутрішнього розвитку. В результаті були створені експортно - орієнтовані економіки, які займають чільне місце в світовому економічному обороті.

Швидкий розвиток нових індустріальних країн перш за все пов'язаний з розвитком міжнародної торгівлі з розвиненими країнами. Орієнтація на зовнішній ринок НІК сприяла різкому збільшенню їхньої частки у світовому експорті. За обсягами реалізації на світовому ринку таких товарів, як взуття, одяг, текстиль, окремі види електронних і електронно-технічних виробів, "нові індустріальні країни" обійшли багато промислово розвинених країн. До того ж дуже важливо те, що головними ринками збуту готової продукції НІК є ринки промислово розвинених країн. У переважній більшості НІК обробна промисловість і сектор послуг сьогодні є головними. В обробній промисловості провідне місце займають сучасні галузі електроніки, машинобудування, хімії. Однією з швидко зростаючих галузей є загальне і транспортне машинобудування, виробництво та ремонт кораблів, автомобілів, локомотивів. Швидко розвиваються металургія, нафтохімія, целюлозно-паперова промисловість. Наслідком цього стали зрушення у товарній структурі експорту: зменшилася питома вага продовольства (11% від всього експорту), сільського господарства та інших видів сировини і значно збільшилася частка продукції переробної промисловості (54,3%). Продукцію обробної промисловості нових індустріальних країн — передовсім азійських — характеризує висока конкурентоспроможність, а у деяких видів цієї продукції конкурентні позиції вищі за аналогічні із окремих промислово розвинених країн [5].

Зовнішня торгівля країн Південно-Східної та Східної Азії таких як Південна Корея, Малайзія, Індонезія, Сінгапур, Філіппіни, Тайвань, Китай залишається головною формою їх зовнішньоекономічних відносин. Протягом десятиліть вона характеризувалася високими темпами зростання експорту. У цьому важливу роль відіграє експортноорієнтована політика, що полягає у створенні умов для розвитку експортної промисловості. У таблиці 1 наведено основні показники, що характеризують сучасний стан зовнішньої торгівлі азіатських НІК. Китай, Сінгапур, Гонконг, Південна Корея і Тайвань демонструють позитивну динаміку щодо збільшення обсягів експорту та імпорту протягом 2015 – 2019 років.

Таблиця 1

Обсяг та динаміка зовнішньої торгівлі НІК Азії

Країна	Обсяг експорту в 2019 році, млн. дол. США	Обсяг імпорту в 2019 році, млн. дол. США	Торговий баланс, 2019 рік, млн. дол. США	Зміна обсягу експорту між 2015 – 2019 р.,%	Зміна обсягу імпорту між 2015 – 2019 р.,%	Частка у світовому експорті, %
Китай	2 498 569	2 068 950	429 619	4	7	13,3
Сінгапур	390 386	359,008	31,377	5	7	2,1
Гонконг	535 711	578 590	-42 879	2	2	2,9
Південна Корея	542 333	503 259	39 073	3	6	2,9
Тайвань	329 512	285 906	43 606	5	7	1,8

Джерело: розроблено авторами на основі: [6]

З таблиці 1 можемо відмітити, що Китай є лідером у сфері зовнішньої торгівлі серед нових індустріальних країн азійського регіону. У 2019 році Китай зайняв перше місце за обсягом експортованої продукції у світі. Частка Китаю у світовому експорті досягнула 13,3%. Розташована в Східній Азії поблизу ключових торгових партнерів, включаючи Японію, Південну Корею, В'єтнам, Індію та Сінгапур, Китайська Народна Республіка експортувала товари у 2019 році на суму 2,499 трлн дол. США. Із зростанням рівня економічного розвитку країни змінюється роль Китаю на світовому ринку і товарна структура зовнішньої торгівлі. Китай як і раніше залишається найбільшим експортером сировини у світі (вугілля, чорні і кольорові метали, бавовна, шовк та ін.) Однак збільшується

частка готової продукції (більше 80% експорту) і скорочується частка сировини і сільськогосподарських товарів.

Китай є експортером трудомісткої продукції (3/4 експорту) завдяки можливості використання дешевої робочої сили. Важливе місце в експорті займають одяг і текстильні вироби (дешеві, з натуральної сировини). Значним є експорт товарів широкого вжитку: іграшки, взуття, спортивні товари- рис. 1.

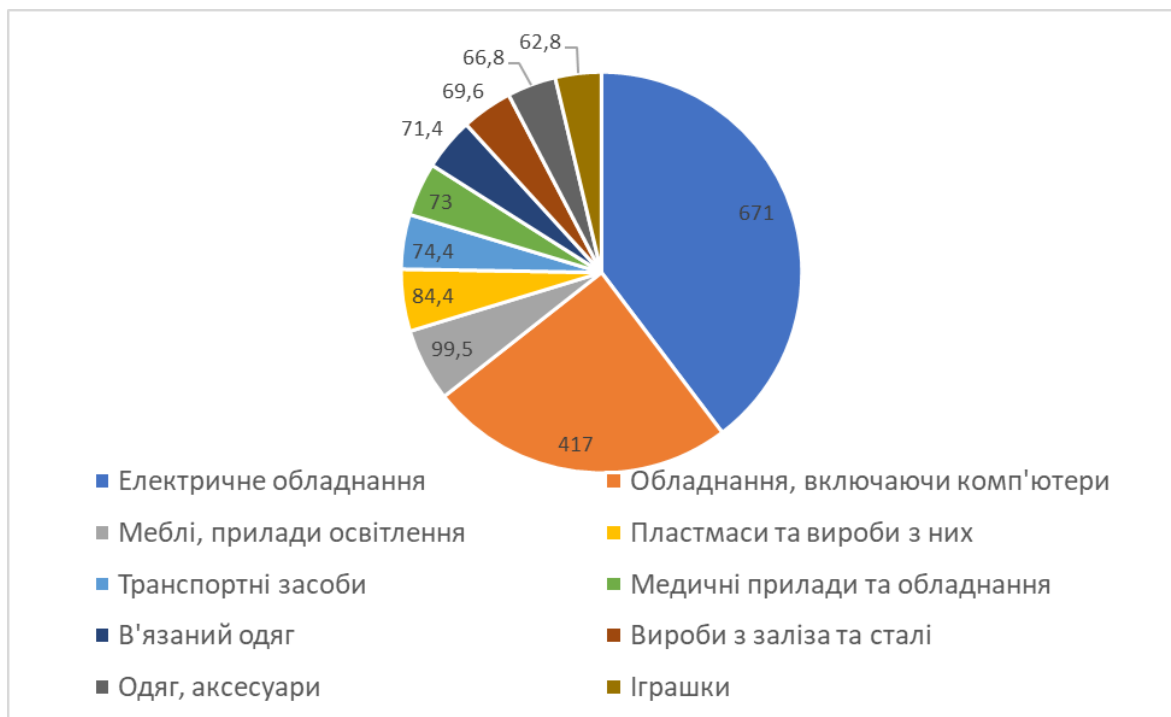

Рис. 1 Товарна структура експорту Китаю у 2019 році, млрд.дол. США

Джерело: розроблено авторами на основі:[6]

Проаналізувавши рис. 1 відмітимо, що основні позиції в даній країні нині займає капітало- та наукоємна продукція: електронне обладнання, машини та обладнання тощо. В даний час на Китай припадає більш ніж одна десята світового експорту середньо- і високотехнологічних товарів оброблювальної промисловості. Китай став одним з основних експортерів електроніки і продуктів інформаційних технологій і є найбільшим постачальником таких товарів споживчої електроніки США, як планшетні комп'ютери і мобільні телефони [7]. Найважливішими торговельними партнерами КНР у 2019 році стали США, Японія, Південна Корея, країни ЄС, Австралія, Бразилія, В'єтнам.

Попри успіхи в галузі зовнішньої торгівлі, темпи зростання китайської економіки продовжують сповільнюватися. У 2018 році ВВП Китаю виріс на 6,6 відсотків, роком раніше показник зростання дорівнював 6,8 відсотків, в 2016 - 6,7 відсотків. Середній показник першого півріччя 2019 року склав 6,3 відсотки. Зростання ВВП за підсумками першої

половини 2019 року виявився найменшим за всю історію спостережень з березня 1992 року. Середньорічний показник росту ВВП у 2019 році склав 6 відсотків. За даними фахівців, головними причинами такого сповільнення економічного розвитку Китаю став торговельний конфлікт зі США та погіршення внутрішнього попиту.

Сповільнення економічного зростання на тлі торговельної війни між США та Китаєм зачепило і ряд інших нових індустріальних країн. 2019 рік відзначився спадом експортно – імпоротної діяльності Сінгапуру. Таку ситуацію пов'язують з зменшення обсягів експорту до головного торгового партнера Сінгапуру – Китаю. На сучасному етапі можна чітко відслідкувати взаємопов'язаність країн Азійського регіону на прикладі торговельної війни між США та Китаєм. Існує загроза поширення конфлікту на весь регіон Південно-Східної Азії - за зразком світової фінансової кризи 1998-1999 років. Саме в цьому регіоні зареєстровані діючі в Китаї компанії і розташовуються заводи - постачальники китайських технологічних складальних центрів. Згідно з підрахунками британських експертів, в жовтні 2017 року комплектуючі для смартфонів становили 16% експорту Малайзії та Сінгапуру і понад 33% - Тайваню. У двох провідних тайванських виробників процесорів і комплектуючих - компаній TSMC і Foxconn - основні виробничі потужності і клієнти знаходяться як в США, так і в Китаї. В аналогічній ситуації опинилася і південнокорейська компанія Samsung[8]. Азіатські НІК зорієнтовані на експорт і значною мірою взаємопов'язані зі своїми торговими партнерами, а отже послаблення світової торгівлі, торгові війни між країнами здатні сильно вплинути на їхню економіку.

В останні тридцять років нові індустріальні країни Азії були одним із найбільш активних районів операцій транснаціональних корпорацій. Вони одними із перших серед країн, що розвиваються лібералізували свій інвестиційний клімат і почали індустріалізацію на основі залучення прямих іноземних інвестицій. Потужні іноземні вливання та достатньо ефективна внутрішня економічна політика привели до того, що з кінця 80-х років "нові індустріальні країни" почали самі вивозити капітал. Більша частина нагромаджених прямих інвестицій з НІК Азії сконцентрована у Північній Америці та Західній Європі, головним чином у секторі обробної промисловості й у сфері послуг [2]. Окрім того, у другій половині 80-х років відбувалося швидке зростання вивезення капіталу азіатськими НІК всередині регіону. Суттєві інвестиційні вливання в економіку Китаю зробили Гонконг і Тайвань.

На сучасному етапі існує велика кількість ТНК створених новими індустріальними країнами Азії, котрі є надзвичайно конкурентоспроможними і активно розвиваються. FortuneGlobal 500 - щорічний рейтинг 500 найбільших компаній світу, критерієм складання

якого служить виручка компанії. Щорічно ТНК Китаю, Сінгапуру, Тайваню та Південної Кореї займають провідні місця серед компаній-світових лідерів. У таблиці 2 наведено основні економічні показники провідних компаній Азійського регіону, якими, згідно рейтингу FortuneGlobal 500 у 2019 році, стали SinopecGroupe, ChinaNationalPetroleum, StateGrid, SamsungElectronics, TrafiguraGroupe, HonHaiPrecisionIndustry[9]. Всі вони увійшли в 25 найбільших ТНК світу за обсягом прибутку у 2019 році.

Таблиця 2

Найбільші ТНК нових індустріальних країн Азії у рейтингу Fortune Global 500 у 2019 році

Назва компанії	Країна походження	Місце в рейтингу	Обсяг прибутку, млн. дол. США	Обсяг доходу, млн. дол. США	Активи, млн дол. США
Sinopec Groupe	Китай	2	414 649	5 845	329 186
China National Petroleum	Китай	4	392 976	2 270	601 899
StateGrid	Китай	5	387 056	8 174	572 309
SamsungElectronics	Південна Корея	15	194 579	23 430	304 165
TrafiguraGroupe	Сінгапур	22	180 744	8 492	53 801
HonHaiPrecisionIndustry	Тайвань	23	175 617	4 281	110 012

Джерело: розроблено авторами на основі:[9]

Зазначимо з таблиці 2, що ТНК нових індустріальних країн Азії займають лідируючі позиції у світі. Регіональним лідером у цій сфері можна назвати Китай. Близько 120 китайських компаній увійшли в рейтинг FortuneGlobal 500 у 2019 році. Також, варто відмітити, що всі компанії, наведені в таблиці, демонструють значні темпи зростання прибутку порівняно з 2018 роком.

Нові індустріальні країни Латинської Америки також займають особливе місце в міжнародних економічних відносинах. НІК Латинської Америки за своїм типом належать до

індустріально – аграрних країн. За останні десятиліття вони досягли великих успіхів у створенні сучасного промислового виробництва. НІК Латинської Америки володіють значним економічним потенціалом та є інвестиційно привабливими за рахунок багатих природних ресурсів та кваліфікованої робочої сили. В країнах існують поклади нафти та активно розвивається сільське господарство.

Важливе місце в розвитку нових індустріальних країн Латинської Америки відіграє зовнішня торгівля. За величиною експорту у світі Бразилія займає 26 місце, Мексика – 10, Аргентина – 46, Чилі – 44. Як видно з таблиці 3, найбільший обсяг експорту у 2019 році належить Мексиці – 472 млрд. дол. США, а також найбільший обсяг імпорту – 467 млрд. дол. США. Найбільше сальдо зовнішньої торгівлі у 2019 році належить Бразилії – 46,6 млрд. дол. США., а найменше Мексиці - 4,9 млрд. дол. США. Найменший обсяг експорту та імпорту у 2019 році у Аргентини – 65 та 49 млрд. дол. США.

Таблиця 3

Обсяг та динаміка зовнішньої торгівлі НІК Латинської Америки

Країна	Обсяг експорту в 2019 році, млн. дол. США	Обсяг імпорту в 2019 році, млн. дол. США	Торговий баланс, 2019 рік, млн. дол. США	Зміна обсягу експорту між 2015 – 2019 р.,%	Зміна обсягу імпорту між 2015 – 2019 р.,%
Бразилія	223 998	177 341	46 657	6	3
Мексика	472 272	467 293	4 979	6	5
Аргентина	65 115	49 125	15 990	3	-2
Чилі	69 145	64 119	5 026	5	5

Джерело: розроблено авторами на основі:[6]

З вище наведеної таблиці можемо відмітити, що зовнішня торгівля НІК Латинської Америки стабільно зростає впродовж п'яти років, а обсяги експорту та імпорту зростають майже паралельно. Найкращу динаміку зростання демонструють регіональні лідери – Мексика та Бразилія.

Найбільшими торгівельними партнерами для Мексики є США (76% експорту та 44% імпорту), Китай(1,5% експорту та 17% імпорту), Німеччина (1,5% експорту та 3,8% імпорту).

У сфері зовнішньої торгівлі Аргентина активно співпрацює з Австралією (12% експорту та 20% імпорту), Китаєм (9,7% експорту та 18,8% імпорту) і США (4,4% експорту та 12,8% імпорту).

Для Чилі найбільшими зовнішньо торгівельними партнерами є Китай (31,3% експорту та 22,8% імпорту), США (14,1% експорту та 19,7% імпорту), Японія (9,2% експорту та 3,1% імпорту) [6].

Також надзвичайно важливе значення має співпраця НІК Латинської Америки з країнами Європейського Союзу. У квітні 2018 року ЄС та Мексика досягли «принципової угоди» щодо торгової частини модернізованої глобальної угоди між ЄС та Мексикою. Нова угода замінила попередню угоду між ЄС та Мексикою 2000 року. У 2019 році ЄС був другим за величиною експортним ринком Мексики після США, а також третім за величиною джерелом імпорту Мексики після США та Китаю[10].

Країни ЄС співпрацюють з Бразилією та Аргентиною на основі угоди про вільну торгівлю між ЄС та МЕРКОСУР. Бразилія - найбільша економіка Латинської Америки, її торгівля з ЄС складає 30,8% від загальної торгівлі ЄС з регіоном Латинської Америки у 2019 році. ЄС є другим за величиною торговим партнером Бразилії, на який припадає 18,3% загальної торгівлі. Бразилія є одинадцятим найбільшим торговим партнером ЄС, що становить 1,7% від загальної торгівлі ЄС. ЄС є другим торговим партнером Аргентини, торгівля з яким становить 15% від загальної зовнішньої торгівлі Аргентини у 2019 році [10].

Висновки. Досвід розвитку нових індустріальних країн Азії та Латинської Америки є унікальним явищем у світовій економіці. Як і будь – яке угруповання країн, НІК мають свої характерні особливості. Важливими факторами росту для цих країн стали індустріалізація господарства, перехід до експортоорієнтованої економічної моделі, а також прихід іноземних ТНК на національні ринки. Спираючись на вигідне географічне положення, низьку вартість робочої сили, наявність природних ресурсів, залучаючи іноземний капітал і сприяючи своїм товаровиробникам в освоєнні запозичених в розвинених країн технологій, ці держави змогли досягти високих темпів економічного зростання і зайняли особливу нішу на світовому ринку як виробники дешевої, трудо- і ресурсомісткої продукції, напівфабрикатів, а згодом і високотехнологічних товарів потіснивши з звичних ринків компанії промислово розвинених країн. В сучасних умовах зовнішня торгівля залишається одним з найважливіших напрямів діяльності нових індустріальних країн Азії та Латинської Америки, які продовжують диверсифікувати свою товарну та географічну структуру. Джерелами подальшого розвитку для цих країн можуть стати розробка, використання та експорт новітніх технологій, модернізація існуючих та створення нових галузей виробництва та

надання послуг, розвиток медицини, туризму та освіти, розробка і використання відновлювальних джерел енергії. Також сприяти посиленню позицій НІК Південно-Східної Азії та Латинської Америки на міжнародній арені може активна участь та використання переваг регіональної інтеграції.

Список використаних джерел:

1. Татарников Е.А. Мировая экономика/Е.А Татарников. - М.: изд-во "Алпель-2000", 2005. — 64 с.
2. Козик В.В. Міжнародні економічні відносини:навч. посіб. — 3-тє вид., перероб. і доп. /В.В.Козик, Л.А.Пайкова, Н.Б.Данленко. — К.: Знання, 2008. — 406 с
3. Зубенко В. В. Мировая экономика и международные экономические отношения: учеб. для академического бакалавриата / В. В. Зубенко, О. В. Игнатова, Н. Л. Орлова, В. А. Зубенко. — Москва:Юрайт, 2014. — 409 с.
4. Асламов А. И. Сложность выбора и реализации модели развития в условиях глобализации / А. И. Асламов . - Молодой ученый .2015. № 1. С.177-179.
5. Солонінко К. С.Міжнародна економіка:навч.посіб. /К. С.Солонінко.- К.: Кондор, 2008. - 380 с.
6. ITCTradeMap[Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry.aspx (дата звернення: 08.05.2020)
7. ЧеньЦзюнь Аналіз динаміки та перспектив зовнішньої торгівлі КНР. Актуальні проблеми міжнародних відносин, 2014. С. 161- 172 (Випуск 123, частина I)
8. Лучко М. К. Китайские ТНК на мировом инвестиционном поле/ М. К. Лучко.- Мировая экономика и международные отношения, 2017. – (С. 45-53, т. 61, № 9) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://doi.org/10.20542/0131-2227-2017-61-9-45-53>(дата звернення: 08.05.2020)
9. FortuneGlobal 500 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://fortune.com/global500/search/>(дата звернення: 08.05.2020)
10. Офіційний сайт Європейської Комісії [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/> (дата звернення: 08.05.2020)
11. Holonič, J., IMPLEMENTATION OF THE ASSOCIATION AGREEMENT BETWEEN UKRAINE AND THE EU IN THE CONTEXT OF THE TRANSFORMATION OF THE

EUROPEAN UNION, Investments, Technical Regulations, Migration, Unshadowing of the Economy, Monograph, Uzhgorod – 2018, ISBN 978-617-7404-59-9.

12. Holonič, J., Khymynets, V., Tsymbolynets, H.I.: Labor migration of Ukrainians and its importance for development of family relations and social sphere of Ukraine, 2019, IN: Clinical Social Work and Health Intervention. - Roč. 10, č. 3 (2019), s. 15-23, ISSN (print) 2222-386X ISSN (online) 2076-9741, Registerered in: WoS

THEORETICAL FOUNDATIONS OF PHILOSOPHY OF ECONOMICS IN THE CONTEXT OF NEW ENLIGHTENMENT WORLDVIEW 2.0 / ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІЛОСОФІЇ ЕКОНОМІКИ У КОНТЕКСТІ НОВОГО СВІТОГЛЯДУ ПРОСВІТНИЦТВА 2.0

Т.В. Тесленко,

кандидат економічних наук, доцент

c.spas.dp@i.ua

УДК 141.1:130.31

*The relevance of the study topic is that in the context of the new Enlightenment worldview 2.0 philosophy of economics contains new theoretical and practical achievements and deep dimensions of both philosophical and socio-economic sciences, and has a research subject inherent for this phenomenon. **Problem formulation.** The philosophy of economics as a cultural, social, anthropological phenomenon, which is a creature of civilization and, at the same time, is a sub-branch of philosophy, and includes ethics and morality, law and culture, anthropology and mythology, economics and psychology, and needs modernization of the conceptual and categorical apparatus. **Recent research and publications analysis.** The problem of the philosophy of economics was considered in the studies of E. Brynolfsson, E. Makafi, R. Florida, Ha-Yung Chang, E. Weizsacker, A. Wykman, M. Graham, Sedlavchek Tomash, R. Jörgen, and many other contemporary scientists in Ukraine and beyond. **Task formulation.** Investigation of the subject and object of the philosophy of economics, which develops as the reaction to the New Enlightenment 2.0, which imprints on philosophical discourse and contributes to the development of the modern scientific discourse. **Presentation of the main material.** The subject of analysis of the philosophy of economics with regard to the ideology, worldview and politics of the New Enlightenment 2.0 has been determined. Influence on the subject and object of philosophy of economics, balance between people and nature, speed of breakthrough technologies introduction and stability, between private and public, state and religion, equality and inequality, gender balance is established. It has been argued that the increase of well-being is the result of increase in production rather than consumption, and that information technologies have been defined as an object of the modern philosophy of economics with simultaneous emergence of creative class as a subject of the market*

*paradigm economy. **Conclusions.** In conditions of creation of the new Enlightenment 2.0, the philosophy of economics can be a catalyst for new changes, innovation, development and evolution, through the creative class, influencing the development of breakthrough technologies that will contribute to the further development of philosophy of economics, well-being and prosperity of society.*

Keywords: dichotomy, economic anthropology, complementarity, patterns of behavior, rationality, market paradigm.

***Актуальність теми** дослідження полягає в тому, що в умовах нового світогляду Просвітництва 2.0 філософія економіки вбирає в себе нові теоретико-практичні надбання та глибинні виміри як філософських наук так і соціально-економічних, та має притаманний для цього феномену об'єкт суб'єкт і предмет досліджень. **Постановка проблеми.** Філософія економіки як культурний, соціальний, антропологічний феномен, що є витвором цивілізації і водночас підгалуззю філософії, та включає етику і мораль, право і культуру, антропологію і міфологію, економіку й психологію, потребує осучаснення понятійно-категоріального апарату. **Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Дослідженню проблематики філософії економіки присвячені роботи Є. Брін'ольфссона, Е. Макафі, Р. Флориди, Ха-Юн Чанга, Е. Вайцекера, А.Війкмана, М. Грема, Седлавчека Томаша, Р. Йоргена та багатьох інших сучасних науковців як в Україні, так і за її межами. **Постановка завдання.** Дослідити об'єкт і предмет філософії економіки, що розвивається як реакція на Нове Просвітництво 2.0, що накладає відбиток на філософський дискурс, та сприяє розвитку сучасного наукового дискурсу. **Виклад основного матеріалу.** Визначено предмет аналізу філософії економіки з урахуванням ідеології, світогляду і політики Нового Просвітництва 2.0; встановлено вплив на об'єкт і предмет філософії економіки балансу між людьми і природою, швидкістю упровадження проривних технологій і стабільністю, між приватним і публічним, державою і релігією, рівністю і нерівністю, гендерного балансу. Доведено, що підвищення добробуту є результатом підвищення виробництва, а не споживання, а інформаційні технології визначено як об'єкт сучасної філософії економіки одночасно з появою креативного класу як суб'єкта економіки ринкової парадигми. **Висновки.** В умовах створення нового Просвітництва 2.0, філософія економіки може стати каталізатором нових змін, інновацій, розвитку та еволюції, за допомогою креативного класу здійснюючи вплив на розробку проривних технологій, що сприятимуть подальшому розвитку філософії економіки, добробуту та процвітання суспільства.*

Ключові слова: дихотомія, економічна антропологія, компліментарність, патерни поведінки, раціональність, ринкова парадигма.

Актуальність теми філософії економіки у контексті нового світогляду Просвітництва 2.0 має велике значення тому, що вона включає не тільки економічні аргументи на користь дослідження, але й глибинні роздуми про людину у цьому складному світі, неординарний погляд на дисципліну, демонструє глибинні виміри дослідження з точки зору наук психології, філософії, політики, історії, що необхідно для сучасного розуміння економічного світу XXI століття.

Постановка проблеми. Філософія економіки – це культурний, соціальний, антропологічний феномен, що є витвором нашої цивілізації і підгалуззю філософії, що включає етику і мораль, право і культуру, антропологію і міфологію, економіку й психологію. Варто зануритися у міфологію і філософію, складовою частиною яких є економіка, що й породило феномен філософії економіки, яка потім перетворилася на навчальну дисципліну і науку. Епоха постмодерну усвідомлює силу історії, міфології, релігії тому, що сьогодні зникають кордони між історією науки економіки і філософією, що й породило такий міждисциплінарний напрямок – філософія економіки, для якої характерний свій об'єкт, суб'єкт і предмет досліджень. Економіка представлена у міфах, релігії, телеології, філософії науки, нас же цікавить, як дух представлений в економіці, що сприяє поєднанню дихотомії «духу/розуму-тіла» у контексті філософії економіки, дихотомії, завдяки якій і формується філософія економіки [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблематики філософії економіки присвячені роботи С. Бріньольссона, Е. Макафі, Р. Флориди, Ха-Юн Чанга, Е. Вайцекера, А. Війкмана, М. Грема, Р. Йоргена та багатьох інших сучасних науковців як в Україні, так і за її межами.

Постановка завдання: Ми доводимо, що дихотомія «дух/розум-тіло» завжди була і залишається об'єктом і предметом філософії економіки, так як філософія економіки включає людину і економіку, добробут і людину, наступним чином, що актуалізує завдання:

1) проаналізувати, як розвивалася філософія економіки в її історичному екскурсі з філософської точки зору;

2) осмислити і описати розвиток філософії економіки з точки зору новітніх її напрямків;

3) довести, що філософія економіки включає цінності людини, дихотомію цінностей добра і зла, антропологічні виміри економіки та економічну антропологію, в основі якої знаходяться цінності людини.

В класичному вимірі історичного розвитку філософії економіки був покладений концепт «невидимої руки ринку» й зародження «егоїстичного самоцентричного homo oeconomicus», хоча сам Адам Сміт не використовував даного терміну.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Ми ставимо за мету дослідити розвиток раціональної, емоціональної та повністю ірраціональної сторін людини як об'єкта філософії економіки, доповнивши деякі положення філософії економіки сучасними тенденціями розвитку економіки. Під терміном «homo oeconomicus» розуміємо його первісний концепт в економічній антропології. Він побудований на уявленні про розумного індивіда, який, введений суто егоїстичними мотивами, що приймає рішення так, щоб максимізувати свій зиск; а під економікою – вивчення зав'язків між людьми, які в деяких випадках можна виразити у цифрах. Економіка невіддільна від філософії і моралі, релігії і психології, філософії і політики. Філософську природу економічних думок все ж розгледіти легко, тому що в філософії економіки мова йде про людину, потреби, інтереси, патерни поведінки, поведінкові мотиви, детерміновані економічними процесами, що потребують кількісних і системних досліджень.

Філософія економіки як наука і навчальна дисципліна невіддільна і від політики, однак, це не означає, що її можна крутити, як заманеться. Економічний світ складний, самою лише теорією його пояснити неможливо. Економічні теорії по-різному визначають, що є фундаментальною категорією у господарстві (індивіди чи класи), які акцентують увагу на різних моментах (макроекономіці чи мікроекономіці), ставлять різні запитання (як максимально збільшити ефективність використання наявних ресурсів), або як навчитися створювати більше ресурсів у довготривалій перспективі та шукають на них відповіді за допомогою різних інструментів аналізу (гіперраціональності чи обмеженої раціональності), використовуючи філософські аргументи. «Спосіб отримання економічних показників впливає на те, як ми організуємо наше господарство, яку політику проводимо та, зрештою, як проживаємо життя», – відмічає Ха-Юн Чанг у роботі «Економіка. Інструкція з використання» [7, с. 373]. Господарство значно більше за ринок, ми не можемо побудувати гарне господарство (чи суспільство), якщо не звертатимемо увагу на величезне поле діяльності, що лежить за межами ринку. Ринкова парадигма зазнала поразки ще у 2008 році, а деякі з засадничих принципів сьогodнішньої ринкової філософії складаються з численних перекручень та неправильного трактування їхнього первинного значення. Це має призвести до кращого розуміння філософських помилок доктрини та розширення меж філософії економіки.

Сьогодні взагалі стало модним закликати до Нового Просвітництва вісімнадцятого століття, яке спричинило революційні зміни в Європейській цивілізації і ввїбрало сьогодні традиції інших цивілізацій, які базуються на наступних положеннях, що є предметом аналізу і філософії економіки:

1) сталий розвиток економіки, який сьогодні є нагальним, створила європейська цивілізація та інші підвалини цього підмурівку;

2) баланс між раціональним мисленням (мозком) і емоційними відчуттями (серцем);

3) мудрість синергії, що можна знайти між протилежностями, які можуть звільнити місце для філософії, орієнтованої на майбутнє.

«Компліментарність, баланс і мудрість синергії між протилежностями мають стати віхами на шляху до нового Просвітництва» [1, с.113]. Однак сучасна фізика показала, що точне вимірювання однієї властивості може унеможливити вимірювання її протилежної (комплементарної) властивості – наприклад, співвідношення невизначеності Гайзенберга, яке встановило, що інерцію руху та позицію частки неможливо виміряти одночасно з безмежною точністю. То ж властивості частки і властивості хвиль, як довели експерти, є взаємодоповнюючими.

Ми маємо дослідити об'єкт і предмет філософії економіки, що розвивається як реакція на Нове Просвітництво 2.0, яке накладає відбиток на його філософський дискурс, що сприяє розвитку його сучасного категоріального апарату, а саме:

1) встановлення балансу між людьми і природою, що є одним з головних дискурсів філософії економіки, який впливає на економічний розвиток і економічний прогрес людства, що базується навколо використання природних ландшафтів, водних об'єктів та мінералів в основному як ресурсів для постійно зростаючого населення і задоволення ще більш зростаючого споживання;

2) встановлення балансу між далекоглядністю та короткозорістю, так як у сучасній цивілізації споживання люди цінують швидке задоволення своїх потреб, однак існує потреба у врівноваженні, аби забезпечити довгострокові заходи, як політика відновлення клімату планети. До довгострокової етики, яка доповнює філософію економіки, слід додати короткострокові заохочення, аби винагороджувати дії, результати яких виявлятимуться уже у довгостроковій перспективі;

3) встановлення балансу між швидкістю та стабільністю, так як конкуренція за тимчасову першість має певні переваги для технологічного та культурного прогресу, підривні інновації у контексті яких сприймаються схвально, так як сприяють розвитку технологічного світу, що розвивається надзвичайно динамічно, проте сьогоднішня

залежність цивілізації від швидкості упровадження проривних технологій (робототехніки, штучного інтелекту, нанотехнологій) руйнує структури, звички і культури, які з'явилися за критерієм сталості;

4) встановлення балансу між приватним і публічним, що потребує визнання людських цінностей індивідуалізму, приватної власності та захисту від втручання держави, що стало одним з найцінніших досягнень європейського Просвітництва 2.0. Але сьогодні ця перспектива загрожує суспільним благам значно більше, ніж приватним тому, що існують загрози для об'єктів загального користування, публічної інфраструктури, системи правосуддя та надійного порядку. Саме держава (публічний сектор) має встановлювати правила для ринку (приватної сфери), а не навпаки, так як в умовах міжнародної конкуренції суспільними благами нехтують, держави недотримують фінансування, відбуваються маятникові коливання між домінуванням приватного і державного секторів;

5) встановлення гендерного балансу, так як його неможливо досягти завдяки тому, що якнайбільша кількість жінок потрапляє на позиції, які характеризуються як «чоловічі», а краще здобувати баланс шляхом зміни типології функцій, необхідних для повної роботи. Чимало ранніх культур розвивалися під час війн, протягом яких жінкам здебільшого доручали піклуватися про сім'ю, а чоловікам – захищати дім (або воювати). Ця модель застаріла і сьогодні розвиваються положення, що держави повинні процвітати у ситуації партнерства між чоловіком і жінкою, стверджуючи, що традиційне «багатство народів», де домінують чоловіки є карикатурою реального благополуччя;

6) встановлення балансу між рівністю та винагородою за досягнення, так як без винагороди за досягнення люди можуть стати млявими та програти у конкуренції з іншими суспільствами, тому має бути гарантована державою система справедливості та рівності. Нерівність часто співвідноситься з небажаними соціальними параметрами, поганою освітою, підвищенням рівня злочинності, дитячою смертністю тощо;

7) встановлення балансу між державою і релігією, що є одним з колосальних європейських надбань Просвітництва, у результаті чого було відокремлене публічне лідерство від релігійного, з повною повагою до релігійних цінностей і спільнот. Релігії, що домінують у публічному секторі, містять у собі велику загрозу руйнування прав людини та великих цивілізаційних надбань у вигляді незалежної правової системи з незалежними вищими судами. Цю рівновагу слід підтримувати і розвивати [1, с.114-115].

Якщо не буде встановлено відповідного балансу, що культивується теорією (концепцією, парадигмою) Просвітництва 2.0 як вираження філософії економіки, за словами Пікеті, «минуле поглине майбутнє», і ті кілька десятиліть протягом другої половини ХХ

століття, коли середній клас насолоджувався власним комфортом, будуть занесені до підручників в історії всього лиш як цікавий, але тимчасовий соціальний феномен [2, с. 31].

Яку б політичну чи економічну систему ми не створили, вона має спиратися на підґрунтя, яке робить життя можливим: чисте повітря, чиста вода, чиста земля і їжа, фотосинтез і біологічне різноманіття.

Одним з найбільших викликів, що стоять сьогодні перед розвиненими країнами світу, є стале безробіття, зростаюча майнова нерівність та стрімкі зміни клімату. Розрив між бідними і багатими у розвинутому світі і далі збільшується. Стабільне безробіття і зростання нерівності – дві найголовніші проблеми, що постали перед багатими країнами світу.

Існуюча економічна система поставила розвинений світ на бігову доріжку, яка скеровує суспільство у безнадійному соціальному та екологічному напрямку. Економічне зростання – це підвищення загальної продуктивності економіки за певний період, що, як правило, вимірюється у кількості відсотків на рік. Для забезпечення вищого рівня ВВП зазвичай необхідно більше робочої сили, що означає, відповідно, і вищу заробітну плату. Якщо двигун економіки починає «кашляти» і ВВП падає, – це переважно знак того, що щось необхідно міняти. Економічне зростання має багато переваг, але воно не завжди діє на користь суспільству. Те, що суспільство сприймає як економічне зростання, часто є дуже руйнівним. Економічне зростання часто викликане підвищенням продуктивності, воно залежить від підвищення обсягу виробництва на робітника. Економічне зростання не є результатом підвищеного споживання, коли люди купують більше. Споживання є наслідком виробництва. Саме через підвищення виробництва стає можливим підвищення споживання, виробництво збільшуватиметься, аби задовольнити підвищення попиту.

Виробництво також зростає, коли робоча сила та капітал використовуються для виробництва нового обладнання та інфраструктури. У бідних країнах, коли більшість людей має низькі доходи, підвищення виробництва зазвичай покращує добробут. Добробут підвищується, коли працює більше людей, коли вони створюють більше цінностей на душу населення на рік. Важливо зрозуміти, що економічне зростання здебільшого залежить від покращення продуктивності. Покращення продуктивності означає, що для виробництва певного обсягу необхідно менше таких ресурсів, як робоча сила, енергія і сировина. Коли створюється більше робочих місць, то загальний обсяг виробництва та добробут суспільства мають тенденцію до зростання. За багато років прагнення економічного зростання не зменшено безробіття, а збільшено нерівність. Рівень безробіття протягом наступних двадцяти років зросте через розвиток нових технологій. Поширення комп'ютеризації підвищить доходи компаній, покращить продуктивність та створить безліч можливостей для

підприємців. Воно також сприятиме економічному зростанню, але, окрім того, призведе до підвищення рівня безробіття та подальшого поглиблення прірви між багатими і бідними.

Якщо не відбудуться зміни, проблеми безробіття та нерівності у наступні двадцять років поглиблюються. Також спостерігатиметься невпинний спад темпів традиційного економічного зростання та хвиля роботизації у сфері одноманітних послуг. Заміна людей машинами – це те, що економісти називають «технологічним безробіттям». Тепер потреба у людських руках зменшується завдяки роботам, комп'ютерам та іншим високотехнологічним гаджетам. Завдяки різноманітним видатним розробкам з інформаційних технологій та робототехніки, багато експертів з філософії економіки вважають, що суспільство перебуває на ранньому етапі нової індустріальної революції, яку часто називають INDUSTRY 4.0, що у майбутньому може змінити спосіб життя та діяльності людей, так само, як двісті років тому це зробив паровий двигун [2, с.84]. Комп'ютеризація вже надала багатьом людям можливість зробити неймовірні кроки та почати нову підприємницьку діяльність.

Нові проривні технології можуть ще більше трансформувати суспільство, проте занепокоєння викликає те, як саме технології вплинуть на роботу. З точки зору філософії економіки це означатиме, що буде потрібно дедалі менше людей, аби виробити той самий обсяг, а затрати будуть нижчими і середня платня тих, хто збереже роботу, може підвищитися, але тих, хто матиме роботу, поменшає [2, с. 85].

Під удар потрапляють оператори, що зайняті у роздрібній торгівлі, реєструють пасажирів в аеропортах, ті, хто займаються пакуванням, логістикою, доставкою, саме ці категорії працівників підпадають під ризик скорочення. Технології «Big data» візьмуть на себе роль аналітиків ринку та комерційного сектору. Згідно з Оксфордським дослідженням, існує ризик зникнення більшості бухгалтерських професій, а деякі військові замінюються роботами та дистанційно керованими безпілотниками.

Отже, філософія економіки аналізує нові процеси і тенденції, пов'язані з упровадженням цифрового світу в усі сфери діяльності, а цифровізація дає можливість меншій кількості людей виробляти такі ж обсяги, як і до того. Цифровізація, як і роботизація пришвидшить потенціал довгострокового зростання продуктивності.

Деякі експерти філософії економіки вважають інформаційні технології безпрецедентною дестабілізуючою силою. У роботі футуролога з Масачусетського технологічного інституту Форда Мартіна «Пришестя роботів. Техніка і загроза майбутнього» йдеться про штучний інтелект і робототехніку, чії можливості вже перевершують всяку уяву, руйнують стереотипи і конкурують з людським мозком. Автор скрупульозно досліджує технологічні інновації і моделює недалеке майбутнє, коли машини замінять людей і

заживуть своїм життям, тобто культивує абсолютну доцільність роботизації. Звісно, рушієм технологічного прогресу є безупинне прискорення розвитку комп'ютерних технологій. Тим часом більшість людей уже встигли познайомитися з законом Мура – добре перевіреним на практиці правилом, за яким обчислювальна здатність зростає приблизно вдвічі за кожні півтора-два роки. Утім наразі ще не кожен цілком усвідомив потенційні наслідки цього надзвичайно показного прогресу» [6, с. 12-13]. Можна припустити, що майже всі ми ще не раз будемо здивовані тим прогресом, який відбудеться найближчими роками та десятиліттями. Одним із поширених уявлень, яке майже напевне буде поставлене під сумнів, є те припущення, що автоматизація становить загрозу, головним чином, для робітників із низьким рівнем освіти та низькою кваліфікацією. Загалом комп'ютери стають вельми вправними у набутті навичок, особливо тоді, коли їм треба засвоїти велику кількість інформації, під великою загрозою автоматизації опиняться робочі місця для молодих спеціалістів, які вже отримали диплом, але ще не мають належного досвіду роботи. Машина перебиратимуть рутинну й передбачувану роботу, а у робітників виникатимуть безпрецедентні проблеми з адаптацією до нових умов. Інформаційні технології – це дійсно технології загального призначення, і їхній вплив даватиметься взнаки повсюдно. Фактично кожна з нині існуючих галузей неминуче ставатиме менш трудомісткою з тим, як нові технології влітатимуться у бізнес-моделі – і ця зміна може статися доволі швидко. Отже, філософія економіки повинна аналізувати всі інноваційні процеси, включаючи і дестабілізуючий вплив безробіття чи часткової зайнятості на особисте життя людей і на соціальну структуру суспільства, якому доведеться заплатити істотну економічну ціну. Благодатний цикл зворотного зв'язку між продуктивністю, зростаючими заробітками та зростаючими споживацькими витратами зруйнується. Позитивний ефект такого зворотного зв'язку вже значно зменшився: ми стаємо свідками різкого зростання нерівності не лише в доходах, але й у споживанні. Звісно, до формування майбутнього докладеться не лише одна технологія. Вона неодмінно переплететься з іншими значущими соціальними й екологічними проблемами, як старіння населення, кліматичні зміни та виснаження ресурсів [6, с. 19].

Креативність є ключовим чинником у сфері бізнесу, освіти, охорони здоров'я, до якого належать 30% робочої сили у США, – відмічає Флорида Річард у роботі «Номо creatives. Як новий клас завойовує світ» [5, с. 7]. Креативний клас спричинив і надалі буде спричиняти глибинні і докорінні зміни у способах праці, у цінностях і бажаннях, практично у кожному кроці щоденного буття. І саме економіка є основою креативного класу, яка формує цінності креативності. Оскільки саме креативність стає рушійною силою економічного розвитку, за ступенем свого впливу креативний клас став панівним класом. Лише

зрозумівши причини злету цього класу й поширення його цінностей, ми зможемо посправжньому зрозуміти широкоосяжні й на перший погляд, розрізнені зміни у нашому суспільстві, а відтак будемо спроможні більш розумно й ефективно формувати власне майбутнє. Крім того, інформаційно-комунікаційні технології виступають основною рушійною силою суспільних змін, що привели до змін у способах діяльності і буття. Змінювалося все – від стилю життя до спілкування з іншими людьми. Креативність як фундаментальне джерело економічного зростання стало ознакою креативної епохи та креативного класу. Практика показала, що креативна економіка є динамічною і турбулентною системою, яка, з одного боку, заряджає енергією та вивільняє великий потенціал, а з іншого боку, несе в собі розколи у суспільстві та великі пертурбації. Креативний клас має достатньо влади, таланту й чисельності, аби відіграти значну роль у перетворенні нашого світу. «Ідеали Просвітництва вічні, але вони ще ніколи не були такими актуальними, як сьогодні» [4, с.13].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку полягають у тому, що усі держави повинні укріплювати і розвивати створення нового Просвітництва 2.0, що може стати каталізатором нових змін, інновацій, розвитку та еволюції, в основі яких нові заходи для вирішення глобальних проблем світу, що знаходиться у стані безладу, збереження довкілля, безпеки та досягнення благополуччя громадян.

Правила й закони мають прийматися на міжнародному і національному рівнях, аби сповільнити або повністю нівелювати деструктивні тенденції й підтримати сталий розвиток, тому запрошують приєднатися до нас на цьому захоплюючому шляху для створення сталого світу, висловлюючи при цьому оптимізм, що фундаментальні зміни можливі без колапсу. Людям потрібно почувати себе привабливими, прагнути піднесення, різноманітності, краси; потрібна цілісна особистість, спільнота, виклик, визнання, кохання, краса. [8].

Гуманістичне управління та філософія економіки мають навчити уряди держав, як процвітати, а для цього потрібен зв'язок і співпраця, аніж конкуренція за принципом «виживає найсильніший».

Індекс щасливої Планети поєднує у собі матеріальний достаток та вираження задоволення власним життям. Природа є сталою, тому що має здатність до відновлення. Створення сталої цивілізації вимагатиме розробки розумних політичних заходів та розвитку проривних технологій. У багатьох випадках визначати правила повинна держава та міжнародна спільнота, так як використовувати всі ресурси спільно продуктивніше. Прозорість, бренд, довіра, репутація є рушіями, які призводять до встановлення сталості.

Технологічні здобутки, що уможливили прискорення цього прогресу, повинні лише набирати обертів. Продуктивність та добробут людей під керуванням технологій зазвичай підкрадаються до світу непомітно. Людям потрібен час, щоб розібратися, як використати нові технології найкраще, а галузям промисловості, щоб модернізувати заводи та методи виробництва. «Ми стоїмо на порозі достатку» – такий висновок зробили спостерігачі за технологічним розвитком.

Перспективність нової епохи машин завдячує інноваціям самим інноваційним процесом. Економічне зростання буде залежати не тільки від наявних технологій, але й від того, чи добре фінансовий і людський капітал країни буде пристосований для їх використання та вимірюватися у стандартних економічних показниках.

Ідеї Просвітництва 2.0 – розум, інтелект, креативність, прогрес, добробут, процвітання, наука – закладають підвалини сучасного цифрового світу і працюють на користь людству.

Список використаних джерел

1. Ернст Ульріх фон Вайцекер, Андерс Війкман. Капіталізм, недалекоглядність, населення і руйнування планети. Доповідь Римському клубу / Пер. з англ. Ю. Сірош; за наук. ред. Д. Вовка, В. Бутка. Київ : Саміт-Книга, 2019. 276 с.

2. Макстон Грем, Рандерс Йорген. У пошуках добробуту. Керування економічним розвитком для зменшення безробіття, нерівності та змін клімату. Київ: Пабулум, 2017. 320 с.

3. Седлавчек Томаш. Економіка добра і зла. Слідами людських пошуків: від Гільгамеша до фінансової кризи / Пер. з чes. Тетяни Окопної. Львів: Вид-во Старого Лева, 2017. 520 с.

4. Стівен Пінкер. Просвітництво сьогодні. Аргументи на користь розуму, науки та прогресу / Пер. з англ. Олена Любенко. Київ: Наш формат, 2019. 560 с.

5. Флорида Річард. Homo creatives. Як новий клас завойовує світ / пер. з англ. Максим Яковлев.- К.: Наш формат, 2018. 432 с.

6. Форд Мартін. Пришестя роботів. Техніка і загроза майбутнього / пер. з англ. Володимир Горбатько. К. : Наш формат, 2016. 400 с.

7. Ха-Юн Чанг. Економіка. Інструкція з використання. Пер. з англ. Андрій Лапін. Київ: Наш формат, 2017. 400 с.

8. Holonič, J., Implementation of the association agreement between Ukraine and the EU in the context of the transformation of the European Union, Investments, Technical Regulations,

Migration, Unshadowing of the Economy, Monograph, Uzhgorod – 2018, ISBN 978-617-7404-59-9.

References

1. Ernst Ulrikh fon Vaitszeke, Anders Viikman. Kapitalizm, nedalekohliadnist, naseleattia i ruinovannia planety. Dopovid Rymskommu klubu (Capitalism, shortsightedness, population and the destruction of the planet. Report to the Roman Club)/ Per. z anhl. Yu. Sirosh; za nauk. red. D. Vovka, V. Butka. Kyiv : Samit-Knyha, 2019. 276 s.

2. Makston Hrem, Randers Yorhen. U poshukakh dobrobutu. Keruvannia ekonomichnym rozvytkom dlia zmeshennia bezrobittia, nerivnosti ta zmin klimatu (In search of prosperity. Managing economic development to reduce unemployment, inequality and climate change). Kyiv: Pabulum, 2017. 320 s.

3. Sedlavchek Tomash. Ekonomika dobra i zla. Slidamy liudskykh poshukiv: vid Hilhamesha do finansovoi kryzy / Pereklad z cheskoj Tetiany Okopnoi. (The economy of good and evil. Following the human quest: from Gilgamesh to the financial crisis) Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva, 2017. 520 s.

4. Stiven Pinker. Prosvitnytstvo sohodni. Arhumenty na koryst rozumu, nauky ta prohresu (Enlightenment today. Arguments in favor of reason, science and progress) / Per. z anhl. Olena Liubenko. Kyiv: Nash format, 2019. 560 s.

5. Floryda Richard. Homo creatives. Yak novyi klas zavoiovuie svit (Homo creatives. As a new class conquers the world) / per. z anhl. Maksym Yakovliev.- K.: Nash format, 2018. 432 s.

6. Ford Martin. Pryshestia robotiv. Tekhnika i zahroza maibutnoho (The coming of robots. Technology and the threat of the future) / per. z anhl. Volodymyr Horbatko. K. : Nash format, 2016. 400 s.

7. Kha-Yun Chanh. Ekonomika. Instruksiiia z vykorystannia. (Economy. Instructions for use) Per. z anhl. Andrii Lapin. Kyiv: Nash format, 2017. 400 s.

8. Holonič, J., Implementation of the association agreement between Ukraine and the EU in the context of the transformation of the European Union, Investments, Technical Regulations, Migration, Unshadowing of the Economy, Monograph, Uzhgorod – 2018, ISBN 978-617-7404-59-9.

Відомості про автора (авторів)

	Українською мовою	Англійською мовою
Прізвище, ім'я, по батькові	Тесленко Тетяна Вікторівна	Teslenko, Tatyana
Науковий ступінь	Кандидат економічних наук	PhD in Economics
Учене звання	Доцент	Associate Professor
Посада	Доцент	Associate Professor
Кафедра	Економіка і менеджмент	Economics and management
Місце роботи	Дніпровський національний університет залізничного транспорту ім. академіка В. Лазаряна	Dnepropetrovsk National University of Railway Transport Named after Academician V. Lazaryan
Сфера наукових інтересів	Філософія економіки, транспорт, філософія туризму	Philosophy of economy, transport, philosophy of tourism
Джерело фінансування	особисте	my funding
Адреса надсилання видання	вул. 9 Січня, 46-А, м. Дніпро, 49010, Україна	st. January 9, 46-A, Dnipro, 49010, Ukraine
Електронна адреса	c.spas.dp@i.ua	c.spas.dp@i.ua
Номер мобільного телефону	+380-93-125-30-31	+380-93-125-30-31
- ORCID (http://orcid.org/)	https://orcid.org/0000-0002-5810-3569	ID: https://orcid.org/0000-0002-5810-3569
Назва статті	Теоретичні засади філософії економіки у контексті нового світогляду Просвітництва 2.0	Theoretical foundations of philosophy of economics in the context of new enlightenment worldview 2.0

CHINA'S EXAMPLE INFECTIOUS: WHY AUTHORITARIANISM IS NOT A WAY FOR EUROPE IN THE POST-PANDEMIC PERIOD

Палінчак М.М.

доктор політичних наук, професор,
професор кафедри міжнародної політики
Ужгородського національного університету

Palinchak M.M.

Doctor of Political Sciences, Professor,
Professor of the Department of International Politics
of Uzhhorod National University

Шкріба В.П.,

студент 2 курсу факультету міжнародних
економічних відносин Ужгородського
національного університету

Shkriba V.P.,

2nd year student of the Faculty of International
Economic Relations, Uzhhorod National University

Попадич Н.,

Магістр туристичного менеджменту
Міжнародної школи гостинності, туризму та мов в
Барселоні.

Popadych N.,

Master of Hospitality and Tourism
Management of the International School of
Hospitality, Tourism and Languages in Barcelona.

Abstract: The 2020 pandemic can already be called one of the worst in human history. Analyzing the impact of the coronavirus on international relations, the economy, society and politics, the enormous scale of this phenomenon becomes clear, especially in the context of globalization and deep integration over the past few decades. Mankind has been unprepared for this kind of threat, although the system's vulnerability to viruses and other biological agents has been talked about for a long

time and there have even been attempts to predict a pandemic. The authorities of some states are beginning to use this situation as an excuse to strengthen their powers, which means moving towards authoritarianism. The example of China and other countries characterized by soft authoritarianism - a hybrid of capitalism and authoritarianism - may seem deceptively effective. But for a crisis in Europe, this direction of development can be disastrous.

Keywords: authoritarianism, China, pandemic, Hungary, Europe, European Union, soft authoritarianism, Confucianism, conflict, globalization, nationalism.

Анотація: *Пандемію 2020 року уже можна назвати однією з найстрашніших в історії людства. Якщо розібрати вплив коронавірусу на міжнародні відносини, економіку, суспільство і політику, стає очевидним колосальний масштаб цього феномену, особливо за умови глобалізації та глибокої інтеграції, яка протікала останні декілька декад. Людство виявилось неготовим до такого роду загрози, хоча про вразливість системи перед вірусам та іншими біологічними агентами говорили досить давно і навіть були спроби спрогнозувати пандемію. Влади деяких держав починають використовувати цю ситуацію як виправдання для посилення своїх повноважень, які означають рух до авторитаризму. Приклад Китаю та інших країн, для яких характерний м'який авторитаризм – гібрид капіталізму та авторитаризму – може оманливо здатися дієвим. Але для кризової Європи такий напрямок розвитку може виявитися пагубним.*

Ключові слова: *авторитаризм, Китай, пандемія, Угорщина, Європа, Європейський Союз, м'який авторитаризм, конфуціанство, конфлікт, глобалізація, націоналізм.*

Метою наукової статті є дослідження питання пагубного впливу східної моделі авторитаризму – м'якого авторитаризму – на майбутній розвиток Європи в контексті пост-пандемічної кризи та кризи європейської солідарності під час карантинних мір.

Завданням предметної статті є визначення причин, оцінка дій окремих держав (Угорщини) та можливих наслідків політичного руху країн ЄС в бік авторитарних політичних режимів.

Оцінка літератури, використаної в праці. Оскільки тема пов'язана і опирається на сучасні події, в роботі використовувалися більше замітки в електронних газетах та ЗМІ, інтерв'ю та промови учасників і закони. Для більш теоретичних областей, охоплених в роботі, використовувалися книги та статті відомих політологів та експертів в сфері

міжнародних відносин, наприклад – Френсіса Фукуями, Збігнева Бжезинського та Оскара Крейчі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найбільш яскраво кризу європейської солідарності та єдності можна прослідкувати на прикладі реакції ЄС на пандемію. Відсутність якої-небудь централізованої відповіді та координації кроків зі сторони найвищих установ Союзу була викликана не стільки миттєвим загостренням ситуації, скільки панікою в самих державах-членах, яка була викликана раптовістю подій. Їхні уряди були вимушені реагувати швидко і не вагаючись, оскільки на кону стояли людські життя. Але, ці кроки не розраховували на підтримку з-за кордону, в тому числі від ЄС. Особливо це помітно на прикладі країн шенгенської зони. Кордони всередині країн Шенгену уже два місяці як закриті. Певні кроки для послаблення цього режиму уже роблять, наприклад, балтійські країни, які уже з 15 травня відкривають внутрішній кордон. [27] Але, такі обмеження можуть продовжити аж до вересня. [18]

Процес виходу держав з карантину та їх готовність до наслідків, насамперед економічної кризи, яка уже зараз починає набирати оберти, досі залишається невизначеним. Уже зараз можна констатувати той факт, що пандемія стане хорошим аргументом для євроскептичних партій по всій Європі. Їх риторика буде заснована на тому, що західні держави не змогли ефективно протидіяти поширенню вірусу. Наприклад, США, Британія та ЄС не змогли дієво запобігти пандемії та смертям людей.

З другого боку, Китай, Тайвань та Сінгапур за відносно короткий хронологічний відрізок змогли мінімізувати негативний ефект пандемії та успішно боротися з хворобою. Здається, що вони можуть стати взірцем ефективної боротьби проти коронавірусу, особливо на фоні абсолютної паніки в Європі. Але, чи так це насправді?

Політичні системи Китаю, Сінгапуру, та деяких інших країн Далекого Сходу можна характеризувати як м'який авторитаризм. Цей термін з'явився в останній третині ХХ століття для характеристики деяких держав Азії. Його називали «конкурентом західної ліберальної демократії». [16] Для цієї системи характерним є поєднання капіталізму з авторитарною політичною системою, яка пригнічує свободу слова та політичний плюралізм, втручаючись, часто нав'язливо, в особисте життя своїх громадян. [1] Відповідно, про свободу слова в таких країнах говорити приходиться рідко, а коли до цього доходить, то зазвичай вона набуває негативної конотації. Цензура, наприклад, існує в Китаї. Так, репресії проти китайських мусульман (уйгурів) освітлювались виключно в західній пресі, ба про це навіть не згадувалось, якби не знайшлися китайські звіти про це. [1] Тому, серед багатьох західних експертів існують певні сумніви про правдивість інформації, пов'язаної з перебігом пандемії

в Китаї. [3] Об'єктивно можна стверджувати лише те, що політична модель Китаю однозначно ефективна у веденні інформаційної війни та пропаганді. [10]

Сумнівна ефективність рішення кризових ситуацій в Китаї не завадила деяким державам взяти на озброєння головну рису їх системи – авторитарний характер. Наші сусіди, Угорщина, на чолі з «піонером автократизму в Європейському Союзі» [15] Віктором Орбаном, уже змінилась. Нещодавно прийнятий під ширмою протикоронавірусних мір закон дозволив прем'єру керувати державою за рахунок президентських указів, що очевидно перекликається з політикою Китаю зараз чи відомих авторитарних режимів в минулості. Також, Орбан хоче тимчасово скасувати вибори та референдуми і надати уряду повноваження ув'язнювати журналістів.[15] Офіційна риторика Будапешту, звичайно, не вважає свої дії недемократичними чи протиконституційними. "Існує багато фейкових новин і брехні в Угорщині щодо цього нового закону", - сказав міністр закордонних справ Сіджарто в інтерв'ю CNN. Тоді ж, міністр згадав, що ще три країни ЄС застосовують такі ж заходи у боротьбі з пандемією – Хорватія, Польща та Мальта. [21] Хорватія, на відмінну від Угорщини, уже в кінці квітня почала полегшувати обмеження; вона досягла такої високої ефективності боротьби з пандемією завдяки завчасним та рішучим мірам. [19] У Польщі ж не було проголошено надзвичайний стан, але президентські вибори були посунуті, аргументуючи це охороною здоров'я громадян. [12] Мальта, в свою чергу, прийняла міри по обмеженню міграційної політики. [14] Але, ні в одному з вищезгаданих прикладів не спостерігалось настільки порушень демократичних свобод, інкримінованих уряду Orbana.

Реакція ЄС на це якщо і існувала, то мала характер публічного «глибокого занепокоєння» її лідерів. [5] В цілому, про санкції чи обмеження говорити поки що не приходиться.

Деякі спостерігачі вбачають в такому розвитку подій чи не прямий реверанс в сторону гітлерівської Німеччини 30-х років. [17] Насправді, підстав для цього є багато: починаючи з вищезгаданого закону і закінчуючи геополітичними амбіціями країни і ростом праворадикальних настроїв у всій Європі.

Якщо подивитися на лозунги партії Fidesz, то стає чітким антиглобалістичний пафос та заклики до повернення свого суверенітету. У своїх промовах, Орбан часто посилається на «славне минуле» Угорщини та як «велика країна» була розділена згідно з Тріанонським договором. [7] Подібні слова дуже сильно корелюють з суспільною думкою угорців. Недавній пост прем'єра на Фейсбуці [2] підняв чималий галас через те, що на фото, прикріпленого до нього, Угорщина була зображена у своїх кордонах до 1918 року. А це включає в себе території нинішніх Хорватії, Словенії, Словаччини, Сербії та Румунії, що не

на жарт занепокоїло деякі країни. [17] Подібна риторика та події не сприяють кращому іміджу країни у світі, скоріше вони націлені на упевнення внутрішнього режиму.

У захист Угорщини, варто все ж сказати, що сам закон не перечить конституції [22]. Єдине, про що можна говорити з осуджуючою конотацією – це формулювання параграфу 6, в якому як раз ідеться про вибори та референдум. *„Національні та місцеві референдуми не можуть бути скликані до дня закінчення небезпечного стану; вже скликані національні та місцеві референдуми не можуть проводитися,“* – сказано в частині 3 параграфу 6 цього закону. [1] Трактувати цей абзац можна так, що вибори відмінені до кінця небезпечного стану, що ми і можемо спостерігати в статтях західної преси. Тому, критика закону є безпідставною з конституційної точки зору. Якщо критикувати, то уже зміст самої конституції.

Закриваючи тему Угорщини, варто зазначити, що всередині країни відбувається серйозні політичні зрушення. Як показали місцеві вибори 2019 року, Fidesz втрачає свої позиції на локальному рівні, навіть з врахуванням того, що в цілому, провладна партія перемогла. Найяскравіше це можна спостерігати на прикладі виборів мера Будапешту, де перемогу отримав ліберальний кандидат Корочонь Гергель. Це можна вважати ознакою зміни суспільної думки та готовності соціуму до лібералізації, особливо молоді. [11] Старші генерації досі підтримують націоналістичну політику Орбана. Ці розбіжності репрезентують поляризацію думок, яка характерна не тільки для Угорщини, але й для цілої Європи.

З ширшої точки зору, Європейський Союз – найуспішніший приклад глобалізації в історії. [19] В глибині політичної та економічної інтеграції тяжко кому-небудь зрівнятись з ЄС. Але, як уже було сказано, пандемія показала, що, не дивлячись на усі вигоди, Союз потребує фундаментальних змін. Відсутність єдиного фронту боротьби з вірусом та ріст націоналізму по всій Європі показує істинну крихітність організації. Жодна держава не змогла консолідувати зусилля інших членів на загальне благо. Саме зараз почав активно проявлятися один із головних конфліктів, який, як ми вважаємо, буде тягнутися лейтмотивом через усе наше століття: конфлікт глобалістів та націоналістів. Якщо ХХ століття характеризувалось конфліктом західної ліберальної демократії та східного комунізму (конфлікт ідеологій), то тепер головним камнем спотикання усієї світової політики буде боротьба прихильників інтеграції та процесу всесвітнього зближення держав та «нових латифундистів» - націоналістів, котрі вбачають в таких процесах загрозу для суверенітету держави.

Тепер ці дві групи складають полюси політичного спектра, антагонічні один одному. В ширшому розумінні, це конфлікт ендосентричних (тобто тих, які націлені на

інтеграцію) та екзоцентричних (ті, котрі напрямлені на дезінтеграцію) рухів. Глобально, цей процес можна назвати зіткненням двох моделей держав: вестфальської та пост-вестфальської. Якщо перша передбачає домінуюче положення суверенної держави в світовій політиці [11], то остання є його закономірним продовженням – держави передають частину свого суверенітету міжнародним організаціям. Імплементуючи це на приклад Європи, одні підтримують повернення державного суверенітету (як от угорський Fidesz або словацький ĽSNS), інші ж виступають за збереження інтеграції в Європі.

Можна стверджувати, що ліберально-демократичні держави (США, Канада, Франція, Німеччина...) більш інтегровані між собою, чим держави-представники м'якого авторитаризму (Китай, Сінгапур, Тайвань...). Це можна проілюструвати на прикладі ЄС та НАТО, які об'єднують в собі більшість ліберально-демократичних країн. Чи диспонує Схід подібними інститутами? Вони більше покладаються на білатеральні відносини, ніж на глибоку політичну, економічну чи воєнну інтеграцію. Азія як консолідований політичний регіон не може виступати в ролі актора міжнародних відносин, на відміну від Європи, яку у світі може представляти юридична особа Європейський Союз, згідно Маастрихтського договору. [23]

Європейська інтеграція – наслідок багатолітніх воєн, конфліктів та спроб їх вирішити. [8] Тому, для Європи, ріст авторитаризму означатиме крах усіх спроб побудувати єдину Європу, яка би могла співпрацювати та співіснувати в мирі а конфлікти вирішувати дипломатичним шляхом. Дисоціація такого сильного актора міжнародної політики однозначно буде мати величезні наслідки для світового порядку, установленого після падіння 1991 року. Політичний вакуум, який утвориться в Європі, стане настільки ж великим, якщо не більшим, як і після розвалу СРСР. Відомо, що Росія підтримує радикальні партії у Східній Європі та на Балканах. [25] Якщо Росія зможе встановити контроль над Східною Європою, то це як мінімум, означає кінець європейським амбіціям України, а в цілому – це повернення до розірваної Європи часів Холодної війни.

Друга причина, чому авторитаризм для Європи буде пагубним, заключається в тому, що крах європейської єдності буде родючим ґрунтом для відновлення старих амбіцій та конфліктів. Повертаючись до Угорщини, можна сказати, що при рості націоналізму та реваншистських настроїв відразу встане питання повернення утрачених територій та повернення до кордонів 1918 року. А це, як уже згадувалось, території Словенії, Хорватії, Сербії, Румунії, Словаччини і навіть України. А це всього лиш Угорщина. Якщо такі ж настрої закріпляться, наприклад, в Німеччині, то пан'європейська війна стане страшною реальністю.

По-третє, м'який авторитаризм в Азії стоїть на фундаменті місцевої ментальності та релігії – конфуціанства. Вона декларує верховенство інтересів соціальної групи над інтересами особистості. Але, Френсіс Фукуяма вважає, що більш важливою спадщиною традиційного конфуціанства є не його політичне вчення, а скоріше особиста етика, яка регулює ставлення до сім'ї, праці, освіти та інших елементів повсякденного життя, які цінуються в китайському суспільстві. [6, ст. 26] Звісно, сама релігія ніяким чином не указує на авторитаризм як ідеальну форму правління, але моральна доктрина субординації та примат суспільства над індивідом вносять свій вклад в підтримку порядку, навіть в атеїстичному Китаї.

Про важливість культурних відмінностей писали багато авторів: від Монтеस्क'є до Хантингтона. Що стосується Європи, капіталізм та наявність людських свобод прямо впливають на положення індивіда в суспільстві. Західній культурі притаманний індивідуалізм, особливо зараз. Люди не приймуть обмеження свобод та почнуть протестувати проти цього, як це зараз відбувається з ліберальною опозицією в Угорщині.

Світовий порядок також постраждає. Порушення встановленого статусу-кво у Західному світі також вплине на його політичну могутність. Для США Європа – головний союзник як політично, так і ідейно. [3] У випадку порушення єдності ЄС це відгукнеться й на політиці та місці США у світі. Пандемія уже змогла підкосити позиції Америки, давши дорогу Китаю до збільшення свого впливу у світі. [4] А втрата найбільшого союзника буде катастрофічною.

Висновок. Криза європейської солідарності, яка виникла під час пандемії 2020 року, стане дуже тяжким політичним випробуванням для ЄС. Особливо це помітно в контексті прийнятих мір, які відрізняються від країни до країни. Таким державам, як Угорщина, інкримінують жорстке порушення демократичних свобод, недопустиме для Союзу.

В таких діях Угорщина не одна. На всесвітньому рівні такі міри вводили країни Далекого Сходу, для яких характерний режим м'якого авторитаризму. Це поєднання авторитаризму в політиці та капіталізму в економіці. Китай, Сінгапур, Тайвань та ряд інших країн використовували політичні інструменти для регулювання переміщення людей з ціллю запобігти ширенню хвороби. Деякі світові держави вважають їх дієвими, хоча, наприклад, авторитарний режим того ж Китаю неодноразово показував схильність до заниження або приховування істинних показників. Машина пропаганди Китаю працює, і завдяки цьому світ може бачити «блискучу боротьбу китайського народу з небезпекою вірусу».

Але такі методи тяжко привити в європейських країнах. І навіть якщо це вдасться, то ефект від росту авторитаризму в Європі буде пагубним. Очевидним наслідком піднесення

авторитаризму стане розкол ЄС та актуалізація старих конфліктів разом з геополітичними амбіціями деяких держав. Це з певною долею правдивості може стати причиною росту конфліктів в Європі, які будуть нести небезпеку для стабільності у цілому регіоні, якщо не в цілому світі. Дисоціація такого сильного актора міжнародних відносин приведе до формування політичного вакууму в Європі, який захотять заповнити інші держави, в тому числі й Росія. Порушення встановленого статусу-кво у Західному світі також вплине на його політичну та економічну могутність.

Якщо дивитися в корінь проблематики, можна констатувати той факт, що авторитаризм чужий для сучасної Європи. По-перше, ЄС побудований на протилежних авторитаризму принципах демократії, людських прав та лібералізму. Така ситуація склалась історично: на Далекому Сході великий вплив мають принципи конфуціанства – строга ієрархія, субординація, примат суспільства над індивідумом. В Європі принципи індивідуалізму, соціальної мобільності та відсутність жорсткої ієрархії формує зовсім інший соціальний світогляд та порядок, для якого строгі обмеження персональних свобод не є нормою, а скоріше є приводом для незадоволень, виражених в бунтах, страйках, протестах та інших формах політичної активності громадян. Навіть в Угорщині, націоналістичні сили не відчувають абсолютної підтримки населення. Муніципальні вибори 2019 року яскраво показали, що населення не готове миритися з політикою Орбана, особливо молодь в великих містах.

В загальному, популістично- та націоналістично-орієнтовані сили антагонують світовим процесам глибокої інтеграції та глобалізації в цілому. Сучасний політичний латифундизм виражається в конфлікті з глобалістами. Саме цей конфлікт – глобалісти проти націоналістів – буде так чи інакше детермінувати розвиток сучасної політики в XXI столітті. Рух в сторону держав пост-вестфальського типу лишає менше повноважень місцевим владам, що і буде причиною боротьби з глобалізацією.

Список використаних джерел:

1. Act XII of 2020 on the containment of coronavirus - [Online resource]. - 2020 - Access Mode: <http://abouthungary.hu/media/DocumentsModell-file/1585661547-act-xii-of-2020-on-the-containment-of-coronavirus.pdf>
2. Az érettségizők történelmet írnak. Hajrá - [Online resource]. - 2020 - Access Mode: <https://www.facebook.com/orbanviktor/posts/10158178404746093>
3. Brzezinski, Z. The Grand Chessboard: American Primacy And Its Geostrategic Imperatives, Basic Books, С. 240, ISBN 978-0465027262.

4. Campbell, C., Gunia, A. China Says It's Beating Coronavirus. But Can We Believe Its Numbers? - [Online resource]. - 2020 - Access Mode: <https://time.com/5813628/china-coronavirus-statistics-wuhan/>
5. Campbell, K. Doshi, R. The Coronavirus Could Reshape Global Order - [Online resource]. - 2020 - Access Mode: <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2020-03-18/coronavirus-could-reshape-global-order>
6. EU chief concerned over sweeping powers for Viktor Orbán in Hungary - [Online resource]. - 2020 - Access Mode: <https://www.youtube.com/watch?v=a4SWxAj4CU8>
7. Fukuyama, F. 1995. Confucianism and Democracy, In *Journal of Democracy*, 6(2), p. 20-33, URL: <https://muse.jhu.edu/article/16670>.
8. Full transcript: Viktor Orbán's 2020 State of the Nation speech - [Online resource]. - 2020 - Access Mode: <https://rmx.news/article/article/full-transcript-viktor-orban-s-2020-state-of-the-nation-speech>
9. Gilbert, M. 2012. *European Integration: A Concise History*, Rowman & Littlefield Publishers, 292 p. ISBN 978-0742566644
10. Karnitschnig, M. China is winning the coronavirus propaganda war - [Online resource]. - 2020 - Access Mode: <https://www.politico.eu/article/coronavirus-china-winning-propaganda-war/>
11. Krejčí, O. *Mezinárodní politika*, Praha: Ekopress, 2014, C. 752, ISBN: 9788087865071.
12. Kreko, P. Hungary's Municipal Elections: The Beginning Of The End For Orban? - [Online resource]. - 2020 - Access Mode: <https://balkaninsight.com/2019/11/11/hungarys-municipal-elections-the-beginning-of-the-end-for-orban/>
13. Lasocki, J. In Poland And Hungary, The Pandemic Crisis Is An Opportunity—For A Power Grab: Opinion - [Online resource]. - 2020 - Access Mode: <https://www.newsweek.com/poland-hungary-power-grab-pandemic-1498286>
14. Malta takes in migrants hours after announcing coronavirus ban - [Online resource]. - 2020 - Access Mode: <https://www.aljazeera.com/news/2020/04/malta-takes-migrants-hours-announcing-coronavirus-ban-200410160333984.html>
15. Mueller, J.-W. Beware Viral Enabling Acts - [Online resource]. - 2020 - Access Mode: <https://www.project-syndicate.org/commentary/covid19-will-mean-permanent-new-government-powers-by-jan-werner-mueller-2020-03>
16. Roy, D. 1994. Singapore, China, and the "Soft Authoritarian" Challenge, In *Asian Survey*, 34(3), p. 231-242, URL: <http://www.jstor.org/stable/2644982?origin=JSTOR-pdf>

-
17. Salzmann, M. EU supports Orbán's dictatorial measures in Hungary - [Online resource]. - 2020 - Access Mode: <https://www.wsws.org/en/articles/2020/05/12/orba-m12.html>
18. Schengen Area Borders Might Remain Closed Until Summer, Says EU Commissioner - [Online resource]. - 2020 - Access Mode: <https://www.schengenvisainfo.com/news/schengen-area-borders-might-remain-closed-until-summer-says-eu-commissioner/>
19. Stevis-Gridneff, M. Europe's Battle-Hardened Nations Show Resilience in Virus Fight - [Online resource]. - 2020 - Access Mode: https://www.nytimes.com/2020/05/10/world/europe/coronavirus-europe-resilience.html?smid=tw-share&fbclid=IwAR2tKL_TDlcf1IP1Ge_CasT6As4LTwyWeyn1eGrZULDKk-5fqrTR3NiP-mI
20. Sweeney, S. 2005. *Europe, The State & Globalisation*, New York: Routledge, 1. ed. 240 s. ISBN: 978-0582472914. ст. 241.
21. Szijjártó: 'Fake news and lies' spread on Hungary - [Online resource]. - 2020 - Access Mode: <https://edition.cnn.com/videos/tv/2020/04/09/peter-szijjarto-hungary-foreign-minister-amanpour-viktor-orban-democracy.cnn>
22. The Fundamental Law Of Hungary, - [Online resource]. - 2018 - Access Mode: - [Online resource]. - 2020 - Access Mode: https://www.kormany.hu/download/f/3e/61000/TheFundamentalLawofHungary_20180629_FIN.pdf
23. Treaty on European Union - [Online resource]. - 2020 - Access Mode: https://europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/docs/body/treaty_on_european_union_en.pdf
24. Yang, W., Petersmann, S. Exclusive: China's systematic tracking, arrests of Uyghurs exposed in new Xinjiang leak - [Online resource]. - 2020 - Access Mode: <https://www.dw.com/en/exclusive-chinas-systematic-tracking-arrests-of-uyghurs-exposed-in-new-xinjiang-leak/a-52397824>
25. Доброхотов Р. Кремлевский спрут. Как Москва устанавливает контроль над Восточной Европой. Часть 1 - [Online resource]. - 2020 - Access Mode: <https://theins.ru/politika/46854>
-

26. Holonič, J., Implementation of the association agreement between Ukraine and the EU in the context of the transformation of the European Union, Investments, Technical Regulations, Migration, Unshadowing of the Economy, Monograph, Uzhgorod – 2018, ISBN 978-617-7404-59-9.
27. Країни Балтії відкривають спільні кордони з 15 травня - [Електронний ресурс]. – 2020 – Режим доступу: <https://www.dw.com/uk/країни-балтії-відкривають-спільні-кордони-з-15-травня/a-53352114>

HYBRIDNITY AS THE UNIVERSAL PROPERTY OF THE MODERN GLOBAL WORLD

Taran V.

Doctor of Philosophy sciences, Professor
Department of Social Work and Psychology
Zaporizhzhya Polytechnic National University
Zaporizhzhya, Ukraine

Abstract: The dynamics and complications of social processes, is becoming especially acute at the present stage of the world development, determine the search for the most categorical scientific apparatus that is most adequate to these trends. One of the new concepts that deserve attention should be considered the concept of "hybridity", the transformation of the content of which towards increasing socialization is fully consistent with the problem field of modern science, including, when analyzing various social phenomena and processes, both global and national scale. This directly applies to Ukraine as a transitional type of country, largely determined by the features of its historical past, post-colonial, post-totalitarian, post-genocidal status, and oligarchic form of government, modern internal systemic uncertainty and the lack of clear positions in world geopolitical processes. Therefore, with all the evidence of hybridity, it permeates almost all the components of its national-state existence - economic, military-political, informational, legislative, religious, spiritual-cultural, worldview-value, etc., has become the subject of numerous studies, together with finding reflection in the works of many modern foreign and domestic researchers, in particular such as R.Knox, M.Brun, J.Martin-Barbero, V.Mignolo, Ihab Hassan, R.Bart, J.-F.Lyotar, R.Penrose, P.Guy Roy, H.Bhabha, P.Verbner, D.Perkins, F.Van Kappena, R.Mar tian, L.Voloshina, A.Doroshkevich, V.Predborskiy, V.Gorbulin and others. The problem of hybridity not only did not exhaust itself, but, on the contrary, it began to open up all new aspects of its essence, starting from the deepest internal mechanisms of origin, structural organization and ending with the features of functioning, a variety of forms, direction of development, etc., necessitates its further conceptualization and raising to the level of scientific and methodological reflection.

Based on this, **the purpose** of this article is to identify the objective nature of hybridity as a universal trend in the development of the material world. **The task** is to show the features of hybridity in the context of the interaction and mutual influence of natural and social systems in the face of increasing globalization trends in the modern world.

Keywords: hybridity, hybridization, social system, interaction, interchange, metabolism, constancy, variability, open system, non-linear development, globalization, constant global society, co-evolution.

The problem of hybridity is one of the most discussed in the scientific community today. The concept of "hybridity" (from Latin: hybrida - crossbreed) has biological roots and was first understood as the result of natural or artificial crossbreeding of genetically distinct forms. Subsequently, this term becomes more and more universal in nature, extending to both natural and social objects. At the social level, it is actively used in the study of the widest possible range of problems relating to almost all levels and forms of social ties and relationships. Moreover, the process of variability and dynamism of various processes and phenomena is determined by the concept of "hybridization".

The theoretical substantiation of the objective nature of the hybridization process, which has a long history, has been continued in modern research, carried out mainly at the intersection of sciences. They significantly expand our understanding of the mechanisms of such a process and show that universal interconnections, mutual influences, interpenetration and interdependence of various systems are carried out not only within their own structural organization or within a particular form or level of the material world organization, but also between systems of different levels of organization the universe as a whole. And this makes it possible to better understand the role of hybridity in social processes and development trends of the modern local and global world.

Despite a significant number of scientific developments of interest in this context, it is enough to refer to a few. First of all, this is a new theory of worldview - synergetics (from the Greek Synergy - promotion), which has occupied a special place in the light of the post-non-classical picture of the world formation with its ideas of pluralism and dialogism. Created by the German scientist G. Haken in the second half of the twentieth century, it is also known under other names - the theory of dynamic chaos in the USA (M. Feignbaum), the theory of dissipative systems in French-speaking countries (I. Prigozhin), the "theory of self-organization" in Russian literature, which, however, not only do not contradict the main direction of the new science - the study of the self-organization phenomena processes through the use of non-linear thermodynamics methods, but also significantly supplement some of its provisions. Despite the fact that synergetics originated in the bowels of quantum mechanics, thermodynamics, physics of nonequilibrium states and the theory of dynamical systems, it is considered an interdisciplinary science, and the subject of its interests reaches macroscopic processes and multi-level coordination, affecting various branches of natural and social cognition, including scope of network information space. Moreover, synergetics

erases insurmountable boundaries between physical and chemical processes, on the one hand, and biological and social processes, on the other. The focus of synergetics is the functionality of objects as open systems. Since an open system is a system that exchanges matter, energy and information with the environment, it is volatile and dynamic. Such instability of a system implies the loss of the previous state and the acquisition of a new qualitative state under the influence of the environment or interaction with another / other system / systems of qualitative characteristics. The latter causes an endless process of “struggle” between its two states - equilibrium and nonequilibrium - dissipative, associated with an increase in entropy (degree of complexity, randomness, uncertainty). Nonequilibrium, in turn, can again go over to equilibrium as a new stationary state of the system (Nikolis G., Prigogine I., 1990). So, each new stationary state as a manifestation of the next stage of system self-organization, represents its new quality, acquired as a result of interchange with the environment, and can be considered as a certain form of hybridity. Moreover, in such hybridity through gradual internal structuring, which ensures its identity as an object to itself, its previous dynamic “chaotic state”, or dynamic chaos (M. Feigenbaum) is transformed into “order”, which, in turn, acts as a prerequisite for the next chain of transformations from chaos to order, etc. A hybrid can be considered as another stage, or a bifurcation point in the development of the system. Finding a parallel between the hybrid and the bifurcation point makes it possible to talk about the multi-vector nature of the further possible development of any hybrid, often unpredictable, or even about the possibility of the final self-destruction of the existing system. Here, such qualitative changes in systems are possible that allow the transition from one level of organization of matter to another. So, M. Eigen uses the principle of self-organization of matter as the main principle for biological evolution and substantiates the hypothesis about the origin of life. At the same time, he also connects it with the mechanism of movement from dynamic chaos to order in the framework of the transition from inanimate to living (Eigen M., Winkler R., 1979), which suggests the appearance of certain transitional hybrid system formations. Actually, from this angle, one can also consider the evolutionary process of living things development as a whole. A striking confirmation of this fact can be the symbiogenesis of L. Margulis, which in two evolutionary directions of the global formation of life - random gene mutations and large-scale gene exchange through the global exchange network, added a third - development through symbiosis. The essence of this idea is that symbiosis is considered as the ability of various organisms to live in close interaction with each other, which leads to the formation of new life forms (Endosymbiosis: Lynn Margulis). And such life forms can also be considered as hybrid in nature, which, at the same time, are certain steps in the process of its endless hybridization.

A slightly different perspective on this problem brings us to the level of understanding the

evolution of the living as a process of complicating forms of cognitive activity. So, the theory of auto-train (self-reproduction) in combination with the theory of knowledge of U. Maturana and F. Varela (Santiago School of Cognition) reveals a complex mechanism that underlies the identification of the cognition process with the process of life. After all, they prove that the interaction of a living organism with the environment is a cognitive interaction, and the process of life is a cognition process. The Santiago's theory of cognition is closely related to auto-train - the self-reproduction of living networks, which occurs in the process of continuous structural changes through self-renewal and the establishment of new connections. Continuous structural changes in response to the impact of the environment - and, accordingly, constant adaptation, training and development - are the key characteristics of all living things behavior, which (behavior) is determined by this structure, arises as a result of a chain of changes (Mingers John, 1991). In addition, cognition embodies the symbiosis of the objective and subjective, that is, it "is not a reflection of a certain independently existing world, but the" birth "of the world in the process of life" (Capra F., 2004). This, in their opinion, also has to do with consciousness as a special kind of cognitive process, which requires the brain and central nervous system and occurs when knowledge reaches a certain level of complexity, accompanied by sensory and emotional experience and self-consciousness. The phenomenon of consciousness itself is the interaction and mutual influence of conscious experience and the nature of neural structures and processes. Understanding the features of this interaction, depending on the degree of use of nonlinear dynamics and analysis of personal experience, is reflected in modern areas of consciousness research - neuroreductionist, functionalist and neuro-phenomenological, which differently understand the mechanism of interaction biological and psychological factors as a certain hybrid quality. It seems that the quantum theory of consciousness of R. Penrose also reveals one of the deepest processes of a biologically informational, conscious-unconscious nature inherent in the carrier of consciousness, as well as their relationship with artificial intelligence. At the same time, recognizing the presence of hybridity in these processes, the scientist categorically denies attempts to identify human consciousness with artificial intelligence, insisting on their fundamental qualitative differences: even those situations associated with the activity of consciousness that can be simulated for artificial intelligence operations will still have fundamentally different internal mechanisms (Penrose R.).

No less valuable in this context are the theory of probiotic evolution, the theory of the origin of life, and the new discovery of the mind of G.Morovitsya and R. Hazen. This is a new approach to the problem of consciousness as a combination of physical, biological and psychological, objective and subjective, conscious and unconscious. Ultimately, a need arises for a new interpretation of the Body-Mind problem as the personification of a certain unity (Morowitz H.D.). The latter position

also corresponds to the conclusions of cognitive linguistics (R.Fouts), according to which human thinking is determined by our physical nature and our bodily experience (Capra F., 2004, p. 48). And this is connected with a more fundamental opinion, according to which at all levels of the living, consciousness and matter, process and structure are inextricably linked (Capra F., 2004, p. 51). At the same time, G.Morovits attracts attention to the role of discreteness (discontinuity, jump) in the process of evolution and the formation of new states of living organisms, has a solid scientific and methodological basis. Because each form of hybridity is not the total gradual development of any system due to its passage of an infinite number of transitional stages, but only a certain moment of such development does not exclude the presence of a continuity break (Morowitz H.D.). So, each transition state of any system is hybrid in nature. In principle, it can be identified with a bifurcation point, which provides for probabilistic multi-vector character in the further development of the system. And here it is appropriate to talk about uncertainty, instability, and transition, in one degree or another inherent in each system. Therefore, any hybridity is inherently contradictory: it can be both a source of consent, harmony, perfection, paving the way for further development of the system, and also cause confrontation, disharmony, degeneration, a dead end in the development of the system and its final destruction.

The theory of living systems and a systematic vision of life by F.Kapra and P. Luisi advanced scientific thought further and allowed us to identify the universal nature of hybridity and the mechanisms of hybridization inherent in all not only biological, but also social systems, are a prerequisite for their formation, functioning and self-development, influencing both the process of preserving each system's own identity, and the nature of intersystem interaction, which does not exclude elements of the struggle for survival and dominance. However, the mechanism of hybridization at the social level is more complex, since here, next to objectivity and spontaneity, the subjective factor begins to play an increasingly important role. It is the active purposeful activity of a social subject that ultimately determines the forms, direction of development and dynamics of hybrid processes of various levels of organization of matter, which a person is able to influence. It is clear that this should take into account regular trends in the development of a particular system, including cause-effect relationships, as well as the presence of a factor of randomness and unpredictability. Thus, in social processes, chaos and order are also subjective, in connection with which we can talk about artificial, planned, controlled chaos or organized, established order. As well as about the conscious choice of attractor, or superattractor (V.Bransky) at the bifurcation point. It is interesting that at the level of social cognition, chaos and order are not perceived as mutually exclusive, but rather as conceptual spaces where intuitive representations, concrete scientific interpretations and their philosophical understanding intersect, which proves the

synergetic approach. And the terminological apparatus of social synergetics itself is multilayered both in the degree of concepts' abstraction and in their origin. This is the concept of the natural sciences (bifurcation, fluctuation, homeostasis, entropy, metabolism, equilibrium, disequilibrium, etc.) is the concept of general scientific fields that study the laws of organization, control, technical modeling - information theory, cybernetics, system theory (system, structure, organization, information, feedback, open and closed systems, self-regulation, etc.) philosophical categories for describing more general laws and mechanisms of the development process (chance and necessity, variability and stability) the concept of social discipline, focus on the specifics of the development of the social system (order, distemper, revolution) (Djoban O.P., 2011, p. 10). As for directly social objects, G.Haken names the following reasons for the self-organization of socio-historical systems: change in the global environmental impact on the system; increase in the number of system components; mixing components; sudden change in parameters governing (Haken G., 1985, p. 86), which, as can be seen, contains signs of hybridity. Therefore, such large-scale social phenomena as distemper, revolution, «perestroika», modernization, reforming, etc., understood through the prism of the synergetic approach, are essentially transitional - hybrid, as they contain a set of different multi-system elements that determine their intermediate unstable state of the organization towards further systemic certainty.

In the context of hybridity, the problem of cloning is becoming extremely acute today - it is connected with the process of creating identical copies (replication) of organisms or other objects in biology called clones (the term was proposed by Haldane). It is about using your own body elements or elements of other organisms to create an organism / organisms of a new quality. At the molecular, cellular, and organic levels of cloning, he uses various methods, including the creation of recombinant DNA molecules, "hybrid cells", and others. Human cloning - therapeutic or reproductive - involves either cloning human cells for use in medicine and transplantation using methods of transplanting somatic cell nuclei or induced stem cells, or even creating a whole person.

However, this problem concerns not only practical aspects - the inability to fully control what is happening in the body, but also moral (measures of the humanistic orientation of such activities and the scientist's responsibility for its results) and methodological. So, in modern society, the position of genetic determinism has significantly strengthened, which arose on the basis of internal reductionist tendencies. Actually, we are talking about level mixing, when the theory of the genetic code, which at first quite successfully explained the mechanism of a simple level of genetic coding and decoding, was subsequently transferred to a more complex level of cellular behavior and turned into a theory of life, where genes became the dominant factor determining not only all biological phenomena, but in the end social ones (R. Stroman). As a result, the genetic factor

introduces “corrections” to other areas of scientific knowledge. The opinion that genes influence human behavior is actively being cultivated, distracting researchers from attention to other factors influencing behavior.

In a broader context, genetic determinism leads to a simplified understanding of the process of "formation" of an organism (taking into account the presence of a hybridization mechanism), considering in it (in this process) the exceptional role of genes that can endlessly create and are absolutely identical in their physical, psychological and social characteristics of people. Moreover, the genetic status of an organism is usually confused with the fullness of the biological, psychological and cultural characteristics of a human being. However, not only genes are involved in the formation of an individual - both in the emergence of his biological species and in the formation of his own unique personality as a result of a certain life experience. Therefore, all fears that cloning comes into conflict with the uniqueness of the human person, according to F. Capra, are unfounded (Capra F., 2004, p. 123). By the way, it is the exaggeration of the role of the genetic factor in the emergence and development of man that leads to the vulgarization of views on history, archeology, anthropology, ethnology, politics, geopolitics, etc., are subjected to deformation through the genetization of their own subject field. (Similar processes were observed earlier in the history of the development of science, for instance, through the excessive influence of theology, or the laws of mechanics, or the laws of biology, etc.).

An example of genetic determinism is the concept of A. Klosov, a well-known modern American-Russian specialist in the field of genetic genealogy, or DNA genealogy (a mixture of biochemistry, history, linguistics and chemical kinetics). The researcher proclaims the existence of a specific genetic marker - the Y-chromosome haplogroup R1a1 - which, in his opinion, is a mark of Slavism and an indicator of the biological relationship of the latter with the Aryans. Having gained distribution in the territory of Central and Eastern Europe, Central and South Asia, Southern Siberia and Scandinavia about 5 thousand years ago, this group, A. Klosov identifies with the ancient Slavs, created the corresponding Slavic language territory (Klesov A., 2008). It is significant that in this approach, historical data on migration processes of various ethnic groups in the indicated territories, patterns of territorial distribution and language consolidation are completely ignored, often do not coincide with ethnic territories, and the cultural factor as a key factor in human evolution “bypasses” as opposed to evolution biological. Therefore, the biological term “haplogroup” is simply replaced by the social term “genus”, and the specific haplogroup R1a1 of the direction is identified with language and cultural communities, which is, the genetic line is “linked” to ethnic parameters (Klein L.S., 2013). Obviously, the awareness of weak positions is compensated in the Klossowski concept by the so-called “scientific patriotism”, an attempt to “tie”

the Slavic-Aryan line to the Russian context, determining its special place in history and the modern world, and therefore the right to cultural and political expansionism. So, on the one hand, genetic genealogy is presented as a hybrid science, within the framework of which neglect of this very hybridity is observed. On the other hand, the findings are unilaterally “embedded” in other natural and social sciences, using, among other things, as a propaganda argument in the ideological front to rationale and justify the neo-imperial ambitions of today's Russia. In any case, the example cited once again confirms the need for the synthesis of knowledge in various fields of science, and the synthesis is not superficial knowledge, but profound and professional. In other words, we are talking about the possibility, in this case in the field of scientific research, to subjectively influence the process of hybridization of scientific knowledge due to a violation of a certain logic of the mutual influence of various interacting elements of a single whole, which deforms the quality of the hybrid scientific education itself.

The problem of the hybridization process dynamics is closely related to the historical process of the society's development, its universalization in modern globalization processes, the impact on all spheres of public life - economic, political, military, social, legal, informational, cultural, etc., affecting as global, both locally and nationally. Its theoretical justification was reflected in the concepts of the information society, the main positions of representatives of postmodernism and post-postmodernism, which, in turn, is manifested in a number of theoretical projects - performances of R.Yeshelman, hypermodernisms of J.Lipovecki, auto-modernisms of R.Semyuels, and dimodern A.Kirby, metamodernism of T.Vermeulen and R. van den Akker, Renovalism of D.Todd, cosmopolitanism K.Moraru, accelerationism of N. Srnichek and N. Landa and others. All these concepts directly or indirectly consider hybridity as one of the main features of contemporary society and culture, as "monstrous, very plastic being able to maintain their metabolism to absorb anything and everything with what faces" (Pavlov A.). Moreover, its spatial zone (hybridity) is constantly expanding by attracting new layers of information. So, post-postmodernism actively operates with such concepts as “virtual reality” and “hyper reality”, which become basic in the analysis of the problems investigated by its representatives.

At the same time, in the context of globalization, the problem of the relationship and mutual influence of human life in its bio-psycho-techno-social integrity with the natural environment is becoming increasingly acute, which leads to the formation of the universe new quality. One of the important aspects of this problem is the problem of enhancing the role of the subjective factor - the conscious activity of people who intensify the hybridization of not only social but also natural processes by applying the achievements of science and technology. So, due to the use of genetic engineering and biotechnology, the practice of artificial gene exchange between varieties and

species that would be impossible under natural conditions is becoming more common. Overcoming natural interspecific barriers using aggressive gene transfer vectors can contribute to the emergence of new transgenic plants and animals (pathogens). On the other hand, the commercialization of the manufacturing and distribution of transgenic products, including genetically modified foods, can lead to negative results. This is not only possible unexpected consequences for the biological nature of man himself, but also the ability to destroy traditional methods of production and suspension-oriented methods of labor, which entails leveling of features and productive competition between organic and chemical-technological, bio-technological and genetic-technological agriculture (with the corresponding branches of science) and leads to a deformation of the social structure of society and its way of life (Capra F., 2004, p. 130-135), negatively affecting the political sphere of society life as a whole. Such inconsistency of these processes actualizes the need to create and implement the concept of a sustainable global society capable of harmonizing such contradictions.

This model is focused on achieving the optimal balance between the three components of development - economic, social and environmental. At the same time, hybridization actively covers each of these components (hybridization of industries, hybridization of technologies, hybridization of materials; hybridization of national and social institutions, structures and relations, hybridization of the information field, hybridization of culture, hybridization of war and peace, hybridization of worldview and value systems; hybridization natural zones, hybridization of biological and landscape diversity, hybridization of plant and animal worlds) specific features of the action of the hybridization mechanism, which has been carefully described within the framework of the synergetic approach already mentioned above. The implementation of the "global goals" of such development involves not only the optimization and interconnection of economic growth, social integration and environmental protection, but also the mutual coordination of international and national programs in the field of economics, politics, law, technology, science, education, morality, etc. , means the approval of a new hybridized model of the world civilization device. The strategy for such development was recorded in the Resolution of the UN General Assembly on September 25, 2015 (Transforming Our World, 2015), which was reflected in the legislative framework of Ukraine in 2019 (Decree of the President of Ukraine) and confirmed the country's readiness for the transition to integrated economic, social and environmental development.

It is significant that the sustainable development strategy is built on a number of models that, while remaining in its value coordinate system, offer specific ways of practical implementation of the proposed ideas, also reflects the multifaceted aspects of hybridization. Among them, a special place is occupied by models of the green economy, which are based on the theory of R. Goldsmith (2005) on the limitation of the assimilation capacity of the environment and the need to revise

attitudes toward the economy as a whole. The difference between the “green” economy and the economic paradigm that dominates today is the emphasis on innovative industrial production, the convergence of economics and morality, overcoming the one-sided dependence of society and the environment on the economy and its synchronization with both social and natural processes (Bublik M.I., Bay M.R., 2011) - use environmentally friendly, resource and energy saving technologies, renewable energy sources, intangible nature management.

Another way to implement the strategy of a sustainable global society is offered by the model of the “blue economy”, the ideologist of which is Gunter Pauli. The Blue Economy (innovation economy) is a modern business philosophy based on the logic of globalization, which represents an updated paradigm for the harmonious coexistence of man and the environment, ecological and social systems. G. Pauli promotes non-waste production based on cyclicity, where the care products of one production become the raw material basis of another. Thus, the process of coexistence and productive interaction of the economic, environmental and social spheres is harmonized. In his work “Blue Economy: 10 Years, 100 Innovations, 100,000,000 Jobs”, G. Pauli showed how by preserving material resources and setting up production processes taking into account the laws of nature, many problems associated with environmental degradation and pollution can be avoided (Pauli G., 2012). A variant of this approach is the “from cradle to cradle” model of M. Braungart and V. MacDonach, which provides for the reuse of materials, or elements of such materials, to create other materials. Such model works in parallel with their concept of “waste is food”, in which they understand that waste from one system or process can become food or raw materials for another system or process. This model is based on the principle of metabolism (the exchange of matter between the body and the environment, which underlies the hybridization mechanism) - biological and technical. A substance that circulates in biological metabolism and which is biodegradable, becomes food for other living organisms. Materials that are those that are not biodegradable are considered as technical raw materials and create technical metabolism (Trompenaars Fons, 2019, p. 57). In all cases, we are talking about the possibility and necessity of using the elements of some substances to create others; under the conditions of applying the latest biotechnological technologies they are able to acquire new qualities.

Thus, the implementation of such development concept, focuses on the use of waste processing and disposal technology, allows, in turn, to solve social, financial, fuel and climate problems in a comprehensive way. A focus on the use of non-waste technologies that are not harmful to the latter leads to the need to organize the human community on the model of natural ecosystems, which are represented by the harmonious coexistence of plants, animals and microorganisms. Accordingly, the human community is a community in which lifestyles, economic

activity, the economy, material structures and technologies do not conflict with its own ability to maintain its own viability (Capra F., 2004, p.). Moreover, all the elements of such a community interact with each other and complement each other, contributing to the improvement of each of them.

To a certain extent, the strategy of a sustainable global society implies a partial implementation of the principles of co-evolution - a concept based on the ideas of Vernadsky on the geological role of man and mankind on the transition of the biosphere to the noosphere stage and means the process of joint development of the biosphere and human society (Kudrya O.V., 2010). It provides an optimal balance of man interests and the rest of the biosphere, while avoiding two extremes: the desire for complete domination of man over nature and subservience to it. According to the principle of co-evolution, humanity, in order to secure its future, must not only change the biosphere, adapting it to its needs, but also change itself, adapting to the objective requirements of nature, presupposes a constant expansion and improvement of the relationship between man and the environment. Similar ideas were continued in the concept of mitosis of biospheres, which was formed by the staff of the International Institute of Ecotechnics under the leadership of M. Nelson and was engaged in the development of artificial biospheres of small scale with specified qualities. This school can be considered as the French line of development of the noosphere doctrine, presented by E. Leroy and Pierre Teilhard de Chardin. Proponents of this school advocate a harmonious synthesis of the biosphere and technosphere with the goal of forming the noosphere. By the technosphere they understand “globatech” - a type of a new culture, the expansion of which is possible not only within the globe, but also in space. That is why the noosphere in this sense becomes an important factor in the evolution of the Universe, expanding the zone of intra-system and intersystem interchange, which brings us to a new level in the process of hybridization.

Based on the foregoing, we can draw certain **conclusions**. In the ontological plan, hybridity is a universal property of the modern globalizing world, caused by the expansion and complication of its system elements, as well as the intensification of their relationships and mutual influences, which leads to the continuous formation of ever new qualitative formations as components of a qualitatively new and changing Universe. At the scientific and theoretical level, hybridity is the ability to synthesize achievements in various fields of knowledge to obtain more adequate representations of the most complex processes that encompass both simple single-level and complex multi-level objects. In the epistemological plan, this is the discovery of new opportunities for problematic moments, the ratio of objective and subjective, randomness and controllability, stability and variability, necessity and accidental, progressiveness and regressivity, multi-vector development of the object at each bifurcation point. In its methodological sense, the principle of

hybridity allows you to expand the totality of the original worldview principles that underlie the analytical and research work related to the implementation of professional needs and professional activities of a social subject.

References:

1. Bublik M.I., Bay M.R. (2011). The concept of green economy and its difference from the traditional economic model. URL : <http://www.economy-confer.com.ua/full-article/2055/>.
2. Djoban O.P. (2011). Development of the idea of synergetics as a new paradigm in natural science and social cognition // Bulletin of the National Law Academy of Ukraine them. Yaroslav the Wise, №9, 3-15.
3. Capra F. (2004). Hidden Communications / Translation. from English D. Finger. M. : Sofia Publishing House LLC, 37.
4. Klein L.S. (2013). Was the haplogroup R1a1 Aryan and Slavic? / Archived copy of February 6, 2015 on the Wayback Machine // Klein L. S. Ethnogenesis and Archeology, 385–396.
5. Klesov A. (2008). Where did the Slavs and “Indo-Europeans” come from? The answer is DNA genealogy: URL : <http://lebed.com/2008/art5375.htm>.
6. Kudrya O.V. (2010). The principle of co-evolution in the context of the noospheric concept of Vernadsky / OV Kudrya // Philosophical horizons, № 23, 110-123.
7. Morowitz H.D. A new discovery of the mind. In the book. Hofstadter D.R. Eye of the Mind. DOI : <https://bio.wikireading.ru/6063>.
8. Nikolis G., Prigogine I. (1990). Cognition of the Complex: Introduction, 342.
9. Pavlov A. Postmodern gene: is postcapitalism a postmodernism? URL : http://logosjournal.ru/arch/106/Logos%202-2019_Press-7-30.pdf.
10. Pauli G. (2012). Blue Economy: 10 years, 100 innovations, 100 million jobs, Risk Reduction Foundation, 320.
11. Penrose R. The King's New Mind: On Computers, Thinking, and the Laws of Physics. DOI : <https://www.litmir.me/br/?b=219364&p=1>.
12. Transforming Our World (2015): A 2030 Agenda for Sustainable Development. Resolution adopted by the UN General Assembly on 25 September 2015, №70/1. DOI : https://www.ua.undp.org/content/dam/ukraine/docs/SDGreports/Agenda2030_UA.pdf.
13. Trompenaars Fons (2019). 100 key management models and concepts, 636.
14. Decree of the President of Ukraine of September 30, 2019 №722 / 2019 "On the Sustainable Development Goals of Ukraine for the Period up to 2030". DOI : <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825>.
15. Haken G. (1985). Synergetics. Hierarchy of instabilities in self-organizing systems and

devices. URL : <http://booksshare.net/books/physics/haken-g/1985/files/sinergetikaierarhiineustoychivostey1985.pdf>].

16. Eigen M., Winkler R. (1979). The Game of Life, Science, 93.

17. Endosymbiosis: Lynn Margulis. DOI : https://evolution.berkeley.edu/evolibrary/article/history_24.

18. Mingers John (1991). The Cognitive Theories of Maturana and Varela. Systems Practice, Vol. 4, No. 4, 319-338.

19. Holonič, J., Vybrané kapitoly sociálnych služieb, Užhorod, 2018, ISBN 978-617-7404-87-2.

20. Tůma, J., Holonič, J., Poskytování služeb sociální prevence: IN: Die wirtschaftliche Entwicklung europäischer Regionen in der Ausbildungs - und Arbeitsmarktpolitik - Übergänge und Strategien 8. - : 1. vyd. ISBN 978-615-00-5087-4. - Pécs : Maps Consulting, 2019. - S. 17-29

PROFESSIONAL ESTABLISHMENT OF SOCIAL INSTITUTE EMPLOYEES

PhDr. Ján Holonič, PhD, MBA, LL.M.

Department of Social Work, Faculty of Education, Comenius University Bratislava, Slovakia

Vasyl Popovych

Doctor of Philosophy Sciences

Associate Professor of Social Work Department

National University «Zaporizhzhya Polytechnic»

Sergii Shcherbina

PhD in Social Sciences

Associate Professor of Social Work Department

National University «Zaporizhzhya Polytechnic»

Zaporizhzhya, Ukraine

Summary

The article is devoted to the analysis of identification and professional self-identification of an employee of the system of social protection of the population. The features of professional activity of social workers of the system of social protection of the population, which reveal the conditionality of interrelation of motivational, cognitive, emotional and other components of activity of specialists by their social settings, professional orientation and training and, to some extent, individual-typological peculiarities, are distinguished.

Keywords: social institution, professionalism, social work, social worker.

Relevance of research. Today, social work is becoming increasingly important in Ukraine as a type of professional activity. We emphasize the word "professional", because until recently, in our and other post-Soviet states, there was no system of professional training for social work at all. This can be evidenced by at least the fact that, by 1994, in the former USSR there were only three secondary specialized educational institutions to train specialists in the social security system, and none - higher.

Perhaps that is why the processes of becoming a model of social work specialist and the formation of a multi-stage system of training social workers, which are carried out in the last 3-4 years in our country, are quite difficult and intense. This is due, on the one hand, to the fact that a large proportion of Ukrainian citizens today are in a rather difficult socio-economic situation, and

therefore need more reliable and effective, professionally implemented social protection. This fact requires the reform of the existing social assistance system. On the other hand, the status of the profession of social worker is not yet clearly defined at the social level, that is, the requirements for the new profession and its representatives are at the stage of formation (which is explained by the reform of the UNS, the rotation of personnel within the system, the emergence of new functions and roles of social workers in modern conditions, etc.). Educational standards of the profession have not been developed either. All this stipulates the need for scientific achievements in the field, and, above all, for the technology of forming professionalism in social work.

Traditionally, in Ukraine, social security and social assistance are provided by a number of institutions and institutions belonging to the system of social protection of the population.

The degree of elaboration of the theme. A number of scientists are devoted to the study of personality formation in the profession. In particular, the problems of professional socialization and activity of the individual are considered (Abulkhanov-Slavskaya KO, Ivanova OM, Klimov EA, Leontiev OM, Maksimenko SD, Moskalenko VV, Orban L .E., Rybalka VV, Fedorishin BO, etc.); the issues of professiogenesis are analyzed (Boryshevsky MI, Markova AK, Rubinstein SL and others); formation and components of “I-concept” and self-consciousness of specialists of different professions (OA Bodalev, IS Con, IS Mishchik, VG Panok, VF Petrenko, NV Chepelev and etc.). The problem of self-identification also attracts the attention of representatives of various fields of social psychology (Ageev VS, Eriksson E., Tejfel G., Turner J., Yadov VA, etc.).

The purpose of the study is to analyze the factors of professional self-identification of employees of the system of social protection of the population.

The methodology of the research of the set goal used a set of general scientific empirical-theoretical methods, in particular: information gathering, analysis, synthesis, induction, deduction, etc .; empirical survey method.

Presenting main material. In the study of any psychological phenomenon arises a set of similar questions concerning the causal conditionality of the phenomenon, understanding its components and functions, as well as clarifying possible motivational bases. In terms of identification, the causally-determined characteristics of this phenomenon are related to the theoretical direction of psychology within which the analysis is carried out.

Most papers dealing with the analysis of identification in general and professional self-identification in particular have conclusions about the conditionality of identification processes and their consequences in the motivational and evaluation spheres, as well as the process of categorization.

The issues of selection of factors of professional self-identification and their characteristics are not sufficiently covered in the domestic and foreign literature. Greater attention is paid to the problems of professional formation of personality in general. Thus, among the factors that influence the professional formation of personality, Orban LE and others [6, p.39] distinguish: actually social factors that characterize the socio-economic conditions of existence of society as a whole; socio-professional factors that act in the field of professional activity of a specialist and are to manage the process of professional formation of personality; socio-psychological factors that characterize the conditions of communication and interaction of the individual with their immediate environment; psychological factors, which contain various favorable and unfavorable characteristics of the psyche of the body as a whole and have both hereditary and acquired character.

The same authors [6, p.66] also emphasize the possibility of external influences of the microenvironment on the process of professional formation and their translation into internal regulators. The process of such a transition is multidimensional, it is possible to distinguish mechanisms that provide both purposeful impacts and disorganized, spontaneous. The first include: training, education, instruction, etc .; to others - imitation, identification, suggestion, prestige, authority, etc.

We distinguish those factors of professional formation that are the factors of professional self-identification in teaching social work. Moreover, according to the objectives of our study, we will emphasize the characteristics of socio-professional, socio-psychological and psychological factors that influence the process of self-identification of future specialists of the SSSN.

The selection of factors and mechanisms of personality formation in a particular profession is impossible without the characteristic of the professional activity itself, since its actual content substantially determines the peculiarities of a complex, continuous process of professional "design" of the person. It is thanks to the awareness of the "substantive content of work" that the formation of "personal model of movement to professional peaks" is carried out [3, p. 243].

For professional self-identification, the notion of professional representations, whose structure includes the content of activity and the characteristic of the subject of activity, is of great importance. Markova A.K. [5, p.20] considers the term "specialist model" in two aspects: "specialist activity model" and "specialist personality model". In view of the above and the task of work in this section, we are interested in a socio-psychological description of the content of ideas about the activities of a qualified social worker, as well as his professional characteristics.

Achieving an adequate level of social protection depends on many factors: the quality, consistency, timeliness of adoption of relevant laws; the availability of community resources for

their implementation; the degree of coordination of actions in the implementation of these areas and programs; from the level of development of legal consciousness and culture of citizens, etc.

To a large extent, the effectiveness of activities in the field of social protection depends on the level of professionalism of those who in practice implements the developed documents, projects, programs, that is, workers of social services.

The concept of "professional competence" is considered as revealing the meaning of the term "professionalism, professionalism" [9, p. 263; 8, p.16]. Professional competence means the system of scientific and practical knowledge and skills formed in the process of training and self-study, which influence the quality of solving professional tasks, as well as the developed personal and professional qualities, which are manifested in business and partnership communication with people in solving their life problems.

As defined by the International Board of Standards for Training, Performance and Instruction, a concept of competence is defined as the ability to perform an activity, perform a task, or work in a qualified manner. The concept of competence contains a set of knowledge, skills and attitudes that enable an individual to effectively perform activities or perform certain functions aimed at acquiring certain standards in the profession or activity [7, p. 112-118].

Achieving professionalism in any industry implies a high level of professional identity development, which, in turn, is largely driven by the efficiency of identification processes.

The notion of professionalism for social work in our country is quite new. According to generally accepted international requirements, persons who directly provide social assistance and protection and organize their provision must have a higher or secondary specialized education in the specialty "Social work" [2]. Although, of course, a large number of employees, volunteers who do not have special vocational education and for the state social protection system are successfully engaged in social work, the issue of training relevant professionals is relevant.

In the most general form, there are two main types of professional competence of the social worker: managerial (includes the social experience of a specialist, necessary for individual work with clients and for the organization of social protection in general), as well as psychological and pedagogical competence.

Let's try to determine what specific content should be filled with the activity of the employee of the social protection system as a professional, using the psychological signs of work and their gradations, developed by Klimov E.O. [4, p.26]. The use of this approach, in our opinion, will allow to reflect those components of the I-conception of a specialist of SSSN, which characterize the object side of work and allow to describe the model of activity of the employee. This, in turn, will

allow us to build a more complete and objective picture of the process of self-identification of the designated specialists.

The first sign is an awareness of the social value of the work result. The level of this awareness is determined on the basis of: a) the knowledge of the subject of knowledge about the requirements for the results of work; b) the nature of knowledge of the social value of the envisaged results of work for themselves and for society (attitude to business); c) the emotional manifestations of the employee in the activity and their adequacy of their ideas and knowledge.

With regard to social work, this characteristic can be characterized as follows. As the primary task of the social worker should be to assist in solving the client's problems, to help them to get out of their difficult situation and to encourage them to solve their own obstacles independently, the achievement of these goals is the main result of the activity of the social work specialist.

In addition, every social worker in the system of social protection of the population should be aware of the moral responsibility for the results of their own work, as well as its importance and importance, both to the state and society as a whole (since in most cases social protection organizations are state or public) and before every single person who asked for help, in particular. The main emotional manifestations of the social worker should be empathy, restraint and prudence, kindness, charity, tact, etc.

The second sign is the awareness of the obligation to perform the task in the given norms. This implies a clear adherence to the authority and job descriptions of social workers, acting within the framework of professional responsibilities, the ability not to cross a certain boundary in dealing with clients. These points are very important for the staff of the UNS, as sometimes the desire to help a person is limited by the available resources and capabilities. And those alternative ways offered by the clients are beyond the competence of the employee.

The third sign is the conscious use of means of achieving professional goals. The following characteristics are important: a) the degree of theoretical preparation for professional activity; b) the degree of formation of professional skills; c) adequacy of emotional manifestations according to the level of professional readiness of the employee.

It is well known that social work is an integrated activity and includes knowledge of many sciences: law, philosophy, psychology, anthropology, medicine, valeology, sociology, pedagogy, etc. That is why the acquisition of this knowledge is a prerequisite for the formation of professional qualities of social workers. Equally important is the formation of appropriate skills: communication, networking, conflict resolution; mediation, representation; organization of activity; stimulation of development of client's own forces; service; paperwork and more.

Mastering a set of relevant knowledge, skills and social work skills enables future employees to feel more confident, to better address the problems of returnees (and most often, elderly, mature people, which to some extent affect the feeling of psychological discomfort). In addition, competence, reasonable self-confidence contributes to a more effective search for ways in different non-standard situations, as well as a certain "psychological protection" of social workers.

The fourth sign is the awareness of interpersonal relationships. In social work, it is the relationship between the employee and the client, between the social workers themselves, between managers and subordinates, as well as with specialists from other related industries. For example, a social worker at a social assistance unit at home communicates with a group of carers he or she serves in the course of his / her activities; with your work colleagues, with the head of the department; with doctors, care workers, sometimes with government officials, etc. That is why during the training of social work professionals it is necessary to develop communication skills in them and to prepare for the realization of the need for effective communication.

Conclusion. Thus, the listed psychological signs of professional activity of social workers of the social protection system of the population reveal the conditionality of the relationship of motivational, cognitive, emotional and other components of the specialists' activities by their social attitudes, professional orientation and training and, to some extent, individual typology. In other words, the professional competence of the SSSN social worker should be characterized by the formation of a single set of knowledge, skills and abilities, psychological characteristics, professional positions, etc. This complex acts as a role characteristic of the professional competence of the employee, as the basis of his professional self-concept.

The above-mentioned features form the basis of the professional type-stereotype of the SSSN social worker, and therefore, their internalization should ensure a sufficient level of professional self-identification of future social workers.

The basic principle of technology training social workers for the system of social protection of the population is the principle of active understanding of the profession. Moreover, activity is considered not only as “a process with a certain content, but also a structure of a certain form in which the possibilities of the individual are realized” [1, p.5]. Understanding this approach to training social workers is to prioritize training to master the skills and practical skills of the SSSU services, on the one hand, and, on the other, to create conditions in which one's personality and profession complement each other. To date, the responsibilities and functions of basic level social workers have already been outlined, although they need further elaboration and detail.

References:

-
1. Derkach A.A., Orban L.E. Acmeological findings of the formation of psychological and professional maturity of personality. Moscow, MGU, 1995, 234 p.
 2. European Social Charter and Additional Protocol. Strasbourg, Council of Europe, 1992, 51 p.
 3. Климов Е.А. Psychology Basics: Textbook. Moscow, 295 p.
 4. Климов Е.А. Man as a subject of labor and problems of psychology. Psychology Issues, 1984, No. 4, p.26.
 5. Маркова А.К. The psychology of professionalism. Moscow: International Humanitarian Fund Knowledge, 1996, 204 p.
 6. Orban L.E., Gridzhuk D.M. Tereshchuk VM Psychology of professional activity and communication. Kyiv, 1997, 192 p.
 7. Поповych V.M. A Competence-Based Approach to Orthodox Theological Education in the Context of its Modernization. Facets: scientific-theoretical and socio-political almanac. Dnipropetrovsk, 2015, No. 4 (120), pp. 112-118.
 8. Workbook of a practical psychologist: technology of effective professional activity (a manual for specialists working with staff). Moscow, Publishing House "Red Square", 1996, 400 p.
 9. Курбатова В.И. Social Work. Rostov-on-Don: Phoenix, 1999, 576 p.

THE PRINCIPLES OF ORGANIZATION OF STATE EDUCATION POLICY / ПРИНЦИПИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ

Гжещук В.,

*аспірант кафедри міжнародної політики
Ужгородського національного університету*

Grzeszczuk W.,

*PhD student of the Department
of International Relations
Uzhhorod National University*

***Summary.** The state education policy regulates all issues related to the management of educational processes. Thus, its object is the educational system, and the subject is public and administrative authorities. The main goal of state educational policy is to improve the quality of education. In this regard, it is important to conduct educational reforms based on international experience. They are required specific prerequisite for ensuring the effective functioning of the social, political and economic system. The article analyzes the principles of organization of state education policy in general and in the Republic of Poland in particular.*

***Key words:** state policy in education, state education policy in the Republic of Poland, education, reforms, globalization.*

***Анотація.** Державна освітня політика регулює всі питання, пов'язані з управлінням процесів в галузі освіти. Таким чином, її об'єктом постає освітньо-виховна система, а суб'єктом – органи державної та адміністративної влади. Основна мета державної освітньої політики полягає у підвищенні якості освіти. У зв'язку з цим важливим є проведення освітніх реформ на основі міжнародного досвіду. Вони постають необхідною передумовою для забезпечення ефективного функціонування соціальної, політичної та економічної системи. У статті аналізуються принципи організації державної освітньої політики загалом та в Республіці Польща – зокрема.*

Ключові слова: державна політика в галузі освіти, державна освітня політика в Республіці Польща, освіта, реформи, глобалізація.

ПРИНЦИПЫ ОРГАНИЗАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ

Аннотация. Государственная образовательная политика регулирует все вопросы, связанные с управлением процессов в области образования. Таким образом, ее объектом выступает образовательно-воспитательная система, а субъектом – органы государственной и административной власти. Основная цель государственной образовательной политики заключается в повышении качества образования. В связи с этим важным является проведение образовательных реформ на основе международного опыта. Они возникают необходимой предпосылкой для обеспечения эффективного функционирования социальной, политической и экономической системы. В статье анализируются принципы организации государственной образовательной политики в целом и в Республике Польша – в частности.

Ключевые слова: государственная политика в области образования, государственная образовательная политика в Республике Польша, образование, реформы, глобализация.

Вступ та постановка проблеми. Система освіти дає людині можливість зрозуміти всю складність сучасного світу, подій, зв'язків людини з навколишнім середовищем. Принципи її організації охоплює освітня політика на рівні загальнодержавної програми, що визначає цілі, зміст, методи та форми педагогічної діяльності. Крім цього, державна освітня політика регулює всі питання, пов'язані з управлінням процесів в галузі освіти. Таким чином, її об'єктом постає освітньо-виховна система, а суб'єктом – органи державної та адміністративної влади.

За умов глобалізаційних процесів здобуття належної освіти набуло особливої ваги для підростаючого покоління як в Україні, так і в Польщі. «Сучасне суспільство, – підкреслює Гражина Габігер-Піпска, авторка дослідження «Освітня політика в процесі реформування сучасної системи Польщі (1989 – 2005)» («Polityka edukacyjna w procesie reformowania ustroju współczesnej Polski (1989 – 2005)»), – потребує нового виду освіти. Крім того, ринок освіти має бути гнучким та враховувати глобальні тенденції. В епоху глобалізації знань та інформації система освіти має забезпечити всіх, незалежно від професії,

опануванням так званих «універсальних кваліфікацій» [9, с. 59]. Відтак, ринок освітніх послуг постає важливим компонентом процесу трансформації організації діяльності в школі та раціоналізації навчання з проєкцією на зростаючі вимоги до якості освіти. Власне, питання впровадження ефективної освітньої політики та реалізації стратегії освітньої реформи мають надзвичайну вагу, оскільки освіта та її система визначають перспективи розвитку держави та нації.

Кризові явища, які найбільш яскраво проявляються в останнє десятиріччя, постають наслідком відставання сучасного освітнього процесу від науки, виробництва та запитів суспільства. Тому освіта опинилася у неоднозначному становищі. З одного боку, вона задає поштовх науково-технічному прогресу, а з іншого – у полі освітнього процесу чітко виявляється тенденція до внутрішнього опору інноваційним явищам у галузі освіти. Це стосується, зокрема, підготовки високопрофесійних кадрів для ринку праці [2, с. 126]. Зважаючи на виклики, що виникли наприкінці першої третини ХХІ століття в Україні, численні випускники українських шкіл здобувають вищу освіту в навчальних закладах сусідніх країн і, зокрема, в Польщі. Звідси – актуальність вивчення особливостей реалізації державної освітньої політики в Республіці Польща.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у вивчення особливостей державної політики Польщі в галузі освіти належать таким авторам, як Ч. Банах, Р. Богушевські, Г. Габігер-Піпска, Б. Голенбьовські, М. Загорска, Г. Єгоров, М. Клетке-Мілейска, Ч. Купісевич, Р. Павлак, Б. Сліверські, А. Тьвіклінські. Однак, в українській науці невисвітленим залишається, зокрема, питання принципів організації державної освітньої політики в Республіці Польща.

Метою даної роботи є поглиблення теоретико-методологічних підходів до осмислення проблем та перспектив в галузі освіти крізь призму особливостей реформи державного управління.

Результати дослідження. Системи освіти у різних країнах, зокрема в Польщі, не могли й не можуть залишатися пасивними перед глобалізаційними викликами. Про таку сутність освітніх процесів зазначив ще в 1989 році польський педагог Збігнев Квєцінські. Йому належить окреслення процесів, які творять освіту:

1) глобалізація (світ, глобальні проблеми, війна, екологічні загрози, вичерпання енергетичних ресурсів, політичний поділ світу на центр і периферію, проблема моно-і поліцентризму глобального устрою);

2) етатизація (державна, її суверенітет, лад, демократичні інструменти, елементи залежності в світі, союзники та противники, сила і стабільність, «національні інтереси»);

3) націоналізація (народ, його традиції, культурна специфіка, сутність взаємозв'язків та самобутності);

4) колективізація (вторинна соціалізація): соціальний клас, класові інтереси, етнічна відособленість, солідарність з людьми, що мають подібні позиції, формування переконань про особливе місце та місію власного класу та його партії;

5) політизація, бюрократизація, професіоналізація (організації та установи, виховання щодо розподілу праці, раціональності та дисципліни в організаційному суспільстві та інституціоналізованому світі, формування ідеологічних поглядів про слушність існуючого порядку, необхідність і правильність існуючого поділу статутів і функцій; освіта для роботи та професії);

6) соціалізація (первинна соціалізація): вплив первинних груп – сім'ї, однолітків, місцевої громади, вrostання в існуючі норми;

7) інкультурація та персоналізація (культурна та соціальна особистість, людська істота як результат вrostання в культуру та автономного вибору цінностей, передача філософських та релігійних систем;

8) виховання та юридизація (громадянин, виконання та прийняття громадянських ролей та діяльностей, формування правової свідомості);

9) виховання та гуманізація (людина, знання, світогляд, уміння, навички, система цінностей, інтерактивні компетенції, принцип взаємності та співчуття, формування вторинних потреб);

10) гомінізація (організм, медична, гігієнічна та сексуальна освіта, принцип уникнення покарання та максимального задоволення без нанесення шкоди іншим, формування та спрямування первинних потреб [12, с. 48–49].

Освіта, що втілює в собі систему інституцій, вид діяльності, а також стан суспільної свідомості, – один із визначальних факторів соціального, економічного та цивілізаційного розвитку держави [18, с. 7]. У широкому розумінні освіта є складовою державного сектора, визначається й контролюється державою. В цілому на державу покладається низка зовнішніх (оборонна, тобто захист інтересів і території; наступальна; збереження існуючого стану справ) та внутрішніх функцій: захисна (забезпечення безпеки громадян), регуляторна (вплив на перебіг соціальних процесів), адаптивна (дотримання цивілізаційного поступу), інноваційна (ініціювання нових соціальних процесів), соціальна (соціальний захист найбільш вразливих верств населення), економічна (безпосередня чи опосередкована участь в економічній сфері), а також культурно-просвітницька [4, с. 178–179]. Власне, освітня політика належить до культурно-просвітницької функції держави, яка відповідає за

формування та поширення політичних, філософських, моральних ідей та поглядів своїх громадян [7, с. 68]. Водночас основи її функціонування відрізняються від тих, що характеризують сектор ринкової економіки: освітні послуги мають бути доступними для всіх громадян, що мають на це право.

Система освіти орієнтована на підготовку членів спільноти до виконання конкретних соціальних функцій. Тому освітні процеси дуже чутливі до політичних чинників. Відтак, система національної освіти перебуває в центрі уваги політичних партій, які нерідко відводять освітній проблематиці окреме місце в своїх програмах. Освітня макрополітика в Польщі, як аргументовано стверджує Богуслав Сліверскі, «тісно пов'язана з війною ідеологій, яку від 1991 року ведуть політичні партії, використовуючи для цього також систему освіти як засіб індоктринації та реалізації ідеологічних програм» [16, с. 68]. Таким чином, освіта стала невід'ємною складовою державної політики, що зумовило її залежність і від політичних змін.

Освітня політика дотична й до інших сфер діяльності держави, в яких чільне місце відводиться системі соціальних відносин. Звідси – тісний зворотній зв'язок освітньої галузі з політикою та економікою. «Політика освіти та виховання, оскільки вона суттєво впливає на створення та передачу знань, а також визначає інноваційний потенціал кожного суспільства, опинилася в центрі її нової стратегії розвитку в поєднанні з іншими галузями: зайнятістю, соціальною інтеграцією, дослідженнями та інноваціями, культурою та молодіжною політикою, підприємництвом, інформаційним суспільством, економічною політикою та внутрішнім ринком» [15, с. 7–8], – слушно стверджує Віктор Рабчук. Отже, зв'язок освітньої і соціальної політики виявляється, зокрема в таких аспектах, як проблеми зайнятості, демографії, подолання соціальної нерівності, покращення умов і рівня життя населення. Адже освітня система втілює собою механізм співдії різних і водночас об'єднаних спільнот учителів, учнів та батьків. Ці спільноти знаходяться в межах однієї організаційної структури, але репрезентують її різноманітні погляди, що нерідко демонструють протилежні очікування та суперечливі інтереси. Щоправда, окреслена структура не передбачає рівної участі учнів у дискусії стосовно форми та наслідків змін. Водночас освітня політика держави може й повинна відігравати ключову роль у процесі вирівнювання можливостей освіти для дітей, молоді та дорослих. Важливо, щоб шкільна система, застосовуючи вибіркового підхід, не впливала на навчальний шлях учнів, а отже, і на їхні подальші шанси на ринку праці [6, с. 250].

Спільним знаменником у взаємовідносинах різних суб'єктів є реагування на державну політику в освітньому секторі. Іншими словами, освітня політика окреслює

програму державної діяльності у сфері виховання. Ця програма покликана визначати принципи організації системи освіти, матеріально-економічні основи її функціонування у безпосередньому зв'язку з системою управління навчальними закладами. Крім того, освітня політика є також дисципліною, яка формулює теоретичні основи політичної діяльності в сфері освіти та виховання [5, с. 8].

Основна мета державної освітньої політики полягає у підвищенні якості освіти. У зв'язку з цим важливим є проведення освітніх реформ на основі міжнародного досвіду. Вони постають необхідною передумовою для забезпечення ефективного функціонування соціальної, політичної та економічної системи [8, с. 13]. Таким чином, досягнення належного стану та ефективності системи освіти входить до сфери відповідальності держави. При цьому впровадження ринкових механізмів у цю сферу у значних масштабах призводить до поглиблення соціальної нерівності. Саме тому перетворення в освітній галузі потребує з огляду на розмаїття задіяних інститутів та соціальних груп розуміння та бачення перспектив її розвитку, у тім числі з урахуванням демографічних та економічних прогнозів, стану інфраструктури, суспільної думки та, насамперед, рівня компетенції викладачів. Вірогідна інформація, зокрема, щодо демографічної ситуації, дає можливість побудувати оптимальну освітню політику з проекцією на підготовку викладацького складу з відповідною професійною кваліфікацією, оптимізувати мережу шкільних осередків, опираючись на потреби економіки.

Слід відзначити той факт, що у наукових і політичних колах Польщі не піддається сумніву взаємозв'язок між освітньою та економічною політикою держави [3, с. 99]. Бо ж, як слушно наголосив Богуслав Сліверські, специфіка системи освіти, як і інших суспільних послуг, полягає в тому, що «рішення, які приймаються сьогодні, дають плоди в довгостроковій перспективі» [7, с. 37]. Прикладом тут може послужити впровадження шкільного обов'язку до вісімнадцятирічного віку. Таке рішення було продиктоване необхідністю уникнення збільшення безробітних серед молоді в результаті проведених економічних реформ на шляху від соціалістичного ладу до вільного ринку. І тут не йдеться про новації від польського політикуму. Адже в країнах з ринковою економікою макроекономісти віддавна визначають основні процеси в освіті залежно від ситуації на ринку праці та умов соціального забезпечення [13, с. 154].

Власне, економічна політика покликана ефективно й справедливо розподіляти наявні ресурси, що й постає підґрунтям для втручання держави у систему освіти. 2000 року видатний польський учений Лукаш Турські пояснив необхідність внесення відповідних законодавчих змін наступним чином: «Розвиток вищої освіти є передумовою для різкого

збільшення частки висококваліфікованих кадрів в економіці країни. Існує чіткий зв'язок між кількістю людей з вищою (вище загальноосвітньої школи) освітою та динамікою економічного зростання» [19, с. 18–19]. На думку Л. Турського, зміни законодавчого характеру у системі вищої освіти Польщі повинні охопити, зокрема, запровадження плати за навчання та скорочення кількості вчителів. Загалом таке твердження виглядає надто категоричним, адже важливо передусім максимально ефективно використовувати існуючі інституційні умови на шляху реалізації поставлених цілей.

Освітня політика має безпосередній зв'язок із сутністю національної безпекою в системному розумінні її основ: «...сукупність підготовки та організації держави для безперервного створення національної безпеки, охоплюючи наступні стрижневі елементи: правове підґрунтя безпеки; політика та стратегія національної безпеки; цивільна та військова організація національної охорони та оборони; інфраструктура безпеки; освіта для безпеки; союзи та міжнародне співробітництво в галузі безпеки» [2, с. 21–22].

Реформи в освіті мають свою специфіку, адже освіта – це відносно відокремлена й взаємопов'язана система інститутів та дій, що служить розвитку особистості зокрема та суспільства – загалом. Її автономність, відокремленість, а також внутрішню узгодженість забезпечують правові акти, які й визначають цілі, зміст та організаційну структуру освіти [11, с. 12]. Передаючи знання та формуючи думки й оціночні судження, освіта сприяє зміцненню та об'єднанню соціальних груп у сполучі з їхніми суспільними й політичними устремліннями. Відтак вона здатна посилити або ж послабити певні соціальні сили. Це зумовлює сприйняття нових поглядів та оцінок у колі певних соціальних груп, а також усунення застарілих і непотрібних переконань. Таким чином, саме політична функція освіти покликала утверджувати нові соціальні та політичні відносини.

Джеймс Гатрі та Джулія Коппіч стверджують, що існують чотири напрямки проведення реформи освіти: 1) перегляд повноважень осіб, відповідальних за прийняття рішень; 2) перерозподіл фінансових ресурсів, передбачених для реалізації реформи; 3) зміни в чинному законодавстві; 4) трансформація існуючих цінностей, що впливає на зміну функціонування та значення освіти [8, с. 12]. Усе це дає підстави дійти висновку: на функціонування освітньої політики впливає ціла низка факторів. Передусім з дієвою реалізацією державної освітньої політики, крім ідеологічного, соціально-економічного, культурного чинників, тісно пов'язані демографічні процеси. Тому важливим є безперервний аналіз параметрів чисельності популяції, оскільки це дозволяє прогнозувати періоди та тривалість демографічної кризи або демографічного вибуху. Якісний аналіз сприяє

передбаченню попиту економіки на кількість фахівців з відповідною освітою або кваліфікацією.

Висновки. Загалом освітня політика визнається одним із стрижневих елементів економічної політики. Економічні умови визначають матеріальні ресурси державного бюджету, які можна виділити на освіту, а також створюють кількісний та якісний попит на випускників. У цьому плані з-поміж визначальних цілей економічної політики виокремлюють забезпечення ефективного розподілу ресурсів та справедливості. Реалізація принципу соціальної справедливості у єдності з позитивними зовнішніми чинниками створює підґрунтя для втручання держави у систему освіти [14, с. 451].

До особливостей навчально-виховного процесу у європейських державах, які ефективно здійснюють підготовку молоді до сучасної освіти, належить той факт, що знання прирівнюються до «людського капіталу» кожної країни. При цьому цей капітал примножується значною мірою за рахунок співпраці з іншими, у першу чергу, з прикордонними країнами-сусідами [10]. У формуванні людського капіталу ключову роль відіграють держава та органи місцевого самоврядування, оскільки вони – основні суб'єкти реалізації освітньої політики.

Шкільництво періоду постсоціалістичних перетворень у Польщі зазнало трансформацій від реалій його існування в структурі недемократичної держави до спроб формування такої системи освіти, яка була б позбавлена впливу будь-яких форм політичного та ідеологічного тиску. Загалом реформа системи освіти, початок якої припадає на 90-ті рр. ХХ ст., стала одним із найважливіших завдань політичних перетворень і елементів освітньої політики урядів Республіки Польщі.

Список використаних джерел

1. Гжешук В. Науково-методичне забезпечення ефективного використання інноваційних технологій у професійній підготовці менеджерів. *Молодь і ринок*. 2013. № 12. С. 126–131.
2. Bezpieczeństwo narodowe Polski w XXI wieku. Wyzwania i strategie / Red. R. Jakubczak, J. Flis. Warszawa: Dom Wydawniczy Bellona, 2006. 512 s.
3. Buchner-Jeziorska A. System edukacji a potencjał modernizacyjny społeczeństwa. *Nauka i szkolnictwo wyższe*. 1996. Nr 7. S. 98–107.
4. Chmaj M., Żmigrodzki M. Wprowadzenie do teorii polityki. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2001. 256 s.

5. Dziewulak D. *Polityka oświatowa Wspólnoty Europejskiej*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 1994. 119 s.
6. Godlewska J., Jaroszevska E. *Edukacja, wiedza i umiejętności; szkolnictwo, polityka edukacyjna i poradnictwo / Polityka społeczna* / Red. G. Firlit-Fesnak, M. Szyłko-Skoczny. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2007. S. 249–261.
7. Grzywacz W. *Współczesne funkcje społeczno-gospodarcze państwa / Ład gospodarczy jako efekt działalności państwa w społecznej gospodarce rynkowej* / Red. Jerzy Małkowski. Warszawa: Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, 2005. S. 65–72.
8. Guthrie J. W., Koppich J. E. Ready, Reform: Buldding a Model of Edukation Reform and High Politics / Restructuring Schools. An International and the Movement to Transform the Control and Performance of Schools / Ed. by H. Beare, W. L. Boyd. Washington: The Falmer Press, 1993. P. 12–29.
9. Habigier-Pipska G. *Polityka edukacyjna w procesie reformowania ustroju współczesnej Polski (1989 – 2005)*. Kraków: Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, 2015. 253 s.
10. *Higher education management and development in Central, Southern and Eastern Europe* / Ed. by Attila Pausits, Ada Pellert. Münster–New York–München–Berlin : Waxmann, 2007. 180 p.
11. Kletke-Milejska M. *Zreformowany system edukacji i jego wpływ na kształcenie i wychowanie dzieci w publicznych szkołach podstawowych. Studium politologiczne*. Katowice: Uniwersytet Śląski, 2007. 337 s.
12. Kwieciński Z. *Składniki i aspekty edukacji. Potrzeba całościowego ujęcia / Socjalizacja – osobowość – wychowanie* / Red. Heliodor Muszyński. Poznań: UAM, 1989. S. 47–53.
13. McKenzie R. B. *The political economy of the educational process*. Boston, Mass. ; London: Nijhoff, 1979. 199 p.
14. Musialik R. *Instytucje polskiego szkolnictwa wyższego. Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy*. 2009. Nr 14. S. 451–460.
15. Rabczuk W. *Polityka edukacyjna Unii Europejskiej. Nowe kontekst*. Warszawa: Wyższa Szkoła Pedagogiczna TWP, 2007. 148 s.
16. Śliwerski B. *Dokąd zmierza polska edukacja? Neodidagmata*. Poznań: Adam Mickiewicz University Press, 2012. Nr 33/34. S. 65–74.
17. Śliwerski B. *Polityka resortów edukacji w posocjalistycznej Polsce jako czynnik erozji kapitału społecznego. Studia edukacyjne*. 2012. Nr 22. S. 29–48.
18. Szczepański J. *Refleksje nad oświatą*. Warszawa: PIW, 1974. 201 s.

19. Turski Ł. Uniwersytety a bogactwo narodów. *Znak*. 2000. Nr 2. S. 28–45.

20. Holonič, J., Vybrané kapitoly sociálnych služieb, Užhorod, 2018, ISBN 978-617-7404-87-2.

EUROPEAN TERRITORIAL COOPERATION BODIES IN UKRAINE / ЄВРОПЕЙСЬКІ ОРГАНИ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В УКРАЇНІ

Білак Олександр Павлович,

аспірант кафедри конституційного права та порівняльного правознавства

Юридичного факультету

ДВНЗ “Ужгородський національний університет”

Abstract.

It was established that the adoption in 2006 by the European Parliament and the Council for cooperation between EU Member States in the framework of European territorial cooperation of Regulation 1082/2006 of 5 July 2006 (Regulation (EC) (1082/2006 of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on a European grouping of territorial cooperation (EGTC), which for the first time provides for the activities of European groupings of territorial cooperation, a precondition for the adoption of such an act was the ineffectiveness of existing instruments, interests in the organization of structured cooperation on the basis of the World Program for Stimulating Interregional Cooperation within the EU (INTERREG) during the programming period 2000 - 2006, so it was necessary to introduce such an entity as the European Grouping (Association) of Territorial Cooperation, which received legal personality, the tasks of which included assistance and stimulation of territorial cooperation in order to strengthen economic and social coherence, the basis of competence at the same time each member of this association has its own national legislation

It is argued that the EOTS is a legal entity established by two or more representative local governments of neighbouring states and local executive bodies on the basis of pooling property, money and human resources, the main purpose of which is to solve common problems / problems of territorial communities of neighbouring states.

An appropriate proposal is supported and it is considered necessary to dedicate a separate section in the Strategy to the activities of the EEC and the ECO as the leading tools for inter-municipal cross-border cooperation. This will avoid the declarative nature of such a Strategy, which is considered, for example, the Polish-Ukrainian strategy for cross-border cooperation for 2007-2015, and the Strategy for cross-border cooperation of Lublin Voivodeship, Lviv region, Volyn region and Brest region for 2014-2020, which is designed to implement joint cross-border projects

within the framework of the Cross-Border Cooperation Program "Poland - Belarus - Ukraine" for 2014-2020.

Key words: local self-government, cross-border cooperation, international inter-municipal cooperation, association of Euroregional cooperation, European association of territorial cooperation.

Анотація.

Встановлено, знаковим стало прийняття в 2006 році Європейським Парламентом та Радою для співпраці між державами-членами ЄС в рамках європейського територіального співробітництва Регламенту № 1082/2006 від 5 липня 2006 року (англ. Regulation (EC) № 1082/2006 of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on a European grouping of territorial cooperation (EGTC), яким вперше передбачено діяльність Європейських угруповань територіального співробітництва. Передумовою прийняття такого акту стала констатація неефективності існуючих інструментів, а саме таких як Європейське об'єднання з економічних інтересів для організації структурованого співробітництва на базі Світової програми зі стимулювання міжрегіональної співпраці всередині ЄС (INTERREG) упродовж програмного періоду 2000 – 2006 рр., тому було необхідним запровадження такого утворення як Європейське угруповання (об'єднання) територіального співробітництва, яке отримало статус юридичної особи, до завдань якого було віднесено допомога та стимулювання територіального співробітництва з метою посилення економічної та соціальної злагодженості дій, основою компетенції при цьому кожного члена цього об'єднання є відповідно його національне законодавство

Стверджується, ЄОТС – це суб'єкт права, заснований двома або більше представницькими органами місцевого самоврядування сусідніх держав та місцевими органами виконавчої влади на підставі об'єднання майна, грошових коштів та людських ресурсів, головною метою якого є вирішення спільних проблем/проблеми територіальних громад суміжних держав.

Підтримується слушна пропозиція та вважається за необхідне в Стратегії окремий розділ присвятити діяльності ЄОТС та ОЕС як провідним інструментам здійснення міжмуніципального транскордонного співробітництва. Це дозволить уникнути декларативності такої Стратегії, якою вважають, до прикладу, Польсько-українську стратегію транскордонного співробітництва на 2007-2015 роки, та Стратегію транскордонної співпраці Люблінського воєводства, Львівської області, Волинської області і Брестської області на 2014 - 2020 роки, яка розроблена для реалізації спільних транскордонних проектів у рамках Програми прикордонного співробітництва «Польща –

Білорусь – Україна» на 2014-2020 рр.

Ключові слова: місцеве самоврядування, транскордонне співробітництво, міжнародне міжмуніципальне співробітництво, об'єднання євро регіонального співробітництва, європейське об'єднання територіального співробітництва.

Актуальність теми дослідження. На наш погляд, знаковим стало прийняття в 2006 році Європейським Парламентом та Радою для співпраці між державами-членами ЄС в рамках європейського територіального співробітництва Регламенту № 1082/2006 від 5 липня 2006 року (англ. Regulation (EC) № 1082/2006 of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on a European grouping of territorial cooperation (EGTC), яким вперше передбачено діяльність Європейських угруповань територіального співробітництва (*в українському законодавстві - Європейське об'єднання територіального співробітництва (ЄОТС) – прим. Автора*). Передумовою прийняття такого акту стала констатація неефективності існуючих інструментів, а саме таких як Європейське об'єднання з економічних інтересів для організації структурованого співробітництва на базі Світової програми зі стимулювання міжрегіональної співпраці всередині ЄС (INTERREG) упродовж програмного періоду 2000 – 2006 рр., тому було необхідним запровадження такого утворення як Європейське угруповання (об'єднання) територіального співробітництва, яке отримало статус юридичної особи, до завдань якого було віднесено допомога та стимулювання територіального співробітництва з метою посилення економічної та соціальної злагодженості дій, основою компетенції при цьому кожного члена цього об'єднання є відповідно його національне законодавство¹. В Регламенті ЄОТС визначається як інструмент співпраці, який сприяє транскордонному, транснаціональному та/або міжрегіональному співробітництву між державами-членами Європейського Союзу для зміцнення економічної та соціальної єдності². Одними з перших ЄОТС в Європі стали створені Францією та Бельгією в 2008 році ЄОТС «Lille-Kortrijk-Tournai», Угорщиною з Румунією в 2012 році створено ЄОТС «Gateto Europe Ltd.», Угорщиною та Хорватією в 2015 році створено ЄОТС «Mura Region» та інші.

Розробкою питань співробітництва між муніципальними утвореннями різних країн та транскордонного співробітництва займалися такі вітчизняні науковці як В.М. Антонов,

¹ Реферативний огляд європейського права: науково-практичне видання Інституту законодавства Верховної Ради України / За заг. ред. В.О. Зайчука. Вип. 3. К., 2006. 60 с.

² Regulation (EC) no 1082/2006 of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on a European grouping of territorial cooperation (EGTC). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32006R1082&from=EN>

М. О. Баймуратов, О. В. Батанов, Д.М.Белов, В.М. Вакуленко, З.С. Варналій, О.С. Ігнатенко, В.М. Кампо, В.В. Кравченко, В.С. Куйбіда, Ю.Г. Козак, В.М. Князев, І.Л. Парасюк, В. Ф. Погорілко, М. В. Пітцик, М. О. Пухтинський, А.Ф. Ткачук, В.В. Толкованов, В.П. Удовиченко, О. Ф. Фрицький, Ю. Шаров та інші науковці та експерти-дослідники. Отже розглянемо думки науковців та позицію законодавця з даного питання.

Виклад основного матеріалу. Україна отримала правову підставу брати участь в співробітництві у формі ЄОТС на підставі Регламенту № 1082/2006 від 5 липня 2006 року, відповідно до якого «країни-не члени Європейського Союзу не повинні виключатися з процесу втілення механізму зі створення ЄОТС, якщо це не суперечить законодавству країни, або закріплено в міжнародних договорах між державами-членами ЄС і цією державою». Неодноразово експерти Комітету Регіонів зазначали, що використання механізму ЄОТС на зовнішньому кордоні Європейського Союзу є дуже корисним як для обміну досвідом між територіальними органами влади держав Європейського Союзу і держав з іншого боку кордону, так і для можливого ефективного механізму сприяння реалізації політики сусідства. У висновку Комітету регіонів «Місцеве та регіональне управління в Україні та розвиток співробітництва між Україною та Європейським Союзом» було зазначено, що ЄОТС має відігравати значну роль у таких сферах, як охорона здоров'я, громадський транспорт, створення національних структур для туризму та ін. Цей інструмент буде сприяти втіленню стратегій партнерства між державним і приватним секторам. Комітет Регіонів закликав також у своєму зверненні компетентні національні органи України та сусідні держави-члени ЄС ужити відповідних заходів щодо адаптації відповідних законодавчих норм, які б дозволили українським партнерам брати участь у майбутніх ЄОТС³.

16 травня 2012 року Президентом України був підписаний Закон України «Про ратифікацію Протоколу № 3 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями стосовно об'єднань єврорегіонального співробітництва» (ОЄС). Але, як зазначала А.В. Гусь, закон містив лише одне речення про ратифікацію, жодних доповнюючих чи супровідних документів, які вимагаються цим протоколом, і в яких мало б йтися про те, на кого будуть покладені такі обов'язки, хто за це відповідатиме, які території можуть бути учасниками ОЄС тощо – не існує, що зумовлює доцільність передбачити шляхи фінансування таких угруповань для

³ Гусь А.В., Фетько Ю.І. Європейське об'єднання територіального співробітництва як інституційна форма розвитку транскордонного співробітництва України – ЄС. Науковий вісник публічного та приватного права, 2018. Вип. 6, том 1. С. 72 – 77.

кращого доступу України до фінансової допомоги структурних фондів ЄС, ефективнішого залучення коштів за програмами Інструменту європейського сусідства та партнерства⁴.

В умовах євроінтеграційних процесів, які набули нового змісту ратифікації Україною 16 вересня 2014 року та набрання чинності 1 вересня 2017 року Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, у главі 27 та 28 (ст. 446-452) було окреслено основні напрями транскордонної співпраці, зокрема багаторівневе управління та партнерство, з особливим наголосом на розвитку відсталих територій та на територіальному співробітництві, забезпечуючи створення при цьому канали зв'язку та активізуючи обмін інформацією між національними, регіональними та місцевими органами влади, соціально-економічними утвореннями та представниками громадянського суспільства; залучення місцевих та регіональних органів влади до транскордонного та регіонального співробітництва та відповідних управлінських структур з метою посилення співробітництва шляхом створення сприятливої законодавчої бази, підтримки та нарощування потенціалу розвитку, а також забезпечення зміцнення транскордонних та регіональних економічних зв'язків та ділового партнерства; розвиток таких складових транскордонного та регіонального співробітництва, як: *inter alia*, транспорт, енергетика, комунікаційні мережі, культура, освіта, туризм, охорона здоров'я та інших сфер, охоплених Угодою, які містять елементи транскордонного та регіонального співробітництва; модернізація, забезпечення обладнанням та координація роботи служб надання допомоги за умов надзвичайних ситуацій⁵.

Серед добровільних об'єднань суб'єктів та / або учасників транскордонного співробітництва України та сусідніх держав, передбаченими угодами про транскордонне співробітництво науковці називають такі як:

– європейське об'єднання територіального співробітництва – об'єднання суб'єктів транскордонного співробітництва України та відповідних суб'єктів сусідніх країн-членів ЄС зі статусом юридичної особи відповідно до національного законодавства країни-члена ЄС, на території якого він розташований;

– об'єднання єврорегіонального співробітництва (ОЕС) – форма органу транскордонного співробітництва зі статусом юридичної особи відповідно до національного

⁴ Демедюк О.П., Калат Я.Я. Імплементация европейского досвіду функціонування інституціоналізованих структур транскордонного співробітництва в Україні: проблеми та перспективи (довідна записка). ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України»: Львів. 2017. 16 с.

⁵ Угода про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами від 27 червня 2014 року. URL.: https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011

законодавства держави, на території якої вона розташована. Метою об'єднання єврорегіонального співробітництва є заохочення, підтримка та розвиток в інтересах населення транскордонного та міжтериторіального співробітництва між його членами у сферах спільної компетенції та відповідно до повноважень, установлених згідно з національним законодавством відповідних держав;

– транскордонне партнерство: учасники транскордонного співробітництва діють відповідно до умов договору задля виконання спільних проєктів, програм і вирішення спільних завдань;

– транскордонний кластер, до складу якого входять інституції, які: географічно зосереджені на визначеній транскордонній території; співпрацюють і конкурують; спеціалізуються у різних галузях, пов'язані спільними технологіями та навичками і взаємодоповнюють одна одну, що в кінцевому підсумку дає можливість отримати синергетичні і мережеві ефекти, дифузії знань і навиків⁶.

На законодавчому рівні в Україні ЄОТС як правова форма транскордонного співробітництва була деталізована змінами до спеціального закону в вересні 2018 року. Так, за законодавством України європейське об'єднання територіального співробітництва – це об'єднання суб'єктів транскордонного співробітництва України та відповідних суб'єктів сусідніх держав - членів Європейського Союзу зі статусом юридичної особи відповідно до національного законодавства держави - члена Європейського Союзу, на території якої є його місцезнаходження⁷.

Основними ознаками ЄОТС як правового утворення слід назвати:

1) утворюється державами – членами ЄС відповідно до національного законодавства держави-члена ЄС при наявності права приєднання третіх держав;

1) об'єднує представницькі місцеві органи та місцеві органи виконавчої влади декількох сусідніх держав;

2) є органом транскордонного співробітництва;

3) утворюється у формі непідприємницького товариства;

4) обов'язковість наявності керівного апарату – загальних зборів та директора та організаційної єдності;

⁶ Тимечко І. Р. Форми взаємодії суб'єктів економічних відносин у транскордонному просторі. *Регіональна економіка*. 2014. № 3. С. 23-27; Мікула Н. А. Стратегія формування та підтримки розвитку транскордонних кластерів. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Кластери та конкурентоспроможність прикордонних регіонів : зб. наук. праць*. Вип. 3 (71) / НАН України, Ін-т регіональних досліджень ; відп. ред. Є. І. Бойко. Львів, 2008. С. 128-135.

⁷ Про транскордонне співробітництво: Закон України 24 червня 2004 року N 1861-IV. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-15/ed20040624>

- 5) місце утворення з розміщенням штаб-квартири виключно на території держави-члена ЄС;
- 6) підпорядкування системі права країни місця заснування;
- 7) бюджетна, майнова та процесуальна самостійність;
- 8) компетенція визначається компетенцією членів;
- 9) діяльність спрямована на вирішення конкретних локальних проблем або проблеми.

Наведені особливості дозволяють сформулювати авторське визначення, зокрема, ЄОТС – це суб'єкт права, заснований двома або більше представницькими органами місцевого самоврядування сусідніх держав та місцевими органами виконавчої влади на підставі об'єднання майна, грошових коштів та людських ресурсів, головною метою якого є вирішення спільних проблем/проблеми територіальних громад суміжних держав.

Отже, особливе місце приділяється і територіальному співробітництву суб'єктів України та ЄС, а враховуючи, що після приєднання до Європейського Союзу в 2004 році Польщі, Словаччини, Угорщини та в 2005 році – Румунії, Україна, а особливо – Закарпатська область стала із чотирьох сторін сусідом ЄС, що зумовило посилення євроінтеграційних тенденцій в розвитку відносин нашої держави з ЄС в різних сферах, викликавши необхідність правового регулювання транскордонної співпраці на всіх рівнях, а особливо на рівні основних її суб'єктів – органів місцевого самоврядування. Зупинимося на вивченні основної інституційної форми такої співпраці – діяльності органів транскордонного співробітництва на прикладі Закарпатської області та розглянемо окремі з них.

Так, в рамках пріоритетів політики Європейської Комісії економічної і соціальної європейської інтеграції – Європейського територіального співробітництва, 26 жовтня 2015 р. рішеннями Закарпатської обласної ради України та Загальних зборів Саболч-Сатмар-Березької області та місцевим самоврядуванням міста Кішварда (Угорщина) було створено Європейське об'єднання територіального співробітництва з обмеженою відповідальністю ТИСА. ЄОТС створено на території близько 20 тис. км² (5 936 км² в Угорщині та 12 777 км² в Україні) з населенням близько 2 млн. осіб (1 258 млн. в Україні та 0,577 млн. в Угорщині). Штаб-квартира об'єднання знаходиться в Кішварді, офіс об'єднання також знаходиться і в Ужгороді. Бюджет ЄОТС становить €40 тис., і його діяльність керується законодавством Угорщини. Структура складається з Генеральної асамблеї, що є головним органом, який

приймає рішення, а також Наглядової ради⁸. Як зазначає фахівчиня в цій сфері, професорка Є.Б. Кіш, Ідея створення ЄОТС ТИСА полягала у тому, щоби започаткувати оптимальну та ефективну модель співпраці між Україною та Угорщиною (ЄС), яка б допомогла активізувати та піднести розвиток регіонів на основі загальноєвропейських стандартів⁹.

Перші два роки діяльності займалися підготовкою Інтегрованої територіальної стратегії, яка згідно з діючими про-грамами розвитку, включила в себе, зокрема, й пропозиції щодо потенційних можливостей спільної реалізації соціальних, екологічних та інфраструктурних проєктів через ЄОТС ТИСА. Стратегію у 2017 р. успішно презентовано в Брюсселі, у Комітеті регіонів ЄС, Ужгороді та Кішварді. Першим завданням ЄОТС ТИСА стало підготовка проєкту по будівництву в області сміттєпереробного заводу. Другий проєкт подано до ЄС за сприяння та активної підтримки Міністерського комісаріату з питань Стратегії ЄС для Дунайського регіону Міністерства зовнішньої економіки і закордонних справ Угорщини, на виконання рекомендацій Доповіді Консультативної місії ЄС з вирішення проблем Солотвинського солерудника. Ще один проєкт стосується розвитку туризму прикордонних регіонів. Також Об'єднання отримало грант для проведення міжнародних конференцій на тему: «Сприяння європейській та євроатлантичній інтеграції України на прикладі Закарпаття», які відбулися 22 березня в угорському місті Кішварда і 25 травня в Ужгороді (2018 р.). Участь у заходах взяли представники Комітету регіонів ЄС, Європарламенту, уряду Угорщини¹⁰.

В 2018 році ЄОТС ТИСА стало стороною проєкту ZeroWaste «Співпраця в галузі управління відходами Тиса», яке передбачає будівництво полігону твердих побутових відходів та сміттєсортувального заводу в с. Яноші Берегівського району (загальна сума 5 млн.євро), а також проєкту «Екологічна оцінка можливостей відновлення природних ресурсів у Солотвино з метою запобігання подальшому забрудненню басейну Верхньої Тиси через підготовку комплексної системи моніторингу РЕВІТАЛ 1» (загальна сума близько 1 млн.євро) мають особливу вагу для Закарпаття. Наразі триває підготовка до підписання

⁸ Демедюк О.П., Калат Я.Я. Імплементація європейського досвіду функціонування інституціоналізованих структур транскордонного співробітництва в Україні: проблеми та перспективи (довідна записка). ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України»: Львів, 2017. 16 с.

⁹ Кіш Є.Б. Європейське територіальне співробітництво регіонів України та ЄС. Україна – Європейський Союз: від партнерства до асоціації: *Український Щорічник з Європейських Інтеграційних Студій*. Вип. II. Луцьк. Видавництво Терен. 2019. 376 с.

¹⁰ Чучка І. М. Євросрегіональне транскордонне співробітництво у Закарпатті: досвід та перспективи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія "Міжнародні економічні відносини та світове господарство"*. Ужгород, 2018. Випуск 21. Частина 2. С. 116-120.

грантових угод¹¹.

Слід констатувати, що ЄС приділяє значну увагу ЄОТС ТИСА за участю української сторони і зазначає його важливість, оскільки це перше таке об'єднання, створене з країною, яка не є членом ЄС. Зокрема, висновки міжнародної конференції, проведеної 20 вересня 2019 року (*в якій участь взяв і Автор – прим. Автора*) в рамках діяльності ЄОТС ТИСА свідчать про позитивний вплив такої форми співпраці територіальних громад Закарпатської області України та країн-членів ЄС.

Багато дослідників ТКС (І. О. Парубчак, А.Ю. Стрижакова та інші) наголошують на доцільності розробки для вирішення завдань ТКС Стратегії транскордонного співробітництва між Україною та країнами ЄС в умовах реалізації Угоди про асоціацію. Так, як зазначає А.Ю. Стрижакова¹², згідно Рекомендацій парламентських слухань на тему «Транскордонне співробітництво як чинник євроінтеграційних процесів України» від 21.09.2016, за умов належної державної підтримки і координації транскордонне співробітництво може стати потужним каталізатором євроінтеграційних процесів в Україні¹³.

Підтримуємо цю слушну пропозицію та вважаємо за необхідне в даній Стратегії окремий розділ присвятити діяльності ЄОТС та ОЄС як провідним інструментам здійснення міжмуніципального транскордонного співробітництва. Це дозволить уникнути декларативності такої Стратегії, якою вважають, до прикладу, Польсько-українську стратегію транскордонного співробітництва на 2007-2015 роки¹⁴, та Стратегію транскордонної співпраці Люблінського воєводства, Львівської області, Волинської області і Брестської області на 2014 - 2020 роки, яка розроблена для реалізації спільних транскордонних проєктів у рамках Програми прикордонного співробітництва «Польща – Білорусь – Україна» на 2014-2020 рр.¹⁵

Висновки з проведеного дослідження. На наш погляд, ЄОТС – це суб'єкт права, заснований двома або більше представницькими органами місцевого самоврядування сусідніх держав та місцевими органами виконавчої влади на підставі об'єднання майна,

¹¹ ЄОТС ТИСА починає реалізацію низки інвестиційних проєктів на Закарпатті (ФОТО). Закарпаття онлайн станом на 10 квітня 2019 року. URL.: <https://zakarpattya.net.ua/News/191192-IEOTS-TYSA-pochynaie-realizatsiiu-puzku-investytiinykh-proektiv-na-Zakarpatti-FOTO>

¹² Стрижакова А. Ю. Механізми державного управління розвитком транскордонного співробітництва між Україною та країнами Європейського Союзу. Дисер. к. держ.упр. 25.00.02 – механізми державного управління. Маріуполь, 2017. 248 с.

¹³ Рекомендації парламентських слухань на тему: “Транскордонне співробітництво як чинник євроінтеграційних процесів України”. Схвалено Постановою Верховної Ради України від 21 вересня 2016 року № 1537.

¹⁴ Польсько-українська стратегія транскордонного співробітництва на 2007–2015 роки. Люблін, 2008. 240 с. URL: www.ekosphera.org/.../Strategy_ua-pl_2007-2015__ukraini

¹⁵ Інструменти і механізми для координування введення транскордонної стратегії Люблінського воєводства, Львівської області, Волинської області та Брестської області на 2014 - 2020 роки. Люблін, 2015 р. 215 с.

грошових коштів та людських ресурсів, головною метою якого є вирішення спільних проблем/проблеми територіальних громад суміжних держав.

Підтримуємо слухну пропозицію та вважаємо за необхідне в даній Стратегії окремий розділ присвятити діяльності ЄОТС та ОЕС як провідним інструментам здійснення міжмуніципального транскордонного співробітництва. Це дозволить уникнути декларативності такої Стратегії, якою вважають, до прикладу, Польсько-українську стратегію транскордонного співробітництва на 2007-2015 роки, та Стратегію транскордонної співпраці Люблінського воєводства, Львівської області, Волинської області і Брестської області на 2014 - 2020 роки, яка розроблена для реалізації спільних транскордонних проектів у рамках Програми прикордонного співробітництва «Польща – Білорусь – Україна» на 2014-2020 рр.

Список використаних джерел:

1. Реферативний огляд європейського права: науково-практичне видання Інституту законодавства Верховної Ради України / За заг. ред. В.О. Зайчука. Вип. 3. К., 2006. 60 с.
2. Regulation (EC) no 1082/2006 of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on a European grouping of territorial cooperation (EGTC). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32006R1082&from=EN>
3. Гусь А.В., Фетько Ю.І. Європейське об'єднання територіального співробітництва як інституційна форма розвитку транскордонного співробітництва України – ЄС. Науковий вісник публічного та приватного права, 2018. Вип. 6, том 1. С. 72 – 77.
4. Демедюк О.П., Калат Я.Я. Імплементация європейського досвіду функціонування інституціоналізованих структур транскордонного співробітництва в Україні: проблеми та перспективи (доповідна записка). ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України»: Львів. 2017. 16 с.
5. Угода про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами від 27 червня 2014 року. URL.: https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011
6. Тимечко І. Р. Форми взаємодії суб'єктів економічних відносин у транскордонному просторі. *Регіональна економіка*. 2014. № 3. С. 23-27
7. Мікула Н. А. Стратегія формування та підтримки розвитку транскордонних кластерів. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Кластери та*

-
- конкурентоспроможність прикордонних регіонів : зб. наук. праць. Вип. 3 (71) / НАН України, Ін-т регіональних досліджень ; відп. ред. Є. І. Бойко. Львів, 2008. С. 128-135.*
8. Про транскордонне співробітництво: Закон України 24 червня 2004 року N 1861-IV. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-15/ed20040624>
 9. Демедюк О.П., Калат Я.Я. Імплементация європейського досвіду функціонування інституціоналізованих структур транскордонного співробітництва в Україні: проблеми та перспективи (довідна записка). ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України» : Львів. 2017. 16 с.
 10. Кіш Є.Б. Європейське територіальне співробітництво регіонів України та ЄС. Україна – Європейський Союз: від партнерства до асоціації: *Український Щорічник з Європейських Інтеграційних Студій*. Вип. II. Луцьк. Видавництво Терен. 2019. 376 с.
 11. Чучка І. М. Єврорегіональне транскордонне співробітництво у Закарпатті: досвід та перспективи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія "Міжнародні економічні відносини та світове господарство"*. Ужгород, 2018. Випуск 21. Частина 2. С. 116-120.
 12. ЄОТС ТИСА починає реалізацію низки інвестиційних проєктів на Закарпатті (ФОТО). Закарпаття онлайн станом на 10 квітня 2019 року. URL.: <https://zakarpattya.net.ua/News/191192-IEOTS-TYSA-pochynaie-realizatsiiu-nyzky-investytsiinykh-proektiv-na-Zakarpatti-FOTO>
 13. Стрижакова А. Ю. Механізми державного управління розвитком транскордонного співробітництва між Україною та країнами Європейського Союзу. Дисер. к.держ.упр. 25.00.02 – механізми державного управління. Маріуполь, 2017. 248 с.
 14. Рекомендації парламентських слухань на тему: “Транскордонне співробітництво як чинник євроінтеграційних процесів України”. Схвалено Постановою Верховної Ради України від 21 вересня 2016 року № 1537.
 15. Польсько-українська стратегія транскордонного співробітництва на 2007–2015 роки. Люблін, 2008. 240 с. URL: www.ekosphaera.org/.../Strategy_ua-pl_2007-2015__ukraini
 16. Інструменти і механізми для координування введення транскордонної стратегії Люблінського воєводства, Львівської області, Волинської області та Брестської області на 2014 - 2020 роки. Люблін, 2015 р. 215 с.
 17. Белов Д.М., Жежихова М. Правовий простір держави: конституційно-правові засади. *Науковий вісник УжНУ. Серія "Право"*. 2017 р. Випуск 44. С. 45-49.
 18. Белов Д.М., “Правовий простір держави”, “конституційно-правовий простір держави”: термінологічні засади. *Порівняльно-аналітичне правознавство*. 2017. № 2. С. 33-38.
-

19. Byelov D., Hromovhcuk M. The constitution of the state in the context of its functions.
Visegrad Journal on Human Rights. 2017. № 4. S. 41-49.
20. Holonič, J., Palinchak, M, et al., Continental and Regional Unions for Political and Economic Cooperation and Ukraine – Uzhgorod: RIK-U, 2018. - 172 p, ISBN 978-617-7404-61-2

FAIR TRIAL: CONSTITUTIONAL CHARACTERISTICS

Lukash Taras Valeriyovich,

Department of Constitutional Law

and comparative law

Uzhhorod National University

Annotation.

The subject of the right to a fair trial is a person (an individual and/or a collegial entity) who is normatively entitled to the protection of the violated right in special state institutions (bodies of the judicial system and bodies in the justice system) and/or an individual who is normatively entitled to participate in the position in the bodies of the judicial system and bodies in the justice system. The object of the right to a fair trial is the social relations in which the subject of the right enters, whose rights and freedoms have been violated and/or related to holding positions in the judicial system and bodies of the justice system.

Key words: human rights, guarantees of human rights, mechanism of the rule of law, right to a fair trial.

The relevance of the research topic. The constitutional right of the individual and citizen to a fair trial is a category that is increasingly attracting the attention of legal scholars. And this process is consistent, since the more advanced the development of society is, the higher the requirements to the social and legal order. Firmly striving to implement the high standards of organizing power in society, each state in its development reaches the heights when the issue of “justice” and “mutual responsibility” rise to prominence of state conception. Ukraine is no exception to this. Having constitutionally enshrined that human rights and freedoms and their guarantees determine the content and direction of the State's activities, Ukraine should create a State mechanism that would ensure proper conditions for the functioning of society and the high standards that were declared by the Fundamental Law back in 1996.

Considering the human and citizen's rights to a fair trial, it is necessary to address the issue of the prerequisites for the inclusion of this right into the list of human and citizen's rights, which are provided and guaranteed by the state governed by law. It is important for the author's definition

of the notion “right to a fair trial” to understand its subject-object composition since it is these differences that fill with sense and form the concept “right to a fair trial”.

Analysis of scientific publications. The right to a fair trial as a legal category has been studied by such scientists as S. Afanasiev, D. Belov, A. Buchyk, M. Buromensky, V. Butkevych, N. Gren, M. Himon, M. Entin, V. Campo, A. Lemak, R. Kuybida, Yu Matat, H. Romaniv, T. Ruda, M. Savchyn, E. Trehubova, O. Tkachuk and other scholars. However, despite the wide research of this topic, there is still no generally accepted definition of the notion “right to a fair trial”.

Presentation of the main material. In our opinion, the right to a fair trial is a broad concept that encompasses all human activities related to (1) protection of the violated right in the courts from the application to a decision for its implementation, and (2) participation in positions in the judicial system and bodies of the justice system. In order to substantiate this idea and to identify the main features of this right, it is necessary to examine the content of the concepts “fair trial” and “transparency of the judicial power” in addition to the definition of the “rule of law”, “mechanism of the rule of law”.

First, we will consider the category “fair trial”, for this purpose we will turn to the theoretical-philosophical concept of justice through the prism of its place in the mechanism of the legal state and its application by the court in its activities.

The category of justice will have different meanings from the point of view of the subject and purpose of its application. The principles upon which the state mechanism is built and its real supreme value – the rights and freedoms of the individual or the materially expressed interests of the state or a part of its population – are essential here.

Translated from Latin, the word “justice” means “Justitia” (righteousness, equity) – from “jus” (right). There are many philosophical approaches to defining justice. Thus, of O. Höffe singled out three elements in the meaning of the concept “justice”: a) justice has the nature of moral duty; b) it is closest to duties that are recognized voluntarily and are above mere coercion; c) its measure consists in distributive benefit – justice is beneficial for every person. Depending on the acceptance or rejection of these elements of justice, there are theories that are skeptical of the idea of justice, and theories that share this idea. Modern theories of justice belong to the type of contractual theories. They focus on Emmanuel Kant’s theory¹⁶.

Within this study, we are inspired by J. Rawls’s position outlined in his treatise “A Theory of Justice”, in which the philosopher comprehensively substantiates the role of this value in modern life. Thus, J. Rawls associates justice with honesty, equality of people with their belonging to social

¹⁶Хеффе О. Политика. Право. Справедливость. М.: Гнозис. 1994.

institutions: “Justice is the first virtue of social institutions, as truth is of systems of thought. A theory however elegant and economical must be rejected or revised if it is untrue; likewise laws and institutions no matter how efficient and well-arranged must be reformed or abolished if they are unjust. Each person possesses an inviolability founded on justice that even the welfare of society as a whole cannot override. For this reason, justice denies that the loss of freedom for some is made right by a greater good shared by others”. J. Rawls argues that in modern society the concept of justice must be effectively implemented, since society must have the same principles of justice as the state, and their institutions must comply with them, and no form of institutional dimension of public life has the right to exist if it violates the principles of justice. He considers the inviolability of the individual, his/her independence from the unjust manifestations of social institutions to be of crucial importance. And most importantly (**according to the author**) – this loss of freedom by some citizens cannot be outweighed by the larger sum of advantages enjoyed by many. Therefore, in a just society the liberties of equal citizenship are taken as settled; the rights secured by justice are not subject to political bargaining or to the calculus of social interests [¹⁷], indeed, as Professor D. Belov notes, human rights in the modern world is a problem, the solution of which is central to the practical activities of the entire world community, since humanity, which has experienced many bloody wars and atrocious dictatorships, has come to the conclusion that there can be no peace and harmony on Earth, no organized, civilized life without respect for a person, his/her rights and freedoms. The scholar emphasizes that for this reason, the main task of the United Nations is “to establish faith in fundamental human rights, in dignity, in the value of human life, in the equality of men and women, and in the equality of large and small nations”, only in this case we can speak about the existence of civil society and the rule of law [¹⁸].

Considering the above approach to the understanding of the category of justice, we propose our author's concept for defining the content of the category “fair trial” in the mechanism of the legal state. Thus, the fair trial is a trial, all activities of which are built on the principle of giving priority to the protection of the legitimate interests of an individual over the interests of the state to the extent that it does not harm other members of society or society as a whole. This applies not only to the conduct of judicial proceedings, but also to the processes occurring in the formation of the judicial establishment itself and the officials supporting the activities of the judiciary. Thus, for instance, the CCU notes that ensuring rights and freedoms requires, in particular, that mechanisms (procedures) creating real opportunities for the exercise of rights and freedoms by each citizen

¹⁷Ролз Дж. Теория справедливости URL : <http://kant.narod.ru/rawls.htm>.

¹⁸ Бисага Ю.М., Белов Д.М., Митровка Я.В. Основы правознавства. Ужгород: Ліра, 2008. 365 с.

should be legally enshrined. Such mechanisms include a structured court system and types of judicial proceedings established by the State [19].

While considering the right to a fair trial, it is appropriate to consider its subject-object composition. In our opinion, the subject of the right to a fair trial is a person (an individual and/or a collegial entity) who is normatively entitled to the protection of the violated right in special state institutions (bodies of the judicial system and bodies in the justice system) and/or an individual who is normatively entitled to participate in the position in the bodies of the judicial system and bodies in the justice system.

In its turn, the object of the right to a fair trial is the social relations in which the subject of the right enters, whose rights and freedoms have been violated and/or related to holding positions in the judicial system and bodies of the justice system.

The analysis of the subject-object composition of the right to a fair trial and the content of the category “fair trial” of the legal state allows us to single out the features and formulate the author's definition of this right. Thus, in our opinion, the attributes of the right to a fair trial in a state governed by the rule of law should include such features as 1) a person’s conscious opportunity; 2) a special subject-object composition; 3) causing the corresponding actions in specially created state institutions (bodies of the judicial system and bodies in the justice system); 4) the result of such opportunity is the actions of special state institutions aimed at restoring the violated right and / or the opportunity of an individual to hold a position in the bodies of the judicial system and bodies in the state.

We believe that the concept “fair trial” covers not only the process of conducting court proceedings, but also the processes that take place in the formation of the judicial establishment itself and officials who ensure the activities of judicial bodies.

Therefore, since the category of justice in the mechanism of the legal state and in the mechanism of the non-legal state will have a different meaning from the point of view of the subject and purpose of its application, the principles upon which the state mechanism is built and its real supreme value – the rights and freedoms of the individual or the materially expressed interests of the state or a separate dominant part of its population – are essential here. This will determine the definition of the right to a fair trial, which will be enshrined and enforced by its institutions (authorities and the enterprises, institutions, organizations established by it) at the legislative level of the State. In our study, we take as a basis the understanding of the right to a fair trial in a state

¹⁹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень Закону України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвідомчості справ, пов’язаних із соціальними виплатами“ від 9 вересня 2010 року № 19-рп/2010. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-10>

governed by the rule of law, whose main principle for the establishment and operation of its institutions is to ensure the rights and freedoms of a person and citizen.

The contemplations presented above enables us to suggest the following definition of the right to a fair trial in a State governed by the rule of law, according to which it is an opportunity for a person (an individual and/or a collegial entity), which is legislated for the protection of violated rights and freedoms in special state institutions (bodies of the judicial system and bodies in the justice system), resulting in the actions of special state institutions to restore the violated right and / or the opportunity of an individual to hold a position in the judicial system.

Conclusions.

First, taking into account the approach to understanding the category of justice, we propose the author's concept of defining the content of the category “fair trial” in the mechanism of the rule of law. Thus, the fair trial is a trial, all activities of which are built on the principle of giving priority to the protection of the legitimate interests of an individual over the interests of the state to the extent that it does not harm other members of society or society as a whole. This applies not only to the conduct of judicial proceedings, but also to the processes occurring in the formation of the judicial establishment itself and the officials supporting the activities of the judiciary.

Secondly, the subject of the right to a fair trial is a person (an individual and/or a collegial entity) who is normatively entitled to the protection of the violated right in special state institutions (bodies of the judicial system and bodies in the justice system) and/or an individual who is normatively entitled to participate in the position in the bodies of the judicial system and bodies in the justice system.

Thirdly, the object of the right to a fair trial is the social relations in which the subject of the right enters, whose rights and freedoms have been violated and/or related to holding positions in the judicial system and bodies of the justice system.

Fourth, the right to a fair trial in a state governed by the rule of law is an opportunity for a person (an individual and/or a collegial entity), which is legislated for the protection of violated rights and freedoms in special state institutions (bodies of the judicial system and bodies in the justice system), resulting in the actions of special state institutions to restore the violated right and / or the opportunity of an individual to hold a position in the judicial system.

Sources:

- 1.Хеффе О. Политика. Право. Справедливость. М.: Гнозис. 1994.
- 2.РолзДж. Теория справедливости. URL : <http://kant.narod.ru/rawls.htm>.

3. Бисага Ю.М., Белов Д.М., Митровка Я.В. Основы правознавства. Ужгород: Ліра, 2008. 365 с.
4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень Закону України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвідомчості справ, пов’язаних із соціальними виплатами“ від 9 вересня 2010 року № 19-рп/2010. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-10>
5. Белов Д.М., Правовий простір держави: теоретико-праксеологічний підхід. *Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 15–16 лютого 2019 р.* – Ужгород: Ужгородський національний університет, 2019. 164 с. С. 33-37.
6. Belov D., Gromovchuk M., Blikhar V. The Constitution as the Basic Law of the State: Statics and the Possible Dynamics of Development. *Challenges and prospects for the development of legal systems in Ukraine and EU countries: comparative analysis: Collective monograph.* Riga : Izdevnieciba “Baltija Publishing”, 2019. p. 23-36.
7. Holonič, J., Palinchak, M, et al., Continental and Regional Unions for Political and Economic Cooperation and Ukraine – Uzhgorod: RIK-U, 2018. - 172 p, ISBN 978-617-7404-61-2

PEOPLE'S VETO: THEORY ISSUES

Haruta Vasil Fedorovich,

Department of Constitutional Law and Comparative Law

Faculty of Law

Uzhhorod National University

Abstract.

The publication examines the doctrinal foundations for the forms of direct democracy and the existing problems of the people exercising their power through the use of popular vetoes. On the basis of the historical perspective of the analysis of the European legislation in this field, ways of improvement of the Basic Law of Ukraine have been proposed.

Established, despite the small and contradictory support of thinkers of the ancient world and the Middle Ages on the need to recognize the right of the people to repeal the legislative acts of the representative bodies of the state, this idea received significant development precisely in the era of modern times, when the proclamation of democracy is accompanied by the establishment of parliamentarism fell into the common people. It proved that the essence of such judgments was that modern democracy is based on the idea of popular sovereignty, that is, the need to create a system of state-legal relations that would ensure the primacy of law in all spheres of public relations and enable the people to exercise their right to be the source and basis state power precisely through various forms of political participation in the state administration of the country, one of which is the people's veto.

Certainly, the views of thinkers in support of the people's veto boil down to the fact that the right to limit state power is recognized as an inalienable, natural human right that belongs to them from birth. Therefore, the people's veto is one of the means pertaining to the system of checks and balances, and therefore helps not only the normal functioning of public authorities by exercising control over the actions of their representatives, but also directly exercising power by the people, thereby contributing to the principle of popular sovereignty.

It is established that today the practice of using forms of direct democracy is far ahead of theoretical developments in this field. This is a very big issue, but at the same time there are many gaps and contradictions in the possibility of constitutionally securing new forms of direct democracy.

Keywords: forms of direct democracy, referendum, people's veto, constitution, constitutionalism.

Introduction. The institute of people's veto exists in many countries: Denmark, Italy, and Switzerland. It also exists in certain states of the United States, such as New York. At the same time, the citizen of Ukraine does not have any tools to exercise the influence on the government, except for the elections, since the procedure for signatures collection for holding an all-Ukrainian referendum on a popular initiative is complicated in the extreme.

In Ukraine, there is no clear mechanism for the exercise of power, except for holding regular elections. Once people have voted in the election, they cannot exert any influence on key issues for the country's life which is unacceptable. The citizens of Ukraine should decide themselves on key issues in our country. Consequently, passivity in political life results in lower living standards, higher utility tariffs and other crises in the state.

With this in mind, the aim of the publication is determined by the necessity to prepare the conceptual apparatus for the consideration and argumentation, framing of the notion and essence of the people's veto. In this regard, we shall analyze theoretical approaches to the definition of such an institution in terms of constitutional and legal science.

1. 1. The doctrinal foundations of the category of “direct democracy”.

Renowned French thinker G. Vedel wrote: “Obviously, the greatest identification of the governing and the governed is effected in direct democracy, when the people themselves, without mediators, resolve all issues related to public affairs, whether it is law-making, administrative management or the administration of justice when everyone fully acts as the governing and the governed. But it is no less obvious that such a system is inapplicable in a modern state regardless of its size. Nevertheless, direct democracy remains the ideal that will inspire the organization of competencies that the governing will have to delegate to the governed”²⁰.

However, this rather pessimistic view can be counterbalanced by L. Shypilov's opinion on direct democracy, who notes that access to this ideal leads to the convergence of “pure” direct forms of exercise of power with the professional activities of governmental agencies. The state of mass political participation can be ensured only with the constant interaction of the representative form in all its forms with the direct institutions of exercising people's rule can the permanent

²⁰ Ковлер А.И. Исторические формы демократии: проблемы политико-правовой теории. С. 101-102.

legitimation of the delegated power, the bilateral communication between the people and their representatives²¹.

S. Avakyan rightfully notes: “The problems of the people’s power never lose their relevance due to a number of reasons: the Constitutions proclaim that power belongs to the people, therefore, it is necessary to clarify its essence and the ways of its implementation; to what extent the people's power is really implemented by the people or it is only given the opportunity to form bodies to which the powers of public power are vested; how effectively the people's power is as a practice and as a scientific category”²².

The ideological basis of the people’s power is the people’s sovereignty, i.e. the supremacy of the people’s power, which is actually exercised in the interests of the people. The idea of the people’s sovereignty has played an extremely important role in the development of society, in the formation of democratic foundations of political life in various countries²³.

In this regard, V. Tkachenko notes that democracy presupposes the establishment of the state and its organs’ accountability to the people, which logically entails a legal obligation of the state to act in respect of society, each of its members only within the limits of the law²⁴.

It should be noted that direct democracy in the state legal system “ensures the control and accountability of representative bodies to their constituents and limits its arbitrariness”²⁵. In other words, direct democracy is a specific mechanism, an institution within a democratic regime, that balances the exercise of power through representative democracy²⁶.

Among all institutions of direct people’s power in the constitutional law of modern democratic states, the concept of direct democracy is most consistent with the institutions of people’s veto (abrogative referendum), institutions of revocation and dissolution. It is precisely these institutions that, as a rule, stipulate higher requirements for voter turnout, for counting the voting results, etc. However, they are not widespread in the world. Nevertheless, the most

²¹ Шипілов Л. М. Народовладдя як основа демократичної держави: Монографія. Харків: Видавництво “ФІНН”, 2009. С.100

²² Авакян С. А. Народовластие как совокупность институтов непосредственной и представительной демократии: проблемы эффективности. Российское государственное управление. 2014. № 2. С. 4.

²³ Колодій А. Народовладдя як основа представницької демократії / А. Колодій, В. Копейчиков, М. Цвік. Укр. право. 1995. № 1 (2). С. 14.

²⁴ Загальна теорія держави і права / За ред. М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина. С. 389.

²⁵ Конституционное право государств Европы. М.: Волтерс Клувер, 2005. С. 112.

²⁶ Шмелев, А. В. Понятие референдума как правового института. Защита субъективных прав. Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2005. С. 267-274; Мальцев, А. Е. Основы конституционно-правового института «референдум». «Черные дыры» в Российском законодательстве, 2009, № 4, с. 21-24; Крылов Б. С. Институт референдума в России и за рубежом. Российский юридический журнал, 2009, № 4, с. 95-101; Трыканова, С. А. Организационно-правовые основы проведения местного референдума как института непосредственной демократии: теория и практика. Государственная власть и местное самоуправление, 2011, № 7, с. 23-26; Референдум как институт непосредственной демократии: Аналитическое Управление Совета Федерации. Государственная власть и местное самоуправление, 2007, № 6, с. 11-23.

widespread constitutional-legal institutions of “direct democracy” (referendum, people's law-making initiative, and especially elections) are very close in character to the institutions of representative democracy (it is admissible to make public-power decisions by a minority of registered voters, without the parties' mediation, etc.)²⁷

This combination ensures, on the one hand, the effective governance of social and political life and, on the other hand, the implementation of the people's sovereignty and the principle of democracy²⁸.

2. People's veto as the fundamental institution of direct people's power. It is worth noting that legal science has not yet developed a consistent approach to the content of the concept “people's veto”. Thus, in the context of studying the content and form of the people's veto, to fully understand the phenomenon, it is necessary, first of all, to elucidate its main meaning and connotations.

The very term “veto” itself comes from the Latin word “veto”, which means “I forbid”. In the primary sense, it concerned the authority of one of the members of an elected body who decides to prevent such body from acting²⁹. The Explanatory Dictionary of the Modern Ukrainian Language fixes the term “veto” in the following meaning – final or conditional prohibition, which is imposed by the supreme state authority on the decision of a subordinate body, as well as the right of a member of any organ to prohibit making decisions on which he/she disagrees³⁰.

In addition, modern explanatory dictionaries interpret the category “veto” in the following main meanings: 1) in the state bourgeois law – the final or conditional prohibition imposed by the supreme state authority on the decision of a subordinate body; 2) in international law – the right of a member of any organ consisting of representatives of different states to prohibit a decision with which he/she disagrees³¹; 3) prohibition or suspension of the enactment of a legislative body (parliament or one of its chambers) by a supreme authority or head of state³².

The Legal Dictionary defines “veto” as an oral or written prohibition imposed on any decision by an authorized body or person; in law – an unconditional or conditionally restricted

²⁷ Руденко, В. Н. Конституционно-правовые проблемы прямой демократии в современном обществе [Текст] : автореф. дис. ... д-ра юр ид. наук : 12. 00.02. Екатеринбург, 2003. С. 14.

²⁸ Конституционное право зарубежных стран : учебник / Н. В. Мишина, А. Р. Крусян, Д. Я. Гараджаев и др. Харьков : Право, 2015 . 848 с. с.247

²⁹ The Encyclopedia Americana. Danbury, Conn.: Grolier Incorporated, 1996. 30 s.

³⁰ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. с.124-125

³¹ Словник української мови : в 11 т. / [ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін.]. К. : Наукова думка, 1970–1980. Т. 1. с. 344.

³² Політологічний енциклопедичний словник / упорядник В. П. Горбатенком; За ред. Ю.С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенька. 2-е вид., доп. і перероб. К.: Генеза, 2004. с. 69–70.

prohibition imposed by one authority on the rulings of another; 2) in modern states – an act that terminates or does not allow the enactment of any organ’s decision³³.

D. Kovryzhenko believes that: “The veto institute in the modern sense has evolved from J. Locke and S. Montesquieu’s concept of the division of power into legislative, executive and judicial. This concept, augmented by the principle of checks and balances, was first established at the constitutional level in the United States”³⁴.

For reference, the Encyclopaedic Dictionary of Law offers the following definition: “veto” (lat. veto – I forbid) – an act envisioned in the constitutions of a range of countries, which stops or forbids the enactment of laws and other legal acts (decisions) of certain bodies (officials). A distinction is made between an absolute (substantive) and a relative (conditionally limited) veto. The absolute veto is manifested, inter alia, in the right of the head of state to finally reject a law adopted by parliament. With a relative veto, the head of state’s refusal to authorize the law only suspends the latter's entry into force. The parliament may then override the head of state’s veto by re-voting for the law. This often requires qualified majority voting. Another classification singles out general and private (selective) veto. The first one means the rejection of the act as a whole, and the second one means the rejection of its individual parts. The veto is not only an important legal means of influencing legislative activity in a country, but also one of the procedural forms that is practiced by the UN Security Council³⁵.

According to another academic source, the people’s veto in individual countries (in particular the one envisaged by article 89 of the Swiss Constitution) is an institution of direct democracy, a type of rejection referendum, a referendum held at the initiative of voters (a certain number of signatures must be collected for this purpose) in order to cancel an act already ratified by the parliament³⁶.

According to A. Bahniak, from the etymology's point of view, the term “veto” has several semantic meanings, but all of them are reduced to the following: prohibition of enacting laws or other acts of law-making adopted by the legislative body, the subject to whom such authority has been granted. At the same time, the scholar notes that even in the modern sense, the power of veto does not relate only to the head of state, because despite the fact that in most countries of the world

³³ БОЛЬШОЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ СЛОВАРЬ. [Автор и составитель: Борисов А.Б.] М.: Книжный мир, 2010. С.80

³⁴ Ковриженко Д. С. Институт вето: зарубіжний досвід, національне законодавство і практика, пропозиції. Київ : Лабораторія за конодавчих ініціатив, 2009. с.10

³⁵ Великий енциклопедичний юридичний словник [авт.-уклад. Шемшученко Ю. С.]. Київ: Юридична думка, 2007. с. С.74.

³⁶ Кураков Л.П., Кураков В.Л., Кураков А.Л. Экономика и управление, финансы и право. (улучшенное). Словарь - справочник. Москва, Чебоксары: Вуз и школа, 2004. с. 56.

it is the President who has the power to veto legal acts adopted by the legislature, citizens of the state (people) concerned may also act as veto subjects³⁷.

Thus, drawing a parallel between the head of state's veto power and the veto power of citizens, it can be concluded that the said institutions have a unifying meaning, which consists in the fact that the exercise of the mentioned right by the mentioned subjects is a manifestation of their participation in the legislative process of the country, thus predetermining their correlation.

However, according to I. Zharovska, the implementation of the “people's veto” institution is problematic and is conditioned by the existence of the veto of the President as the Head of State, the activities of the Constitutional Court and the insufficient level of legal education, legal consciousness and legal culture of ordinary citizens who can act as marionettes in the hands of undemocratic elites³⁸.

In turn, we fully share the opinion that the people's veto is only a form of a referendum, and the Ukrainian people are legally educated and politically active enough to participate in the governance of their country, in particular, to abolish laws that, in their opinion, are unfair. At the same time, the author emphasizes that a cancellable popular referendum requires legislative recognition in Ukraine and will promote the expansion of legal forms of citizens to participate in the exercise of public power. The scholar also notes that the disadvantage of the referendum as a form of direct democracy is that the people cannot continuously and quickly solve pressing issues, therefore it is important to research elections as an opportunity for people and society to influence via representatives the adoption of state and legal decisions by representative bodies³⁹.

Conclusions. Thus, it can be argued that the people's veto is a generalized legal category which is understood in the scientific literature as the institution of direct democracy, which enables the people to resolve all issues related to public affairs without mediators, including in the field of legislation, administration and justice. Therefore, the people's veto is a direct form of implementation of the principle of people's power, which enables people not only to form bodies of state power, giving them certain powers and authority, and in the future to remain an outside observer of their activities, but also directly actively implement the people's will in the state, thus realizing the idea of people's participation in the exercise of power. Thus, the people's veto has a

³⁷ Багряк А. С. До проблеми визначення поняття "вето Президента". Бюлетень Міністерства юстиції України. 2015. № 5. с.72

³⁸ Жаровська І. М. Інститут народної ініціативи – шлях формування відкритої влади. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2010. № 3. с. 30

³⁹ Зарічний О. А. Участь громадськості у здійсненні публічної влади: теоретико-правове дослідження : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук : 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень; Міністерство освіти і науки України, Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2017. с. 109

pronounced instrumental value, as its purpose is not only to deter the branches of power from illegal decisions and actions that are contrary to the people's will, but also to translate the idea of people's sovereignty into reality.

Drawing a parallel between the head of state's veto power and the veto power of citizens, it can be concluded that the said institutions have a unifying meaning, which consists in the fact that the exercise of the mentioned right by the mentioned subjects is a manifestation of their participation in the legislative process of the country, thus predetermining their correlation.

References:

1. Авакьян С. А. Народовластие как совокупность институтов непосредственной и представительной демократии: проблемы эффективности. Российское государствоведение. 2014. № 2. С. 4-8.
2. Багряк А. С. До проблеми визначення поняття "вето Президента". Бюлетень Міністерства юстиції України. 2015. № 5. С. 70-79.
3. Белов Д.М. Проблеми реформування державної влади в умовах нової парадигми українського конституціоналізму. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». Випуск 19. Ужгород. 2012. с. 65-69.
4. Большой юридический словарь. [Автор и составитель: Борисов А.Б.] М.: Книжный мир, 2010. 848 с.
5. Великий енциклопедичний юридичний словник [авт.-уклад. Шемшученко Ю. С.]. Київ: Юридична думка, 2007. 990 с.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
7. Жаровська І. М. Інститут народної ініціативи – шлях формування відкритої влади. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2010. № 3. С. 23–30.
8. Загальна теорія держави і права / За ред. М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина. 2008. 511с.
9. Зарічний О. А. Участь громадськості у здійсненні публічної влади: теоретико-правове дослідження : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук : 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Міністерство освіти і науки України, Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2017. 229 с.

10. Ковлер А.И. Исторические формы демократии: проблемы политико-правовой теории. М., 2009. 411 с.
11. Ковриженко Д. С. Институт вето: зарубіжний досвід, національне законодавство і практика, пропозиції. Київ : Лабораторія законодавчих ініціатив, 2009. 60 с.
12. Колодій А. Народовладдя як основа представницької демократії. Укр. право. 1995. № 1 (2). С. 14-16.
13. Конституционное право государств Европы. М.: Волтерс Клувер, 2005. 688 с.
14. Конституционное право зарубежных стран : учебник / Н. В. Мишина А. Р. Крусян, Д. Я. Гараджаев и др. Харьков : Право, 2015. 848 с.
15. Крылов Б. С. Институт референдума в России и за рубежом. Российский юридический журнал. 2009. № 4. С. 95-101.
16. Кураков Л.П., Кураков В.Л., Кураков А.Л. Экономика и управление, финансы и право. (улучшенное). Словарь - справочник. Москва, Чебоксары: Вуз и школа, 2004. 1288 с.
17. Мальцев, А. Е. Основы конституционно-правового института «референдум». «Черные дыры» в Российском законодательстве. 2009. № 4. с. 21-24.
18. Політологічний енциклопедичний словник / упорядник В. П. Горбатенком; За ред. Ю.С. Шемчученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенька. 2-е вид., доп. і перероб. К.: Генеза, 2004. 735 с.
19. Референдум как институт непосредственной демократии: Аналитическое Управление Совета Федерации. Государственная власть и местное самоуправление. 2007. № 6. с. 11-23.
20. Руденко В. Н. Конституционно-правовые проблемы прямой демократии в современном обществе [Текст] : автореф. дис д-ра юр ид. наук : 12. 00.02. Екатеринбург. 2003. 36 с.
21. Словник української мови : в 11 т. / [ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін.]. К. : Наукова думка. 1970–1980. Т. 1. 631 с.
22. Трыканова, С. А. Организационно-правовые основы проведения местного референдума как института непосредственной демократии: теория и практика. Государственная власть и местное самоуправление. 2011. № 7. с. 23-26.
23. Шипілов Л. М. Народовладдя як основа демократичної держави: Монографія. Харків: Видавництво “ФІНН”. 2009. 216 с.
24. Шмелев А. В. Понятие референдума как правового института. Защита субъективных прав. Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2005. С. 267-274.

-
25. Byelov Dmytry, Hromovhcuk Miroslava. The constitution of the state in the context of its functions. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2017. № 4. S. 41-49.
26. Byelov Dmytry. Ochrana ľudských a občianskych práv a slobôd advokácie na Ukrajine. ĽUDSKÉ PRÁVA VČERA A DNES PÔVOD A VÝZNAM ĽUDSKÝCH PRÁV^[11] A ICH OCHRANA V PRÁVNEJ TEÓRII I PRAXI : Medzinárodná vedecká konferencia „Banskobystrická škola právnych dejín“ 3. ročník (Univerzita Mateja Bela, Právnická fakulta BANSKÁ BYSTRICA, 15. – 16. marca 2017). S. 15-19.
27. The Encyclopedia Americana. Danbury, Conn.: Grolier Incorporated, 1996. 30 s.
28. Holonič, J., Palinchak, M, et al., Continental and Regional Unions for Political and Economic Cooperation and Ukraine – Uzhgorod: RIK-U, 2018. - 172 p, ISBN 978-617-7404-61-2

INSTITUTIONAL AND FUNCTIONAL ELEMENTS OF STATE FINANCIAL POLICY OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT / ІНСТИТУЦІЙНІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ ЕЛЕМЕНТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

УДК 336.027.64 ; 349.6

Костицький В.В., доктор юридичних наук, професор Краківського педагогічного університету імені Комісії народної освіти, президент Міжнародної екологічної академії

Prof. V. Kostytsky, professor doctor of legal sciences (DrSc), prof. of the Krakow Pedagogical University named after the Commission on Public Education, President of the International Ecological Academy

ORCID 0000-0003-1692-9810, (<https://orcid.org/0000-0003-1692-9810>)

Романчукевич В.В., докторант державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи»

Romanchukevych V.V. State University of Banking

ORCID: 0000-0001-9393-5590

Костицька І.О., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, заступник завідуючого відділом Інституту законодавства Верховної Ради України **ORCID: 0000-0003-2336-1426 Kostytska Iryna**

Kostytska I. O., Candidate of Law Sciences, Senior Researcher, Deputy Head of the Department of Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine

У статті проведено дослідження інституційних та функціональних елементів забезпечення державної фінансової політики (ДФП) сталого розвитку в Україні та світі. Визначено, що серед інституційних складових механізму ДФПСР особливу роль відіграють інституції, які здійснюють процес контролю за фінансовими ресурсами. Особливу роль відведено: Організації Об'єднаних Націй (щодо узгодження глобальних викликів), Організації економічного співробітництва та розвитку (у сфері фінансування розвитку), Європейському Союзу (у механізмі покращенні фінансової політики сталого розвитку). Визначено, що основа механізму забезпечення ДФПСР має враховувати стратегічні завдання держави, які забезпечують реалізацію конкретних заходів ДФПСР (функціональні), що в найближчі кілька років необхідні для посилення процесів розвитку поряд з розрахунковим

обсягом необхідних фінансових ресурсів. Виходячи із аналізу сучасного стану фінансової політики, дотримання нею принципів та завдань сталого розвитку, етапів, на яких знаходиться економіка країни зроблені пропозиції щодо її подальшого реформування. Запропоновані заходи для підвищення рівня фінансової інклюзивності. Сформульовані пропозиції, які дозволяють реалізувати принцип спільної відповідальності суспільства і держави у сфері забезпечення сталого розвитку, спрямовані на екологізацію економіки, законотворчої діяльності та державного управління і можуть стати виразом відповідального представницького правління та сприяти створенню екологічної держави.

Ключові слова: інституційні елементи, функціональні елементи, державна фінансова політика, сталий розвиток, інституції, фінансова інклюзія, відповідальне представницьке правління, екологізація економіки, законотворчої діяльності та державного управління, екологічна держава.

В статье проведено исследование институциональных и функциональных элементов обеспечения государственной политики устойчивого развития (ГФПУР) в Украине и мире. Определено, что среди институциональных составляющих механизма ГФПУР особую роль играют институты, осуществляющие процесс контроля за финансовыми ресурсами. Особая роль отведена: Организации Объединенных Наций (относительно согласования глобальных проблем), Организации экономического сотрудничества и развития (в сфере финансирования развития), Европейскому Союзу (в механизме улучшения финансовой политики устойчивого развития). Доказано, что в основе механизма обеспечения ГФПСУ должны быть стратегические задачи государства, обеспечивающих реализацию конкретных действий ГФПСУ (функциональные), что в ближайшие несколько лет необходимы для стимулирования процессов развития наряду с расчетным объемом необходимых финансовых ресурсов. Исходя из анализа современного состояния финансовой политики соблюдения принципов и задач устойчивого развития, сформированы предложения по дальнейшему реформированию. Предложены меры по повышению уровня финансовой инклюзивности. Сформулированы предложения, которые позволяют реализовать принцип совместной ответственности общества и государства в сфере обеспечения устойчивого развития, направленные на экологизацию экономики, законотворческой деятельности и государственного управления, могут стать выражением ответственного представительного правления и способствовать созданию экологической государства.

Ключевые слова: институциональные элементы, функциональные элементы, государственная финансовая политика, устойчивое развитие, институты, финансовая

ИНКЛЮЗИЯ, ответственное представительское правление, экологизация экономики, законотворческой деятельности и государственного управления, экологическое государство.

The article examines the institutional and functional elements of the mechanism of ensuring the state financial policy of sustainable development in Ukraine and in the world. It is determined that among the institutional components of the mechanism of the public financial policy of sustainable development, the institutions that carry out the process of control over financial resources play a special role. A special role is played by: the United Nations (a place where global challenges can be addressed), the Organization for Economic Co-operation and Development (in financing development), the European Union (in the mechanism for improving the sustainable development financial policy). It is researched that the basis of the mechanism of ensuring the state financial policy of sustainable development points to the strategic tasks of the state, which ensure the implementation of specific measures of the state financial policy of sustainable development (functional), which are necessary in the next few years to strengthen the development processes along with the estimated amount of necessary financial resources. Based on the analysis of the current state of financial policy adherence to the principles and objectives of sustainable development, the stages at which the country's economy is located, proposals are made for further reform. Since maintaining a sustainable fiscal policy is one of the country's top priorities, financial operations related to banking processes should be improved accordingly. An indicator of the achievement of global goals in the provision of the SFSD should be the elimination of extreme forms of poverty, the provision of quality education and access to energy sources. It is noted that in order to improve the financial policy of sustainable development, it is imperative to use all available means to ensure repayment of the credits with the minimum expenses of taxpayers. In order to increase the level of financial policy, we propose to pay more attention to one of the goals of the development of the National Bank of Ukraine - financial inclusion. Measures are proposed to increase the level of financial inclusivity. Proposals have been formulated that allow implementing the principle of joint responsibility of society and the state in the field of sustainable development, aimed at environmentalization the economy, lawmaking and can be an expression of responsible representative state governance administration and contribute to the creation of an ecological state.

Key words: institutional elements, functional elements, state financial policy, sustainable development, institutions, financial inclusion, responsible representative state governance, environmentalization of the economy, lawmaking and public administration, ecological state.

Постановка проблеми. Одними із основних структурних елементів механізму забезпечення державної фінансової політики сталого розвитку (ДФПСР) є наявність інституційної складової, що забезпечує необхідність врахування системи державного та міждержавного впливу, а також ринкових інститутів під час реалізації ДФПСР та функціональної, яка забезпечує реалізацію конкретних заходів ДФПСР з використанням державних та недержавних інструментів. Тому дослідження даних елементів є вкрай важливим в процесі формування механізму забезпечення державної фінансової політики сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню функціонування елементів механізму забезпечення державної фінансової політики сталого розвитку присвячено велику кількість наукових праць таких вчених, як Д. Аннандейла, А. Моррісон-Сондерса, Г. Качалової, В. Дем'янишина, І. Брітченко та багатьох інших.

Постановка завдання. Дослідження інституційних та функціональних елементів державної фінансової політики сталого розвитку в Україні та світі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед складових механізму ДФПСР особливу роль відіграють інституції, які здійснюють процес контролю за фінансовими ресурсами. Зокрема, ключові дискурси міжнародної спільноти у сфері фінансування сталого економічного розвитку здійснюються в рамках Організації Об'єднаних Націй (ООН), Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), на платформі міжнародних фінансових організацій Європейського Союзу (ЄС), Міжнародного валютного фонду (МВФ), а також Національного банку України (НБУ).

Роль ООН (Організація Об'єднаних Націй) у фінансуванні сталого розвитку країн залишається надзвичайно важливою. Саме ООН узгоджує глобальні виклики і координує міжнародні зусилля в надзвичайних ситуаціях, коли необхідно терміново реагувати на різні кризи.

Досить важливою є роль Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), оскільки у сфері фінансування розвитку ОЕСР також є незаперечним авторитетом. Комітет допомоги з розвитку ОЕСР розробляє стандарти фінансування розвитку та піклується про статистику донорів та звітність у цій сфері.

Особливу роль у механізмі покращенні фінансової політики сталого розвитку належить Європейському Союзу, який є провідним донором у світі і надає більше половини глобальної допомоги з розвитку, що надається країнам, які розвиваються, для викорінення бідності в контексті сталого розвитку. Така політика спрямована на глобальні процеси фінансування розвитку, оскільки співробітництво в галузі розвитку є одним з пріоритетів у

сфері зовнішніх дій ЄС. До цього часу лише ЄС та його держави-члени (та Норвегія) вчасно взяли на себе зобов'язання у сфері офіційної допомоги у сфері розвитку.

Вагому роль у покращанні фінансової політики сталого розвитку відіграють інституції Європейського Союзу, який є провідним фінансовим донором у світі й забезпечує більше половини глобальної фінансової допомоги для розвитку менш розвинених країн що розвиваються, для вирішення проблеми бідності в контексті сталого розвитку. Така політика є одним з пріоритетів у сфері зовнішніх дій ЄС.

Реалізація політики сталого розвитку на національному рівні також передбачає відповідне інституційне забезпечення. Враховуючи, що сьогодні ця проблема розглядається як спільне завдання суспільства і держави, мова має йти про новий зміст організації влади на засадах відповідального представницького правління[8], яке б відповідало вимогам статті 17 Конституції України про відповідальність держави та Українського народу у сфері захисту суверенітету, територіальної цілісності та економічної безпеки. Включення у системну роботу по реалізації ДФПСР всього механізму державної влади (Парламенту, Уряду, органів державної виконавчої влади, контрольних-наглядових органів) і місцевого самоврядування. Тому сьогодні справедлива постановка питання про формування екологічної держави[7] як інституційно спроможного механізму забезпечення сталого розвитку на національному рівні.

Зрозуміло, що особливе місце у цьому механізмі має належати Національному банку України (НБУ), який повинен здійснювати чітку та прозору політику щодо забезпечення режиму інфляційного таргетування та нарощування міжнародних резервів курсу. Вважаємо, що пом'якшення грошово-кредитної політики та адміністративних заходів повинні залежати від продовження рівня прогресу у забезпеченні фінансової стабільності та збільшення резервів. Загалом фахівці НБУ стверджують, що Україна за показником фінансової грамотності відстає від країн-членів Організації економічного співробітництва та розвитку, а також сусідніх держав відповідно до дослідження USAID, яке було представлено за участі Експертної платформи [1].

В основі забезпечення ДФПСР[9] лежать стратегічні завдання держави, які забезпечують реалізацію конкретних заходів ДФПСР (функціональні), що в найближчі кілька років необхідні для стимулювання економічного розвитку поряд з розрахунковим обсягом необхідних фінансових ресурсів. Головною метою їх є зміцнення та використання економічних, соціальних та інституційних потенціалів, які забезпечують більш швидкий та сталий розвиток країни та покращують якість життя людей. Стратегія, на наш погляд,

повинна поєднувати напрямки формування конкурентоспроможної національної економіки та соціальну і територіальну єдність.

Національна стратегія розвитку 2030 р. [2] має бути зосереджена не тільки на державному управлінні, але й об'єднувати всі державні установи навколо стратегічних цілей, а також формувати соціальне та економічне середовище, які потрібні для соціально-економічного розвитку як на національному, так і на регіональному рівнях. На разі виникнення бар'єрів для соціально-економічного розвитку, має бути сформований індикативний графік їх усунення та методи фінансування відповідної діяльності.

Показником досягнень глобальних цілей у забезпеченні ДФПСР повинна стати ліквідація бідності, забезпечення якісної освіти та доступу до відновлювальних джерел енергії.

Оскільки ДФПСР є однією з найбільш пріоритетних напрямів політики країни, відповідно пропонуємо удосконалити фінансові операції, які пов'язані з банківським кредитуванням. Мається на увазі спростити процес здійснення фінансових операцій, залучити до цього процесу систему Інтернет та різні програми, приміром Platęka, EasyPay, Nomenet.

Досягнення цілей у сфері інфраструктури та промисловості; забезпечення стійких моделей виробництва та споживання; здійснення заходів щодо боротьби з наслідками зміни клімату та використання і збереження морських ресурсів також вимагають достатнього фінансування. Завдання, що пов'язані із цілями сталого розвитку вимагають більш глибоких змін у сфері освіти, охорони здоров'я, енергоспоживання, просторового планування та використання інформаційних технологій, що передбачає підвищення спроможності урядів до якісного державного управління та залучення приватного сектору до вирішення соціально-еколого-економічних проблем.

Виходячи із сучасного стану фінансової політики та завдань сталого розвитку, пропонуємо:

- побудувати та дотриматися диференційованого підходу до співпраці і допомоги з боку МФО;
- зменшення рівня міграційного тиску, оскільки демографічний ріст і доступ до природних ресурсів призводять до збільшення впливу такого чинника на окремі регіони світу;
- спрямувати зусилля на уникнення конфліктів, оскільки мир і стабільність є передумовою сталого розвитку;

– розвивати інституційні механізми забезпечення сталого розвитку, ефективна функціонування яких дозволить створити екологічну державу.

Вважаємо, що ДФПСР має охоплювати наступні ключові елементи:

- створення стимулюючого регулятивного середовища,
- мобілізація та ефективне використання національних державних фінансів,
- мобілізація та ефективне використання міжнародних фінансових ресурсів,
- сприяння міжнародній торгівлі,
- прийняття ефективних рішень, які засновані на інтеграції науки, техніки та інноваціях;
- екологізація економічної політики та законотворчої практики.

На нашу думку, для подальшого розвитку фінансової політики сталого розвитку обов'язковим є використання всіх наявних засобів політики. На сучасному етапі необхідним є підтримка довіри населення до банківської діяльності, що забезпечує зміцнення та здатність банків забезпечувати економічне зростання. З цією метою Національний банк підготував Концепцію захисту прав споживачів фінансових послуг, якою змінює підходи до розкриття банками та небанківськими фінансовими установами інформації про вартість послуг та правил їх спілкування з клієнтами. Крім того, у структурі Національного банку створюється окреме управління, що опікуватиметься захистом прав клієнтів фінансових установ [3].

З метою підвищення ефективності фінансової політики пропонуємо звернути увагу на одну із цілей розвитку НБУ – фінансову інклюзію. «Підвищення рівня фінансової інклюзії є важливим для різних стейкхолдерів», - стверджується на офіційному сайті НБУ:

– «для регуляторів та держави загалом, оскільки залучає усі верстви населення до економічної системи, що у результаті сприяє зростанню економіки через мобілізацію заощаджень населення, інвестування у розвиток економіки держави, диверсифікацію фінансової системи;

– для провайдерів фінансових послуг, оскільки збільшує кількість споживачів фінансових послуг;

– для споживачів, оскільки вони можуть ефективніше та зручніше використовувати сучасні фінансові послуги, підвищуючи таким чином особистий добробут. Фінансова інклюзія сприяє підвищенню та стабілізації доходів, ефективнішому управлінню активами, зменшенню вразливості від економічних криз»[4].

Чим активніше населення країни користується фінансовими послугами, тим вищий рівень добробуту її громадян і якість їхнього життя. Яскравим прикладом служать

Скандинавські країни – Данія, Швеція, Норвегія, які стабільно лідирують у рейтингах найбагатших (і найщасливіших) країн Європи. Рівень фінансової інклюдії (включеності всіх верств населення у фінансову систему) в цих державах досягає 100%. Такий же показник і у Нідерландах, 98% – у Австрії та Британії[5]. І вже сьогодні можна спостерігати результати фінансової інклюдії в Україні: в 2019 року кількість активних платіжних карток в Україні зросла на 2% – до 36,8 млн шт. в порівнянні з 2018 ру. Загальна кількість операцій з використанням платіжних карток за 2019 рік досягла 3,9 млрд шт., а їх обсяг перевищив 2,8 млрд грн. Ці показники в порівнянні з 2017 роком зросли на 26,7% і 35,4% відповідно.)[5].

Для підвищення рівня фінансової інклюдивності пропонуємо застосування наступних заходів:

- мінімізувати вимоги для відкриття основних депозитних рахунків;
- спростити процес відкриття банківських підрозділів декларативним шляхом (для початку заява, інші необхідні документи подаються після відкриття);
- збільшити кількість новостворених підрозділів банку у сільських територіях;
- розробити та запровадити плани фінансової інклюдивності для фінансових установ;
- відкрити центри фінансової просвіти (Довідково: на сьогодні вже відкрито більше 1300 таких центрів);
- забезпечити належний рівень фінансової грамотності населення;
- з метою унормування участі суб'єктів ДФПСР у забезпеченні сталого розвитку передбачити відповідні зміни у законодавстві, яке визначає їх повноваження.

Висновки з проведеного дослідження. Для підвищення рівня ефективності ДФПСР вважаємо за необхідне прискорити процес повної імплементації положень Угоди про асоціацію між Україною та Європейським союзом, реалізацію політики в рамках співпраці з МВФ та іншими міжнародними фінансовими організаціями. Поліпшення зовнішньо-економічних умов функціонування економіки стане однією із головних умов збалансованого економічного розвитку України у середньостроковій перспективі з врахуванням умов збереження високого рівня відкритості вітчизняної економіки. Додатковий вплив на темпи соціально-економічного зростання та його екологічний характер чинитимуть тимчасові ситуативні чинники, пов'язані із зміною економічних, екологічних та соціальних умов, що визначатимуть динаміку внутрішніх джерел економічного зростання з боку попиту та їх роль у формуванні загального показника ДФПСР. Здійснення цих завдань передбачає відповідні зміни в інституційному забезпеченні ДФПСР, заходи з екологізації прийняття рішень на всіх рівнях державного управління та формування елементів екологічної держави.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Фінансова грамотність, інфляція та курс: 10 найцікавіших матеріалів Експертної платформи НБУ за перше півріччя роботи. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=98399957&cat_id=55838
2. Стратегії сталого розвитку України на період до 2030. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH6YF00A.html
3. Національний банк планує впровадити нові підходи до захисту прав споживачів фінансових послуг. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=96706968&cat_id=55838.
4. Фінансова інклюзія. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=3961976&cat_id=3115908
5. Фінансова інклюзія для всіх: чому українцям пора «включатися». URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/450748/finansova-inklyuziya-dlya-vsih-chomu-ukrayintsyam-pora-vklyuchatysya>
6. Костицький В.В. Сучасна держава – екологічна держава: соціолого-правовий підхід / В.В. Костицький // Соціологія права. – 2018. – № 1-2 (24-25). – С. 102-110.
7. Романчукевич В. В. Теоретичні проблеми грошово-кредитної політики України в умовах глобалізації економіки/ Романчукевич В.В.// Київ: Видавничий дім «АртЕк». 2018. – 118с.
8. Костицька І.О. Політико-правова природа представницьких органів влади. Соціологія права № 1, 2011. – С. 45-49.
9. Holonič, J., Khymynets, V.V., Ecological and economic principles of sustainable development of the Carpathian Euroregion, Acta Oeconomica Cassoviensia. - Roč. 6, č. 2 (2013), s. 112-126 ISSN 1337-6020

REFERENCES:

1. Financial Literacy, Inflation and Course: Top 10 Materials of the NBU Expert Platform for the First Half of the Year Available at: https://bank.gov.ua/control/en/publish/article?art_id=98399957&cat_id=55838

2. Sustainable Development Strategies for Ukraine until 2030. Available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH6YF00A.html

3. The National Bank plans to introduce new approaches to protecting the rights of consumers of financial services. Available at: https://bank.gov.ua/control/en/publish/article?Art_id=96706968&cat_id=55838.

4. Financial inclusion. Available at: https://bank.gov.ua/control/en/publish/article?Art_id=3961976&cat_id=3115908

5. Financial inclusion for all: why it is time for Ukrainians to “get involved”. Available at: <https://news.finance.ua/en/news/-/450748/finansova-inklyuziya-dlya-vsih-chomu-ukrayintsyam-pora-vklyuchatysya>

6. Kostytsky V.V. Modern state - ecological state: sociological and legal approach / V.V. Kostytsky // Sociology of Law. - 2018. - № 1-2 (24-25). - P. 102-110.

7. Romanchukevych V.V. Theoretical problems of monetary policy of Ukraine in the context of globalization of the economy / Romanchukevych VV // Kyiv: ArtEk Publishing House. 2018. - 118p.

8. Kostytska I.O. Political and legal nature of representative authorities. Sociology of Law № 1, 2011. - P. 45-49.

9. Holonič, J., Khymynets, V.V., Ecological and economic principles of sustainable development of the Carpathian Euroregion, Acta Oeconomica Cassoviensia. - Roč. 6, č. 2 (2013), s. 112-126 ISSN 1337-6020

**THE PECULARITIES OF PROFESSIONAL TRAINING OF
PSYCHOLOGISTS IN THE US EDUCATION SYSTEM /
ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ
ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ В СИСТЕМІ ОСВІТИ США**

Стойка О.Я.

*Кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Ужгородського Національного Університету
olesya.stoyka@uzhnu.edu.ua*

Stoika O.Y.

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate professor of Foreign Languages Department
of Uzhhorod National University*

Стойка І.І.

*Студент,
студент 4 курсу факультету міжнародних економічних відносин
Ужгородського Національного Університету
i.stoyka@icloud.com*

Stoika I.I.

*Student,
Student of the Department of International Economic Relations
of Uzhhorod National University*

Abstract. The article considers the training of psychologists in the US education system. The purpose of the work is to analyze the American experience of training psychologists and to reveal the peculiarities of their activity in the education system. The modern system of education of the USA, syllabus for training psychologists, their activity in school psychological services and social and psychological services of higher educational institutions are characterized.

Keywords: college, university, psychologist, psychological service.

Анотація. В статті розглядаються питання підготовки психологів в системі освіти США. Мета роботи - проаналізувати американський досвід підготовки психологів і розкрити особливості їх діяльності в системі освіти. Охарактеризована сучасна система освіти США, програми підготовки психологів, їх діяльність в шкільній психологічній службі і соціально-психологічній службі вищих навчальних закладів.

Ключові слова: коледж, університет, психолог, психологічна служба.

Вступ і постановка проблеми. Впродовж останніх десятиріч в Україні посилилася увага до діяльності психологічної служби у різних сферах і, відповідно, підготовки фахівців. Сьогодні в багатьох закладах вищої освіти здійснюється професійна підготовка психологів. Різні аспекти цієї проблеми досліджуються вітчизняними вченими (А. Обухівська, В. Панок, Н. Чепелева, Т. Яценко та ін.). Оскільки психологічна служба почала розвиватися в Україні порівняно недавно (кінець 90-х років ХХ століття), то актуальним є вивчення зарубіжного досвіду. Зокрема, значні здобутки в підготовці психологів і організації діяльності психологічної служби є в США.

Метою дослідження є проаналізувати американський досвід підготовки психологів і розкрити особливості їх діяльності в системі освіти.

Виклад основного матеріалу. Сучасна система американської вищої освіти, на відміну від України, відзначається високим рівнем децентралізації. У відповідності з 10-ю поправкою до Конституції США, федеральний уряд не має права встановлювати загальнонаціональну систему освіти, визначати політику і навчальні програми для ВНЗ. Рішення по цих питаннях приймаються на рівні влади штату чи округу. Всі штати мають специфічні системи освіти. Роль федерального уряду в сфері освіти зводиться до загального керівництва без надмірного втручання. Федеральний уряд несе юридичну відповідальність щодо захисту права кожного громадянина отримати рівний доступ до державних навчальних закладів. Розробку загальнонаціональної політики в сфері вищої освіти здійснює Міністерство освіти США (U.S. Department of Education) [1;2].

На сьогоднішній день в США існує розгалужена система вищих навчальних закладів, які відрізняються за акредитаційним статусом (акредитовані та неакредитовані), формою власності (державні й приватні), рівнем навчання (дворічні і чотирирічні) та ін. Акредитовані й неакредитовані навчальні заклади суттєво відрізняються своєю роллю в системі освіти. Вони можуть бути як державними, так і приватними, чотирирічними і дворічними, проте лише акредитовані навчальні заклади мають право надавати повноцінні освітні послуги в сфері вищої освіти. Зауважимо, що в процесі акредитації активну участь беруть різні

професійні спілки, асоціації. Наприклад, програми підготовки психологів в США обов'язково повинні бути узгоджені з Американською психологічною асоціацією (APA). Вона навіть має право відкликати ліцензію вищого навчального закладу на підготовку психологів.

Аналіз наукової літератури свідчить, що професійна підготовка психологів в США розпочалася ще з 1636 року з відкриттям Гарвардського коледжу. Але тільки в 1991 році Американська психологічна асоціація ініціювала створення національних стандартів підготовки психологів [3;4].

Сьогодні професійна підготовка психологів в закладах вищої освіти США відзначається системністю, практичною зорієнтованістю, різними рівнями підготовки і здійснюється в таких основних типах навчальних закладів, як коледжі та університети.

Найпоширенішим типом вищих навчальних закладів США є коледж. Американські коледжі пройшли тривалий шлях розвитку, в результаті чого сформувалася освітня мережа, що включає найбільшу кількість цих ВНЗ. Сучасні коледжі забезпечують освіту різних рівнів - від середнього професійного до магістра і поділяються на три види: магістерські, старші або чотирирічні і молодші або дворічні коледжі [5]. Коледжі, які надають освіту найвищого рівня, називаються магістерськими. Вони прирівнюються до магістерських університетів, оскільки організовані за тим же принципом і мають два рівні навчання: академічний коледж і професійні школи (дослідницьких шкіл у коледжах, як і в магістерських університетах, немає) і, відповідно, присвоюють ступені бакалавра та магістра. Але, якщо якість першого рівня навчання є приблизно однаковою у всіх навчальних закладах, то другого рівня - значно відрізняється. Інший рівень магістерських коледжів - це однорічні або дворічні професійні школи. Ці заклади вирізняються невисоким рівнем матеріально-технічного забезпечення та незначною кількістю висококваліфікованого викладацького персоналу. Тому рівень магістрів, що випускаються докторськими і магістерськими університетами, значно вищий.

Старші або чотирирічні коледжі є класичними академічними коледжами, які присвоюють ступінь бакалавра. Вони поділяються на гуманітарні (коледжі мистецтв і гуманітарних наук), а також багатoproфільні коледжі. В гуманітарних коледжах особлива увага приділяється підготовці бакалаврів філологічного, історичного та релігійного напрямку. Слід відзначити, що кількість чотирирічних коледжів незначна і в більшості вони є приватними навчальними закладами. Молодші (дворічні коледжі) є найпоширенішими в системі вищої школи США. Вони поділяються на однопрофільні і багатoproфільні. Однопрофільні мають нескладну структуру і невелику кількість викладачів, а багатoproфільні - більш складну організаційну структуру і численний викладацький склад.

Спочатку молодші коледжі забезпечували в основному загальноосвітню підготовку, а згодом в їх навчальних програмах почали з'являтися елементи професійної підготовки. У 1930-1940 роках дворічні коледжі стали впроваджувати елементи технічного навчання, чим сприяли створенню професійних шкіл. Період 1950-1970 рр. характеризувався зростанням попиту на висококваліфікованих працівників, а також бажанням молоді отримати професійну освіту, тому було відкрито велику кількість дворічних коледжів, які відрізнялися доступністю, прийнятними цінами і тісним взаємозв'язком з місцевим ринком праці.

Дворічні коледжі, які утворилися в результаті об'єднання технічних і професійних шкіл із коледжами молодшого ступеня свого регіону, - це специфічні американські навчальні заклади, які не мають аналогів у світовій освітній практиці. Ці коледжі пропонують академічну програму (*liberalarts- transferprograms*), аналогічну програмам перших двох років навчання у чотирирічних коледжах та університетах, що зараховується при переведенні на третій курс університету. Окрім того, вони надають фахову підготовку першого ступеня з багатьох професій (*occupational programs*). Водночас коледжі пропонують програми підвищення кваліфікації (переважно на замовлення певних компаній), курси і гуртки для людей, які бажають активно проводити свій вільний час. Після закінчення навчання присвоюється нижчий ступінь - молодшого спеціаліста (*associatedegreeofarts, appliedscience, andscience*), а також видаються сертифікати за професіями, які не потребують спеціальної вищої освіти. Особливістю молодших коледжів США є те, що вони виступають першим рівнем вищої школи. Кращі учні молодших коледжів можуть продовжувати навчання на другому або третьому курсі старшого коледжу.

До появи системи дворічних коледжів вища освіта США вважалася двоступеневою: до першого рівня належали старші і академічні коледжі університетів і магістерських коледжів, а до другого - дослідницькі і професійні школи. В результаті формування мережі середніх професійних навчальних закладів американська вища школа стала більш складною - треступеневою, де першим рівнем стали дворічні коледжі.

Слід підкреслити, що психологічна освіта, отримана в коледжі, де в основному вивчаються загальноосвітні дисципліни і дуже мало спеціальних (навіть за наявності ступеня бакалавра) не дає права самостійно працювати в сфері психології. Випускники можуть працювати тільки як помічники кваліфікованого психолога.

Ядром вищої школи США є університети. Вони забезпечують високий рівень професійної підготовки, тому що саме тут сконцентрований потужний кадровий потенціал та значний обсяг наукових досліджень [6].

Особливе місце у вищій школі США займають дослідницькі університети, оскільки головні наукові дослідження проводяться на базі цих закладів. Перший дослідницький університет був відкритий у 1876 році в м. Балтіморі. Його засновник - Джон Хопкінс. Університет був створений як науковий центр, де повинні були здійснюватися фундаментальні дослідження і підготовка наукових кадрів. Але з часом, через нестачу фінансового забезпечення та інших причин у закладі розпочалася професійна підготовка фахівців. Згодом були створені Гарвардський, Колумбійський та інші приватні університети. Протягом другої половини ХХ століття до приватних дослідницьких університетів приєдналася група державних дослідницьких університетів. Сучасні дослідницькі університети не обмежуються науковими дослідженнями, вони приділяють велику увагу впровадженню їх результатів у всі сфери життєдіяльності людей. Таким чином, сьогодні дослідницькі університети виконують три основні функції: здійснюють професійну підготовку фахівців, проводять наукові дослідження і впроваджують їх результати у практику. На думку американських учених, саме поєднання цих трьох функцій визначає зміст діяльності сучасного американського дослідницького університету, що є основою сфери вищої освіти та наукової діяльності США.

Сьогодні дослідницькі університети вважаються елітою, авангардом вищої школи США, які мають політичну, організаційну та фінансову підтримку суспільства, бізнесу і держави. Однак існує небезпека «комерціалізації» університетів, їх переорієнтації від традиційних освітніх, виховних і соціальних функцій на комерційні дослідницькі проекти [2].

Отже, структуру університетів США можна представити таким чином: дослідницькі університети 1 і 2 категорії - пропонують повний спектр освітніх програм бакалавра; щороку присуджують не менше 50 докторських ступенів і мають високий рівень науково-дослідної діяльності. Сьогодні в США функціонує близько 100 дослідницьких університетів 1 і 2 категорії (державних і приватних); докторські університети - масштаби наукових досліджень у них є відносно невеликими, але вони мають право присуджувати ступені доктора наук (не менше 40 у рік). Таких університетів у США - понад 80 (державних і приватних; загальноосвітні університети, які, окрім навчання бакалаврів, здійснюють підготовку магістрів, що вимагає додаткового 2-річного поглибленого вивчення дисциплін спеціалізації. У США зазначених закладів понад 600 (державних і приватних).

Більшість американських психологів отримують професійну освіту в базових університетах, які готують фахівців для різних галузей психологічної науки і практики. Менша частина має змогу навчатися в університетах, які входять до престижної ліги Ivy League (Гарвардський, Йельський, Стенфордський), де готують найбільш кваліфікованих фахівців.

Підкреслимо, що кваліфікований психолог в США повинен обов'язково мати магістерський рівень (1-2 річні програми, які включають 10-15 курсів), або рівень доктора філософії (Ph.D) чи доктора психології (Psy.D) (4-5 річні програми, які включають 25-30 курсів), рік інтернатури і зазвичай захист дисертації. Крім цього, потрібно мати 1-2 роки практики, щоб отримати ліцензію на повноцінну психологічну діяльність.

Найбільша частина психологів працює в системі освіти. В кожній американській школі функціонує шкільна психологічна служба. Шкільні психологи забезпечують психодіагностику і корекцію розвитку школярів, здійснюють індивідуальне тестування учнів, які потребують особливої уваги, пряме і непряме втручання, супервізію, попередження девіантних проявів в учнівському середо - вищі, проводять дослідницьку роботу. Шкільні психологи об'єднані в Національну асоціацію шкільних психологів, яка є складовою частиною Американської психологічної асоціації (APA).

У вищій школі США функціонує соціально-психологічна служба, в якій працюють психологи і соціальні працівники. Часто її називають «Студентська служба» («StudentService», «StudentAffairs») [8; 9]. Хоч її структура та функції дещо відрізняються залежно від навчального закладу та бюджету, загалом вона може включати:

student registration(набір студентів, переведення та прийняття студентів з інших вузів, видання дипломів та виписок, планування випускної церемонії і т.д.);

financial aid(фінансова допомога малозабезпеченим студентам - це оплата навчання, кошти на купівлю підручників, кошти на бензин, та кошти на догляд за дітьми поки батьки на заняттях);

disability services(різноманітні послуги для студентів з обмеженими можливостями: перекладач для глухонімих, навчальні матеріали, виконані шрифтом для сліпих, запис підручників на аудіо, створення субтитрів для відеоматеріалів, нагляд за студентами, які здають письмові екзамени в індивідуальному порядку і т.д.);

career services (допомога студентам, які ще не визначилися у виборі майбутньої професії, різні тести на виявлення нахилів та здібностей, проведення виставок, де роботодавці рекламують свої підприємства, проведення екскурсій та демонстрації з метою самореклами і т.д.);

veteran affairs (працюють з військовими, котрі за законом отримують освіту на пільгових умовах);

student success center (допомога тим, хто відстає у навчанні). Викладачі чи студенти-добровольці залучаються до надання допомоги неуспішним студентам;

international services(допомога студентам, котрі приїхали на навчання в США з інших країн);

academic advising (допомога студентам у складанні індивідуального плану навчання: коли, де, як, і на котрі курси треба записатися, що робити, якщо там вже немає вільних місць, якими ресурсами коледжу чи ВНЗ можна скористатися і т.п. У великих ВНЗ бувають спеціальні посади: *transferadvisor*- той, який працює із студентами, котрі щойно перевелися з іншого вузу, як правило, нижчого рівня акредитації, вже пройшли якісь курси, і тепер мають вирішити, до якої саме програми, тобто спеціальності, вони хочуть прикріпитися і що для цього потрібно. Далі з ними працюють *program advisors*;

counseling(надання порад; радники нерідко виконують ті ж самі функції, що й *advisors*, але крім того допомагають розв'язати різні соціальні і психологічні проблеми: брак мотивації, насилля в сім'ї, тривала хвороба, депресія, цілі в житті, як творчо використати свій час, і т.п. Вони мають вищу освіту зі спеціалізацією у психологічному консультуванні чи спорідненій спеціальності);

online student services (новий тип послуг, який розвивається для тих, хто здобуває освіту переважно через інтернет, і покликаний дублювати всі ті послуги, які отримуються традиційними студентами).

Найчастіше працівники психологічної служби вищих навчальних закладів називаються радниками або консультантами. Аналіз наукової літератури свідчить, що коло їх обов'язків надзвичайно широке. Вони допомагають студенту правильно обрати майбутню спеціальність, зорієнтуватися в різних програмах, підготуватися до інтерв'ю, оформити пакет документів, включаючи резюме, забезпечують інформацією про кар'єрні можливості. Під час навчання радники виявляють труднощі у навчанні студента, надають індивідуальні консультації з метою їх подолання; надають допомогу студенту, який перебуває у кризовому стані, переживає стрес, депресію, включаючи направлення у реабілітаційні центри; працюють зі студентами з особливими потребами; виявляють умови проживання студентів і дають рекомендації щодо їх поліпшення; проводять спеціальні семінари, тренінги, спрямовані на стимуляцію особистісного зростання кожного студента, формування адекватної самооцінки, встановлення дружніх відносин з однокурсниками; інформують студентів випускних курсів щодо ринку праці і можливостей працевлаштування, консультують студентів щодо відповідності їх кваліфікації вимогам роботодавців. Радники також беруть участь в організації і проведенні різних свят у ВНЗ (свято знань, свято випускника та ін.). Вони підтримують тісні контакти з керівництвом вищого навчального закладу, наставниками, викладачами, представниками інших вищих шкіл та громадських організацій, беруть участь у прийомі на роботу нових співробітників і оцінці навчальних програм.

Висновки. Отже, професійна підготовка психологів і діяльність психологічної служби в навчальних закладах США є дуже різносторонньою і, безперечно, заслуговує уваги і використання окремих форм роботи у вітчизняному освітньому просторі.

Список використаних джерел:

1. Budget of the U.S. Government. Fiscal year 2001. U.S. Gov. pr.off., 2000. 421 p.
2. Diener D. An incomplete Cist of eminent psychologists of the modern era. Archives of Scientific Psychology - 2 (1), 2014. P 20-31.
3. Duderstadt J.J. A University for the 21st Century. Ann Arbor, MI: Univ. of Michigan press, 2000. 358p.
4. Kerr C. The Great Transformation in Higher Education, 1960-1980. Albany: State Univ., of N.Y. Press, 1991. 379 p.
5. Lucas C.J. American Higher Education. N.Y.: Palgrave Macmillan, 2006. 416p.
6. Millard R. M. TodaY' s Myths and Tomorrow' s Realities . S. F.: Oxford, Jossey-Bass, 1991. 276 p.
7. Survey of the practice of psychology prepared by Professional Examination Service: Association of States and Provincial Psychology Boards, 2003. 147p.
8. Каверина Э. Тенденции развития высшего образования США: дис. [канд. пед. наук: 08.00.14 – мировая экономика . Э. Ю. Каверина].М.: 2007. 246 с.
9. Филипова Л. Высшая школа США. М.: Наука, 1981. 328 с.

SOCIOLOGICAL AND LEGAL CONCEPTS IN THE SCIENTIFIC ACHIEVEMENTS OF DOMESTIC SCIENTISTS (SECOND HALF OF THE XIX - FIRST HALF OF THE XX CENTURY.) /СОЦІОЛОГО-ПРАВОВІ КОНЦЕПЦІЇ У НАУКОВИХ ДОРОБКАХ ВІТЧИЗНЯНИХ ВЧЕНИХ (ДРУГА ПОЛОВИНА XIX – ПЕРША ПОЛОВИНА XX СТ.)

Переш І.Є.

к.ю.н., доцент кафедри теорії та історії держави і права

Останнім часом в Україні спостерігається відродження наукового інтересу до вивчення проблем соціології права, яка розкриває особливості та закономірності впливу соціальних явищ на правові відносини, досліджує реальні соціальні наслідки дії права. Наукові праці вітчизняних вчених стосуються дослідження окремих питань розвитку західноєвропейської та американської соціологічної юриспруденції. Проте, простежується майже цілковита відсутність комплексних праць, присвячених аналізу історичних аспектів виникнення та становлення вітчизняного соціолого-правового напрямку. Це породжує необхідність проведення дослідження актуальних питань виникнення та функціонування вітчизняної соціологічної школи права, а також наукового доробку її представників.

Значний внесок у розвиток вітчизняної соціологічної юриспруденції зробили провідні вчені-теоретики другої половини XIX – першої половини XX ст.: **М. Драгоманов**, **М. Ковалевський**, **С. Гогель**, **М. Грушевський**, **Б. Кістяківський**, **С. Дністрянський**, **М. Чубинський**, **М. Шаповал** та ін.

Михайла Петровича Драгоманова (1841-1895 рр.) називають піонером української соціології та основоположником вітчизняної політичної соціології. Його погляди формувалися під відчутним впливом західної науки, зокрема, позитивізму, праць **О. Конта**, **Г. Спенсера**, **К. Маркса** та ін. Водночас він розробляв власні оцінки й ідеї щодо проблем влади, державності, прав і свобод особи, взаємин між державою і суспільством, між суспільними інтересами й правами індивідів, а його соціалістичні ідеї вважалися серйозним конкурентом марксизму.

Соціолого-правові розробки **М. Драгоманова** ми можемо побачити у його працях "Чудацькі думки про українську національну справу" і "Листи на Наддніпрянську Україну",

в яких учений розглядає сутність нації як основної форми солідарності між людьми, що має основоположну соціальну і культурну цінність.

У 1880 році М. Драгоманов опублікував чітку програму моделювання майбутньої української державності та нації, яка зберігала свою актуальність практично до занепаду Української Народної Республіки.

Одним із яскравих представників вітчизняної соціології XIX ст. був правознавець, професор Петербурзького університету **Максим Максимович Ковалевський** (1851-1916 рр.), який доклав чимало зусиль до становлення соціології як навчальної дисципліни не тільки в Україні, але й у Західній Європі. Основними його працями є „Виникнення сучасної демократії”, „Сучасні соціологи”, „Від прямого народовладдя до представницького і від патріархальної монархії до парламентаризму”, „Історико-порівняльний метод в юриспруденції”, „Соціологія” та ін.

У своїх працях учений зосереджував увагу на проблемах походження держави, її функціях, межах державної влади, формах державного правління, теоріях і практиці демократії, виникненні та еволюції парламентаризму, його значенні в тогочасних державах Європи.

Для вивчення суспільства М. Ковалевський використовував історико-порівняльний метод. Учений наголошував: «Одне тільки використання його відкриває шлях до наукового пояснення причин виникнення того чи іншого інститутів в історії права. Шляхом порівняння одного законодавства з якомога більшою кількістю інших, однак не випадково взятих, а таких, що належать народам, близьким за своїм суспільним розвитком, історик-юрист набуває можливості поступового сходження до загальних світових причин розвитку тих чи інших юридичних відносин... Його використання уможливорює наукове обґрунтування вже встановлених фактів» [1, с. 25].

За визначенням вченого, призначення історико-порівняльного методу полягає не в збагаченні історії права новими матеріалами, а у розкритті сутності наявного, висвітлення їх з науково обґрунтованої позиції, пояснення походження та причинного зв'язку фактів з доволишніми явищами [2].

Прогресивний розвиток суспільства він пов'язував з розширенням сфери солідарності, під якою розумів універсальний соціальний закон, що є нормою суспільного життя.

Класову боротьбу, якій на той час були присвячені чимало праць вітчизняних соціологів, М. Ковалевський вважав відхиленням від норми. Тому, на його думку,

революція є негативною, антиприродною формою розвитку суспільства, результатом помилок діючого у державі уряду.

Учений виступав за мирне реформування Російської імперії та України у її складі, модернізацію суспільства, розширення громадянських прав і свобод. Єдиним правильним шляхом такого реформування є еволюційний шлях розвитку, який можливий на основі запозичення позитивної практики способів вирішення демократичними європейськими державами соціальних протиріч.

Магістр карного права, професор **Сергій Костянтинович Гогель** (1860 – 1933 рр.) був представником не тільки соціології права, а й кримінології в її тодішньому розумінні. У своїх працях учений обґрунтовував необхідність зміни каральної системи на виправну. Покарання повинні, в першу чергу, бути стимулом для зміни поведінки в кращий бік, запобігати вчиненню нових злочинів як девіантом, так й іншими особами. Саме тому науковець виступав за гуманізацію кримінального права. Введення принципів поваги до прав людини, її честі та гідності, дасть можливість особам, що відбувають покарання, пройти повторну соціалізацію після такого відбування [3].

Окрім того, С. Гогель різко критикував репресивні методи покарань, вважаючи їх такими, що не виконують жодних позитивних функцій для суспільства. Вчений вважав, що для формування правильної і дієвої системи кримінального права, до встановлення мір і видів покарань необхідно залучати суспільство.

Видатний політичний діяч, академік, професор Львівського університету та **Київського державного університету Михайло Сергійович Грушевський** (1866-1934 рр.) був представником історико-соціологічного підходу до вивчення проблем соціології та права.

У 1919 р. він заснував у Відні перший український соціологічний науковий заклад - соціологічний інститут, у дослідженнях якого переважала соціоантропологічна проблематика розвитку суспільства, його первинних форм та законів еволюції. Застосовуючи історико-соціологічний метод, М. Грушевський прагнув, щоб історико-соціологічний аналіз минулого сприяв розумінню сучасних, а також прогнозуванню майбутніх процесів у суспільстві. Саме тому вчений досліджував людське суспільство, закони його розвитку та прогресу, причини і фактори виникнення й існування людського суспільства. Всі ці аспекти були проаналізовані та висвітлені у його головній соціологічній праці “Початки громадянства. Генетична соціологія”.

Слід зазначити, що М. Грушевський був також представником політичної соціології, у межах якої з наукової точки зору розробляв проекти соціального і національного будівництва, спирався на врахування таких чинників суспільної організації тих часів, як настрої народних мас, механізми демократичних свобод, а також на принципи “народної єдності” [4, с.33-34].

Визначною постаттю в історії вітчизняної соціолого-правової думки є професор Київського університету, член Української Академії наук **Богдан Олександрович Кістяківський** (1868-1920 рр.) - **автор ряду наукових праць з юридичної соціології, зокрема: „Ідея рівності з соціологічної точки зору”, „Реальність об’єктивного права”, „Право як соціальне явище”, „Сутність державної влади”, „Соціальні науки і право” та ін.**

На думку Б. Кістяківського, ідея права за своєю природою належить до сфери цінностей. Причому така природа права має двоякий характер. З одного боку - це належна, зовнішня форма існування справедливості й свободи. З другого - це сфера соціальних відносин між окремими індивідами і соціальними групами, сукупність норм, що дозволяють досягти компромісу між різними протиріччями.

Державу Б. Кістяківський ототожнює з культурними людьми, які проживають в організованій культурній спільноті. Культурна людина і держава взаємодоповнюють одне одного: держава немислима без культурної людини, як і культурна людина - без держави. Найвищою формою державного буття, виробленого людиною, є правова держава [5, с. 226].

Діяльність Б. Кістяковського, як соціолога і теоретика права, важко переоцінити на фоні критичного ставлення до правового нігілізму. Учений різко висловлювався на цю тему і закликав кожного громадянина стати учасником процесу усунення правового нігілізму, створення, застосування і втілення принципів права у суспільне життя [6, с. 40].

Станіслав Северинович Дністрянський (1870-1935 рр.) - український правник, політолог, професор Львівського університету, засновник Українського Вільного Університету у Празі, відомий як автор проекту конституції ЗУНР, а також праць „Загальна наука права й політики”, „Звичаєве право і соціальні зв’язки”, „Природні засади права” та ін.

Вченим були проведені ряд соціологічних досліджень у сфері юридичної науки, що дало змогу з’ясувати природу та особливості явищ правової дійсності, які раніше не були охоплені проблематикою правознавства.

С. Дністрянський обґрунтовує виникнення права наявністю соціальних зав’язків. Право є соціальним інститутом, яке існує у зв’язках між індивідами, тобто у соціальних зв’язках. Головними чинниками, які впливають на виникнення соціальних зав’язків, а відповідно і

права, вчений вважав економічні потреби та соціально-етичні правила, які утворюються серед соціальних зав'язків.

Право, на думку С. Дністрянського, – це суспільний порядок соціального зв'язку, який виникає з потреби суспільних відносин між людьми, що потребують допомоги один одному та охорони від інших. Норми, що не мають на меті впорядкування людських відносин у суспільстві, не є правовими нормами, а їхні правила – правом (наприклад, приписи моди, доброго тону, релігійні обряди не можуть бути правом) [7].

Як представник державницького націоналізму, С. Дністрянський відстоював ідею національно-демократичної держави, право народу на самовизначення в етнічних кордонах, підкреслюючи значення природних умов для національного самовизначення.

Михайло Павлович Чубинський (1871-1943 рр.) - юрист, представник соціологічної школи в кримінальному праві та кримінології.

Тогочасні вчення в галузі кримінального права вчений зводив до двох типів: вчення антропологів та вчення соціологів. Науковець віддавав більшу перевагу саме соціологічному підходу до розуміння правознавства, оскільки даний підхід використовує такі категорії як статистика, досвід і вплив навколишнього середовища та соціальних умов на формування особистості і його поведінки. Антропологічні вчення вчений вважав застарілими, оскільки вони засновані на сталих даних.

М. Чубинський був одним із перших вітчизняних дослідників, хто почав запроваджувати сучасні принципи кримінального права. Так, у своїх працях він обґрунтовує запровадження принципу «зворотної сили закону» у випадках, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи. Науковець звертає увагу й на те, що будь-який закон спочатку повинен бути доведеним до відома громадян шляхом публікації в офіційних виданнях або оголошення на зборах громади і лише після цього може застосовуватись [8, с. 87].

М. Чубинський вважав, що вивчення злочину, як абстрактного, суто правового явища, є недопустимим. Адже злочин, який посягає на охоронювані правовідносини, має розглядатися з точки зору цих відносин. Таким чином, злочин потрібно вивчати не лише як юридичне поняття, але і як явище суспільне, що має свої причини і тягне за собою певні соціальні наслідки.

Микита Юхимович Шаповал (1882-1932) - фундатор і засновник Українського соціологічного інституту в Празі. Його також вважають засновником української соціолого-правової думки, який запропонував вивчати соціологію не як теоретичну, а як практичну

науку. Таку тезу він обґрунтовував тим, що соціологія вивчає суспільство, а складовими елементами суспільства є поведінка його учасників, взаємовідносини між ними.

У своїх працях вчений наголошував на соціальній природі права, зазначав, що право є одночасно і соціальним чинником, і соціальним наслідком, тому прослідкувати однозначний шлях його утворення і дії в суспільстві практично неможливо. Єдиним достовірним фактом вчений називає те, що людина завжди була і є соціальною істотою, а отже взаємовідносини в суспільстві також були і є постійними. Це породжує необхідність регулювання цих відносин для нормального існування спільноти.

Право також є наслідком життєдіяльності суспільства, у якому закладений досвід поколінь стосовно подолання небажаних ситуацій. Право прямо пропорційно залежить від цього досвіду: зародження, зростання, занепад чи зміна досвіду спричиняє зародження, зростання, занепад чи зміну права. Оскільки право залежить від людини, то воно може бути тільки суб'єктивним. Своєю поведінкою люди постійно творять право. Кожна людська організована спільнота творить норми для взаємовідносин між членами (внутрішнє право) і для взаємовідносин до інших людей та спільнот (зовнішнє право) [9, с. 25].

Починаючи з 30-х років ХХ ст. соціологічний напрям у правознавстві був зведений практично нанівець. Така тенденція була спричинена домінуванням марксистської концепції в суспільному житті, яка не сприймала основоположні соціолого-правові концепції. Єдиним джерелом суб'єктивного права стала держава, а всі соціально-правові явища знаходилися під її повним репресивним контролем.

Аналізуючи характерні особливості історичного розвитку вітчизняної соціологічної юриспруденції, варто зауважити, що на етапі свого становлення соціологія права була частиною загальної соціології. Практично до кінця ХІХ ст. ми не можемо виділити представників чистої соціолого-правової школи. Окремі соціолого-правові дослідження можна простежити у працях соціологів та юристів другої половини ХІХ - першої половини ХХ ст. Зокрема, окремі проблемні аспекти соціології права були досліджені в основоположних роботах М. Драгоманова, М. Ковалевського, С. Гогеля, М. Грушевського, Б. Кістяківського, С. Дністрянського, М. Чубинського, М. Шаповала та ін. Праці вказаних класиків стали основою для вітчизняної соціологічної юриспруденції, а ряд їх наукових розробок використовуються в західноєвропейській та американській соціолого-правовій думці.

Список використаних джерел:

1. Ковалевский М. М. Историко-сравнительный метод в юриспруденции и приемы изучения истории права. М., 1880. 73 с.

-
2. Ніколаєнко Н. Сутність та особливості історико-порівняльного методу правових досліджень М. Ковалевського. *Віче*. № 14. липень 2010. URL: <http://veche.kiev.ua/journal/2110/>
 3. Вернадський В.І. Листування з українськими вченими. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-02-6599-8/29.pdf>
 4. Соціологія: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / А. Ю. Брегеда, А. П. Бовтрук, Г. В. Дворецька та ін. К.: КНЕУ, 1999. 124 с.
 5. Сікач І. В. Правова держава: концепція Б. Кістяківського. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 1999. Вип. 2. С. 223-230.
 6. Кістяковский Б. В защиту права: интеллигенция и правосознание. *Новое время*. 1990. № 20. С. 38–44.
 7. Дністрянський С. Звичаєве право - Асоціальні зв'язки. *Часопись правнича і економічна*. Львів, 1902. Т. IV–V.
 8. Берзін П. Шукач правди (Михайло Павлович Чубинський). *Юридична Україна*. Вип. 7-8. 2016. С. 87-106.
 9. Шаповал М. Соціологія українського відродження. К.: Україна, 1994. 45 с.

ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНОЇ СИЛИ МІЖНАРОДНИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ОБ'ЄДНАНЬ

УДК 339.924

Заяць О. І.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин
Ужгородського національного університету
E-mail: olena.zayats@uzhnu.edu.ua

Zayats O. I.

**PhD. in International Economic Relations,
Associate Professor at the Department of International Economic Relations
Uzhorod National University
E-mail: olena.zayats@uzhnu.edu.ua**

Анотація. У статті досліджено аспекти визначення і формування факторів глобальної конкурентної сили країн та міжнародних інтеграційних об'єднань. Відзначено, що у сучасній світовій економіці внаслідок взаємодії різноманітних факторів конкурентної сили, глобальний економічний простір стає все більш непередбачуваним. Обґрунтовано, що трактування глобальної конкурентної сили на рівні міждержавних інтеграційних об'єднань є набагато ширшою за розвиток на рівні країни, це як деякий сумарно-синергетичний прояв конкурентних сил країн-членів та має вагомий вплив на розподіл і нарощення конкурентної сили між суб'єктами глобального конкурентного середовища. На основі дослідження факторів конкурентної сили всіх суб'єктів глобального господарства запропоновано узагальнену класифікацію системи факторів гнучкої конкурентної сили інтегрованих економічних систем або ж можна її ще назвати інтерпритацію драйверів глобальної конкурентної сили. В даному дослідженні зроблена спроба оцінити вплив

міжнародної економічної інтеграції на фактори глобальної конкурентної сили країн-членів інтеграційних об'єднань.

Ключові слова: глобальна конкурентна сила, міжнародна економічна інтеграція, інтеграційне об'єднання, конкурентний потенціал.

Постановка проблеми. Конкурентна сила всіх суб'єктів глобального господарства залежить від багатьох факторів. На сучасному етапі розвитку економічної науки, економісти-міжнародники проводять дослідження у сфері оцінки критеріїв глобальної конкурентної сили лише в розрізі країни. На нашу думку, це лише частково характеризує практичний вектор досягнення того чи іншого рівня глобальної конкурентної сили та не враховує економіко-конкурентні ефекти, які отримує країна від участі в процесах економічної інтеграції та дезінтеграції. Так як, об'єднання країн в міжнародні інтеграційні союзи має вагомий вплив на їх глобальну конкурентну силу. Однак, тут важливо усвідомити, що трактування глобальної конкурентної сили на рівні міждержавних інтеграційних об'єднань є набагато ширшою за розвиток на рівні країни, це як деякий сумарно-синергетичний прояв конкурентних сил країн-членів та має вагомий вплив на розподіл і нарощення конкурентної сили між суб'єктами глобального конкурентного середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питань визначення факторів формування глобальної конкурентної сили країни знайшло своє відображення в працях таких учених-економістів, як К. Шваб, М. Портер, М. Делгадо, К. Кетельс, С. Стерн, М. Саутер, К. Стокдале, П. Аусік, Р. Ауті, Дж. Кові, Дж. Сачс, А. Варнер, А. Россер, Ф. Каселлі, Т. Куннінгхамі, Т. Венаблес, Р. Торвік, Х. Мехлум, К. Моєне, Ю. Кофнер, С. Кузнец, Т. Шульц, Дж. Беккер, О. Пищуліна, Т. Юрочко, М. Міщенко, Я. Жаліло. Однак, питання оцінки впливу міжнародної економічної інтеграції на фактори формування глобальної конкурентної сили країн-членів інтеграційних об'єднань залишаються поза увагою економістів-міжнародників.

Метою даного дослідження є визначення ключових факторів, які формують глобальну конкурентну силу країни та міжнародного інтеграційного об'єднання.

Результати дослідження. Розвиток процесів інтеграції та дезінтеграції в світовій економіці зумовлює необхідність ідентифікації та аналізу існуючих методів оцінювання глобальної конкурентної сили країни для виокремлення її стержневих факторів з метою визначення їх значення для формування конкурентної сили міждержавних інтеграційних угруповань. В сучасній світовій економіці внаслідок взаємодії різноманітних факторів конкурентної сили, глобальний економічний простір стає все більш непередбачуваним. Інтегрована конкурентна сила міждержавного інтеграційного об'єднання залежить від глобальної конкурентної сили країн-учасниць. Інакше кажучи, вже в самій концепції, в самому визначенні конкурентної сили міждержавного інтеграційного об'єднання вбачається ідея переважно індуктивного чи дедуктивного напряму формування конкурентного статусу в глобальному конкурентному середовищі інтеграційного угруповання, “знизу” або “зверху”.

Останнім часом глобальна конкурентна сила як країни, так і міжнародного інтеграційного об'єднання стала основоположною ідеєю для розроблення економічної політики задля сталого розвитку суб'єктів глобального господарства. Наукові дискусії як організувати ефективне функціонування конкурентно орієнтованої економіки крутяться навколо позицій всіх суб'єктів глобального господарства.

Визначення та вимірювання глобальної конкурентної сили як на національному рівні, так і на рівні міждержавних інтеграційних об'єднань пов'язано з гнучкістю та постійною зміною світових економіко-конкурентних лідерів. Цій науковій категорії присвячено багато досліджень, так як розробники економічної політики як країни так і інтеграційного угруповання повинні розуміти, яке місце займає їхня економіка у співвідношенні до інших суб'єктів глобального господарства, і за допомогою яких факторів конкурентної сили нарощуються конкурентні позиції. Таким чином, однозначно відокремити фактори конкурентної сили країни-члена від

міждержавного інтеграційного об'єднання не виходить, так як повнота охоплення всього спектра, який вибудовує глобальну конкурентну силу інтеграційних союзів знаходиться в залежності від країн-членів. Інтегрована конкурентна сила інтеграційних об'єднань розглядається як результат агрегації глобальних конкурентних сил країн-членів (див. рис. 1).

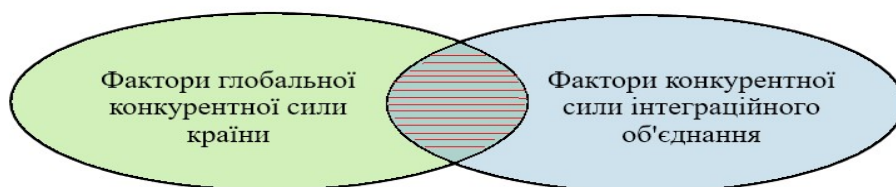

Рисунок 1 Співвідношення глобальної конкурентної сили країни та інтегрованої конкурентної сили міжнародного інтеграційного об'єднання

Джерело: складено автором

Фактори глобальної конкурентної сили – це обставини та умови, що сприяють її нарощенню. Наше сьогодення розуміння факторів конкурентної сили походить з поглядів вчених-економістів класичної школи, таких як Адам Сміт, Девід Рікардо, Карл Маркс, які виокремлювали землю, працю та капітал, але значення цих факторів станом на сьогоднішній день змінилося і в останні десятиліття більша увага приділяється інноваціям. Одним з перших академічних досліджень по конкурентоспроможності стало дослідження М. Портера в 1990 році “Конкурентні переваги національних економік” [1], в якому автор виділив фактори конкурентної сили країни в контексті продуктивності праці. М. Делгато, розширив підхід М. Портера, ввів нову структуру факторів конкурентної сили і класифікував їх по типу і силі впливу [2]. Найбільш відомим і часто цитованим підходом до оцінки конкурентоспроможності країн є рейтинг країн за звітом ВЕФ, в якому виокремлюють 4 субіндекси і 12 факторів. Узагальнену класифікацію системи факторів гнучкої конкурентної сили інтегрованих економічних систем або ж можна

її ще назвати інтерпретація драйверів глобальної конкурентної сили відображено на рисунку 2.

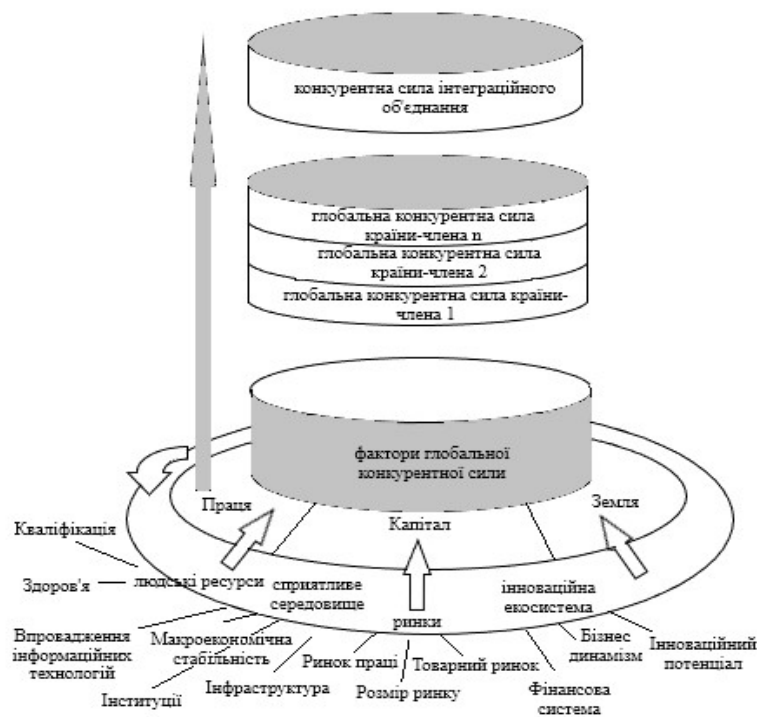

Рисунок 2 Система факторів формування конкурентної сили міжнародних інтеграційних об'єднань

Джерело: складено автором

Земля є досить широкою категорією як фактор глобальної конкурентної сили, оскільки включає в себе всі природні ресурси. Ці ресурси є дарами, які наділені природою всім країнам світу. Деякі типові приклади природних ресурсів: вода, нафта, мідь, природний газ, вугілля, ліси, зручність географічного положення для транспорту, клімат і т.д. В класичній економічній теорії наявність власних сировинних ресурсів розглядалася як беззаперечна конкурентна перевага країни в світовому господарстві, проте сьогодні, земля, має вирішальне значення для більшості форм виробництва, але наскільки вона є важливою залежить від галузі. Наприклад, земля є центральним фактором для сільського господарства, але вона є

практично не принциповою для технічної компанії, яка буквально працює у віртуальній сфері.

Нерівномірність розподілу природних ресурсів між країнами та міждержавними інтеграційними угрупованнями чітко простежується. Експерти провели детальний аналіз десяти найбільш цінних природних ресурсів на землі, а також перевели корисні копалини в долари і склали рейтинг найбільш “ресурсних” країн світу (див. табл. 1).

Таблиця 1

ТОП-10 країн, багатих на природні ресурси

КРАЇНА	Загаль на вартість ресурсів, трлн \$	Запас и нафти, трлн \$	Запаси природного газу, трлн \$	Запаси лісоматеріалів, трлн \$
1. Росія	75,7	7,08	19	28,4
2. США	45	не входить в ТОП-10	3,1	10,9
3. Саудівська Аравія	34,4	31,5	2,9	не входить в ТОП-10
4. Канада	33,2	21	не входить в ТОП-10	11,3
5. Іран	27,3	16,1	11,2	не входить в ТОП-10
6. Китай	23	не входить в	не входить в	6,5

		ТОП-10	ТОП-10	
7. Бразилія	21,8	не входить в ТОП-10	не входить в ТОП-10	17,5
8. Австралія	19,9	не входить в ТОП-10	не входить в ТОП-10	5,3
9. Ірак	15,9	13,6	1,3	не входить в ТОП-10
10. Венесуелла	14,3	11,7	1,9	не входить в ТОП-10

Джерело: складено автором за даними [3]

З таблиці видно, що Росія – найбагатша країна світу на природні ресурси: лідирує серед усіх країн світу за розмірами як природнього газу, так і запасів деревини. Крім газу та деревини, Росія має великі запаси вугілля у світі і займає друге місце та третє за величиною родовища золота. Проте, незважаючи на те, що вона є найбагатша на природні ресурси країна, в рейтингу глобальної конкурентоспроможності країн 2019, вона зайняла лише 43 місце серед 141 країни. Суть проблеми Росії полягає в тому, що концепція багатства змінилась з часів першої промислової революції і нинішні економіко-конкурентні лідери – це ті хто володіє технологіями для виробництва товарів, а не ті хто володіє ресурсами.

Багато досліджень концентрують увагу на характері впливу природніх ресурсів на сталий розвиток країн. Зокрема, Ауті Річард ввів у науковий обіг термін “прокляття природних ресурсів” і стверджував, що багаті на природні ресурси економіки показують уповільнений економічний ріст і розвиток, в порівнянні з країнами бідними на природні ресурси [4].

Одним з пояснень, яке знайшли економісти була, так звана, “голландська хвороба” – погіршення ефективності економіки держави через збільшення експорту сировини, внаслідок чого відбувається деіндустріалізація. Цей термін вперше був введений в науковий обіг в 1977 році в статті журналу “The Economist” [5, с. 82-83]. Пов’язано це з кризою 1960 років, після відкриття газового родовища. Збільшення доходів від експорту продукції видобувного сектора економіки привело до надходження іноземної валюти та зменшення конкурентоспроможності продукції місцевого виробництва по відношенню до імпорту. Детально досліджує залежність російської економіки від природних ресурсів Джованні Кові, а також надає ґрунтовний аналіз чи призвів розвиток нафтогазової галузі до деіндустріалізації. Він доводить чому залежність від експорту одного продукту може призвести до зменшення добробуту нації в довгостроковій перспективі [6; 7].

Наприкінці ХХ ст. почали поширюватись твердження, що природні ресурси можуть виявитися не перевагою, а навіть тягарем в контексті сталого економічного розвитку, оскільки з’являлись емпіричні докази слабого зв’язку між економічними результатами окремих країн та їх забезпеченням сировинними ресурсами. Одним з найбільш важливих емпіричних досліджень теорії “прокляття ресурсів” є проведене дослідження 1995 року Саксом Дж. і Варнером А., в якому вони доводять, що багаті на природні ресурси мають нижчі темпи росту, ніж країни з обмеженими ресурсами. Їхні розрахунки вказали не те, що країнах з надлишковими природними ресурсами зниження темпів росту дорівнює 0,39% в рік, приблизно 7% ВВП на душу населення за 20 років [8].

Насправді, деякі дослідження економістів-міжнародників вказують на негативний вплив та небажання розвитку інших сфер економіки, країнами, які багаті на природні ресурси. Проте Россер Е. [9], Касселі Ф. і Куннінгем Т. [10], Ван дер Плуг Ф. і Венелес Т. [11], Меллум Х., Моєн К. і Торвік Р. [12] вказують на неоднозначність «ресурсного прокляття», так як розглядають та аналізують різноманітний економічний досвід країн багатих на природні ресурси і стверджують, що деякі країни використовують ресурси для досягнення економічного розвитку,

тобто спростовують вищенаведений парадокс. Голландською хворобою “перехворіли” багато країн: Норвегія, Австралія, Великобританія, тому можна говорити, що цим країнам вдалося змінити “прокляття” на фактор успіх.

Таким чином, природні ресурси, як фактор конкурентної сили суб’єктів глобального господарства можуть розглядатись подвійно: становити як проблему для сталого економічного розвитку економіки, так і перевагу. Зазначимо, що на нашу думку, наявність природних ресурсів для будь-якої економіки має більше позитивних економіко-конкурентних ефектів, ніж негативних, тобто вони є посилюючим фактором, який при бажанні та правильній конкурентній стратегії допоможе суб’єкту глобального господарства наростити конкурентну силу.

Значний внесок у класифікацію факторів формування конкурентної сили зробив Всесвітній економічний форум (ВЕФ), який готує широко відому щорічну оцінку глобальної конкурентоспроможності країн, проте фактор природних ресурсів не виокремлює (див. рис. 2). Вплив міждержавної економічної інтеграції на конкурентну силу країн-членів можна прослідкувати у всіх сферах: сприятливе середовище (інституції, інфраструктура, впровадження інформаційних технологій, макроекономічна стабільність), людські ресурси (здоров’я, кваліфікація), ринки (товарний ринок, ринок праці, фінансова система, розмір ринку), інноваційна екосистема (бізнес динамізм, інноваційний потенціал).

Сприятливе середовище як фактор глобальної конкурентної сили. Інституції як складова сприятливого середовища будь-якого суб’єкта глобального господарства забезпечують стабільність, необхідну бізнесу для інвестицій та інновацій, забезпечуючи більш високу якість життя для населення. Міжнародна економічна інтеграція впливає на якість інституцій шляхом обміну практиками їх імплементації, а також конкуренції юрисдикції в рамках інтеграційного об’єднання. В 2019 році за критерієм інституції лідерські позиції займає Фінляндія (82 бали із 100 можливих), країна-член ЄС (див. табл. 2) [13]. В основі економічної інтеграції перш за все лежить створення спільних ринків товарів та послуг, капіталу і людських ресурсів, що сприяє розвитку транспортної і логістичної інфраструктури. Русійною силою

розвитку якості інфраструктури може стати саме міжнародна економічна інтеграція, так як ринки стають відкритішими і торговельно-конкурентна взаємодія між країнами-членами посилюється, тому проекти в області інфраструктури стають більш затребуваними. За критерієм інфраструктура світовим лідером є Сінгапур (95 балів із 100), країна-член АСЕАН (див. табл. 2) [13]. Макроекономічна стабільність є складовою сприятливого середовища, а її забезпечення є однією з сфер конкурентної економіки, яку можна віднести до тих на які економічна інтеграція має значний вплив. Це пов'язано з тим, що більш тісна взаємодія об'єктивно призводить до зближення і синхронізації ділових циклів країн. Однак, важливо відмітити, що можуть спостерігатися ефекти як позитивного, так і негативного характеру. У випадку якщо у однієї з країн-членів інтеграційного об'єднання спостерігається економічний ріст, то це може сприяти зростанню економік партнерів по об'єднанню (“зараження зростанням”), а у випадку якщо одна з країн союзу знаходиться на стадії економічного занепаду – відбувається “зараження кризою” [14, с. 36]. За макроекономічною стабільністю багато країн оцінюється ВЕФ найвищими балами 100 із 100 можливих (див. табл. 2 і 3).

Таблиця 2

ТОП-10 країн, за фактором конкурентної сили сприятливе середовище 2019

КРАЇНА	Інституції, max =100	Інфраструктура, max=100	Впровадження інформаційних технологій, max=100	Макроекономічна стабільність, max=100	Сприятливе середовище, max=100
1. Сінгапур	80	95	87	100	90,5
2. Гонконг	78	94	89	100	90,2 5
3. ОАЕ	73	88	92	100	88,2 5
4. Корея	66	92	93	100	87,7

					5
5.	78	93	79	100	87,5
Швейцарія					
6.	79	94	76	100	87,2
Нідерланди					5
7. Данія,	77,	87, 84	83, 88	100	86,
Швеція	75				75
8. Японія	72	93	86	95	86,5
9.	81	83	80	100	86
Фінляндія					
10.	76	85	78	100	84,7
Люксембург					5

Джерело: розраховано автором за даними [13]

Таблиця 3

Сприятливе середовище найбільших інтеграційних об'єднань, 2019

ІНТЕГРАЦІЙНЕ ОБ'ЄДНАННЯ	Інституції, max=100	Інфраструктура, max=100	Впровадження інформаційних технологій, max=100	Макроекономічна стабільність, max=100	Сприятливе середовище, max=100
А ЮСМК	64	80	66	99	77,2
ЄС	65	82	72	96	78,2
МЕРКОСУР	56	69	63	85	68,2
АСЕАН	51	66	60	66	60,7

Джерело: розраховано автором за даними [13]

Людський ресурс як фактор глобальної конкурентної сили. Людські ресурси сьогодні мають важливе значення у контексті зміцнення конкурентної сили суб'єктів глобального господарства. Роль людини в розвитку економіки зайняла практично основне місце, так як чим якісніше робоча сила тим вище продуктивність, а якість залежить від навичок, освіти та мотивації. Основним показником розвинутого суспільства і ключовим фактором сталого розвитку стає не лише модернізація виробництва, оновлення науково-технічної бази та розвиток технологій, але й цілком реальним є нарощення глобальної конкурентної сили на основі ефективного використання людського капіталу.

Лауреат Нобелівської премії з економіки 1971 року, американський економіст Саймон Кузнец, стверджував, що для науково-технічного прориву та переходу до нового технологічного укладу в країні має бути накопичений людський капітал [15]. Засновниками сучасної теорії людського капіталу є Т. Шульц та Г. Беккер. Т. Шульц, Лауреат Нобелівської премії 1979 року, вважав, що у країнах, які прагнуть розвитку, економічне зростання досягається не тільки завдяки трансферту технологій, а інвестиціями у фізичний капітал і накопичення знань. Економічне зростання залежить від людського капіталу і в іншому сенсі: від поліпшення здоров'я людей, зниження злочинності, від відповідного соціального клімату і інститутів, від виховання [16]. Г. Беккер, американський економіст, Лауреат Нобелівської премії 1992 року, писав, що людський капітал формується за рахунок інвестицій в людину [17]. М. Портер, відмічає, досягнення більш зрілих конкурентоспроможних переваг і конкуренція в нових галузях промисловості вимагає співробітників з більш глибокими знаннями [18]. Для того, щоб модернізувалася національна економіка, якість людських ресурсів повинна постійно підвищуватися.

Таким чином, можна говорити, про тісний зв'язок між економіко-конкурентним розвитком країни і розвитком людського капіталу. Інвестування в людський капітал впливає на продуктивність, а продуктивність на економічне зростання, економічне зростання на можливості людського капіталу. Це пояснюється не стільки тим, що розвинуті країни мають великі можливості інвестувати в освіту, охорону здоров'я,

поліпшення умов праці, а перш за все тим, що якісний людський капітал забезпечує кращий економічний і конкурентний результат. Міжнародні порівняння демонструють, що з ростом душевого доходу ефективність вкладень у людину зменшується, але в найбагатших країнах знову рухається вгору [19, с. 15].

У звіті Всесвітнього економічного форуму при щорічній оцінці глобальної конкурентоспроможності країн виокремлюються чотири субіндекси, одним з яких є людські ресурси, який об'єднує два критерії: кваліфікація та здоров'я (див. табл. 4 і 5). Здатність економіки створювати і ефективно використовувати людські ресурси все в більшій мірі визначає економічну та конкурентну силу країни, а також добробут населення.

Таблиця 4

ТОП-10 країн, за фактором конкурентної сили людські ресурси, 2019

КРАЇНА	Здоров'я, max=100	Кваліфікація, max=100	Людські ресурси, max=100
1. Швейцарія	100	87	93,5
2. Ісландія, Швеція	98, 97	83, 84	90,5
3. Данія, Фінляндія, Нідерланди, Сінгапур	93, 93, 94, 100	86, 86, 85, 79	89,5
4. Гонконг, Ізраїль, Норвегія	100, 98, 94	78, 80, 84	89
5. Австралія, Канада, Німеччина	95, 95, 92	81, 81, 84	88
6. Австрія, Великобританія	95, 92	79, 82	87
7. Японія, Корея, Нова Зеландія	100, 99, 91	73, 74, 82	86,5
8. Бельгія, Ірландія,	93, 95, 93,	79, 77,	86

Люксембург, Іспанія	100	79, 72	
9. Франція	99	72	85,5
10. Італія, Тайвань	100, 94	70, 76	85

Джерело: розраховано автором за даними [13]

Таблиця 5

Людські ресурси найбільших інтеграційних об'єднань, 2019

ІНТЕГРАЦІЙНЕ ОБ'ЄДНАННЯ	Здоров'я, max=100	Кваліфі кація, max=100	Людські ресурси, max=100
ЮСМКА	88	74	81
ЄС	90	75	82,5
МЕРКОСУР	77	62	69,5
АСЕАН	82	62	72

Джерело: розраховано автором за даними [13]

Дані таблиці 4 засвідчують, що в 2019 році за фактором людські ресурси серед 141 країни, Швейцарія займає лідерські позиції, а також, що основна частина людського капіталу зосереджена в розвинутих країнах світу. Людський капітал має прямий зв'язок з економічним зростанням, а отже є важливим фактором конкурентної сили суб'єктів глобального господарства.

У 2018 році Світовий банк запровадив новий Індекс людського капіталу, в рамках проекту людський капітал, який спрямований на заохочення більш значущих інвестицій у людей для прискорення економічного зростання. Цей індекс кількісно оцінює залежність продуктивності від здоров'я та освіти на місцевому, національному та глобальному рівнях [20]. Новий індекс виявляє країни, які інвестують в освіту, а також він є виразом теорії людського капіталу та підпорядковує критерії конкурентної сили освіти, здоров'я цілям економічного зростання. В контексті проекту людський капітал Світового банку, переосмислюється розуміння охорони здоров'я та освіти.

Нобелівська премія з економіки 2019 року присуджена американським науковцям Банерджі А., Дюфло Е., Кремер М. за експериментальний підхід до подолання глобальної бідності. Дослідження проведене минулорічними лауреатами ґрунтується на доведенні, що боротьба з бідністю у світі для розвитку національних економік, можливо за допомогою використання найефективніших заходів покращення результатів освіти та здоров'я дітей [21]. Недостатня увага до розвитку людського капіталу призводить до значних суспільних витрат, завдає збитків добробуту людей, обмежує можливості економіко-конкурентного розвитку.

В рамках дослідження Українського центру економічних та політичних досліджень ім. Разумкова опубліковано аналітичну доповідь, яка презентує результати досліджень щодо системи показників та критеріїв оцінки людського капіталу, аналізує шляхи підвищення ефективності його використання. Доповідь аналізує широкий спектр факторів, що безпосередньо впливають на якість інституційних реформ та соціально-економічних стратегій, спрямованих на розвиток людського капіталу, зокрема, реформування сфер охорони здоров'я та освіти, стан розвитку української науки. Аналізуються шанси переходу до соціальної політики, яка, спираючись на якість людського капіталу, мала б стати рушієм соціально-економічного зростання. Досліджується динаміка міграційних процесів, які наразі перетворюються на загрозу не лише розвитку людського капіталу, але й розвитку економіки та національній безпеці у цілому. У доповіді наводяться результати соціального дослідження ставлення громадян України до реформ освіти, охорони здоров'я та соціальної політики [19].

Отже, людський капітал є одним з основних факторів розвитку глобальної конкурентної сили суб'єктів світового господарства, так як без інвестицій у людський капітал сьогодні є неможливим досягти сталого економічного та конкурентного розвитку. Це становить виклик як для кожної країни, так і для міжнародних інтеграційних об'єднань.

Ринки як фактор глобальної конкурентної сили. На всіх рівнях міжнародної економічної інтеграції ринки країн-членів стають більшими та відкритішими для

партнерів по інтеграційному об'єднанню, найбільш наочний вплив інтеграції відображається на розвитку ринку товарів та послуг. Створення єдиної митної території, відсутність митного контролю спрощує транскордонну торгівлю, що в свою чергу впливає на рівень конкуренції на національних ринках країн-членів, що в перспективі призводить до нарощення глобальної конкурентної сили. В рамках міжнародних інтеграційних угруповань ефективність ринку праці підвищується, так як інтеграційне співробітництво країн-членів впливає на його розвиток (спрощується найм закордонної робочої сили) і в результаті створення єдиного ринку праці між країнами-членами збільшується взаємний потік громадян, а також покращуються умови праці мігрантів. Щодо фінансових ринків, то економічна інтеграція країн впливає на їх розвиток, так як усунення або зниження бар'єрів для руху капіталу сприяє проникненню на ринок нових технологій і практик надання фінансових послуг (див. табл. 6 і 7).

Таблиця 6

ТОП-10 країн, за фактором конкурентної сили, ринки, 2019

КРАЇНА	Товарний ринок, max=100	Ринок праці, max=100	Фінансовий ринок, max=100	Ро збір ринку, max=100	Ринки, max=100
1. США	69	78	91	10 0	84, 5
2. Сінгапур	81	81	91	72	81, 25
3. Гонконг	82	76	91	71	80
4. Японія	70	72	86	87	78, 75
5. Великобританія	65	75	88	82	77, 5

6. Німеччина	68	73	79	86	76, 5
7. Нідерланди	70	75	85	74	76
8. Канада	64	75	87	77	75, 75
9. Тайвань	66	73	88	75	75, 5
10. Австралія, Швейцарія	71, 64	69, 79	86, 90	73, 66	74, 75

Джерело: розраховано автором за даними [13]

Таблиця 7

Ринки найбільших інтеграційних об'єднань, 2019

ІНТЕГРАЦІЙНЕ ОБ'ЄДНАННЯ	Товарний ринок, max=100	Ринок праці, max=100	Фінансовий ринок, max=100	Розмір ринку, max=100	Ринки, max=100
ЮСМКА	64	70	80	86	75
ЄС	61	66	70	61	64, 5
МЕРКОСУ Р	59	64	69	64	64
АСЕАН	51	55	58	73	59, 25

Джерело: розраховано автором за даними [13]

Інноваційна екосистема як фактор глобальної конкурентної сили. В сучасних умовах рівень інноваційної активності в економіці як країни, так і міжнародного інтеграційного об'єднання є одним з головних факторів нарощення глобальної конкурентної сили (див. табл. 8 і 9). Вплив економічної інтеграції на можливість підвищення інноваційної активності реалізовується з точки зору доступності

ресурсів, необхідних для інноваційної діяльності (забезпечення різноманіття робочої сили, фінансування інноваційних проектів наднаціональними інститутами, розвиток міжнародного співробітництва інститутів, лабораторій і т.д.).

Таблиця 8

ТОП-10 країн, за фактором конкурентної сили інноваційна екосистема 2019

КРАЇНА	Бізнес динамізм, max=100	Інноваційний потенціал, max=100	Інноваційна екосистема, max=100
1. США	84	84	84
2. Німеччина	80	87	83,5
3. Швеція	79	79	79
4. Нідерланди	81	76	78,5
5. Данія	80	76	78
6. Великобританія	77	78	77,5
7. Ізраїль, Фінляндія	80, 78	74, 76	77
8. Швейцарія, Японія, Тайвань	72, 75, 73	81, 78, 80	76,5
9. Сінгапур, Канада	76, 77	75, 74	75,5
10. Корея	70	79	74,5

Джерело: розраховано автором за даними [13]

Таблиця 9

Інноваційна екосистема найбільших інтеграційних об'єднань, 2019

ІНТЕГРАЦІЙНЕ ОБ'ЄДНАННЯ	Бізнес динамізм, max=100	Інноваційний потенціал, max=100	Інноваційна екосистема, max=100
ЮСМКА	76	67	71,5

ЄС	66	59	62,5
МЕРКОСУР	62	43	52,5
АСЕАН	57	38	47,5

Джерело: розраховано автором за даними [13]

Висновки. За результатами теоретичного та практичного аналізу факторів формування конкурентної сили всіх суб'єктів глобального господарства можна стверджувати, що інтегрована конкурентна сила міждержавного інтеграційного об'єднання залежить від глобальної конкурентної сили країн-учасниць. Однозначно відокремити фактори конкурентної сили країни-члена від міждержавного інтеграційного об'єднання не виходить, так як повнота охоплення всього спектра, який вибудовує глобальну конкурентну силу інтеграційних союзів знаходиться в залежності від країн-членів. Інтегрована конкурентна сила інтеграційних об'єднань визначена як результат агрегації глобальних конкурентних сил країн-членів.

Список використаних джерел:

1. Porter, M. (1990). The Competitive Advantage of Nations. New York: Free Press. - 865 p.
2. Delgado, M., Ketels, C., Porter, M. & Stern, S. (2012). The Determinants of National Competitiveness. Retrieved from http://clustermapping.us/sites/default/files/files/resource/The_Determinants_of_National_Competitiveness.pdf
3. Sauter, M., Stockdale, C. & Ausick, P. (2012). The World's Most Resource-Rich Countries. Retrieved from <https://247wallst.com/special-report/2012/04/18/the-worlds-most-resource-rich-countries/3/>
4. Auty, R. (1993). Sustaining Development in Mineral Economies: The Resource Curse Thesis. London: Routledge. - 284 p.
5. The Economist (1977). "The Dutch Disease". - P. 82-83.
6. Covi, G. (2013). A case study of an advanced Dutch disease: The Russian oil. University of Venice. Retrieved from <https://mpira.ub.uni-muenchen.de/46670/>

7. Covi, G. (2014). Dutch Disease and Sustainability of the Russian Political Economy. *Journal of Economics and Policy of Energy and the Environment*. DOI:[10.3280/EFE2014-002005](https://doi.org/10.3280/EFE2014-002005)

8. Sachs, J. & Warner, A. (1995). Natural resource abundance and economic growth. Retrieved from <https://www.nber.org/papers/w5398.pdf>

9. Rosser, A. (2006). The Political Economy of the Resource Curse: A Literature Survey. Retrieved from <http://www2.ids.ac.uk/gdr/cfs/drc-pubs/summaries/summary%2021-Rosser-ResourceCurse.pdf>

10. Caselli, F. & Cunningham, T. (2009). Leader behaviour and the natural resource curse. *Oxford Economic Papers*, 61, 628–650. DOI: <https://doi.org/10.1093/oenp/gpp023>

11. Van der Ploeg, F. & Venables, T. (2009). Symposium on resource rich economic Introduction. *Oxford Economic Papers*, 61, 625–627. DOI: <https://doi.org/10.1093/oenp/gpp022>

12. Mehlum, H., Moene, K. & Torvik, R. (2006). Institutions and the Resource Curse. *The Economic Journal*. - P. 1–20. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1468-0297.2006.01045.x>

13. World Economic Forum (2019). The Global Competitiveness Report 2019. Retrieved from http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf

14. Кофнер Ю. Оценка влияния интеграции на уровень конкурентоспособности государств-членов Евразийского экономического союза. Евразийская экономическая комиссия. — Москва, 2020. - 92 с.

15. Kuznets, S. (1967). Population and Economic Growth. *Proceedings of the American Philosophical Society*. - P. 170-193

16. Schultz, T. (1960). Capital Formation by Education // *Journal of Political Economy*. University of Chicago Press, 68, P. 571-583. DOI: <https://doi.org/10.1086/258393>

17. Becker, G. (1962). Investment in human capital: a theoretical analysis // *Journal of Political Economy*. Retrieved from <https://www.nber.org/chapters/c13571.pdf>

18. М. Портер Конкуренция: пер. з англ. мови. Москва: “Вильямс”, 2002. - 496 с.

19. Пищуліна О., Юрочко Т., Міщенко М. і Жаліло Я. Розвиток людського капіталу: на шляху до якісних реформ. Центр Разумкова, 2018. - 368 с.

20. The World Bank. Human capital project. Retrieved from <https://www.worldbank.org/en/publication/human-capital>

21. The Nobel Prize. Press release: The Prize in Economic Sciences 2019. Retrieved from <https://www.nobelprize.org/prizes/economic-sciences/2019/press-release/>

References:

1. Porter, M. (1990). The Competitive Advantage of Nations. New York: Free Press. - 865 p.

2. Delgado, M., Ketels, C., Porter, M. & Stern, S. (2012). The Determinants of National Competitiveness. Retrieved from http://clustermapping.us/sites/default/files/files/resource/The_Determinants_of_National_Competitiveness.pdf

3. Sauter, M., Stockdale, C. & Ausick, P. (2012). The World's Most Resource-Rich Countries. Retrieved from <https://247wallst.com/special-report/2012/04/18/the-worlds-most-resource-rich-countries/3/>

4. Auty, R. (1993). Sustaining Development in Mineral Economies: The Resource Curse Thesis. London: Routledge. - 284 p.

5. The Economist (1977). "The Dutch Disease". - P. 82-83.

6. Covi, G. (2013). A case study of an advanced Dutch disease: The Russian oil. University of Venice. Retrieved from <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/46670/>

7. Covi, G. (2014). Dutch Disease and Sustainability of the Russian Political Economy. Journal of Economics and Policy of Energy and the Environment. DOI:[10.3280/EFE2014-002005](https://doi.org/10.3280/EFE2014-002005)

8. Sachs, J. & Warner, A. (1995). Natural resource abundance and economic growth. Retrieved from <https://www.nber.org/papers/w5398.pdf>

9. Rosser, A. (2006). The Political Economy of the Resource Curse: A Literature Survey. Retrieved from <http://www2.ids.ac.uk/gdr/cfs/drc-pubs/summaries/summary%2021-Rosser-ResourceCurse.pdf>

10. Caselli, F. & Cunningham, T. (2009). Leader behaviour and the natural resource curse. *Oxford Economic Papers*, 61, 628–650. DOI: <https://doi.org/10.1093/oep/gpp023>

11. Van der Ploeg, F. & Venables, T. (2009). Symposium on resource rich economic Introduction. *Oxford Economic Papers*, 61, 625–627. DOI: <https://doi.org/10.1093/oep/gpp022>

12. Mehlum, H., Moene, K. & Torvik, R. (2006). Institutions and the Resource Curse. *The Economic Journal*. - P. 1–20. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1468-0297.2006.01045.x>

13. World Economic Forum (2019). The Global Competitiveness Report 2019. Retrieved from http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf

14. Kofner Ju. Ocenka vlyjanyja ynteghracyy na urovenj konkurentosposobnosti ghosudarstv-chlenov Evrazyjskogho ækonmycheskogho sojuza. Evrazyjskaja ækonomycheskaja komysyja. — Moskva, 2020. - 92 s.

15. Kuznets, S. (1967). Population and Economic Growth. *Proceedings of the American Philosophical Society*. - P. 170-193

16. Schultz, T. (1960). Capital Formation by Education // *Journal of Political Economy*. University of Chicago Press, 68, P. 571-583. DOI: <https://doi.org/10.1086/258393>

17. Becker, G. (1962). Investment in human capital: a theoretical analysis // *Journal of Political Economy*. Retrieved from <https://www.nber.org/chapters/c13571.pdf>

18. M. Porter Konkurencyja: per. z anghl. movy. Moskva: “Vyljjams”, 2002. - 496 s.

19. Pyshhulina O., Jurochko T., Mishhenko M. i Zhalilo Ja. Rozvytok ljudsjkogho kapitalu: na shljakhu do jakisnykh reform. *Centr Razumkova*, 2018. - 368 s.

20. The World Bank. Human capital project. Retrieved from <https://www.worldbank.org/en/publication/human-capital>

21. The Nobel Prize. Press release: The Prize in Economic Sciences 2019. Retrieved from <https://www.nobelprize.org/prizes/economic-sciences/2019/press-release/>

ФАКТОРЫ ФОРМИРОВАНИЯ КОНКУРЕНТНОЙ СИЛЫ МЕЖДУНАРОДНЫХ ИНТЕГРАЦИОННЫХ ОБЪЕДИНЕНИЙ

Аннотация. В статье исследованы аспекты определения и формирования факторов глобальной конкурентной силы страны и международных интеграционных объединений. Отмечено, что в современной мировой экономике вследствие взаимодействия различных факторов конкурентной силы, глобальное экономическое пространство становится все более непредсказуемым. Обосновано, что трактовка глобальной конкурентной силы на уровне межгосударственных интеграционных объединений гораздо шире развития на уровне страны, это как некое суммарно-синергетическое проявление конкурентных сил стран-членов, которое имеет значительное влияние на распределение и наращивание конкурентной силы между субъектами глобальной конкурентной среды. На основе исследования факторов конкурентной силы всех субъектов глобального хозяйства предложено обобщенную классификацию системы факторов гибкой конкурентной силы интегрированных экономических систем или можно ее еще назвать интерпретацию драйверов глобальной конкурентной силы. В данном исследовании предпринята попытка оценить влияние международной экономической интеграции на факторы глобальной конкурентной силы стран-членов интеграционных объединений.

Ключевые слова: глобальная конкурентная сила, международная экономическая интеграция, интеграционное объединение, конкурентный потенциал.

FACTORS OF SHAPING INTERNATIONAL INTEGRATION GROUPINGS' COMPETITIVE FORCE

Abstract. The article examines the aspects of identifying and shaping the factors of the global competitive force of countries and international integration groupings. It has been noted that in today's global economy due to the interaction of various factors of the competitive force, the global economic space is becoming increasingly unpredictable. The study proves that the interpretation of the global competitive force at the level of interstate integration groupings is much broader than the development at the national level. It is a kind of total synergistic manifestation of competitive forces of Member States and has a significant impact on the distribution and building up of the competitive force between the actors of the global competitive environment. It is not possible to unambiguously separate the factors of the competitive force of a Member State from an interstate integration grouping, since the full coverage of the whole range that shapes the global competitive force of integration groupings depends on Member States. The integrated competitive force of integration groupings is defined as the result of the aggregation of global competitive forces of Member States. Based on the research of the competitive force of all actors of global economy the article proposes the generalized classification of factors of the flexible competitive force of integrated economic systems. This classification may be also called the interpretation of drivers of the global competitive force. A comparative description of countries and interstate integration groupings has been formed (USMCA, EU, MERCOSUR and ASEAN) according to such factors of the competitive force as favorable environment (institutions, infrastructure, implementation of information technologies, macroeconomic stability), human resources (health, qualifications), markets (commodity market, labor market, financial market, market size), innovation ecosystem (business dynamism, innovation potential). The study attempts to assess the impact of international economic integration on the factors of the global competitive force of integration groupings' Member States.

Keywords: global competitive force, international economic integration, integration grouping, competitive potential.

